T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

XV. YÜZYILDA EDİRNE'NİN KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ

YAVUZ GÜNER

DOKTORA TEZİ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: PROF. DR. H. BURCU ÖZGÜVEN

EDİRNE-2017

T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Murat Yurtcan
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. H. Burcu Özgüven
Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

[Ünvan, Ad ve Soyad yazın]
İkinci Tez Danışmanı (varsa)

Prof. Dr. H. Burcu Özgüven
Tez Danışmanı

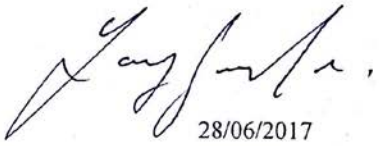
Bu tez, tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından Mimarlık Anabilim Dalında bir Doktora tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	İmza
Prof.Dr. H. Burcu Özgüven	
Doç. Dr. Sennur Akansel	
Doç. Dr. Ayşe Nilay Evcil	
Doç. Dr. Hasan Fırat Diker	
Yard. Doç. Dr. Hasan Faik Kara	

Tarih: 21/06/2017

T.Ü. FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK DOKTORA PROGRAMI
DOĞRULUK BEYANI

İlgili tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını beyan ederim.

28/06/2017

Yavuz Güner

Doktora Tezi
XV. Yüzyılda Edirne'nin Kentsel Dönüşümü
T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

ÖZET

Edirne coğrafi olarak bulunduğu konum nedeniyle bölge tarihi için fevkalade önemli bir rol oynamıştır. Traklar'dan Osmanlı'ya kadar yönetimsel ve idari açıdan görevler üstlenmiştir. Bu durum neredeyse tüm tarihi boyunca defalarca istilaya uğramasına ve fiziki olarak çöküşüne neden olmuştur. Edirne'nin ihtişamlı mimari örnekleriyle mamur hale getirilmiş bir kültür kentine dönüşmesi Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir. XIV. yüzyılda Balkanlara geçen ve bu coğrafyada kalıcı olma fırsatı yakalayan Osmanlıların Dimetoka'yı, Edirne'yi ve en genel şekliyle Trakya'yı fethi, sonuçları itibarıyla bölgenin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısında büyük değişikliklere neden olmuştur. Osmanlının Balkan fütuhatının ilerlediği, bölgenin güvenliğinin arttığı bir aşamada Edirne'nin kale dışı yerleşimleri oluşmaya başlamıştır. Bu süreç en genel şekliyle, Osmanlı fethinden yaklaşık 40 yıl sonra, Yıldırım Bayazıd devrinin sonrası olarak tarif edilmektedir.

Bu çalışma, Edirne'nin, 1361 yılındaki fetihten sonra Osmanlı kentine dönüşümünün zaman ve mekân boyutuyla somutlamayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için yöntem olarak, Osmanlı kent planının temel belirleyicileri olarak kabul edilen, dini ve sosyal yapılar etrafında şekillenen mahalleler, Osmanlı kentinin niteliği itibarıyla kent merkezini tanımlayan ticari yapılar ve fonksiyonu itibarıyla kentin yeni iskân sahalarını tanımlama özelliğine sahip hamamların kent haritalarına yerleştirilmesi kullanılmıştır. Kent mekânını fiziksel olarak tanımlanmasını kolaylaştıran bu yapılar, aynı zamanda inşa tarihleri ya da banilerinin kimlikleri aracılığıyla, fiziksel dönüşümün zaman boyutunun tespit edilmesine de olanak vermişlerdir.

Tüm bu yapıların kronolojik olarak yerleştirildiği haritalarda görülmektedir ki, parsel düzeyinde toplumsal yapının niteliklerine bağlı olarak plansız, spontane bir karar süreci olsa da kentsel ölçekte Edirne'nin XV. yüzyıl kentsel dönüşümünde bu yapılar bir planlama öğesi olarak kullanılmıştır. Farklı tipolojilerdeki yapıların, kent planında kendi içinde ilişkisel bir düzende yerleştirilmeleri, bir master planın varlığına işaret etmektedir.

Yıl : 2017
Sayfa Sayısı : 205
Anahtar Kelimeler : Edirne, Balkan, Osmanlı, Kent, Mahalle, Zaviye, Hamam, Mescit

Doctoral Thesis
The Urban Transformation in Edirne in 15th Century
Trakya University Institute of Natural Sciences
ScienceDepartment of Architecture

ABSTRACT

Edirne had an important role in the history of the region because of its geographical location. It functioned as administrative center from ancient times to Ottoman period. For this reason, the city was invaded and physically destroyed countless times throughout history. During the Ottoman period, the city prospered and developed with important architectural monuments. After coming to Balkans in 14th century, Ottomans had the opportunity to stay in the region permanently and the occupation of Didymoteicho, Edirne and, generally, the Thrace by the Ottomans had significant social, political and economic consequences. As Ottomans' Balkan conquests went on and the security of the region was sustained, the settlements outside of the fortresses started to develop. It is generally assumed that this process took place 40 years after the conquest, after the period of Yıldırım Beyazıd.

In this study, the physical and temporal dimensions of the transformation of Edirne to an Ottoman city after its conquest in 1361 are analyzed. To this end, religious and social structures which serve as landmarks around which neighborhoods had developed are located as the determinants of the main structure of the city plan. In addition, commercial structures which defines city centers and public baths which functions to define new areas of settlement in Ottoman cities are located on the city map. In addition to define the physical transformation of the city, the construction dates and the names of the financial provider of these structures allow the temporal analysis of the transformation which took place.

The chronological maps which display the locations of these structures shows that, although the development in the parcel scale took place via spontaneous decision-making processes, these defining structures functioned as elements of planning in urban scale for the transformation of Edirne in the 15th century. The order which was defined

by the relationship between these buildings with various typologies indicates the existence of a master plan.

Year : 2017
Number of Pages : 205
Keywords : Edirne, Balkan, Ottoman, City, Neighborhood, Zawiya, Public Bath, Mosque

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın en kolay yanı Edirne üzerine çalışmaya karar vermekti. Zira Edirne, meslek hayatımın neredeyse her evresinin öznesi oldu. Çalışma boyunca değerli görüşleri, destek ve uyarılarıyla her zaman yanımda olan çalışmanın vurgusundan uzaklaşmamam için büyük bir özen gösteren tez danışmanım Prof. Dr. H. Burcu Özgüven'e, çok teşekkür ederim. Çalışmanın ilk gününden itibaren Edirne'ye olan ilgimi paylaşarak doktora eğitimim boyunca değerli görüşleri, destek ve uyarılarıyla her zaman yanımda olan Yard. Doç. Dr. Timur Kaprol ve Prof. Dr. Nur Urfalıoğlu'na çok teşekkür ederim.

Yerinde hatırlatmaları ve yönlendirmeleriyle her zaman yanımda olduklarını hissettiren Tez İzleme Komitesi hocalarım sayın Doç. Dr.Sennur Akansel ve Yrd. Doç. Dr. Şahin Yıldırım'a çok teşekkür ederim. Tez Sınavı Jüri Üyesi hocalarım Sayın Doç. Dr. Ayşe Nilay Evcil, Doç. Dr. Hasan Fırat Diker ve Yard. Doç. Dr. Hasan Faik Kara'ya çok teşekkür ederim.

Kuşkusuz bu çalışma kişisel çabalarımla tamamlanmadı. Değerli Meslektaşlarım Sanat Tarihçisi Furkan Şeker ve Emre Çakır kaynak tarama ve arazide gerçekleştirdiğimiz tespit (Fotoğraflama, Ölçme) aşamasında önemli katkılarda bulundular. Şehir Plancısı Okay Açıl toplanan verilerin değerlendirilmesi ve haritaların oluşturulmasında çok değerli önerilerde bulundu. Tel Aviv Üniversitesi, Ortadoğu ve Afrika Tarihi Bölümü öğretim Üyesi Prof. Dr. Amy Singer, Edirne üzerine yaptığımız uzun sohbetlerimizde, Edirne'ye ilişkin tespitlerini paylaşma nezaketinde bulundu. Hepsine teşekkür borçluyum.

Çalışma boyunca destekleriyle yanımda olan değerli aileme, eşim Nadire Güner ve kızlarım Eylül ve Defne'ye ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Özet i
Abstract iii
Önsöz vii
Kısaltmalar viii
Tablo Listesi xix
Şekil Listesi x

BÖLÜM 1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı 1
1.2. Çalışmanın Yöntemi 2
1.3. Çalışmanın Kapsamı 4
1.4. Edirne'ye İlişkin Kaynaklar ve Yayınlar 6
1.4.1. Arşiv Belgeleri 6
1.4.2. Kent Tarihleri 7
1.4.3. Salnameler 8
1.4.4. Seyahatnameler 9
1.4.5. Yayınlar 9
1.4.6. Görsel Kaynaklar 10

BÖLÜM 2. GENEL BİLGİLER-TARİHİ ve COĞRAFİ ARKA PLAN 12
2.1. Osmanlı Kentine İlişkin Genel Bilgiler 12
2.1.1. Osmanlı'da Kent Tanımı ve Biçimlenişi 12
2.1.2. Osmanlı Kentinin Tarihsel Bileşenleri 13
2.1.3. Osmanlı Kentleşme Politikasının Geleneksel Araçları 15
2.2. Edirne'ye İlişkin Genel Bilgiler 16
2.2.1. Edirne'nin Tarihi Coğrafyası 16
2.2.2. Edirne'nin Topoğrafyası 20
2.2.3. Edirne'nin Adları 24
2.2.4. Edirne'nin Fethi ve Tarihsel Önemi 25

BÖLÜM 3. OSMANLI ÖNCESİ EDİRNE:
YERLEŞİMİN TARİHSEL ARKA PLANI 28
3.1. Roma Öncesi Edirne ve Çevresi 28
3.2 Roma Döneminde Edirne 31
3.2.1. Hadrianopolis'in Arkeolojik Potansiyeli 32
3.2.2. Hadrianopolis'in Kentsel Niteliği Üzerine 41
3.3. Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde Edirne 42

BÖLÜM 4. OSMANLI DÖNEMİ EDİRNE: DÖNÜŞÜMÜN YÜZYILI
XV. YÜZYIL 46
4.1. Kent Dokusunun Belirleyicisi Olarak Mahalleler 47
4.1.1. Mahalle Listelerinin Oluşturulması 49
4.1.2. XIV. Yüzyılda Edirne Mahalleleri 57
4.1.3. XV. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne Mahalleleri 59
4.1.4. XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Mahalleleri 83
4.1.5. Edirne Mahallelerine İlişkin İstatistiki Bilgiler 106
4.2. Kent Dokusunun Belirleyicisi Olarak Ticaret Yapıları 108
4.2.1 Edirne Ticaret Yapılarına İlişkin İstatistiki Bilgiler 121
4.3. Kent Dokusunun Belirleyicisi Olarak Hamamlar 122

BÖLÜM 5. DEĞERLENDİRME 130

5.1. Mahallelerin Kent Kurgusuna Etkisi 131
5.1.1. XIV. Yüzyıl mahallelerinin Kent Kurgusuna Etkisi 131
5.1.2. XV. Yüzyılın İlk Yarısında Mahallelerin Kent Kurgusuna Etkisi 135
5.1.3 XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Mahallelerin Kent Kurgusuna Etkisi 143
5.2. Ticaret Yapılarının ve Hamamların Kent Kurgusuna Etkisi 146

BÖLÜM 6. SONUÇ 150
EKLER 157
EK-A 1854 Tarihli Edirne Haritası (Osmont Plan) 157
EK-B 1911 Tarihli Edirne ve Çevresini Gösterir Harita 171

EK-C 1918 Tarihli Edirne'nin Nüfus ve yerleşim Haritası 172
EK-D 1905 tarihli Edirne Kaleiçi Haritası 173
EK-E Tahrir Defterlerine Göre Edirne Mahalleleri Listesi 174
KAYNAKLAR 179
ÖZGEÇMİŞ 188

KISALTMALAR

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

VGMA: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

TD: Tapu-Tahrir Defteri

DAGM: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

BMC: British Museum Catolog

SNG: Sylloge Nummorum Graecorum

TYA: Tayyip Yılmaz Arşivi

TTK: Türk Tarih Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Antik Trakya Haritası 17

Şekil 2.2. Doğu Trakya'da Yollar 18

Şekil 2.3. Doğu Trakya'daki Antik Yollar 19

Şekil 2.4 Tunca ve Meriç Nehirleri 20

Şekil 2.5. Arazi Profilleri 21

Şekil 2.6. Üç Şerefeli ve Tunca Sahili Arasındaki Yollar 22

Şekil 2.7. Eski Camii'nin Doğusunda Yollar 23

Şekil.2.8. Meriç Nehri Üzerindeki Önemli Yerleşimler 27

Şekil 3.1. Dolmen 29

Şekil 3.2. Kırıkköy Menhir Alanı 29

Şekil 3.3. Trak Evi 30

Şekil 3.4. Sap-Samanla Örtülmüş Hayvan Barınağı 30

Şekil 3.5. Roma Eyaletleri Haritası 31

Şekil 3.6. Makedonya Kulesi ve Edirne Kalesi Surları 33

Şekil 3.7. Edirne Kalesi, (Osmont Plandan İşlenerek) 34

Şekil 3.8. Hadrianopolis Sikkesi, Gordianus III 35

Şekil 3.9. Hadrianopolis Sikkesi, Gordianus III 35

Şekil 3.10. Hadrian Kapısı, (Psidia Hadrianopolisi) 35

Şekil 3.11. Edirne Kalesini gösteren bir gravür. 36

Şekil 3.12. Edirne Kalesinden Bir Detay 37

Şekil 3.13. Edirne Kalesinde Osmanlı Dönemi Tamiri 37

Şekil 3.14. Gordianus Sikkesi, Tyche Tapınağı 37

Şekil 3.15. Gordianus Sikkesi, Artemis Tapınağı 37

Şekil 3.16. Hadrianopolis Sikkesi, Septimus Severus 38

Şekil 3.17. Makedonya (Tzimisces) Kulesi 43

Şekil 3.18. Tzimisces sikkesi. (Ön ve Arka yüz) 44

Şekil 3.19. Mezar Şapeli,.Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 45

Şekil 4.1. Büyük Yangın Sonrası Kaleiçi 51

Şekil 4.2. Yer Tespiti Yapılabilen Edirne Mahalleleri 56

Şekil 4.3. Kaleiçi Haritası (1905) Kilise Camii Sokak 57

Şekil 4.4 Yıldırım Cami, (İBB, Atatürk Kitaplığı Arşivi) 59
Şekil 4.5. Eski Cami ve Çevresi 60
Şekil 4.6. Kaleiçi Haritası (1905), Aya İstiradi Kilise Sokak 61
Şekil 4.7. Ahi Hasan (Temelsiz) Camii 62
Şekil 4.8. Gazi Mihal İmareti 63
Şekil 4.9. Kürt Hoca Çeşmesi 63
Şekil 4.10. Hacı Hüseyin Çeşmesi, TYA 65
Şekil 4.11. Hacı Hüseyin Çeşmesi 65
Şekil 4.12. Kaleiçi Haritası 1905, İhmal Paşa Sokağı 66
Şekil 4.13 Şah Melek Camii 67
Şekil 4.14. Kaleiçi Haritası, 1905, Veliyyüddin Camii Sokak 68
Şekil 4.15. Yaya Timurtaş Mescidi 69
Şekil 4.16. Arpa Kervan Meydanı 69
Şekil 4.17 Umur Bey Mescidi 70
Şekil 4.18 Hocagi Mescidi ve Fazlullah Paşa Camii, (1887-88 Jermakov) 71
Şekil 4.19. Şeyh Şücaaddin Mescidi Minaresi 73
Şekil 4.20. Muradiye İmareti,(1886-87 Jermakov) 74
Şekil 4.21 Şehabeddin Paşa Cami 75
Şekil 4.22 Şehabettin Paşa Cami (Sarayiçi) 75
Şekil 4.23 Mezit Bey Mescidi 76
Şekil 4.24 Mezit Bey İmareti 76
Şekil 4.25. Darüs Siyade Mescidi 78
Şekil 4.26 Arif Ağa Camii 79
Şekil 4.27 Çokalca Mescidi Kalıntıları 81
Şekil 4.28 Kurtçu Doğan Camii 81
Şekil 4.29 Gülbahar Hatun Cami Minaresi 83
Şekil 4.30 Hazinedar Sinan Bey Cami Arsası 84
Şekil 4.31 Emir Şah Mescidinin ve Haziresinin Günümüzdeki Hali 85
Şekil 4.32 Attar Hacı Halil Mescidi 86
Şekil 4.33 Selçuk Hatun Cami 87
Şekil 4.34 Selçuk Hatun Cami (2010) 87
Şekil 4.35 Gazi Hoca Cami 88

Şekil 4.36 Gazi Hoca Cami (2011) 88
Şekil 4.37 Mahmut Ağa Mescidi 89
Şekil 4.38 Saruca Paşa Cami 89
Şekil 4.39 Saruca Paşa Cami (2008) 89
Şekil 4.40. Zenn-i İbrahim Paşa Mescidi 91
Şekil 4.41 İsmail Ağa Cami 91
Şekil 4.42 Daye Hatun Mescidi 93
Şekil 4.43 Kasım Paşa Cami 95
Şekil 4.44 Abdullah el-İskender (Berkuk Ağa) Mezarı 96
Şekil 4.45 Süleyman Paşa Cami 100
Şekil 4.46 Medrese Ali Bey (İbrahim Ağa) Mescidi 101
Şekil 4.47 Köse Balaban Mescidi 102
Şekil 4.48 Hızır Ağa Cami 105
Şekil 4. 49 Halil Paşa Hanı Kalıntıları 108
Şekil 4. 50 Daire-i Askeriye Binası 108
Şekil 4. 51 Bedesten, İki Kapılı Han ve Rüstem Paşa Hanı 111
Şekil 4.52 Kurşunlu Han 115
Şekil 4.53 Yemiş Kapanı 116
Şekil 4. 54 Deveci Han 119
Şekil 4. 55 Oğlanlı Hamamı 122
Şekil 4.56 Salhane (Yeşilce) Hamamı 123
Şekil 4. 57 II. Beyazıt Hamamı, TYA 124
Şekil 5. 1 Hıdırlık Tepe, Hızır Baba Tekkesinin Olası Yeri 132
Şekil.5. 2 XIV. Yüzyıl Edirne Mahalleleri 134
Şekil 5.3 XV. yüzyılın İlk Yarısında Edirne Mahalleleri 136
Şekil 5. 4 Fetret Devri ve Çelebi Mehmet Dönemi Edirne Mahalleleri 138
Şekil 5. 5 II. Murat Devri Edirne Mahalleleri, 1421-1451 140
Şekil 5.6 XV. Yüzyılın İlk Yarısında Zaviye Merkezli Mahallelerin Lokasyonu 142
Şekil 5. 7 İskelebaşı-Buçuktepe Arası Arazi Profili 144
Şekil 5. 8 XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Mahalleleri 145
Şekil 5.9 Ticaret Yapıları 147
Şekil 5.10 İnşa Tarihlerine Göre Ticaret Yapıları 148

Şekil 5.11 Edirne Mahalleleri ve Hamamları 149
Şekil 6.1 XV. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Merkez-Çeper Arasında Oluşan Akslar 152

TABLO LİSTESİ

Tablo 3. 1 Edirne ve Çevresinde Tespit Edilmiş Arkeolojik Buluntular 39
Tablo 4. 1 Yer Tespiti Yapılabilen Mahalleler 51
Tablo 4. 2 Yer Tespiti Yapılamayan Mahalleler 54
Tablo 4. 3 Mahalle İsimlerinde Yer Alan Yapıların Oranları 106
Tablo 4. 4 Edirne Mahallelerinin Yüzyıllara Göre Dağılımı 107
Tablo 4. 5 Ticaret Yapılarının Yüzyıllara Göre Dağılımı 121

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Mimarlık, toplumun niceliksel ve niteliksel birikiminin kuvvetle yansıdığı alanlardan biridir. Mimarlık yoluyla oluşturulan fiziksel çevre ve toplumsal örgütlenme bileşimi olarak kent, en geniş ölçekli mimarlık ürünü olmasıyla dikkat çekicidir. Toplumun örgütlenme biçimlerinin çeşitliliği ve gelişmişliğine paralel olarak fiziksel çevreyi oluşturan yapıların çeşitliliği de artacaktır. Söz konusu çeşitliliği etkileyen unsurların başında, zaman içerisinde yaşanan ekonomik ve teknolojik değişimlerin yanı sıra kentin farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış olması yer alır. Kentler, kuşkusuz her yeni dönemde, fiziksel olarak kendini üretirken, geçmişin izlerini taşır. Üst üste gelen uygarlıklar, zenginleşen bir kültürel birikim oluşturur.

Farklı pek çok coğrafya ve uygarlıkta olduğu gibi Osmanlı Kentini de şekillendiren temel dinamikler, dinsel yapı, etnik aidiyete bağlı kültürel aktarımlar, yerleşimin coğrafi özellikleri ve en genel şekliyle toplumsal yapının nitelikleridir. Osmanlı kentinin bileşenleri içerisinde Orta Asya kenti, İslam Kenti ve Anadolu Selçuklu Kenti sayılabilir. Kuşkusuz bunların yanı sıra Osmanlı'nın yayılım alanı içerisinde yer alan Balkanlardaki Bizans kentleri de Osmanlı kent bileşenleri içerisinde yer almaktadır.

Fiziksel mekânın, tarihsel süreklilik içerisinde yaşanan toplumsal etkileşimin bir sonucu olduğu kabulünden hareketle, kenti oluşturan fiziksel mekânların bir bütünlük içerisinde analizinin yapılarak değerlendirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, erken Osmanlı döneminde idari-yönetimsel merkez olmanın yanı sıra kültürel bir merkez olan Edirne'nin, fetihten sonra Osmanlı kentine dönüşümünün zaman ve mekân boyutuyla irdelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda Edirne'nin özellikle günümüze ulaşamayan ve kent planının oluşmasında etkili olan yapı stokunun dönemsel haritalar üzerinde yer tespitinin yapılması ve bu yolla kent tarihi çalışmalarına katkı sağlayacak bir altlık oluşturulmasının yanı sıra Türk-İslam kentine dönüşmesinin aşamalarının somutlanması hedeflenmiştir. Çalışmanın temel hedeflerinden biri de benzer koşullardaki Osmanlı kentlerinin dönüşümünü somutlayabilecek bir yöntem önerisi sunmaktır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Anadolu Türk-İslam geleneği içerisinde kentin en küçük idari birimi olan mahallenin, bir mescit, camii, zaviye ya da en genel şekliyle dini ve sosyal bir kamu yapısının etrafında şekillendiği genel bir kabuldür. [1] Öyle ki çoğu zaman Osmanlı kentleri için mescit, kesinliği olan geometrik bir merkez olmasa da, o mahalde oturanlar için en kısa zamanda ulaşılması öncelikli yer seçimine sahiptir. [2] Çalışmanın konusunu oluşturan Edirne kenti, mahalle ile mescit ya da en genel şekliyle kamu yapısı arasında organik bir bağ olduğuna ilişkin yerleşik kanaati destekleyen bir örnektir. Öyle ki, XIX. yüzyıl müelliflerinden Ahmet Badi'nin eserinde anlatılan mescit, cami ve imaret gibi kamu yapılarının, kent içindeki konumlarına ilişkin verilen bilgilerde, yer aldığı mahallenin aynı isimle anıldığı görülmektedir. [3]

Öte yandan Ahmet Badi'nin vermiş olduğu mahalle isimlerinin bazıları, incelediğimiz tahrir defterlerinde görülmediği gibi yine kendi eserinde listelediği 162 mahalle arasında da yer almamaktadır. Bu durum bir hatadan çok, Osmanlı toplumundaki mahalle algısının bir tezahürü olarak görülmelidir. Öyle ki Osmanlı kenti için sosyal ve dini ihtiyaçların karşılandığı yapının adı, aynı zamanda mahallenin de adıdır. Mahallenin içinde yer alan birden fazla kamu yapısı, resmiyette olmasa da kent sakinleri için birden fazla mahallenin kabulüyle sonuçlanır. Ahmet Badi'nin resmi olarak 162 mahalle olduğunu söylemesine rağmen, kendi verdiği listede olmayan mahallelerden bahsetmesi bundan kaynaklanmaktadır.

Çalışmada uygulanan yöntem temelde bu fiziksel kabulün üzerine kurgulanmaktadır. İslam kültür çevresinde yer alan kentlerde, siyasal erkin iradesine ve

örfe dayalı işleyişiyle sosyal bir bütün olarak tanımlanan mahallelerin, dönem haritaları üzerine aktarılması ve elde edilen sonuçların Osmanlı Kent kurgusu bağlamında yorumlanması yöntemin esasını oluşturmaktadır. Bu yöntem kentteki fiziksel değişimin zaman ve mekân boyutuyla izlenebilmesine fırsat verecektir.

Bunun yapılabilmesi için öncelikli olarak çalışmanın kronolojik sınırları içerisinde kurulmuş olan mahallelerin listelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmaya esas oluşturan söz konusu mahalle listeleri, BOA' inde (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) yer alan, Osmanlıda vergi yükümlülerinin tek tek, bulundukları mahallelere göre kaydedildiği tahrir ve diğer vergi kayıtlarından yararlanılarak oluşturulmuştur. [4,5,6]

Söz konusu belgeler mahalleleri sadece listelemekle kalmıyor, varlığından haberdar olduğumuz fakat kent içinde konumlandıramadığımız yapıların yerlerinin belirlenmesinde ve bu yolla fiziki mekânda yaşanan değişimin takip edilebilmesine fırsat vermektedir. Öyle ki, ilgisiz gibi görünen bir belgede tasvir ve tarif için kullanılan kelimeler, [1] bütünüyle yok olan bir kentsel alanın tasavvuruna katkı sağladığı gibi yapılarda zaman içinde meydana gelen işlev değişikliklerinin ortaya çıkarılması, bir yapının bulunduğu alanın önceki kullanımına ilişkin sonuçlara ulaşılabilmesine de fırsat vermektedir. Çalışmada ağırlıklı olarak belgelerin bu yanı kullanılmıştır.

En erken tarihli defterin 1519 tarihli olduğu düşülürse, bu bilgilerin Edirne'nin fetih sonrasında ve XV. yüzyıl boyunca geçirmiş olduğu kentleşme sürecine katkı sağlayabilmesi ve geriye dönük bir perspektif sunabilmesi için, mahallelerin yer tespitlerinin yanı sıra hangi tarihlerde kurulduklarının tespiti de önem kazanmaktadır.

Tam bu noktada her Müslüman mahallesinin merkezinde yer aldıkları bilinen mescit, cami ve zaviye gibi yapıların inşa tarihlerinin tespiti önem kazanmaktadır. Kitabeler, vakfiyeler, şeriyye sicilleri ve ikincil kaynaklardan elde edilen bilgilerle söz konusu yapıların, dolayısıyla mahallelerin kuruluş tarihleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İnşa tarihleri kesin olarak tespit edilemeyen yapılar özellikle banilerin etkinlikleri üzerinden ulaşılan akla yakın bir tarih aralığı içinde değerlendirilmiştir.

[1] Söz konusu belgelerde karşılaşılan, tasvir ve betimlemede kullanılan kelime grupları sunlardır: "fevkânî", "tahtânî", "bâb", "Tabaka-i Süfla", "arzen", "kadden", "tûlen", "kurbunda", "civârında", "canibinde (cevânib)", "muttasıl (ittisalinde)", "mahdûd (Tarîk-i 'âmm ile mahdûd… vs.)", "ba'zen", "taraf ve etrâf (tarâf-ı rub 'ı veya etrâf-ı erba 'ası)", "bir tarafdan", "zeylinde", "müstemil", "derûn", "şarken, garben, şimâlen, cenûben", "togusı (doğusu)", "hâricinde ve dâhilinde" … vb.

Bir dönemin fiziksel yapısını kent ölçeğinde ortaya çıkarmak oldukça geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir. Böyle bir konu titiz bir alan çalışması ile yayın ve belgelerin taranmasını gerektirmektedir. Konunun farklı bir yaklaşımla ele alınması bilinen kaynakların yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Kaynak verilerinin toplanması esnasında tarih kaynaklarına, arşiv belgelerine, seyahatnamelere, monografik çalışmalara ve kente yönelik genel yayınlara başvurulmuştur.

Bu çalışmalar sırasında İstanbul, Ankara ve Edirne'de bulunan genel ve ihtisas kütüphaneleri ile VGMA (Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi) ve BOA' inden yararlanılmıştır.

Genelde kent ve Edirne ile ilgili yazılı malzemelerin kısmen toplanmasından sonra alan çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar sırasında kentteki yapılar incelenmiş, bizim için kent ölçeğinde yararlı olabileceğini düşündüğümüz fotoğrafların çekimleri gerçekleştirilmiş, haritalar üzerinde çalışılmıştır. Kente ilişkin ulaşabildiğimiz eşyükselti eğrileri ve arazi çalışması sırasında alınan GPS verileri kullanılarak, konunun ortaya konulmasında önemli olacağını düşündüğümüz bazı aksların profilleri çıkartılmıştır. Çalışmanın en önemli çıktısı, Edirne'nin fiziki olarak çatısını var eden dini, sosyal ve ticari fonksiyonlara sahip ve pek çoğu günümüze ulaşamamış olan yapı gruplarının kent içindeki yerlerinin tespit edilmesiyle oluşturulan dönem haritaları olmuştur. Haritaların üzerinde sözü edilen yapılara birer numara verilmiş ve her haritaya ilgili numarayla eşleştirilebilecek bir yapı (mahalle) listesi eklenmiştir.

1.3. Çalışmanın Kapsamı

Tez çalışmasında Edirne kentinin seçilmesinin temel nedeni zengin bir tarihsel ve kültürel mirasa sahip olmasıdır. M.S. 123-127 yıllarındaki doğu seferi sırasında Roma İmparatoru Hadrianus tarafından etrafı kaleyle çevrilerek bir garnizon kentine dönüştürüldüğünde, küçük bir Trak yerleşimi olan Edirne, tüm ortaçağ boyunca bölgenin siyasal oluşumu nedeniyle, kale dışına çıkamamış ve mekânsal yapısında temel bir değişiklik görülmemiştir. Edirne'nin 1361 yılında Osmanlılar tarafından fethi sonrasında, Osmanlı uygarlığının büyük ölçüde şekillendiği Balkan coğrafyasında gerçekleştirilen fetih hareketlerinin merkezi olarak taşıdığı önem artmıştır. Bu öneme

bağlı olarak Edirne kenti, yoğun bir imar faaliyetine sahne olmuş ve kısa zamanda, bu çalışmanın somutlamayı öngördüğü bir değişime uğramıştır. [7] Kuşkusuz bu değişim sadece niceliksel bir anlam taşımamaktadır. Kentin sosyo-ekonomik yapısındaki değişime bağlı olarak kentsel mekân kurgusunda temel bir dönüşüm söz konusudur. Kuşkusuz dönüşümün temellendirildiği sosyo-ekonomik yapı, Osmanlı İmparatorluğunun altı yüz yılı aşkın hâkimiyeti boyunca, değişmeyen bir bütün olarak düşünülemez. Geleneksel yöntemlerle organize olan Osmanlı kenti mekânsal örgütlenmesinin önemli dönüşüm noktaları, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerle tanımlanan üç evreyle açıklanabilir. Bunlar; "*XVI. Yüzyıl öncesi Erken Devir Osmanlı kenti, XVI. Yüzyıl klasik devir Osmanlı kenti, XVIII. Yüzyıl batılılaşma hareketiyle değişen toplumsal ve mekânsal örgütlenmenin belirlediği Osmanlı kenti*". [8]

Edirne'nin bir Türk-İslam kentine dönüşmesinin zamansal sınırı bu genelleme içerisinde yer almaktadır. Buna göre bu çalışmanın kronolojik sınırı, XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde fethedilen, bir erken devir Osmanlı Kenti olarak Edirne'nin, erken devrin toplumsal dinamikleri içerisindeki kentsel dönüşümün büyük ölçüde tamamlandığı XV. yüzyılın sonu olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışma giriş bölümü dâhil olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın amacı, kapsamı ve yönteminin açıklandığı giriş bölümünde ayrıca kentin fiziki ve sosyal yapısına ilişkin çok önemli bilgiler içeren arşiv belgeleri, tarih kaynakları ve kente ilişkin hazırlanmış önemli araştırma eserleri verdikleri bilgiler bağlamında genel kapsamlarıyla tanıtılmıştır. "Genel Bilgiler-Tarihi ve Coğrafi Arka Plan" adını taşıyan ikinci bölümde çalışmanın esasını oluşturan Osmanlı Kenti'nin oluşumunda etkili olan tarihsel bileşenler, idari ve sosyal kurumların açıklanmasının yanı sıra çalışma sahası olarak Edirne'nin içinde bulunduğu coğrafi, sosyal ve kültürel koşulların tarihsel olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Edirne'nin Topoğrafik durumu ve Tarihi coğrafyası alt başlıklarında kentin coğrafi ve çevresel koşulları aktarılmaya çalışılmış ayrıca Roma döneminden bu yana iskân gören kentin bu süreç içerisinde aldığı adlar, Osmanlı iskân politikası bağlamında Edirne'nin fethi ve fetih sonrasında Edirne'nin kazandığı idari statünün mimari yansımalarına bu bölümde yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, M. S. II. yüzyılda kent niteliği kazanan ve öncesinde Traklar'ın küçük bir köy yerleşiminin varlığı bilinen Edirne'nin Osmanlı fethi öncesi kent dokusunun özellikleri üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde, çalışmanın tarihsel sınırı olan Erken Osmanlı Döneminde Edirne'nin kent dokusunun dönüşümünün somut unsurlarla açıklanmasına çalışılmıştır. Bunun için, Edirne'nin fiziki olarak çatısını var eden dini, sosyal ve ticari fonksiyonlara sahip ve pek çoğu günümüze ulaşamamış olan yapı gruplarının kent içindeki yerlerinin tespit edilmesine çalışılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç bölümünde ise derlenen bilgiler sonucu elde edilen paftalar üzerinden, kentin gelişim dinamikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Edirne'nin Erken Osmanlı Dönemindeki değişimi ortaya konularak bu konuda ulaştığımız yeni görüşler belirtilmeye çalışılmıştır.

1.4. Edirne'ye İlişkin Kaynaklar ve Yayınlar

1.4.1. Arşiv Belgeleri

Arşiv belgeleri, Osmanlı Kent Tarihi çalışmaları için önemli kaynaklardandır. Özellikle TD (Tapu-Tahrir defterleri) ve Şeriye sicilleri dönemin sosyal ve ekonomik hayatına ışık tutacak pek çok bilgi barındırmaktadır. Ayrıca kentin fiziki durumuna ilişkin bilgiler de bu metinlerde yer almaktadır.

Tahrir, deftere geçirme, kaydetme, tescil etme anlamlarına gelmektedir. Özellikle tarıma dayalı ekonomilerde vazgeçilmez bir yöntem olan tahrir, devletin maddi gücünün belli aralıklarla tespit edilmesini sağlamaktadır. Osmanlıda günümüze ulaşamasa da varlıkları bilinen ilk tahrirler Orhan Bey zamanında hazırlanmıştır. Bilinen en erken tarihli tahrir kaydı XV. yüzyılın ilk yarısında II. Murat dönemine aittir. [6] Edirne'ye ilişkin günümüze ulaşan en erken tarihli tahrir kaydı ise BOA' inde olan M. 1519 (H. 925) tarihli, TD 77 nolu defterdir. [9,10] Bu ilk mufassal defterden sonraki ilk icmal defteri ise M.1530 (H. 937) tarihli TD 370 nolu defterdir. [11] Rumeli'nin büyük bir kısmını içeren ve Edirne'nin ilk sırada yer aldığı bu defterin tıpkıbasımı, DAGM' lüğü (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır. [12,13] BOA' inde yer alan ve bu çalışmada kullanılan diğer iki defterden biri, M. 1570 (H.978) [14], diğeri M.1609 tarihlidir. [15] Yine BOA' inde bulunan bir diğer defter, Edirne

vakıflarına ait bir tahrir defteri olan TD 1070 numaralı defteridir. Baş kısmı eksik olduğundan tarihi tespit edilemeyen defterde, en geç M. 1569 tarihli bir vakıf kaydının varlığı düşünülecek olursa, defter bu tarihten sonra hazırlanmış olmalıdır.[16]

Kentin fiziksel değişimine ilişkin önemli kaynaklardan biri de Şeriyye Sicilleridir. Şer'i mahkemelerde tarih sırasıyla tutulan bu kayıtların Edirne'ye ilişkin olanlarının sayısı 683'tür. Bunların en erken tarihlisi (H. 945) M.1538-39 en geç olanı ise (H. 1240-41) M. 1825-26 tarihlidir. [17] Bu çalışmada, daha önce bazı akademik çalışmalara konu olmuş ve bu yolla Latin harflerine transkripsiyonu yapılmış, dört sicil defterinden yararlanılmıştır. [18,19,20,21]

1.4.2. Kent Tarihleri

Osmanlı döneminde Edirne üzerine yazılan ilk eserlerden biri Hikayet-i Beşir Çelebidir. [22] Eserin müellifi Beşir Çelebi, II. Mehmet döneminin âlimlerindendir. Menakıpnamelerden derlendiği anlaşılan eserde, I. Murat'ın Edirne'yi alması, Edirne kalesi ve Edirne Yeni Saray'ın inşa süreci anlatılmaktadır.

Edirne üzerine yazılmış en önemli eser, Osmanlı döneminde ilk kent tarihi olması açısından da dikkat çekici olan "Enisü'l-Müsamirin"dir. [23] Eserin yazarı Abdurrahman Hıbri Efendi (1604-1659), Edirne'de doğmuş ve burada müderrislik yapmıştır. On dört bölümden oluşan eser Farsça olarak yazılmıştır. Edirne'nin fethinin anlatıldığı ilk bölümün ardından, Edirne Kalesi, pazar yerleri, çarşılar, Edirne Sarayı, camiler, mescitler, imaretler, namazgahlar, medreseler dârü'l-kurra, hangah ve zaviyeler, hanlar, ribatlar, ve hamamlar anlatılmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli nüshaları bulunan eser, Edirne'yle ilgili yazılmış pek çok eserin başlıca kaynağıdır. [24]

Enis-ül Müsamirin'in kaynak olarak kullanıldığı bir eser, Örfi Mahmut Ağa' nın Berây-ı Şehr-i Edirne isimli eseridir. 1760-61 yıllarında kaleme alınan ve III. Mustafa'ya sunulan eser, Edirne'nin fethi, sarayları, Bostancı Ocağı, dini ve sosyal yapıları, Fetret devri olayları gibi konuları içerir. [25]

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Edirne kenti hakkında yazılmış diğer bir eser Mehmet Salim tarafından kaleme alınmış olan "Rehber-i Seyyah-in be-Canib-i Edirne" adlı eserdir. Osmanlıların Rumeli'ye geçişinden başlayarak Balkanlarda ki ilerlemeye ilişkin bazı bilgiler verilen eserin "Vasf-ı Şehr-i Edirne" başlıklı bölümde Edirne

mahalleleri, kale kapıları, çarşıları, sarayları ve kasırları kısaca anlatıldıktan sonra başta sultan camileri olmak üzere Edirne kentindeki camiler, imaretler, medreseler, hanlar, türbeler, hamamlar, nehirler ve köprüler hakkında bilgiler verilmektedir. [26]

Aynı Edirne'ye ilişkin önemli eserlerden birisi de Ahmet Bâdi Efendi'nin, Riyâz-ı Belde-i Edirne isimli eseridir. İlk müsvedde örneği, Edirne Selimiye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. [27] Yazar tarafından yeni ilaveler yapılan ikinci kopyası, Bâyezid Devlet Kütüphanesi'nde üç cilt olarak muhafaza edilmektedir. [3] Pek çok çalışmanın olduğu gibi, Ahmed Bâdi Efendi'nin de yararlandığı temel kaynak, Abdurrahman Hıbri Efendi'nin Enisü'l-Müsamirin isimli eseridir.

Edirne hakkında çalışmaları olan bir başka yazar Rıfat Osman Bey'dir. Askeri Tıbbiyede eğitim almış olan yazar, Edirne Askeri Hastanesi'nde röntgen uzmanı olarak görev yapmıştır. [28] Rıfat Osman Bey'in "Edirne Rehnüması" adlı eseri dört bölümden oluşmuştur. Birinci kısımda coğrafi ve tarihi bilgiler verilerek, Edirne kalesi ve mahalleri tanıtılmaktadır. İkinci bölümde cami ve mescidler bulunmaktadır. Üçüncü bölümde hükümet konağına, dördüncü bölümde ise Edirne kentinin ünlü isimlerine yer verilmiştir. [29,30] Rıfat Osman Bey'in Edirne'ye ilişkin bir diğer önemli eseri Edirne "Evkaf-ı İslamiyye Tarihi"dir. [31] Rıfat Osman Bey'in asıl ilgi sahası Edirne Sarayı olmuştur. Rıfat Osman Bey'in, "Edirne Sarayı" isimli eserinde, sarayın XVI. Yüzyıldan XX. Yüzyılın başlarına kadar olan tarihi verilmektedir. [32]

1.4.3. Salnameler

Bir yıllık olayları derlemek üzere düzenlenen salnameler, ilk olarak 1847 yılında yayınlanmaya başlanmıştır. Kente ilişkin sayısal verilerin en doğru olarak bulunabileceği resmi kaynaklardır. [33] Edirne'de ilk salnameler M.1870 (1287) yılında basılmıştır. Osmanlı – Rus savaşı sırasında bir süre ara verilen salname basımı 1903 yılına dek sürmüştür. 1870-1903 yılları arasında 28 salname basılmıştır. [34] Selimiye Camii Kütüphanesinde yer alan Edirne'ye ait mevcut salnamelerin hepsi taranmış, mahalle listelerinin oluşturulmasında kullanılmıştır. Özellikle erken tarihli belgelere dayalı olarak oluşturulan mahalle listeleriyle karşılaştırılarak, mahalle sayılarında yaşanan değişiklikler tespit edilmiş. Kent tarihine, yapılara, yapıların onarımlarına ait bilgiler elde edilmiştir.

1.4.4. Seyahatnameler

Kent çalışmaları açısından önem taşıyan bir diğer kaynak grubu seyahatnamelerdir. Fethettiği topraklarla sınırları genişleyen ve Avrupa içlerine kadar ilerleyen Osmanlı, çok sayıda seyyahın ilgisini çekmiştir. Özellikle XV. yüzyıldan sonra pek çok seyahatnamenin konusunu oluşturmuştur. [35] Çalışmanın kronolojik sınırı olan 15. yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden ve seyahatnamesinde Edirne hakkında bilgiler veren iki isimden biri, Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere dir. [36] Le Voyage d'Outremer (Denizaşırı Seyahat) adlı eserinde Broguiere, Edirne'nin Rumeli de ki en güzel Türk Kenti olduğunu ve Rumeli Beylerbeyinin burada ikamet ettiğini söyler. Ayrıca bu güzel ve büyük kentin canlı bir ticaret merkezi olduğunu, Venedikli, Katalanlı, Cenevizli ve Floransalı pek çok tüccarın burada bulunduğunu bildirmektedir. [37] Tüm bu bilgiler Broquiere'den önce Edirne'ye gelen Hans Johannes Schiltberger'in, biraz abartılı gibi görünse de, kentte 50.000 ev olduğu konusundaki ifadesini desteklemektedir. [38]

Edirne hakkında notlarıyla dikkat çeken diğer seyahatnameler, H. Von Moltke'nin Türkiye Mektupları, [39] 16. Yüzyılın ortalarında Osmanlı coğrafyasını gezen Hans Dernschwam'ın seyahat günlüğü, [40] Busbecq'in Türk Mektupları'dır. [41] Bu eserlerin büyük çoğunluğu Edirne'nin mimari eserlerinden söz etmişse de anlatılanlar başta Sultan Camileri olmak üzere Edirne Sarayı ile sınırlıdır.

1.4.5. Yayınlar

Edirne sahip olduğu tarihsel birikim ve kültürel zenginliğe bağlı olarak, pek çok disiplinin (Mimarlık, Sanat Tarihi. Arkeoloji gibi..) ilgisini çekmektedir. Sözü edilen sahalar için önemli bir laboratuvar niteliğine sahip Edirne hakkında sayısız çalışmalar yapılmıştır. Burada tüm bu çalışmalara değinmek mümkün değildir. Bu araştırmada kullanılan Edirne ile ilgili yayınlar ve kaynaklar bibliyografya bölümünde gösterilmiştir. Ancak yine de Edirne'ye ilişkin bazı temel araştırma eserlerinden aşağıda bahsedilmiştir.

Edirne ile ilgili en erken tarihli yayınlardan biri Osman Nuri Peremeci tarafından hazırlanan "Edirne Tarihi" isimli eserdir. [42] 1939 yılında İstanbul'da basılan eser Hıbri'nin "Enis-ül Müsamirin" ve Ahmet Badi'nin "Riyaz-ı Belde-i Edirne" isimli

eserlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Kitapta rivayete dayalı bilgilerin fazlalığı dikkat çekicidir. Bu yanı nedeniyle ihtiyatla kullanılması gereken bir eserdir.

Edirne ile ilgili araştırma eserlerinin başında kuşkusuz hala bölge üzerine çalışacak araştırmacıların temel başvuru kitabı niteliğini koruyan "Edirne ve Paşa Livası" adlı eser gelmektedir. [43] Tayyip Gökbilgin'in bu çalışması Tahrir defterlerine dayanılarak yapılan ilk çalışmadır.

Yine Tarih, Mimarlık Tarihi ve Kent Tarihi çalışmaları için önemli bir kaynak malzemesi kitabelerdir. Edirne kitabelerine ilişkin yapılmış iki çalışma önemlidir. Edirne'de ki dini ve sosyal yapıların kitabelerinin orijinal metinleri ve fotoğraflarıyla yayınlandığı eserlerin ilki, Oral Onur'un "Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler" adlı çalışmasıdır. [44] Diğeri çalışma ise F. Th. Dijkema tarafından hazırlanan "The Ottoman Historical Monumatal Inscritions in Edirne" dir. [45]

1.4.6. Görsel Kaynaklar

Çalışmada Edirne'ye ilişkin XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başına ait çok sayıda fotoğraf kullanılmıştır. Ircica fotoğraf albümünde yer alan Edirne fotoğrafları yanı sıra özel koleksiyonlarda bulunan kartpostallar başlıca başvuru kaynağı olmuştur. Fotoğraf konusunda en önemli kaynak, profesyonel fotoğrafçılık yaşamına M. 1860'lı yıllarda başlayan, Nahçıvan doğumlu fotoğrafçı Dimitri Ivanovich Jermakov'un (M. 1845-1916) fotoğrafları olmuştur. M. 1870'li yıllarda Türkiye'ye yaptığı seyahat sırasında Edirne'ye de gelen Jermakov, Edirne'nin tarihi topoğrafyası için önemli belge niteliği olan, panoramik fotoğraflar çekmiştir. Selimiye camiinin minaresinden çekildiği anlaşılan Edirne ve 30.000'e yakın diğer Jermakov fotoğraflarının negatifleri (cam) Gürcistan Devlet Güzel Sanatlar Müzesi ve Georgia S. Janashia Eyalet Müzesi arşivinde yer almaktadır. [46]

Çalışma için önemli olan bir diğer görsel kaynak, haritalar olmuştur. Edirne'nin bilinen en erken tarihli haritası, M. 1854-56 yıllarında Kırım savaşı sırasında Edirne'de kamp kuran Fransız askerleri tarafından yapılmıştır. Aynı zamanda topograf olan Fransız Subay Auguste Adolphe Osmont imzasıyla hazırlanan haritada, kentteki dini, sosyal ve kamu yapılarından oluşan 200 yapı işaretlenmiştir. [47] Bu açıdan Edirne'nin tarihi topoğrafyası için oldukça önemli bir belgedir. Alexandra Yerolimpos tarafından

yayınlanan haritanın orijinali Fransa savunma bakanlığı arşivinde yer almaktadır. [47,48] (EK-A)[2] Sonraki dönemlerde üretilmiş pek çok Edirne haritasının, altlık olarak Osmont'un haritasını kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. BOA' inde bulunan M. 1911 tarihli Edirne ve çevresini gösteren harita, (EK-B) 1918 yılında Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi tarafından yayınlanmış olan, Edirne'nin Türk ve azınlık nüfus ve yerleşim yerlerini gösteren harita bunlara örnektir. (EK-C) [49] Farklı tarihlerde üretilmiş olan bu haritalar özellikle 93 harbi, Balkan savaşları gibi önemli tarihsel olaylar sonrasında kentteki olası değişimlerin izlenebilmesine fırsat vermektedirler.

1903 yılındaki Harik-i Kebir sonrasında Edirne Belediye Başkanı Dilaver bey tarafından yaptırılan Kaleiçi haritası da yangın sonrası Kaleiçi'ni göstermesi bağlamında önemlidir. (EK-D) Tüm bu haritalar özellikle günümüze ulaşamayan pek çok kamusal yapının yerini kesin olarak belirlemede oldukça faydalı olmuştur.

[2] Osmont haritası üzerinde işaretlenmiş olan dini ve sosyal yapıların gösterilebilmesi için harita karelere bölünmüş ve her kare içerisindeki yapılar listelenmiştir. EK-A ile sunulmuştur.

BÖLÜM 2

GENEL BİLGİLER-TARİHİ ve COĞRAFİ ARKA PLAN

2.1. Osmanlı Kentine İlişkin Genel Bilgiler

2.1.1. Osmanlı'da Kent Tanımı ve Biçimlenişi

Osmanlı uygarlığında kent tanımı çoğu zaman Osmanlı belgelerine yansıyan "Cuma kılınır ve Bazarı durur yer" şeklindeki ifadeyle açıklanır. [50] Bu ifadeden hareketle Osmanlı dünyası için kent olmanın koşulları dini ve ticari eylemlerle açıklanmıştır. Toplumsal bir eylem olarak "Cuma namazının kılınmasının" taşıdığı anlam kentli toplumun bir araya gelerek yöneten ve yönetilen bağlamında taleplerin dile getirilmesidir. Bu çerçeveden Cuma namazının kılınabildiği ve kentsel merkez tanımı yapan Cuma Camii önem kazanmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu tanıma göre bir yerin kent olarak kabul edilebilmesi için çarşısının da olması gerekmektedir. Kuşkusuz tek başına çarşının varlığı böylesi bir tanım için yeterli değildir.

Osmanlı'da bir iskân sahasının kent olarak tanımlanması için kesin bir tanım yapmak zor olsa da, Osmanlı kentinin çoğu zaman fonksiyonel olarak tanımlandığı görülmektedir. Kent, tarımla ilgili olmayan yönetimsel ve ticari faaliyetleriyle öne çıkan iskân sahaları olarak algılanmaktadır. Kent tanımları içerisinde ticaret unsurunun altını çizerek faaliyetlerin tarım dışı niteliğini öne çıkaran bazı tanımlar şöyledir. "*bir yerleşmenin kent olarak kabul edilebilmesi için bazı idari işlevler yanında, pazar kurulduğuna dair vergilerin olması gerektiğini, nüfusun önemli bir kısmının geçiminin önemli bir bölümünü tarım-dışı faaliyetlerle kazandığını göstermelidir."*[51] Bir diğeri ise, *"sakinlerinin sınırları içinde gıda maddesi üretmediği bir iskân yeri"* [52] şeklindedir.

Osmanlı kent mekânının oluşmasında toplumsal yapının etkili olduğu genel bir kabuldür. Osmanlıdaki toplumsal yapı değişimlerine paralel olarak yaşanan mekânsal değişim süreleri üç grupta incelenebilir. 1. Kuruluş devri Osmanlı Kenti (XVI. Yüzyıl öncesi), 2. Klasik Devir Osmanlı Kenti (XVI. Yüzyıl), 3. Geç devir Osmanlı Kenti (XIX. Yüzyıl)

Kuruluş devri Osmanlı kenti mekân kurgusu, genel olarak Kale ve Kale dışı yerleşimi olarak tanımlanabilir. [53] Kale içinde yönetim erkinin ve bağlı yönetim yapılarının yer aldığı iç kale ve bu alanın dışında zanaat etkinlikleri ve konut alanları bulunmaktadır. [54] Kale dışında ise Taht-el Kala (Kale Altı) adı verilen bölüm, daha çok yapılaşmamış ticaret alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu bölümde açık pazar etkinlikleri yer almaktadır. *"kale dışındaki bu kesimlerde yolcuların konaklaması için kervansaraylar ve kentten kopuk olan tarımla uğraşanların yaşadığı yerler ile bazı tekke ve zaviyeler bulunmaktadır."*[54]

XVI. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı coğrafyasında güvenlik sorununun büyük ölçüde çözülmesi, merkezi iktidarın güçlenmesi ve ticaret etkinliğinin nitelik değiştirmesi şeklinde özetlenebilecek nedenlerle mekânsal örgütlenmede dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde kalenin fonksiyonunu yitirdiği ve kale dışında yerleşik ticaret etkinliğinin merkezinin bedestenle tanımlandığını görüyoruz. Bir anlamda İç Kale'nin karşıtı olarak algılanabilecek bedesten, kentin tüccarlarının mal ve paralarının korunduğu yer olarak karşımıza çıkıyor. [55] Bedesten çoğu zaman Cuma Camii ile beraber kent merkezinin işaretleyicisidir. Bu dönemde bedesten etrafında gelişen çarşının fiziki yapısı içerisinde Selçuklu menşeili ticaret yapıları olan han ve kervansarayların varlığı devam etmekle beraber bedestene bitişik ya da ayrık düzende dükkan dizilerinin oluşturduğu, belli bir üretim ve hizmet etkinliğinde uzmanlaşmış Ticaret Sokağı kavramı gelişmiştir. XVI. Yüzyıl kent kurgusu sözü edilen kent merkezi etrafında şekillenen, fiziksel büyümeyi sağlayan mahalleler ile tamamlanmaktadır.

2.1.2. Osmanlı Kentinin Tarihsel Bileşenleri

Osmanlı kentinin fiziksel varlığının oluşumunda, Orta Asya Türk Kenti, İslam Kenti, Türklerden önce Anadolu Kenti ve Selçuklu Kentinin temel bileşenler olarak etkili olduğu söylenebilir.

Orta Asya Türk Kenti: Genel itibarıyla Orta Asya Türk toplum yapısı göçebe olarak tanımlanabilecek bir niteliğe sahiptir. Kuşkusuz bu durum kentleşme olgusunun gelişimine engel bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu genel yapı içerisinde az da olsa Orta Asya'da yerleşik bir düzenin varlığından söz edilebilmektedir. Türklerin yerleşik düzene geçmesinde ilk aşama olarak mevcut kentlerin çevresinde oluşturulan çadır mahalleler gösterilebilir. Bütünüyle yeniden kurulan ilk Türk Kenti VII. yüzyılda Uygur Dönemine tarihlendirilmektedir. [56] En genel şekliyle, yönetim merkezi çevresinde gelişen konutların birer surla çevrilmesinden oluşan bir plana sahiptirler. Orta Asya Türk Kenti için daha olgun bir plan şemasına örnek olarak Ak-Besim kenti şeması gösterilebilir. [57,58]

Bu şema genel itibarıyla üç bölümden oluşmaktadır; Kentin yönetim bölümü olarak tanımlanabilecek İç Kale, bunun etrafını çevreleyen ve "Şehristan" adı verilen konut bölgesi ve "Birun" yada "Rabat"adı verilen sur dışındaki ticaret alanıdır. Bu son bölüm İslam'ın etkisiyle zamanla kent merkezine doğru yönelecek ve özellikle Anadolu Türk kentinde kent merkezini tanımlayan dini ve ticari alan birlikteliğine evrilecektir. [58]

İslam Kenti: Osmanlı Kentinin oluşumunda etkili bir diğer unsur kuşkusuz İslam dünyasıdır. Zira dinsel karakteri ağırlıklı toplumlarda kent mekânının belirlenmesinde din etkilidir. Yukarıda değinildiği gibi İslam kentinin temel niteliklerinden biri olarak karşımıza çıkan yönetim merkezi yerine Cuma camiinin geçmesi ve etrafının ticaret alanlarıyla çevrilmesi, Anadolu Türk kentinin oluşumunda da etkilidir. Aslında bu iki ana fonksiyonun birlikteliği pek çok uygarlığın mekânsal biçimlenmesinde etkilidir. İslam kentinin asıl belirleyici yanı, sosyal bir yapı olmanın yanı sıra, İslam kentleri için fiziksel olarak tanımlanabilir olma niteliğine sahip mahalllerdir. Mahalleler, İslam kentinin toplumsal yapısındaki farklıların sonucu olarak birbirlerinden duvarlarla ayrılmış, etnik ve dini özellikleri açısından homojen, ekonomik açıdan heterojen kabile ve aşiretlerin oluşturduğu kent birimleridir. [2]

Anadolu Kentleri: Türkler Anadolu'ya geldiklerinde bu coğrafyada karşılaştıkları Roma ve Doğu Roma'dan kalan kentlerin, büyük ölçüde İslam'ın yükselişi ile açıklanan bir gerileme ve köyleşme eğiliminde olduğu ifade edilmektedir. Genel itibarıyla etrafı surla çevrili kentler olan Doğu Roma kentlerinin özellikle

stratejik bakımdan önemli olanlarının eski kalelerinin Türkler tarafından onarıldığı bilinmektedir. Ayrıca Türkler Anadolu'da pek çok kale kent kurmuşlardır. Anadolu Selçuklu kentlerinin genel ortak yönleri, kare ya da kareye yakın biçimli küçük iç kalelerin olması ve ayrıca kentin etrafının da surlarla çevrili olmasıdır. [59,60]

Anadolu kentlerinde, özellikle XIII. Yüzyıldan sonra ticaret ağının gelişmesiyle, "iç kale" ile onu çevreleyen konut alanlarını kuşatan, "dış kale" ve surların dışında "at pazarı", "odun pazarı", "saman pazarı" gibi geniş alana ihtiyaç gösteren pazaryerlerinden oluşan kent görünümünde değişiklikler olmuştur. Özellikle bu yüzyıldan sonra dış kale ortadan kalkmaya başlamış, yeni inşa edilen kaleler de iç kaleden ibaret olmuştur [61].

2.1.3. Osmanlı Kentleşme Politikasının Geleneksel Araçları

Osmanlı kentleşme politikası, temelde yayılım gösterdiği Rumeli ve Anadolu coğrafyasının siyasi, tarihi ve coğrafi koşullarındaki farklılıklara bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Anadolu'da Selçuklu devlet kurumlarının varlığının devamıyla açıklanabilecek bir eylemsizliği söz konusudur. Anadolu'da gerçekleşen değişim sadece hanedandır. Ne var ki Rumeli coğrafyası yeni ele geçirilen toplumsal, ekonomik ve coğrafi olarak farklılıklara bağlı olarak yerleşim sistemleri de farklıdır. Rumeli, Doğu Roma'nın merkezi ile Orta Avrupa'yı birbirine bağlayan ticaret yolları ve bu yollar üzerinde bir birine yakın, Anadolu örneklerine göre çok daha küçük yerleşimler söz konusudur.

Genel itibarıyla Osmanlıların Balkanlarda kentleşmesi daha çok var olan kentlerin Türk-İslam kentine dönüştürülmesi şeklinde özetlenebilir. Bu kentsel dönüşün araçları Selçuklularında Anadolu'da yaygın olarak kullandığı geleneksel yöntemlerdir, Bunlar; "Sürgünler", Dervişler ve Derbent Örgütleridir.[62,63].

XIV. ve XV. yüzyılda yaygın olarak kullanılan Sürgün yöntemi Balkanların Türkleştirilmesi ve ticari açıdan stratejik kentlerin yeniden canlandırılmasında etkili olmuştur. Bu kentsel dönüşümün ve canlığın sağlanması için tek yönlü olmayan, sözgelimi ağırlıklı olarak yapıldığı üzere Anadolu'dan Balkanlara ya da Balkanlardan Anadolu'ya yükümlülüğü olmayan halk, bulundukları yerlerden kaldırılarak göç ettirilmişlerdir.

XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra uygulanmaya başlanan bir diğer kentleşme yöntemi derbent örgütleridir. En genel şekliyle yolların güvenliğini sağlamak amacı ile önemli geçit noktalarında ve stratejik önemi olan yerlerde derbent örgütleri kurulmuştur. Sözü edilen türde bölgelerde yerleşimi teşvik etmek amacıyla halk bazı vergilerden muaf tutulmuş ve bu yolla yerleşimin kolaylaşması sağlanmıştır. [64]

Bu yöntemin temel getirileri arasında, ticaret yolları üzerinde yer alan tenha bölgeler, yol kavşakları, köprüler, dar geçitlerin yerleşime açılarak yol boyunca derbentlerden oluşan bir güvenlik zinciri oluşturulmasıdır. [64] Bu yanlarıyla derbent örgütü; Osmanlı devlet düzeninde iç düzeni ve güvenliği sağlayıcı fonksiyonu yanında, merkezi yönetimde güçlenmesi sağlanmıştır. [65]

Osmanlı kentleşme araçları içerisinde özellikle kuruluş devrinde oldukça etkili olan dervişler kuruluş yıllarında orduyla beraber hareket ederek yeni yerleşim bölgelerinin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Balkan fütuhatında önemli rol oynayan dervişlerin kurdukları tekke ve zaviyeler zamanla bir yerleşim sahasının merkezi durumuna gelmişlerdir. [63] Toplumsal nitelikleri itibarıyla çoğu zaman kent kurgusunun dışında yer alan tekke ve zaviyelerin Osmanlı yerleşimlerinin gelişim sahalarını tanımlama özellikleri bulunmaktadır. Gelip geçen yolculara hizmet karşılığında bulundukları yerler kendilerine evlatlık vakıf olarak verilmiştir. Vergiden muaf tutulan tekke ve zaviye çevresine yeni gelen Türkmen nüfusun yerleşmesiyle oluşan *'' bu yeni iskân birliği çok defa bir tarikat mensubu olan zaviye kurucusunun ismini taşımaktadır''* [64]

2.2. Edirne'ye İlişkin Genel Bilgiler

2.2.1. Edirne'nin Tarihi Coğrafyası

Balkan Yarımadası'nın güneydoğu köşesinde, Türkiye sınırları içerisinde yer alan üç kentten biri olan Edirne, değişken tarihi ve coğrafyasıyla dikkat çeken antik Trakya bölgesinin önemli yerleşimlerinden biridir. Sınırları kesin olarak ortaya konulamasa da Antik Trakya coğrafyası en genel şekliyle Batıda Axios (Vardar) Nehri, ya da Strymon (Struma) ya da Nestos (Mesta) nehirleri, Güney ve Doğuda Ege ve Marmara Denizleriyle sınırlandırılabilir. [66] (Şekil 2.1.) Tuna Nehri'nin kuzeyinde

bugünkü Romanya topraklarında bölgeye adını veren Trak kabilelerinin izlerine rastlanması da kuzey sınırları konusunda fikir vermektedir. [67]

Şekil 2.1. Antik Trakya Haritası, A. Ortelius, Theatrum Orbis Terrarum,1595.

Kabaca yapılan bu tanımlamadan, oldukça geniş bir etki sahasına sahip olduğu anlaşılan Trakya coğrafyasında izlenebilen ilk yerleşimlerin niteliği, köy ve mezra olarak tanımlanabilir. Bölgede ilk kentsel alanların oluşumu M.Ö. VII. yüzyıl başlarından itibaren Batı Anadolu kent devletlerinin Trakya kıyılarında koloniler kurulmasıyla başlamıştır. [68] Bölgenin asıl önemi, tarih boyunca Avrupa'yla Asya'yı birbirine bağlayan karayollarından gelmektedir. Balkan yarımadasının zor ve çetin coğrafi koşulları içerisinde özellikle Meriç vadisi, Orta Avrupa ile İstanbul arasında kolay geçit veren yapısıyla önem kazanmaktadır. Tarih boyunca bu doğal yolların üzerinde durak yeri fonksiyonu olan ve tarihsel olarak niteliği değişkenlik gösteren stratejik yerleşimler kurulmuştur. [69]

Antik Trakya yerleşimlerinin niteliğinde belirleyici olan, Antik devirde Edirne'den geçen ve Türkiye Trakya'sındaki en önemli yollardan biri, Belgrad-İstanbul yolu'dur. Antik dönemde "Via Militaris", Osmanlı döneminde Orta Kol adı verilen bu yol, İstanbul'dan Ayasofya'nın önünde bulunan Million taşından başlayarak

Yaldızlıkapı, Küçük Çekmece, Büyük Çekmece, Silivri üzerinden Ereğli'ye ulaşır. Bu noktadan sonra kıyıdan ayrılarak kuzeydoğuya döner, Çorlu, Büyük Karıştıran, Lüleburgaz, Babaeski ve Havsa' dan geçerek Edirne'ye ulaşır. Ardından günümüzde Bulgaristan sınırında kalan Cisr-i Mustafa Paşa ve Meriç vadisini takip ederek Filibe'ye ardından Niş ve Sofya üzerinden Belgrad'a ulaşır. [69,70]

Antik dönemin diğer önemli yollarından biri, Osmanlı döneminde sağ kol adı verilen İstanbul – Burgaz – Tuna yolu, Via Militaris'ten Sineklide ayrıldıktan sonra Pınarhisar üzerinden Pudizo'ya ve ardından Burgaz'a gelir. Bu noktadan sonra Karadeniz sahilini takip ederek Tuna 'ya ulaşır. [69]

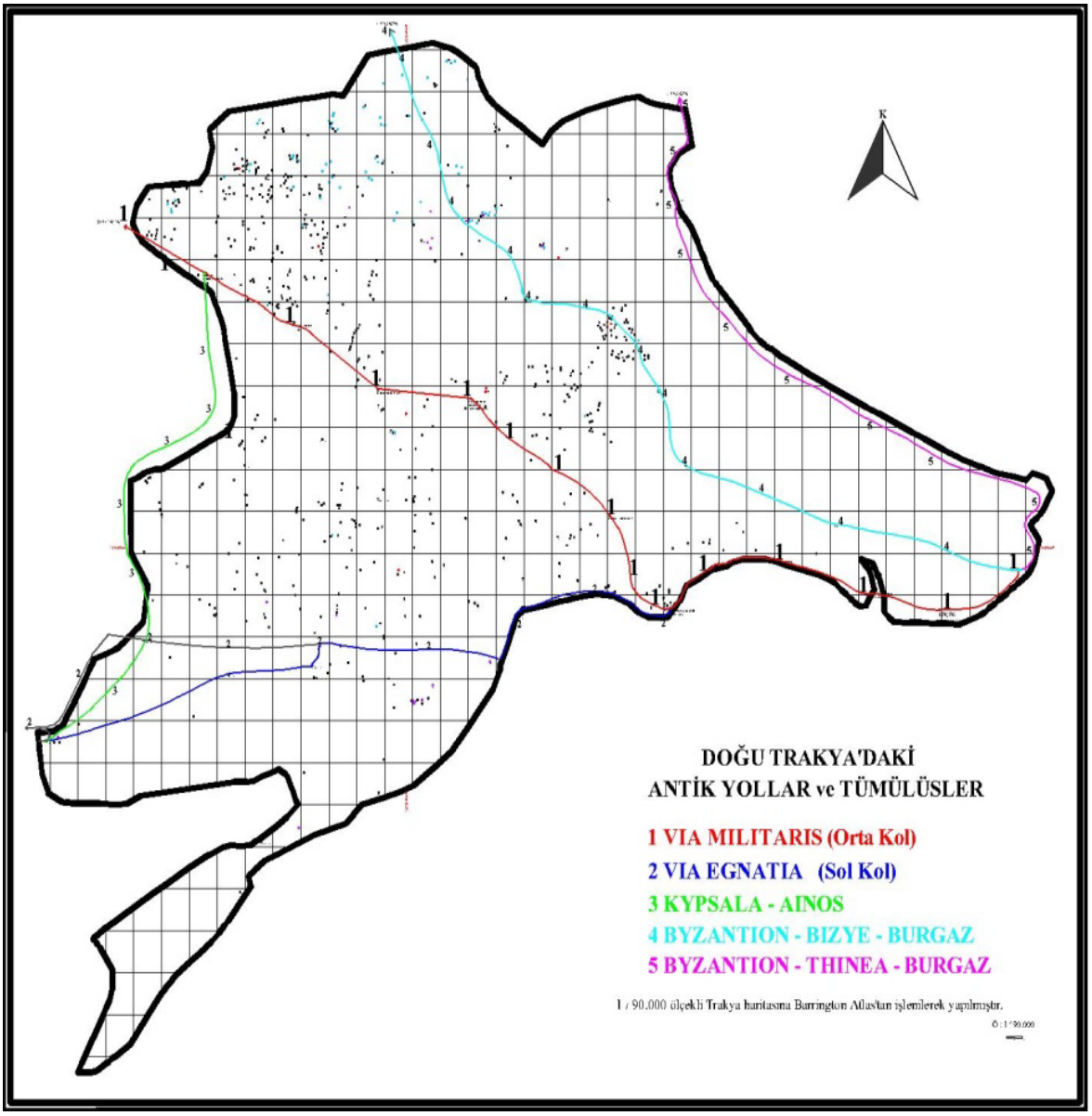
Sol kol olarak bilinen "Via Egnetia" ise İstanbul'dan başlayarak Çatalca üzerinden geçerek Ereğli'ye iner ve buradan itibaren kıyıyı terk edip İnecik'e gelir. Buradan Malkara, Keşan ve İpsala üzerinden Meriç'e ulaşır ve bu nehrin sol kıyısını takip edip Selanik üzerinden Adriyatik sahillerinde bulunan Apollonia veya Dirhahiona'ya ulaşırdı. [69]

"Via Militaris" güzergahı üzerinde, Edirne'den güneye kıvrılan bir yol, Uzunköprü ve Vakıf–Karapınar üzerinden Ferecik'e iner ve burada "Via Egnetia" ile birleşirdi. Bir kolun Enez'e indiği anlaşılıyor. Eskiden diğer bir kol ise Hayrabolu üzerinden İnecik'e indiği anlaşılıyor. [69] (Çizim 2.2-2.3)

Şekil 2.2. Doğu Trakya'da Yollar (BOA)

Barış zamanlarında ticari ve kültürel ilişkileri kendilerine çektikleri gibi karışıklık zamanlarında göçlere ve ordulara da geçit rolü oynuyorlardı. Bu yolların ovaya açıldığı bir noktada kurulmuş diğer şehirler gibi Edirne de, kervanlar için İstanbul' a varmadan geçilen son önemli durak yeri aynı zamanda istila hareketlerinin göğüslenmesine elverişli bir mevzi görevini görmesi amacıyla Rodop dağlarından gelen Arda, Balkan dağlarından gelen Tunca nehri ile Meriç nehrinin birleştikleri noktada kurulmuştur. [69]

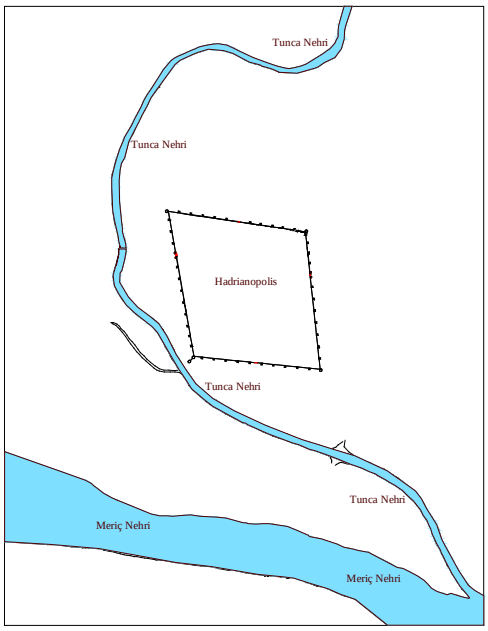
Şekil 2.3. Doğu Trakya'daki Antik Yollar
(Trakya Haritası üzerine Barrington Atlastan işlenerek yapılmıştır.)

2.2.2. Edirne'nin Topoğrafyası

Edirne Tunca nehrinin oluşturduğu yay şeklindeki alanın içinde kurulmuştur. Tunca nehri geniş bir hendek gibi kenti kuzeyden, batıdan ve güneyden kuşatır. M.S. II. Yüzyılda Romalılar tarafından kurulan castrumun, doğu-batı istikametinde uzanan güney duvarı ve kuzey-güney istikametinde uzanan batı duvarının, nehrin dirsek yaptığı noktaya yerleştirilmesi bütünüyle ilk ve orta çağ şehri olarak Edirne'nin kuruluşunda savunmanın etkili olduğunu göstermektedir. [71] (Çizim2.4)

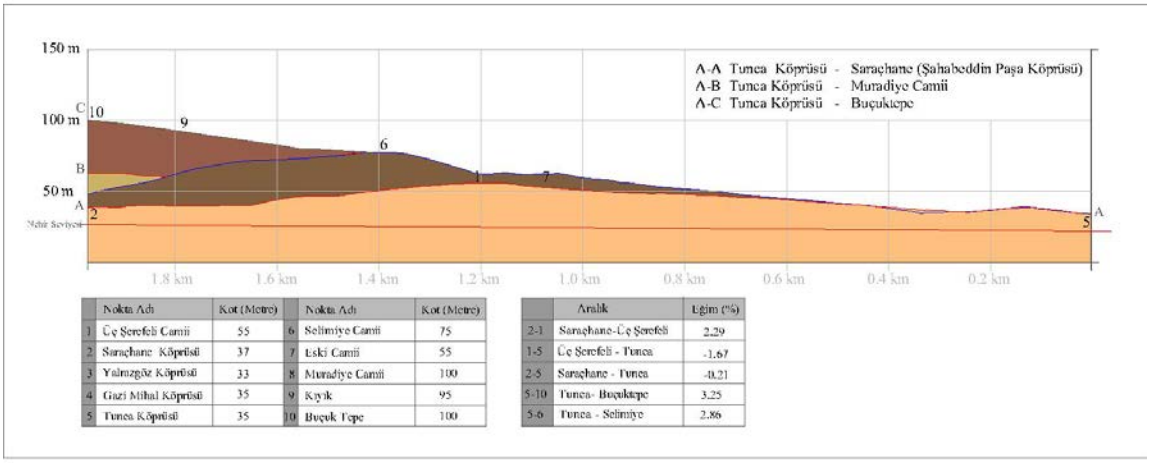
Öyle ki İlk çağ kentlerinin kuruluşlarında etkili olan diğer unsurlar düşünüldüğünde, Tunca nehrinin batısında kalan alan yerleşim için daha elverişli görünmektedir. Tunca sahilinde 35 metre olan yükseklik, kuzey ve batı istikametinde 95-100 metre yüksekliğe kadar ulaşmaktadır.

Kuzey rüzgârlarına kapalı olan bu alan, güney ve doğu yönüne cephe vermektedir. Buna karşın tüm ortaçağ boyunca Aina adlı küçük bir köy yerleşiminin dışında hiçbir yerleşime sahne olmamıştır. [72] Osmanlı fethi sonrasında savunma ihtiyacının neredeyse ortadan kalktığı ve Edirne'nin güvenli bir iç kente dönüştüğü dönemlerde de kentsel gelişimin, kale dışına çıksa da, büyük ölçüde sözü edilen yayın içinde kaldığı görülmektedir.

Şekil 2.4. Tunca ve Meriç Nehirleri, (Hali Hazır Haritadan İşlenerek)

Bu yayın içinde kalan zemin, Tunca nehrinin doğu kıyısı boyunca Güney, Batı, ve Kuzeye doğru, hafifçe yükselir. Kentin yerleşmiş bulunduğu alanın ortasında, üzerinde Üç Şerefeli Camiinin yer aldığı 55 metre yüksekliğe sahip hafif meyilli, yarım koni şekilli bir tepe oluşur. Söz konusu alanın kuzeydoğusunda, Edirne'nin akropolü olarak nitelendirilebilecek, 16. yüzyılın son çeyreğinde Selimiye Külliyesinin yapıldığı tepe yükselir.(Şekil 2.4) 75 metre yüksekliğe sahip bu noktadan Kuzeydoğu istikametine doğru yükseklik artarak Kıyık 'ta 95 metreye, Buçuktepe'de ise 100 metre'ye ulaşır. (Şekil 2.5)

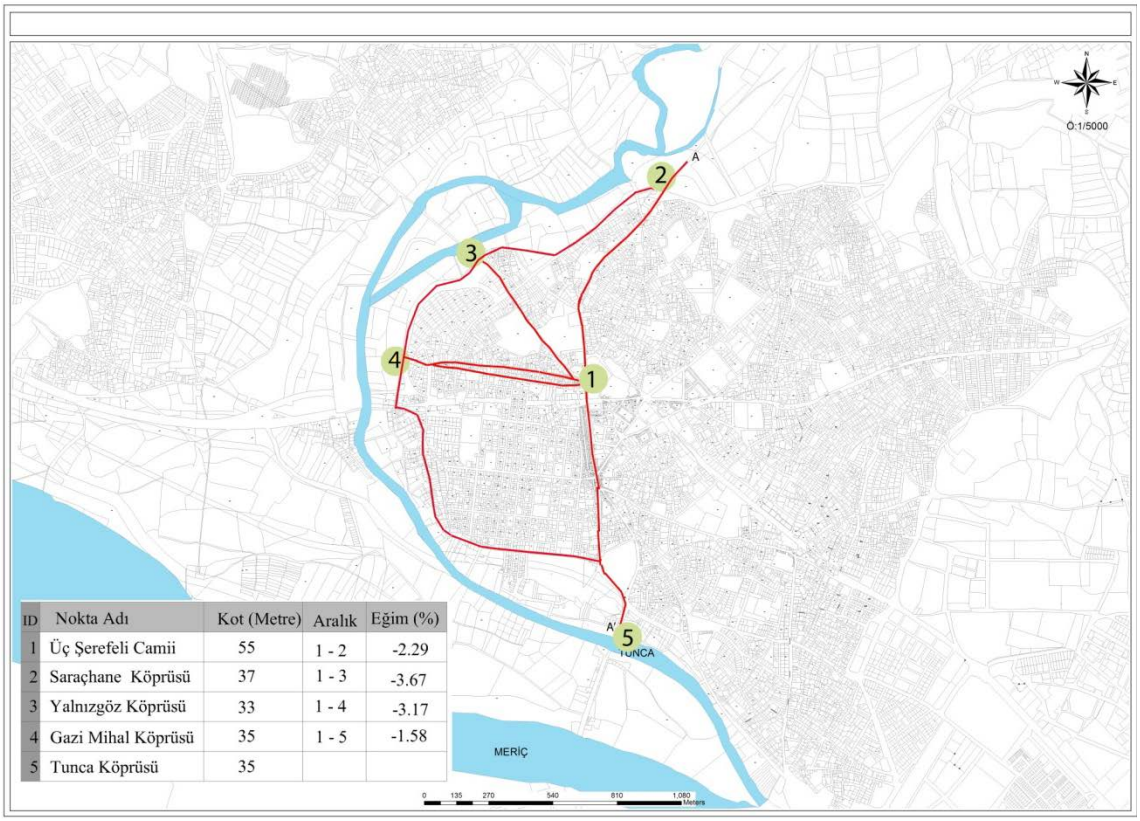
	Nokta Adı	Kot (Metre)		Nokta Adı	Kot (Metre)
1	Üç Şerefeli Camii	55	6	Selimiye Camii	75
2	Saraçhane Köprüsü	37	7	Eski Camii	55
3	Yalnızgöz Köprüsü	33	8	Muradiye Camii	100
4	Gazi Mihal Köprüsü	35	9	Kıyık	95
5	Tunca Köprüsü	35	10	Buçuk Tepe	100

	Aralık	Eğim (%)
2-1	Saraçhane-Üç Şerefeli	2.29
1-5	Üç Şerefeli - Tunca	-1.67
2-5	Saraçhane - Tunca	-0.21
5-10	Tunca- Buçuktepe	3.25
5-6	Tunca - Selimiye	2.86

Şekil 2.5. Arazi Profilleri, (A-A Tunca K.-Saraçhane K., A-B Tunca K.-Muradiye C., A-C Tunca K.-Buçuktepe)

Merkezinde Üç Şerefeli camiinin bulunduğu tepeden; Kuzeye, Güneye ve Batıya doğru eğime yerleştirilen yollar, Kuzeyde 37 metre kotunda Saraçhane semtine, Batıda 35 metre kotunda Gazimihal semtine, Kuzey-Batıda 33 metre kotunda Yalnız göz Köprüsüne ve Güneyde 35 metre kotunda Tunca Köprüsüne ulaşır. Söz konusu yollar, Tunca nehrinin doğu sahili boyunca, yaklaşık 35 metre eğim çizgisini takip eden yollarla birleştirilir. (Şekil 2.6.)

Kentin doğusu ise en genel şekliyle Kuzeybatı-Güneydoğu istikametinde bir eğime sahiptir. Günümüz Saruca Paşa Mahallesini güney-batı yönünden kuşatan Talat Paşa Caddesi ve Kuzeyden kuşatan, Kıyık Caddesinin kesişme noktasında (Eski Camii)

ID	Nokta Adı	Kot (Metre)	Aralık	Eğim (%)
1	Üç Şerefeli Camii	55	1 - 2	-2.29
2	Saraçhane Köprüsü	37	1 - 3	-3.67
3	Yalnızgöz Köprüsü	33	1 - 4	-3.17
4	Gazi Mihal Köprüsü	35	1 - 5	-1.58
5	Tunca Köprüsü	35		

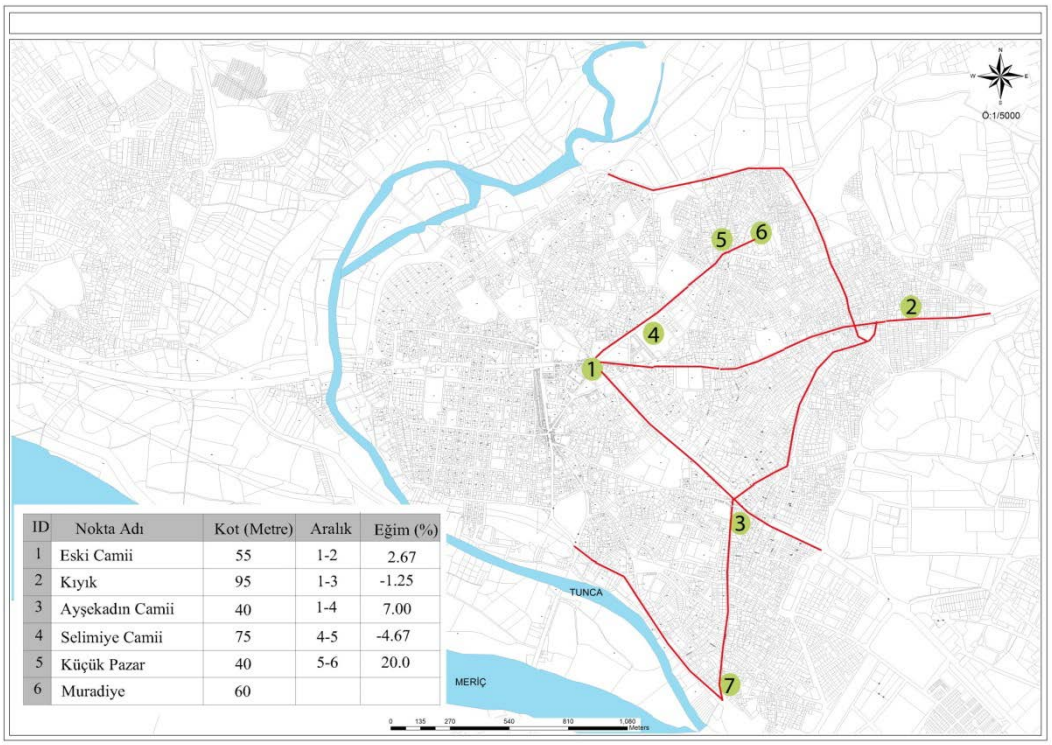
Şekil 2.6. Üç Şerefeli ve Tunca Sahili arasındaki yollar

55 metre olan yükseklik, Kıyık caddesinin doğusuna doğru artarak, Kıyık çarşısında 95 metreye ulaşmaktadır. Öte yandan Talat Paşa Caddesinin güneydoğusuna doğru azalmakta ve Ayşe kadın camii civarında 40 metreye kadar düşmektedir. Eski Camiinden kuzeye doğru uzanan Mimar Sinan Caddesi ise Selimiye Camii'nin bulunduğu tepede 75 metreye ulaşır, ardından 40 metreye kadar alçalan kot, kısa mesafede sert bir eğimle yükselerek, üzerinde Muradiye Camiinin bulunduğu tepede 60 metre yüksekliğine ulaşır. (Şekil.2.7.)

Eski Camiinin Mihrap duvarının önünden Kıyık Caddesinin uzantısı olarak, Güneybatıya devam eden Çilingirler Caddesi, yaklaşık 40 metre yüksekliğinde, Balık Pazarı'nda Eski İstanbul yoluyla birleşir. Birden fazla yolun birleşmesiyle plansız, küçük bir meydan oluşur. Bu meydan, Camii Cedit (Üç Şerefeli Camii) ve Eski Camiinin köşelerini oluşturduğu üçgen kent alanı, Edirne'nin en erken dönemlerinden bu yana ticari merkez olarak karşımıza çıkar.

Osmanlı döneminde majör karakteri olmayan basit bir sokağın, 1950 li yıllarda genişletilmesiyle oluşturulan Talat Paşa caddesinin paralelinde, Kuzeydoğu- Güneybatı istikametinde uzanan, Via Militaris'in bir parçası olan Eski İstanbul caddesi yer alır. [73] Eski İstanbul Caddesi boyunca kuzeye doğru görülen eğim özellikle Talat Paşa Asfaltından sonra serleşmektedir. Talat Paşa Asfaltının kuzeyinde, paralel olarak uzanan Kadirhane Tekke Sokak, yaklaşık 10 metrelik bir yükselti farkına sahiptir. Yine kuzeye doğru çıkıldıkça kısa mesafelerde eğimin arttığı ve Saruca Paşa Camiinde 80 metreyi bulduğu görülmektedir.

Caddenin güneyinde ise, Tunca sahiline kadar ulaşan bölgede, yükseklik yer yer nehir seviyesinin altında kalarak 30 metrelere kadar düşer. Bu bölge, arazinin koşulları nedeniyle Edirne'de taşkınlardan en çok etkilenen yerlerin başında gelir. Fiziki koşulların bir yansıması olarak "Göl mahalle" adıyla bilinen bölge, Edirne'de hali hazırda eski sokak dokusunda en büyük değişimlerin yaşandığı yerdir. Öyle ki, Edirne'nin pek çok mahallesinde XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında karşılaştığımız yer adları hala yaşarken bu bölgede doku değişimiyle beraber yer isimleri de büyük ölçüde yenilenmiştir.

ID	Nokta Adı	Kot (Metre)	Aralık	Eğim (%)
1	Eski Camii	55	1-2	2.67
2	Kıyık	95	1-3	-1.25
3	Ayşekadın Camii	40	1-4	7.00
4	Selimiye Camii	75	4-5	-4.67
5	Küçük Pazar	40	5-6	20.0
6	Muradiye	60		

Şekil 2.7. Eski Camii'nin doğusunda yollar

2.2.3. Edirne'nin Adları

Edirne'nin yer aldığı coğrafi alan üzerinde Romalılardan önce bir Trak yerleşimi kurulduğu bilinmektedir. Ancak bu yerin adı konusunda kaynaklarda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Bilinen en eski isim Ammianus Marcellius, ve Eutropius da geçen "Uscudama" adıdır. Bizanslı Stephanus'un "Tomaschek Die alten Thraker" adlı eserinde tek bir yerde "Goneis" adıyla anılmaktadır. Özellikle Bizans tarihçilerinde[3] sıklıkla karşılan isim ise "Orestias"dır. [74] Bölgedeki Roma öncesi yerleşimin bir kent niteliği kazanamadığı düşünülecek olursa, aynı bölgede birbirine yakın küçük köy yerleşimlerinin olduğu ve bu nedenle kaynaklarda farklı isimlerle anıldığı düşünülebilir.

Bizans kaynaklarında geç devirlere kadar "Orestias" adıyla anılan bu Trak yerleşimine, M.S. II. Yüzyılda Roma İmparatoru Hadrian'ın doğu seferi sırasında (123-137) sahip olduğu stratejik önem nedeniyle kent statüsü verilir ve etrafı surla çevrilir. Bu tarihten sonra yerleşimin yeni adı Hadrianın şehri anlamına gelen "Hadrianopolis" tir.

Hadrianopolis'in Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden sonra XVII. yüzyıla kadar kent "Edrine" olarak adlandırılmıştır. I. Murad'ın İlhanlı Hükümdarına gönderdiği fetihnamede ve XVIII. yüzyıl öncesine ait şiirlerde kent "Edrine" olarak anılmaktadır. Bu yaygın kullanımın dışında "Edrenos", "Edrone" ve "Edirnebolu" adlarıda kullanılmıştır.

Türkler tarafından fethinden sonra kısa sürede Türk-İslam dünyası için önemli bir kent haline gelen Edirne'nin, bu önemi nedeniyle çeşitli sıfatlar aldığı da bilinmektedir. Dar-ün Nasır, Dar-ül Karar, Dar-ül Mülk sık karşılaşılan sıfatlardır. Sarı Saltuk menkıbesinde bizzat Hazreti Peygamberin Edirne'ye "Dar-ün Nasır" adını verdiği belirtilmektedir. [22] Edirne'nin aldığı ilginç sıfatlardan biri de "Sedd-i İslam" dır. Selimiye camiinin yer seçimine ilişkin anlatılan menkıbede Sultan Selim'in rüyasına giren Hz. Muhammed, ona camiini "Seddi İslam"da kurmasını söyler. [75] Kanaatimizce bu sıfat, üç kıtaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğunun, ata kültü bağlamında değerlendirdikleri toprakların sınırına işaret etmesi açısından ilginçtir.

[3] "Orestias" adını kullanan Bizans Tarihçileri, Joannes Zonaras, Khoniates Niketas, Gregoras Nikephoros, Laonikos Khalkokondyles' dir.

2.2.4. Edirne'nin Fethi ve Tarihsel Önemi

Osmanlı Devletinin, Balkanlara kalıcı bir şekilde geçmesinde Doğu Roma İmparatorluğunun taht mücadeleleri sırasında aldıkları stratejik pozisyonlar etkili olmuştur. Kantekuzenos ve V. İonnes arasındaki mücadelede Kantakuzenesos'un yardım çağrısına, karşılığında Çimpe Kalesini alarak cevap vermiştir. Orhan Bey, Süleyman Şah Komutasında bir orduyu, Kantakuzenos'a yardım etmek üzere göndermiştir. Böylece Osmanlı Devletinin Rumeli'deki fetih hareketi başlamıştır. [76] İlk olarak Süleyman Paşa M. 1354 yılında gerçekleşen depremden sonra surları yıkılan kuşatma altındaki Gelibolu Kalesi'ni almış ve Trakya'nın iç kesimlerine doğru ilerlemeye başlamıştır. [77] Ele geçirilen yerlerin güvenliğinin sağlanması ve merkezi otoriteye bağlanabilmesi için gerekli demografik değişim, geleneksel iskân ve toplu sürgün yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Osmanlılar, Anadolu'nun Müslüman halkının Balkanlar'a göçünü teşvik ederek Rumeli'deki Türk yerleşimini tesis etmişlerdir. [62]

Rumeli'deki bu Türk ilerleyişinden kaygı duyan Kantakuzenos bu süreçte Osmanlılar tarafından ele geçirilen kaleleri para karşılığı geri almak istemiş ancak Orhan Bey bu öneriyi kabul etmemiştir. [78,79]

Süleyman Paşa'nın M.1351 yılında ki beklenmeyen ölümü Rumeli'de ki fetih hareketlerinin bir süre duraksamasına neden olmuştur. Fakat bu süreç öncesinde Malkara ve Keşan'ın alınmış olması Konstantinopolis ile Edirne'nin bağlantısını keserek, Edirne'nin fethini kolaylaştırmıştır. [80,81] Edirne'nin çevresiyle ilişkisinin kesilmesi şeklindeki stratejinin, Süleyman Şahın ölümünden sonra da yürütüldüğü anlaşılıyor Öyle ki Lüleburgaz ve Çorlu'nun alınması ile Konstantinopolis'ten, Dedeağaç, İpsala ve Dimetoka'nın ele geçirilmesi ile de Sırplardan gelecek yardımların önü kesilmiş olacaktı. [82]

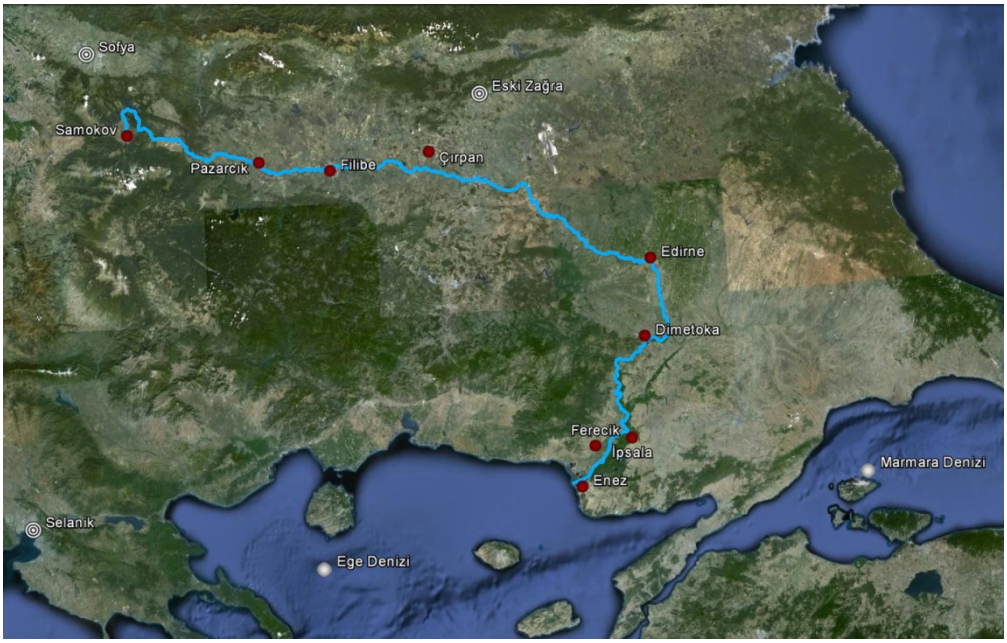
Evrenos Bey ve Hacı İlbey'in komuta ettiği kuvvetlerin gerçekleştirdiği, Malkara, İpsala, Dedeağaç ve Dimetoka fetihleri ile Edirne'nin fethi için öngörülen koşullar sağlanmış oldu ve bunun üzerine Lala Şahin Paşa komutasında ki birlikler Edirne fethini gerçekleştirmek üzere harekete geçti. [83] Öncesinde yapılan fetihlerle yeterli desteği alma olasılığı kalmayan Edirne kentinin Tekfuru, Osmanlı ilerleyişi

karşısında, önce Enez'e oradan da Sırbistan'a kaçmıştır Bunun üzerine kent, direniş göstermeksizin yerli halk tarafından teslim edildi. [24]

Kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında, Edirne'nin fetih sürecine ilişkin geliştirilen askeri planlamalar takip edilebilmesine karşın, fethin hangi tarihte yapıldığı konusu tartışmalıdır. Kaynaklarda M. 1361, M.1362, M.1363, M.1367, M.1369 ve M.1371 gibi farklı tarihler verilmektedir. Bulgar tarihçi A. Burmov'a göre, Edirne, Çirmen Muharebesinden (26 Eylül 1371) hemen sonra, M. 1371 yılı Eylül ayının sonlarında veya Ekim başlarında, fethedilmiş olmalıdır. [84] Uzunçarşılı Edirne'nin 1363 yılında fethedildiğini kaydetmektedir. [85] Halil İnalcık ise Edirne'nin fethi ile ilgili olarak Orhan Bey'in sağlığında oğlu Murad ve Lala Şahin Paşa'nın yürüttüğü bir askeri harekât sonunda 1361 yılı içerisinde Meriç nehrinin taşkın olduğu bir mevsimde fethedildiği sonucuna ulaşmıştır. [86]

Bu çalışma açısından Edirne'nin fetih tarihi kadar önemli olan, Osmanlıların Balkanların fethine yönelik askeri hareketinin, XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, Osmanlıların Rumeli'ye kesin bir şekilde yerleşmeleriyle sonuçlandığı şeklindeki genellemedir. Bu sürecin önemli aşamaları olarak İpsala, Dimetoka ve Edirne'nin fethi gösterilebilir. Zira bölge haritası incelendiğinde görülmektedir ki, İpsala, Dimetoka ve Edirne'ye sahip olmak, Meriç Havzasını büyük ölçüde kontrol etmek anlamına gelmektedir. (Şekil 2.8)

Enez'den Filibe'ye ve Samakov'a kadar uzanan nehir ticareti, İstanbul'u Edirne üzerinden Orta Avrupa'ya bağlayan askeri ve ticari yol (Via Militaris), yine İstanbul'u Keşan, İpsala ve Dedeağaç üzerinden Adriyatiğe bağlayan Via Egnetia, bu fetihlerle Osmanlıların kontrolüne geçmiştir. Kanaatimizce, Edirne'nin ve diğer stratejik noktaların ele geçirilmesi, İstanbul'un fethiyle sonuçlanacak bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Kuşkusuz bu durum sadece Osmanlı Tarihi için değil, Balkanlar ve Avrupa tarihi için de belirleyici olmuştur.

Şekil.2.8. Meriç nehri üzerinde ki önemli yerleşimler. (Google Earth üzerinden işlenerek)

BÖLÜM 3

Osmanlı Öncesi Edirne:

Yerleşimin Tarihsel Arka Planı, Devralınan Miras

3.1. Roma Öncesi Edirne ve Çevresi

Edirne'nin tarih öncesi devirlerine ait ilk araştırmalar, kentin 3 km. kuzeyinde yer alan Çardakaltı mevkiinde yapılan kazı çalışmalarıdır. [87] Ardından bu döneme ilişkin Prof. Dr. M. Özdoğan'ın yürüttüğü, Edirne'yi de içine alan, *"Trakya ve Doğu Marmara bölgeleri araştırmaları"* [88,89] ile Prof. Dr. Burçin Erdoğu tarafından yürütülen *"Edirne ili yüzey araştırmaları"* takip etmiştir. [90]

Sözü edilen bu çalışmalarla Edirne ve çevresinde ortaya çıkarılan yerleşim yerlerinden ilki Edirne'nin yaklaşık 5 km. kuzeybatısında Çardakaltı denilen mevkide tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalarda M.Ö. 3. ve 4. bine tarihlendirilen Çardakaltı mevkiinde, neolitik dönemden demir çağına kadar kesintisiz bir yerleşim varlığı anlaşılmıştır. [87]

Neolitik döneme tarihlendirilen bir diğer yerleşim alanı ise Edirne'nin 8 km. kuzeyinde, Avarız Köyünün 2 km. güneyinde yer almaktadır. Bölgede elde edilen buluntulara göre yerleşim yeri M.Ö. 4300-4000 yıllarına tarihlendirilmektedir. [87]

Edirne'nin kuzeyinde Tümülüs geleneğinin öncüsü olarak kabul edilen ve M.Ö. II. Bin yılın sonlarına tarihlendirilen, mezarlar yer alır. Taşlıtepe adı verilen bu mezarların yanı sıra karşılaşılan bir diğer mezar türü de İri taş bloklar ile, harç kullanılmadan yapılan mezar anıtları olan Dolmenler ve uzunlukları 2, 2.5 metreyi bulan Menhirlerdir. [91,92] (Şekil 3.1-3.2) Bölgenin özellikle kuzey bölgelerinde görülen Dolmen, Taşlıtepe ve Tümülüsler küçük köy yerleşimlerine işaret etmektedir.

Edirne yakınlarında Pravadi deresi ile Havsa arasında tespit edilen yerleşimler İlk Tunç Çağ ve Son Demir Çağ başlarına tarihlenmektedir. [92]

Şekil 3.1. Dolmen, Edirne Arkeoloji Müzesi

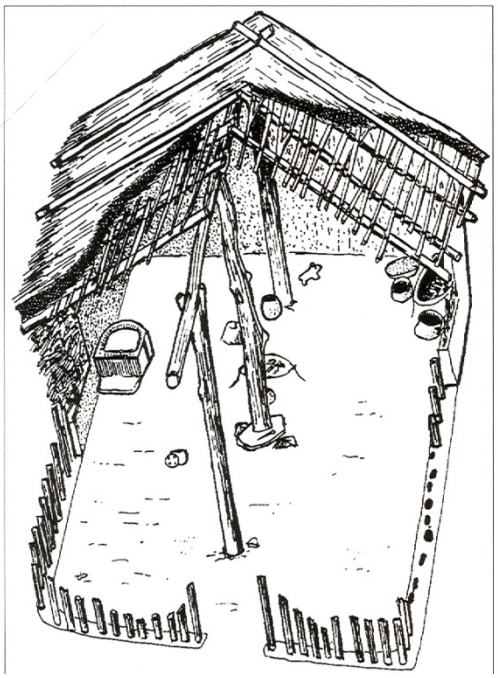

Şekil 3.2. Kırıkköy Menhir Alanı

Edirne ve çevresine ilişkin bilgiler, tarihi devirlerde daha açık ve fazladır. Heredotos oldukça geniş Trakya coğrafyası içerisinde yaşayan ve bölgeye adını veren Trak kavmine ilişkin bilgiler vermektedir. Oldukça kalabalık bir nüfusa sahip olan Trakların örgütlü bir güç oluşturamadıklarından söz eder. [93] Yine antik dönemin önemli coğrafyacısı Strabon, Trakya'da 22 Trak kavminin yaşadığını aktarır. [94] Bu kavimler arasında etkinliği en yüksek olanı Odyrslerdir. Güney-doğu Trakya'da etkinlik gösteren Odrysler, Edirne'nin ilk kurucuları olarak karşımıza çıkıyor. Tunca kavsinin içerisinde kurulan niteliği hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız, bu Trak yerleşimi, II. yüzyılda Roma imparatoru tarafından etrafı kaleyle çevrilerek bir castruma dönüştürülmüştür. [55]

Traklar göçebe karakterlerinin sonucu yerleşik hayata geçmekte zorlanmışlardır. Bölgenin yerli halkı Traklar, kıyı şeridinde kurulan Yunan koloni kentleriyle ekonomik ilişkiler kuruyor olmalarına karşın, kendi yaşadıkları iç bölgelerde kentler kuramamışlardır. [70] Kendi içlerinde de barışı tesis edemediklerinden Trak yerleşimleri, savunma kolaylığı sağlayan dağlık arazide, kale iskanları olarak karşımıza

çıkıyor. Roma hâkimiyeti öncesine ilişkin Edirne ve çevresinde yerleşime işaret eden arazi bulguları; bölgede M.Ö. 8 yüzyılda yaşanan yunan koloni hareketine rağmen Trak yerleşimlerinin kent seviyesine yükselemediğini göstermektedir. [70] Kuşkusuz bu durum Trakların siyasal ve kültürel yapısı ile yakından ilgilidir. Günümüzde Edirne ve Kırklareli'nin kuzeyinde kırsal kesimde daha çok hayvan barınağı olarak kullanılan dal-örgü sistemiyle kolayca inşa edilen kulübeler, Trak konut geleneğin devamı olarak değerlendirilmektedir. [95] Trakların göçebe karakterine uygun olan bu konutlarda ahşabın yanı sıra saz ve saman da kullanılmıştır. (Şekil 3.3-3.4)

Şekil 3.3. Trak Evi [92]

Şekil 3.4 Sap-Samanla örtülmüş hayvan barınağı

M.Ö. 168 yılında Romanın hâkimiyetine girinceye kadar geçen sürede Edirne ve çevresinde yerleşime işaret eden yegâne bulgu, daha önce sözünü ettiğimiz, bölgeye özgü Taşlıtepe olarak adlandırılan mezar tipinden gelişen Tümülüslerdir. M.S. II yüzyıla kadar bölgede değişik form ve büyüklüklerde görülen Tümülüsler, Tüm Doğu Trakya da toplam sayısı 1003 olarak tespit edilmiştir. Bunların 443 tanesi Edirne il sınırları içerisinde yer almakta olup 87 tanesi Edirne merkez ilçede yer almaktadır. [92]

3.2 Roma Döneminde Edirne (Hadrianopolis)

Klasik ve Hellenistik dönemine ilişkin hiçbir kalıntının günümüze ulaşmadığı Edirne kenti, Roma İmparatorluğu döneminde sahip olduğu stratejik coğrafyanın da etkisiyle adından söz ettiren güçlü bir kent kimliği ortaya koymuştur. Trakya'da Roma İmparatorluğunun etkisi M.Ö. II. yüzyıldan itibaren hissedilmeye başlar. Bu dönemde bölgede izlenen himaye politikaları Romalıların Trakya hâkimiyetini oluşturmaya başlamıştır. M.S. 37-38'de İmparator Gaius Caligula tarafından Trakya Kralı ilan edilen Doğu Trakya hanedanına mensup Rhoimetalkhes'in katlinden sonra bölgede çıkan isyanları bastırmak için, M.S. 44-46 yıllarında Trakya, İmparator Claudius zamanında bir Roma Eyaleti haline getirilerek "Provincia Thracia" adıyla Roma'ya ilhak edildi. Eyaletin başkenti ise Perinthos (Marmara Ereğlisi) olarak ilan edilmiştir. [96] (Şekil 3.5)

Şekil 3.5 Roma eyaletlerini gösterir harita

Roma İmparatorluğunun bölgedeki hâkimiyetiyle beraber Trak yerleşimlerinin, niteliksel bir değişime uğradığı görülür. Romalıların genellikle barışın tam olarak sağlanamadığı ya da merkezden uzak yerlerde kurdukları kentlerin fonksiyonu, M.S. II. yüzyılda tarihçi Appian tarafından şöyle özetlenmiştir. *"Savaş başarıları Romalılar'a İtalya'nın denetimini getirince, toprakları almaya alıştılar ve buralara kentler kurdular, ya da önceden var olan kentlere kendi nüfuslarını yolladılar. Bu kolonileri bir garnizon olarak gördüler."* [97]

Bu yaklaşım içerisinde Romalılar, Claudius ve Vespasianus çağında kurulmuş iki koloni kenti olan Apri ve Deultum sonra, İmparator Traianus çağında Trakya'da bazı yeni kentler kurdular. Bunların en önemlileri Augusta Traiano, Traianopolis, Platinopolis, Serdica ve Bizya kentleridir. [70]

Kısa zamanda bölgeyi etkisi altına alan Romalılar döneminde Trakya'da gelişen yerleşimlerden biri de, üç nehrin birleştiği stratejik bir noktada yer alan Orestia'dır. Bu Trak yerleşiminin önemi, Roma İmparatoru Hadrianus'un M.S. 123-124 yıllarında Doğu seferi sırasında buraya gelişi ve etrafını bir surla çevirmesiyle birlikte artmıştır. Antik kaynaklardan bir Castruma dönüştürüldüğünü öğrendiğimiz kentin adı da İmparator'un adına izafeten Hadrianopolis olarak değiştirilmiştir. [70]

Hadrianopolis, bir Roma castrumu olarak kurulduktan sonra askeri ve ticari alanda sürekli olarak gelişmiştir. M.S. II. ve III. yüzyıllardan sonra Trakya, Doğuya giden ve geri dönen Roma orduları için bir geçit yeri olmuştur. III. yüzyılın ortalarında yaşanan Got akınları nedeniyle bölgenin gelişimi duraklasa da, İmparator Diocletianus'un başarılı seferleri sonucunda Trakya Büyük Constantinus'a kadar ikinci bir barış dönemi yaşamıştır. Önemli bir Roma Kalesi durumundaki Hadrianopolis, Diocletianus'un M.S. 297 de yaptığı yeni bir yönetim bölünmesinde, Trakya eyaletinin altı vilayetinden birini oluşturan Haemimontus'un başkenti olmuştur. [72] Roma İmparatorluğunun M.S. 395'te ikiye ayrılmasından sonra Trakya Doğu Roma İmparatorluğunun sınırları içerisinde kalmıştır.

3.2.1 Hadrianopolis'in Arkeolojik Potansiyeli

Hadrianopolis Kalesinin inşa edildiği M.S. II. Yüzyıl da Roma İmparatorluğunun sınırları düşünüldüğünde bir iç kent olan Hadrianopolis'te bir kale kent kuruluşu ancak bölgedeki kent sayısının azlığı ve bu coğrafyada yaşayan Trakların

olası saldırıları ile açıklanabilir. İmparator Hadrianus tarafından stratejik önemi nedeniyle, eski Trak yerleşimini büyülttüğü ya da yenisini kurduğu bu Roma kentinden bugün pek iz kalmamıştır. Bununla beraber Castrum planına ilişkin fikir edinmek mümkündür. Çünkü Hadrianus tarafından yaptırılan kale, kentin savunmasında oynadığı rol nedeniyle Doğu Roma ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli eklenti ve tamirlerle XIX. yüzyıla kadar korunmuştur. [42]

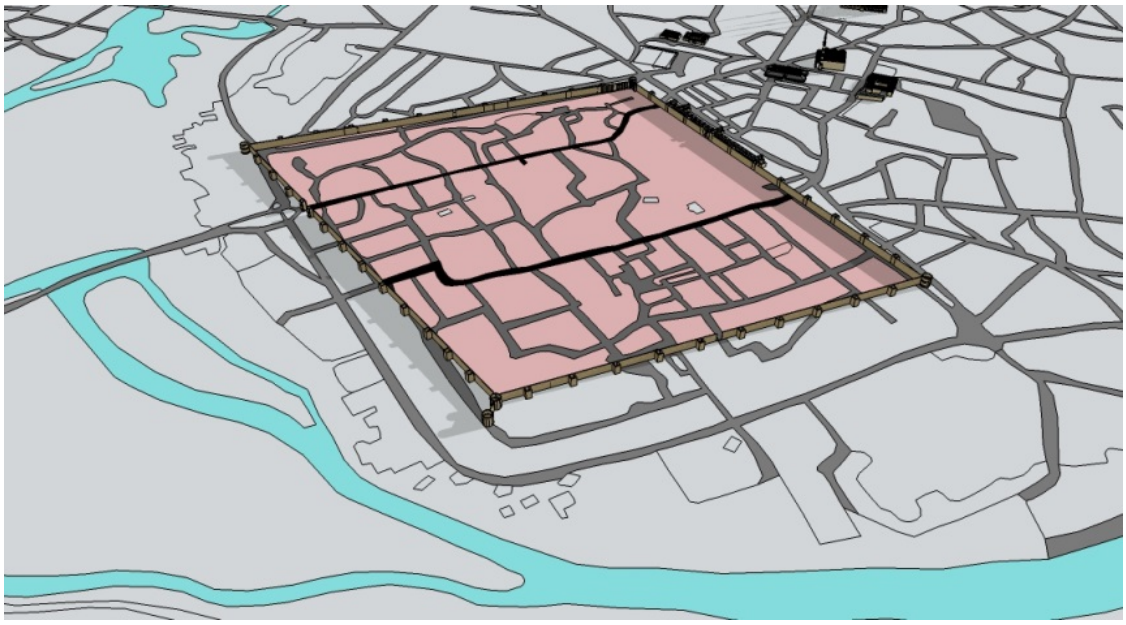

Şekil 3.6 Makedonya Kulesi ve Edirne Kalesi Surları, 2003.

1866-1870 yıllarında Vali Hurşit Paşa tarafından gelirinden resmi yapılar yapılması amacıyla yıktırılmasının ardından, 2002, 2003 ve 2008 yıllarında Edirne Arkeoloji Müzesi başkanlığında yapılan Kurtarma Kazılarına değin, sadece Makedonya Kulesi adıyla bilinen kule ve belli belirsiz kent içine dağılmış bazı küçük parçalar kurtulabilmiştir. Sözü edilen kazılar sonrasında Edirne Kalesine ilişkin yapısal verilerimiz artmıştır. [98, 99] (Şekil 3.6)

Osmanlı müelliflerinin Edirne'ye ilişkin monografilerden Hadrianopolis Kalesinin dört köşesinde dört yuvarlak planlı burç bulunduğu aralarında ise kare planlı on ikişer daha ufak kule ile dokuz kapı sıralandığı anlaşılmaktadır. [100,101]

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde *"Satranç tahtası gibi üç yüz altmış yol açılmış ve hepsi de iri kayraklarla eski tarzda kaldırım döşenmiştir."* demektedir. [75] Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Hadrianopolis, M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren Yunan kentlerinde kullanılan ve M.Ö. II. yüzyıldan itibaren, Romanın askeri kamp "castrum" planlamasının temelini oluşturan ızgara plan sisteminde inşa edilmiştir. (Şekil 3.7)

Şekil 3. 7. Edirne Kalesi, Osmont Plandan İşlenerek (1854)

Birbirini dik kesen cadde ve sokaklardan oluşan bu planlama sisteminde kuzey-güney istikametinde uzanan ana caddeye Cardo Maximus, doğu ve batı yönde uzanan ana caddeye de Decumanus Maximus denilmekte olup bu iki ana caddenin kesiştiği yerde de forum yapılırdı. Ayrıca bu iki ana cadde arasında kalan "adalar"da, yatayda ve dikeyde, ana caddelere paralel olacak şekilde "insula" denilen parsellere bölünmüştür. Bu plan, Roma yayılım alanı içinde özellikle Orta ve Kuzey İtalya'da, İngiltere'de, Fransa'da görülürken, Anadolu'da fazla rastlanmaz. [97,102]

BMC' de (British Museum Catolog) yer alan, Hadrianopolis darplı Gordianus III (238-242) dönemine ait sikkelerde görülen sur betimlemeleri, kentin III. yüzyılda bir tahkime sahip olduğunu kesin olarak göstermektedir. Söz konusu sikkeler kalenin mimarisi hakkında da bilgiler vermektedir.

Bu sikkelerden birinde ortada bir kapı, onun her iki tarafında üzerinde konik bir külahla örtülü birer silindirik kule görülmektedir. [103] (Şekil 3.8)

Şekil 3.8. Hadrianopolis Sikkesi, Gordianus III [103]

Gordianus'a ait başka bir sikkede, ortadaki daha büyük üç gözlü anıtsal bir kent kapısı betimlenmiştir. Yine iki yanında konik külahlı üst örtüleriyle silindirik kuleler bulunmaktadır. [104] (Şekil 3.9) Bu sikke üzerinde betimlenen anıtsal giriş, Psidia bölgesinde Hadrianus tarafında kurulan Hadrianopolis'te, (Antalya) günümüze ulaşan ve Hadrian kapısı olarak bilinen üç gözlü anıtsal kent kapısıyla paralellikler göstermektedir.(Şekil 3. 10) Bu durum Hadrianopolis'in II. yüzyılda da tahkim edilmiş bir kent olduğunun kanıtı olarak görülebilir.

Şekil 3.9. Hadrianopolis Sikkesi, Gordianus III [104]

Şekil 3.10. Hadrian Kapısı, Psidia Hadrianopolis

Şekil 3.11. Edirne Kalesini gösteren bir gravür. (Sayger ve Desarnaud)

Kalenin kapılarına ilişkin Avrupalı gezginlerden Sayger ve Desarnaud'un 1830'da hazırladıkları "Album d'un Voyage en Turquie" adlı eserdeki gravürlerde, sikkelerdeki betimlemelerle benzerlik göstermektedir. [105] (Şekil 3.11)

Isodomos tipinde örgüye sahip olan bu surda malzeme olarak temelde iki sıra küfeki taşı ile temel üstü yerel kireç taşlarından oluşan büyük bloklar kullanılmıştır. [98] (Şekil 3.12) Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Edirne Surlarına ilişkin *"bir sıra kırmız renkli tuğla ve bir sıra yontulmuş taş ile yapılmış sağlam ve dayanıklı bir kaledir."* İfadesini kullanmıştır. Bu ifadede tarif edilen örgü sistemi, Doğu Roma veya Osmanlı tamirine işaret etmektedir. [75] Çok çeşitli dönemlerin tahriplerinin görülebildiği bu duvarın temelinden itibaren ilk üç sırası oldukça iyi durumda ele geçmiştir. İlk üç sıra taş dizisinden sonra surların geçirmiş olduğu savaşların ve zamanın izleri ile birlikte, Bizans ve Osmanlı dönemleri eklentileri de görülebilmektedir. (Şekil 3.13)

Şekil 3.12. Edirne Kalesinden bir detay

Şekil 3.13. Edirne Kalesinde Osmanlı dönemi tamiri

Kentin Roma dönemine ait diğer yapılar hakkında yine sikkeler üzerinden bilgi edinebiliyoruz. Hadrianopolis darplı Gordianus'a ait bir sikkede Tyche tapınağı, [104] (Şekil 3.14) bir başka sikkede Artemis Tapınağı [103] (Şekil 3.15) Septimus Severus dönemine ait bir sikkede ise, içinde duran tanrı heykelinin işaret ettiği Zeus Tapınağı görülmektedir. Her üç tapınağında tetrastyle cephe düzenine sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 3.14. Gordianus Sikkesi, Tyche Tapınağı [104]

Şekil 3.15. Gordianus Sikkesi, Artemis Tapınağı[103]

Septimus Severus çağına ait başka bir sikkenin üzerinde ise çift kat sütun mimarili, büyük dairevi anıtsal bir Nymphaeum binası bulunmaktadır. [74] (Şekil.3.16) Önünde geniş bir havuz bulunur. Sütunlar arasında çeşitli heykeller durmakta, orta kısmın alt bölümünde nehir tanrısı görülür. Bu tanrının Hebros yada Tanzos olduğu düşünülebilir. Nehir tanrısının dayandığı küpten su akmaktadır. [106]

Şekil 3.16. Hadrianopolis Sikkesi, Septimus Severus Dönemi, Nymphaeum, SNG (Sylloge Nummorum Graecorum)

Hadrianopolis kentine ait olan bu sikkelerde betimlenen mimariler oldukça büyük bir şehrin sahip olabileceği nitelikte yapılardır. Fakat bu yapılardan günümüze en ufak bir iz bile kalmamıştır. Bu nedenle yapıların kent planı içerisinde lokalizasyonunu yapmak mümkün değildir. Kentin kuruluşunun bir castrum olduğu düşünülünce bu yapıların kalenin sınırladığı alan içerisinde olması gerektiği düşünülebilir. Ancak kentlerin zaman içinde gelişen ve değişen canlı birer varlık olduklarına ilişkin Timgad örneği, Hadrianopolis içinde geçerli olabilir. Timgad, M.S. 2. yüzyılın hemen başında Traianus tarafından emekli lejyonerler için kuruluşunun ardından, surların dışında gelişim göstermiştir. [97]

Roma döneminde Hadrianopolis'in niteliği hakkında her ne kadar kesin verilere sahip olmasak ta, Edirne ve çevresinde tespit edilmiş arkeolojik buluntular da II. III. yüzyıl Hadrianopolis'ine ilişkin bir kent imgesi oluşturmak mümkün olmaktadır. Sözü edilen eserlerden bazıları şunlardır. [95]

Tablo 3.1. Edirne ve Çevresinde Tespit Edilmiş Arkeolojik Buluntular

Eserin Adı: Odysseus Başı – Mermer **Ölçüsü:** 17 x 17 cm. **Buluntu Yeri:** Edirne – Kaleiçi [95]	
Eserin Adı: İmparator Heykeli Parçası **Ölçüsü:** Y. 91 cm. **Buluntu Yeri:** Edirne , Yıldırım camii [95]	
Eserin Adı: Hermes Heykelciği – Mermer **Ölçüsü:** 30 x 13,5 cm. **Buluntu Yeri:** Edirne – Poyralı Köyü [95]	
Eserin Adı: Stel – Mermer **Ölçüsü:** 70 x 158 cm. **Buluntu Yeri:** Edirne – Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı [95]	

Eserin Adı: Aile Lahti – Mermer **Ölçüsü:** Kapak: 2,90 x1,20 cm. Lahit: 2,80 x 1,55 cm. **Buluntu Yeri:** Edirne / Eski İstanbul Caddesi [95]	
Eserin Adı: Yüzük– Altın **Dönemi:** Roma Dönemi **Ölçüsü:** 19,6 x 16 mm. - 20,8 x 18 mm. **Buluntu Yeri:** Edirne – Çömlekakpınar, İkiztepe B Tümülüsü [95]	
Eserin Adı: Kolye Ucu– Altın / Taş **Ölçüsü:** 19,3 x 10 mm. **Buluntu Yeri:** Edirne – Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı [95]	
Eserin Adı : Orpheus Kabartması – Mermer **Ölçüsü** : **Buluntu Yeri** : Edirne [95]	

Eserin Adı: Koku Şişesi – Cam **Ölçüsü**: 17.5 x 8 cm. **Buluntu Yeri**: Edirne-Eski İst. Cad. [95]	

3.2.2. Hadrianopolis'in Kentsel Niteliği Üzerine

Hadrianopolis Kenti'nin bir polis olma niteliğinden çok, bir tür stratejik merkez, askeri bir kale gibi kullanım gördüğü düşünülmüştür. Kent hakkında sahip olduğumuz bilgilerin azlığına rağmen böylesi bir yaklaşım yukarıda sözü edilen bulguların niteliksel görünümünü tartışmalı hale getirmektedir. Zira bu bulgular, Hadrianopolis'in Roma dönemi için sadece askeri fonksiyonlara cevap veren bir kale yerleşiminden fazlasına sahip olup olmadığı ve gerçek bir kent olmanın tüm koşullarına sahip olup olmadığı sorusunu akla getiriyor. Bu sorulara cevap verebilmek için "kent, kent kültürü ve kent yaşamı" konularındaki teorik çerçeveye kısaca değinerek, Hadrianopolis'te ki arkeolojik kalıntıları bu çerçeveye oturtarak yeniden okumaya çalışmakta fayda vardır.

Kent politik, ekonomik ve toplumsal ilişkilerden meydana gelen bir bütündür. Bu bileşenler, Kentin tanımlanmasında ve incelenmesinde göz ardı edilemeyecek başlıca unsulardır. Bu durum çağdaş kentler için geçerli olduğu kadar eskiçağ kentleri için de geçerlidir.

Antik çağ literatüründe kent için önerilen, birbirinden çok farklı tanımlar görmek mümkündür. Yunan düşünürleri için kent, ortak siyasal, düşünsel ve toplumsal geleneği paylaşan özgür yurttaşlar topluluğudur. Roma dönemindeyse kent, onu oluşturan maddi elemanların görsel büyüklüğü ile tanımlanır. [108]

Aelius Aristides ve Alcaeus, kentin belirleyicilerinin yapılar değil, onlardan yararlanmayı bilen insanlar olduğunu söylerken. MS. II. yy da yaşamış olan Pausanias, bir yerleşimden söz ederken *"hiçbir devlet yapısı, tiyatrosu, agorası, çeşmesi olmayan bu yer nasıl bir kent olabilir"* diyerek maddi unsurları öne çıkartmaktadır. Aristo'ya

göre ise ideal kentin ya da polisin tanımında nüfus belirleyicidir. Ona göre ideal bir polis'in nüfusu 10.000 ile 20.000 arasında olmalıdır. [108]

Tüm bu yaklaşımlardan hareketle bir yerleşmenin kent olarak tanımlanması için gerekli kriterler olarak; Ortak kültüre sahip bir toplum, nüfus yoğunluğu, üretim biçimi, ve anıtsal mimari sayılabilir.

Bu bağlamda Hadrianopolis'in, sahip olduğu yaklaşık 360.000 m2 gibi geniş bir alanı kaplayan çekirdek yerleşimi ve bu yerleşimi dolduran zengin nüfusu ile, hâkim olduğu kırsal yerleşim alanları ile, yüzey kalıntıları ve sikkeler üzerindeki betimlemelerden anlaşıldığı kadarıyla görkemli mimari elemanları ile, bulunduğu coğrafi konumun sağladığı sürekli ticari faaliyetleri ile bir kent olma özelliğini taşıdığı bellidir. Kentin, işgal ettiği alan itibariyle önemli bir kale olma özelliği gösterdiği de kesindir. Ancak Hadrianopolis için, kuruluşundan sonraki yüzyıllarda "askeri yerleşim" tanımını kullanmanın yanlış olacağı kanaatindeyiz.

3.3. Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde Edirne

M.S. 324'te, Büyük Konstantin İmparatorluğun Başkentini, Roma'dan Konstantinapolis adı verilen yeni merkeze taşıyınca, yeni başkentin hinterlandı içinde yer alan Hadrianopolis, stratejik olarak büyük bir önem kazanmıştır. Daha önce de söz edildiği gibi, Belgrad-İstanbul arasındaki yol üzerinde yer alması askeri ve ticari anlamda bir durak yeri olarak her dönem önemini korumasını sağlamıştır. Bu stratejik konumu nedeniyle Hadrianopolis, Türkler tarafından fethedildiği XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar, defalarca istila tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş ve tüm ortaçağ boyunca Balkanlar'dan başkente doğru gelen saldırılar nedeniyle siyasi olarak oldukça hareketli bir tarihçeye sahip olmuştur.

Öyle ki, 1000 yıllık Doğu Roma hâkimiyeti boyunca her yüzyıl işgal, kuşatma ve karışıklıklarla karşılaşmıştır; IV. yüzyılda Alan ve Got akınları, V. yüzyıl Hun akınları, VI. yüzyıl Avar akınları, VII. ve VIII. yüzyıllar Slav ve Bulgar akınları, IX. ve X. yüzyıl üç kez Bulgar işgali, XI. yüzyıl Peçenek kuşatması ve I. Haçlı seferi, XII. Yüzyıl II. ve III. Haçlı seferleri, Latin hakimiyeti ve taht savaşları, XIII. yüzyıl, IV. Haçlı seferi, Venedik, Bulgar ve Latin hakimiyetleri XIV. yüzyıl taht kavgaları ve halk isyanı. [109]

Doğu Roma İmparatorluğu dönemi boyunca yaşanan tüm bu olaylar Hadrianopolis'in fiziki ve demografik olarak defalarca çöküş yaşadığını göstermektedir. Başkent Konstantinapolis'in savunmasında ki etkili konumu, Hadrianopolis'in fiziki gelişimini olumsuz etkilemiş ve yaklaşık 1000 yıllık Doğu Roma hâkimiyeti boyunca, II. Yüzyılda inşa edilen kalenin dışına çıkamamıştır. Bu durumun tek istisnası Tunca nehrinin batısında yer alan küçük bir köy yerleşimi olduğu tahmin edilen Aina'dır. [72]

Bu dönemin fiziki koşullarını tahayyül etmemize fırsat verecek, günümüze ulaşmış, mimari eserler yok denecek kadar azdır. Varlıkları kaynaklardan bilinen bazı yapılar, Doğu Roma İmparatorluğu dönemindeki kentin fiziki durumu hakkında belli belirsiz bir fikir oluşturabilir.

Doğu Roma döneminde yapılmış müdahaleleri ve değişiklikleriyle ilk söz edilmesi gereken yapı kuşkusuz Edirne Kalesi'dir. Önceki bölümlerde söz edildiği gibi, aslı II. Yüzyılda inşa edilmiş olan kalenin, Doğu Roma dönemi boyunca sürekli olarak yapılan tamirlerle etkili bir şekilde kullanıldığını biliyoruz. Günümüze ulaşan sur kalıntılarında yer yer rastlanan Doğu Roma tamirlerini saymazsak, Evliya Çelebi'nin Makedonya Kulesi adını verdiği, kalenin kuzeydoğu köşesinde yer alan dairesel planlı burcu, günümüze ulaşan tek Doğu Roma yapısıdır. (Şekil 3.15)

Şekil 3.17. Makedonya (Tzimisces) Kulesi

Kulenin çevresinde yapılan kazılarda elde edilen sonuçlara göre, Roma döneminde de yuvarlak olması muhtemel olan kule, savunmayı güçlendirmek amacıyla orjinalinden daha büyük ve geniş bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. [96,98] Ayrıca Doğu Roma döneminde tamir görmüş olduğu, bir zamanlar oldukça rahat bir şekilde okunan, şimdilerde ise çok az bir kısmı seçilebilen tuğladan yapılmış Grekçe bir yazıttan anlaşılmaktadır. Yazıt *"Tanrım, Dindar ve İsa'nın dostu hükümdarımız Ioannes'e yardımcı ol."* şeklindedir. [3,42]

Semavi Eyice konuyla ilgili makalesinde, bu yazıttaki 'Ioannes'in M. XIV. yüzyıl Bizans İmparatorları olan V. Ioannes Palailogos (M.1341-1391) ya da VI. Ioannes Kantakuzenos (M. 1347-1354) olabileceğini ifade etmektedir. [72, 110] Ancak, kazı sonucunda elde edilen gerek mimari gerekse Ioannes Tzimisces sikkeleri gibi buluntular, bu tarihin M.S. X. Yüzyılın sonlarına kadar çekilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. (Şekil 3.18)

Şekil 3.18. Makedonya Kulesinin temel seviyesinden gelen Tzimisces sikkesi. (Ön ve Arka yüz) [84]

Edirne'de Doğu Roma dönemine ait olduğu düşünülen bir diğer yapı Yıldırım Camii'dir. Edirne'deki günümüze ulaşmış en erken tarihli Osmanlı eseri olarak bilinen yapının, Doğu Roma Dönemine ait bir yapının temelleri üzerine inşa edildiği genel olarak ileri sürülen bir savdır. Yapının doğu-batı yönünde gelişmesi ve çok sayıda devşirme malzemenin kullanılması bu fikri destekler niteliktedir.

Rifat Osman yapının IV. Haçlı seferi sırasında yıkılan bir kilisenin temelleri üzerine yapıldığı ileri sürer. [29,30] Peremeci ise kilisenin Yıldırım Bayezit emriyle camiye çevrilmiş olabileceğini ileri savunur. [42] Yapıyla ilgili etraflı bir değerlendirme yapan Semavi Eyice, yapının bir Hıristiyan binası olduğunun kesin olduğunu, yapının IV. ya da V. yüzyıla ait bir martyron olduğunu, Ravennadaki mezar şapeliyle karşılaştırarak savunur. [72]

Edirne'de yakın zamanda yapılan kazılarla ortaya çıkarılan bir diğer Doğu Roma eseride, kalenin kuzeydoğu köşesinde, Metropolitan Kilisesinin doğusunda yer alan bir mezar şapelidir. X.-XII. yüzyıla tarihlendirilen kilisenin XIX. yüzyılda yeniden elden geçirilerek kullanıldığı ileri sürülmüştür. [98]

Şekil 3.17. Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısında tespit edilen mezar şapeli.

Edirne'deki varlıkları bilinen Diğer Doğu Roma dönemi Eserleri Edirne müellifleri ve özellikle Semavi Eyice'nin etraflıca ele aldığı Kilise Camii, Edirne Ayasofyası ve Sinateikon kilisesidir. [3,26,29,72]

BÖLÜM 4

Osmanlı Dönemi Edirne: Dönüşümün Yüzyılı, XV. Yüzyıl

XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde gerçekleşen fethin hemen ardından I. Murat'ın Edirne'nin yönetimini Lala Şahin Paşa'ya bırakarak, Dimetoka'daki Tekfur Sarayına yerleştiği bilinmektedir. Bu durum Edirne'deki fiziki koşulların yeterli olmamasıyla açıklanabilir. 1366-76 yıllarında Edirne'de Eski sarayın yapımının tamamlanması üzerine I. Murat Dimetoka'dan Edirne'ye taşınmıştır. Bu tarihten sonra kentin Roma döneminden itibaren var olan askeri karargâh niteliği Osmanlı dönemi içinde devamlılık göstermiştir. Fetihten sonraki, yaklaşık 40 yıllık süre, Edirne'nin Osmanlının Balkan politikasında belirleyici olması ve Balkan fütuhatı için bir yönetim merkezi karakteri kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç Edirne'nin Osmanlı kentine dönüşümündeki ilk devir olarak kabul edilebilir. Bu ilk devir boyunca özellikle M. 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı sonrasında yaşanan saltanat kavgaları boyunca (Fetret Devri) Edirne'nin kentsel görünümünde belli belirsiz değişikliklerden söz edilebilir.

Fetret devrinin başlarında Emir Süleyman tarafından temeli atılan ve 1414 yılında Çelebi Mehmet tarafından bitirilen, Edirne'nin ilk ulu camii olan Eski Camii, bu sürecin sona ermesi ve Edirne'nin Bursa'dan sonra tam anlamıyla bir yönetim merkezine dönüşmesinin mimari bir simgesi olarak kabul edilebilir. Bu tarihten sonra özellikle II. Murat döneminde Edirne'nin başkent olarak netleşen durumu, fiziki gelişiminin hızlanmasıyla sonuçlanmıştır. XV. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un fethiyle beraber bu askeri niteliğin Avrupa'nın içlerine yapılan seferlerin merkezi konumundaki Edirne için devam ettiğini görüyoruz. Bu süreçte Edirne'nin fiziksel gelişmesinin nedenleri arasında ticari hareketlilikte gösterilebilir. Zira İstanbul'un alınmasıyla beraber barış zamanlarında önemli bir ticaret aksı olarak karşımıza çıkan

Belgrad-İstanbul yolu (Orta Kol) yeniden aktif hale gelmiştir. Özellikle XVI. yüzyılda İstanbul-Edirne arasındaki yol üzerinde, vaziyet planında, ticaret yapılarının öne çıktığı, çok sayıda menzil külliyelerinin yaptırıldığını görüyoruz. [111]

Nedenleri kısaca özetlemeye çalıştığımız bu Politik, Askeri ve Ticari unsurlar Osmanlı döneminde Edirne'nin mekân strüktürünün değişiminin nedenleri olarak gösterilebilir. Bu değişimin nesneleri ise Türk-İslam kentlerinin fiziksel alanının oluşmasındaki geleneksel araçlar olarak karşımıza çıkıyor. En genel şekliyle vakıf yoluyla desteklenmiş camii, mescit, imaret, han, hamam gibi dini, sosyal ve ticari yapı grupları, yerleşmeyi özendiren nitelikleriyle kent planının ana öğelerini oluşturmaktadır.

Edirne kent planında Osmanlı fethiyle başlayan ve özellikle XV. yüzyılda büyük ölçüde tamamlanan fiziksel değişimin aşamalarının takip edilebilmesi ve somut verilere dönüştürülmesi için, yukarıda sözü edilen yapı gruplarının etraflarında şekillenen mahallelerin ve ticaret yapılarının zaman ve mekân boyutuyla kent haritalarına yansıtılmasına çalışılacaktır.

4.1. Kent Dokusunun Belirleyicisi Olarak Mahalleler

Mahalle, arapça "yer", "mekân" anlamına gelen "mahall" kelimesi ile aynı kökten türemiştir. Önceleri konaklanan yer anlamı taşıyan mahalle, kentin bir semti anlamını kazanarak, geçici veya sürekli ikamet etmek üzere kurulan küçük yerleşim birimlerine verilen ada dönüşmüştür. [112]

İslam kültür çevresinde gelişen kentleri oluşturan mahallenin değişik niteliklerinin vurgulandığı pek çok tanım yapılmıştır. Ortaylı, sosyolojik açıdan mahallenin tanımını şu şekilde yapmıştır. "*…mahalleler, her sınıf ve bölgeden insanların belli kurallar ve etikler çerçevesinde birlikte yaşadığı birimlerdir.*" [113] Mahallenin sosyal birim olarak taşıdığı öneme işaret eden bu tanımın yanı sıra, mahallenin idari bir birim olma özelliğinin vurgulandığı tanımlarda söz konusudur. Bayartan'ın, *"Osmanlı kentlerinin yerleşme yapısı içerisinde yer alan, şehirlerin önemli bir birimidir. Şehrin merkezi olarak nitelendirilen alanda dâhil olmak üzere merkezden itibaren çevreye doğru bir yayılış gösteren mahallelerin her biri başlı başına bir yerleşim birimi olarak şehrin vazgeçilmez unsurudur."* şeklindeki tanımı kent planı bağlamında mahalleyi coğrafi açıdan değerlendirmiştir. [114] Ergenç ise Osmanlı mahallesiyle ilgili "sosyal birim" olma özelliğine vurgu yapmanın yanı sıra, bu birimin

fiziki olarak bir mescit etrafında oluştuğunun altını çizmiştir. *"...birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Bir başka tanımıyla, aynı mescitte ibadet eden topluluğun, aileleriyle birlikte ikamet ettikleri şehir kesimidir."* [115] Bu bağlamda mahalle, toplumsal ve kültürel niteliğinin yanı sıra mekânsal bir kentsel örgütlenme birimidir.

İslam'ın erken dönemlerinden bu yana mahalle, siyasal erkin iradesine ve örfe dayalı işleyişiyle sosyal bir bütün olarak tanımlanmıştır. Bu yanlarıyla mahalleler, İslam kentini oluşturan bir bileşimin öğeleri olarak tanımlanırlar. [116] Mahallenin taşıdığı bu sosyal bütünlük, İslam kentlerinin en önemli özelliği olarak altı çizilen, çeşitli dinsel ve etnik grupların bir arada yaşama alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. [117] Osmanlı kenti de İslam kentinin bu karakterini taşıyarak, dinsel ve etnik grupların ayrı mahallelerde yerleştiği, homojen bir yapı göstermektedir. Öte yandan Osmanlı Mahallesi ekonomik açıdan farklılaşmaları tanımlamaz. Her ekonomik seviyeden insanın bir arada yaşadığı heterojen bir yapıya sahiptir. Bu durum, Osmanlı kentinde mahallenin ortak yaşam alanı olarak tanımlanan bir toplumsal ve mekânsal birim olarak algılanmasıyla ilgilidir.

Din ve inanış biçimleri bağlamında homojen bir toplumsal yapıya işaret eden Osmanlı Mahallesinin bu niteliğinin bozulmasına engel olmak için bir takım tedbirler alınmaktadır. Bu tedbirlerin varlığı bize göstermektedir ki, aynı mahallede yaşayan insanlar birbirlerinin davranışlarından sorumludurlar. Mahalleli arasında mutlak bir dayanışma söz konusudur. [50] Osmanlı mahallesinin fiziksel sınırları somut olarak ortaya koymak çok mümkün gibi görünmese de, "Mahalleli" kavramıyla tanımlanabilecek mutlak dayanışmaya bağlı bir mekânsal sınır algısının varlığından söz edilebilir. Buna göre her mahalle, kendi içinde etkileri itibarıyla mahalle ölçeğinde anıtsal bir karaktere sahip mescidi, ortak alanları ve konutlarıyla, Osmanlı kentinde kentsel yaşamı biçimlendirmektedir. [54]

Sözü edilen sosyolojik ve fiziki niteliklerinin yanı sıra Osmanlı Mahallesi, bir yönetim birimidir. Öyle ki Osmanlı vergi sistemi içerisinde vergi yükümlüleri oturdukları mahallelere göre tespit edilmiştir. Bu yönetim biriminin başında mahallenin fiziki tanımında önemli bir yeri olan camii ya da mescidin imamı bulunmaktadır. [50,

115] Mahallenin yönetimsel anlamda önemli bir diğer unsuru, avarız akçası vakfı'dır. Mahallenin ortak harcamaları için, bir mütevelli heyetinin yönetiminde oluşturulan vakıf olarak özetlenebilecek olan bu yapının yönetimi şeklen kadının önerisi Sultan'ın onayı ile gerçekleşiyorsa da esasında mahallelinin rızasıyla atanan kişilerden oluşmaktaydı.

Çalışma temelde mahallenin niteliklerine ilişkin bir tespit yapmaktan çok Osmanlı mahallesinin tanımlanabilecek az ya da çok fiziksel niteliklerinden hareketle Edirne örneğinde bir XV. yüzyıl kentinin fiziksel dönüşümünü somutlamayı ön görmektedir. Kuşkusuz bu mahallenin fiziksel bir tanımının olduğu kabulünü de beraberinde getirmektedir. Yukarıda aktarmaya çalıştığımız tanımlar mahalleyi çeşitli açılardan tanımlarken ortak bir değerlendirmeyle fiziksel bir birim olduğu kabulünde birleşmektedirler. Çalışmanın bu bölümünde, kent haritası üzerine kronolojik olarak yerleştirmeye çalışacağımız mahallelerde, Osmanlı kent kültürünün ana kaynaklarından olan İslam kentlerinde olduğu gibi, dinsel ve etnik tabana oturan kesin fiziki ayrımın, ne düzeyde gerçekleştiğinin cevaplanmasına çalışılacaktır.

4.1.1. Mahalle Listelerinin Oluşturulması

Edirne'de Osmanlı döneminde kurulan mahalle listelerini oluşturmak için incelediğimiz tahrir defterleri ve Osmanlı müellifleri, mahalle sayılarına ilişkin farklı rakamlar vermektedirler. İlk sayfaları eksik olsa da günümüze ulaşabilmiş en erken tarihli Edirne tahrir kaydı olan TD 77 nolu deftere göre; 1519 yılında 75 Müslüman Mahallesi, 19 Hristiyan ve 8 Yahudi cemaati, bulunmaktadır. [10] M. 1519 tarihli ilk mufassal defterin icmali, TD 370 nolu defter, M. 1530 tarihinde 145 Müslüman Mahallesi, 19 Hristiyan ve 8 Yahudi cemaati kaydetmektedir. [11] M. 1570 tarihli TD 494 nolu defterde mahalle sayısının arttığı görülmektedir. Bu tarihte 158 Müslüman Mahallesi, 18 Hristiyan ve 11 Yahudi Cemaati tespit edilmiştir. [14] TD 729 nolu defterde ise, M. 1609 yılında 143 Müslüman mahallesi, 15 Hristiyan ve 11 Yahudi cemaati yer almaktadır. [15] Burada da XVII. yüzyılın başında M. 1530'larda ki sayının da altında bir mahalle kaydıyla karşılaşıyoruz. M. 1703 (H.1115) tarihli bir tahrir kaydında ise Edirne'de 65 mahalle yer almaktaydı. Bu kayıtta benzer bir şekilde mahalle sayısının düşmesinin nedeni fiziki bir küçülmeden kaynaklanmamaktadır. İki

örnekte de birçok mahallenin birleştirilerek yazılmış olduğundan sayının azaldığı düşünülmektedir. [118]

Edirne ile ilgili ilk kent tarihini yazmış olan Abdurrahman Hıbri Efendi M.1636 tarihinde yazdığı eserinde 160 mahalle adı vermektedir. [23,24] XIX. yüzyıl müelliflerinden Muhammed Selami 144'ü Müslüman olmak üzere 224, Ahmet Badi Efendi 162 mahalle adı vermektedir. [26,27]

Tüm bu kaynaklardan derlediğimiz listemize göre Edirne'de tüm Osmanlı dönemi boyunca 170 Müslüman Mahallesi, 19 Hristiyan ve 11 Yahudi Cemaati tespit edilmiştir. (EK F) Şunu belirtmek gerekir ki, söz konusu mahallerin harita üzerinde tespitinde gayrimüslim mahalleler kapsam dışı bırakılmıştır. Bunun nedeni çalışmanın zamansal sınırı içerisinde gayrimüslimlerin Kaleiçi bölgesinde yaşıyor olmalarıdır. Bu açıdan, çalışmanın temel amacını oluşturan XV. yüzyılda kale dışındaki Osmanlı yerleşiminin tarihsel gelişiminin izlenebilmesinde, gayrimüslim mahallelerinin yer tespitlerinin çalışmaya katkısı olmayacaktır.

Müslüman mahallelerine ilişkin incelememiz esasını söz konusu mahallelerin yeri, ne tür bir yapı etrafında şekillendiği, ne zaman ve kimin tarafından kurulduğu şeklindeki bilgilerin derlenmesi oluşturmaktadır.

Edirne mahallelerinin kentin genel planı içerisindeki yerlerinin tespiti, kentin zaman içerisinde planında yaşanan az ya da çok değişiklikler nedeniyle güçleşmektedir. Özellikle Edirne'nin Roma dönemi sınırlarını oluşturan Kaleiçi bölgesi, M. 1903 yılında yaşanan yangınla büyük ölçüde tahrip olmuştur. (Şekil 4.1.) Bu yangın sonrasında Kaleiçi'nde, XX. yüzyılın başında Osmanlı Devletinde geçerli olan Ebniye Kanunu'nun 20. Maddesi ve 1. maddesi gereğince yeni yollar açılarak kare ve dikdörtgen biçimli yapı adaları oluşturulmuştur. [119] Bu durumun Kaleiçi dışında istisnaları Çavuşbey Mahallesinin güneyinde, Tunca sahiline yakın olan bölge ile Talat Paşa Mahallesinde Göl mahalle olarak bilinen bölgedir. Her iki bölgede tarihi dokunun XIX. yüzyılda yaşanan savaşlar ve su taşkınları nedeniyle büyük ölçüde tahrip olması tespitlerin yapılmasını zorlaşmıştır. [29,30] Nehrin batısında kalan Yıldırım ve Yeni İmaret mahalleleri içinde benzer bir durum söz konusudur. Yer tespitini gerçekleştiremediğimiz mahallelerin pek çoğunun bu dört semt çevresinde olduğu bilinmesine karşın, yaklaşıkta olsa yol ağı ile ilişkisinin okunmasına fırsat verecek bir lakosyon yapılamamıştır.

Şekil 4.1. 1903 Büyük Yangın Sonrası Kaleiçi, (II. Abdülhamit Arşivi)

İncelediğimiz kaynaklardan elde edilen bilgiler değerlendirilerek, 170 Müslüman mahallesinin 135'i (%79) kent planı üzerine yerleştirilmiştir. (Tablo 4.1) (Şekil 4.2) 35 mahallenin ise yeri kesin olarak belirlenememiştir. (Tablo 4.2)

Tablo 4.1. Yer tespiti Yapılabilen Mahalleler

ID	MAHALLELER
1	MAHALLE-İ ŞAHABETTİN PAŞA
2	MAHALLE-İ TEKYE-İ ALİ PAŞA
3	MAHALLE-İ BAYEZID SUFİ
4	MAHALLE-İ İMARETİ MURADİYE
5	MAHALLE-İ ÇOKALCI
6	MAHALLE-İ MESCİD-İ ŞEYH ÇELEBİ
7	İMARET-İ MEZİD BEY
8	MAHALLE-İ CAMİİ KASIM PAŞA
9	MAHALLE-İ SÜLE ÇELEBİ
10	MAHALLE-İ KAZZAS SALİH
11	MAHALLE-İ KADI BEDRETTİN
12	MAHALLE-İ CAMİİ SÜLEYMAN PAŞA
13	MAHALLE-İ AYŞE HATUN NAMI DİĞER BEVVAB SİNAN
14	MAHALLE-İ SEVİNDİK FAKİH
15	MAHALLE-İ SARUCA PAŞA
16	MAHALLE-İ MEDRESE-İ ALİ BEY

17	MAHALLE-İ CAMİ-İ MAHMUT PAŞA
18	MAHALLE-İ HIZIR AĞA
19	MAHALLE-İ MESCİDİ ZEHRİMAR
20	MAHALLE-İ CAMİİ ATİK
21	MAHALLE-İ CAMİİ CEDİT
22	MAHALLE-İ KURTÇU (KORUCU) DOĞAN
23	MAHALLE-İ ARİF AĞA
24	MAHALLE-İ ZİNCİRLİKUYU
25	MAHALLE-İ İMARETİ SİNAN BEY BEYLERBEYİ
26	MAHALLE-İ ÇAKIR AĞA
27	MAHALLE-İ MESCİD İSMAİL BEY
28	MAHALLE-İ GAZİ HOCA NAMI DİĞER RAMAZAN HOCA
29	MAHALLE-İ MESCİD-İ ŞAH MELEK
30	MAHALLE-İ ZAVİYE-İ ŞEYH ŞÜCAA
31	MAHALLE-İ İMARET-İ MİHAL BEY
32	MAHALLE-İ İMARET-İ YILDIRIM HAN
33	MAHALLE-İ HADIM BALABAN
34	MAHALLE-İ ŞAHABETTİN PAŞA DER KARİB ÇUKURBOSTAN
35	MAHALLE-İ HACI İSLAM
36	MAHALLE-İ HAZİNEDAR BAŞI SİNAN BEY
37	MAHALLE-İ HACI MURAD
38	MAHALLE-İ KİLİSE CAMİİ
39	MAHALLE-İ TAHT-EL KALE
40	MAHALLE-İ İBRAHİM PAŞA
41	MAHALLE-İ MESCİD-İ BALABAN AĞA
42	MAHALLE-İ KURUÇEŞME
43	MAHALLE-İ ÇAVUŞ BEY
44	MAHALLE-İ MEHMET AĞA
45	MAHALLE-İ FİRUZ AĞA
46	MAHALLE-İ DAYE HATUN
47	MAHALLE-İ TİMUR BOĞA
48	MAHALLE-İ ALAMÜDDİN
49	MAHALLE-İ CAMİİ-İ NOKTACIZADE
50	MAHALLE-İ FINDIK DEDE
51	MAHALLE-İ KASAB AZİZ
52	MAHALLE-İ AHİ HASAN
53	MAHALLE-İ HACI İVAZ NAMI DİĞER RÜSTEM ÇELEBİ
54	MAHALLE-İ ALEMDARAN
55	MAHALLE-İ MESCİD KASIMPAŞA
56	MAHALLE-İ FAZLULLAH PAŞA
57	MAHALLE-İ HÜCERATI MESCİD-İ ŞAH MELEK
58	MAHALLE-İ ZEVCE-İ SARUCA PAŞA
59	MAHALLE-İ HASAN PAŞA

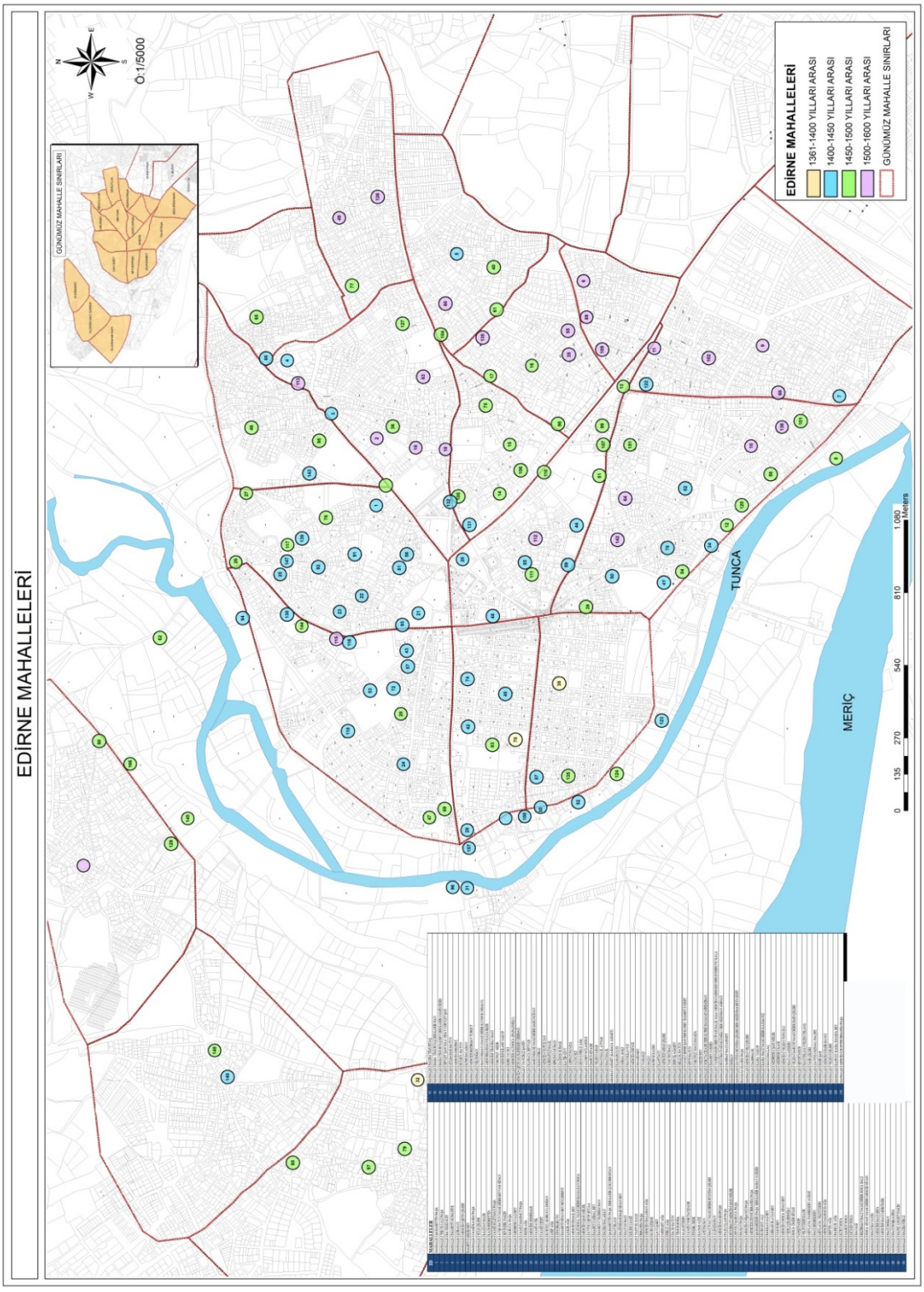
60	MAHALLE-İ MESCİD-İ NİŞANCI PAŞA
61	MAHALLE-İ MESİCİDİ ZENNİ İBRAHİM PAŞA
62	MAHALLE-İ ŞAHABEDDİN PAŞA DER KARİB SARAY-I CEDİD
63	MAHALLE-İ KUBUZCU ALİ
64	MAHALLE-İ RAKKAS ALİ BEY
65	MAHALLE-İ MİRAHUR AYAS BEY
66	MAHALLE-İ UMUR BEY
68	MAHALLE-İ VİZELİ ÇELEBİOĞLU
69	MAHALLE-İ HOCA ÖMER SİYAH
70	HAMAM-I YAHŞİ FAKİH
72	MAHALLE-İ MEVLANA FAHREDDİN ACEMİ
74	MAHALLE-İ MEVLANA VELİYÜDDİN
75	MAHALLE-İ MESCİD-İ MAHMUD AĞA
76	MAHALLE-İ DEFTİN AĞA
77	MAHALLE-İ BARKUK AĞA
78	MAHALLE-İ KÜRT HOCA
79	MAHALLE-İ MARUF HOCA
80	MAHALLE-İ MÜMİN HOCA
81	MAHALLE-İ HACAGİ
82	MAHALLE-İ BEZİRGAN BALİ NAMI DİĞER HOCA BALİ
83	MAHALLE-İ HOCA SİYAH NAMI DİĞER MESCİD SİYAH
85	MAHALLE-İ MESCİDİ HACI SEFA
87	MAHALLE-İ HACI DOĞAN
89	MAHALLE-İ HAFIZ AHMET FAKİH
90	MAHALLE-İ HADIM FİRUZ
91	MAHALLE-İ HADIM TİMURTAŞ
92	MAHALLE-İ BABA TİMURTAŞ DER KARİB HAN
93	MAHALLE-İ BABATİMURTAŞ BEY DER KARİB CAMİİ CEDİD
94	MAHALLE-İ DEVLET ŞAH MAA ODAY-I DEVLET ŞAH
95	MAHALLE-İ GÜLBAHAR HATUN
96	MAHALLE-İ MESCİD-İ BEZİRCİ
97	MAHALLE-İ BÜLBÜL HATUN
98	MAHALLE-İ KÖSE BALABAN
99	MAHALLE-İ MESCİDİ BEZİRGAN TURGUT
101	MAHALLE-İ HACI OSMAN (NAMI DİĞER KUNDUK OSMAN)
102	MAHALLE-İ ABDURRAHMAN KAZASKER
104	MAHALLE-İ ÜSKÜFÇÜ HIZIR
105	MAHALLE-İ MESCİDİ KİLARİ YAKUP
106	MAHALLE-İ KEBE YAYICI
107	MAHALLE-İ MESCİDİ ALİ HOCA (PAPAZOĞLU)
108	MESCİD-İ ŞEYH MUSLİHİDDİN DEBBAĞ
109	MAHALLE-İ YANCIKÇI ŞAHİN
110	MAHALLE-İ KARACA BEVVAB

111	MAHALLE-İ SABUNHANE NAMI DİĞER SABUNCİYAN
112	MAHALLE-İ KINCI FİRUZ
113	MAHALLE-İ MESCİD-İ SUFİ İLYAS
115	MAHALLE-İ SIPKINCI MURAD
116	MAHALLE-İ ZAĞNOS SUBAŞI
117	MAHALLE-İ KATİB CEVV
118	MAHALLE-İ ARPACI HAMZA
120	MAHALLE-İ ZENN-İ FİRUZ AĞA
122	MAHALLE-İ DARÜS SİYADE
123	MAHALLE-İ VELED-İ ARAB
124	MAHALLE-İ HACI HALİL ATTAR
125	MAHALLE-İ HACI HALİL
126	ARABACI AHMET (KARACA AHMET)
127	MAHALLE-İ KARABULUD
129	MAHALLE-İ HACI KILAVUZ
130	MAHALLE-İ MESCİD-İ BEYCE
131	MAHALLE-İ HAMİD BEY
132	MAHALLE-İ TARAKÇI
135	MAHALLE-İ KAHTACU
136	MAHALLE-İ MESCİDİ MEMİ ÇELEBİ
138	MAHALLE-İ DERVİŞ AĞABEY
139	MAHALLE-İ SELÇUK HATUN
140	MAHALLE-İ CAMİ-İ SEFER ŞAH DER KURBU İMARET-İ CEDİT
142	MAHALLE-İ ÜSKÜFÇÜ HACI HAMZA
143	MAHALLE-İ MEZİD BEY
144	MAHALLE-İ NOKTACIZADE DER KURBİ HAMAMI MİRİMİRAN
145	MAHALLE-İ İMARET-İ CEDİD
147	MAHALLE-İ HÜCÜRATI GÜMLÜOĞLU DER NEZD HAN ARPACI
148	MAHALLE-İ SARRAF HACI AHMET
151	HAMAM-I KASIM PAŞA
153	MAHALLE-İ DARPHANE
157	MAHALLE-İ MEDRESE-İ ŞAH MELEK
166	MAHALLE-İ EMİR ŞAH

Tablo 4.2. Yer tespiti Yapılamayan Mahalleler

1	MAHALLE-İ MESCİD-İ HOCA SİNAN BEY
2	MAHALLE-İ VELİYÜDDİNZADE
3	MAHALLE-İ HACI BEDREDDİN
4	MAHALLE-İ HACI BAYAZID
5	MAHALLE-İ MESCİDİ HACI MERCİMEK
6	MAHALLE-İ HACI HOŞKADEM
7	MAHALLE-İ NİŞ DOĞAN
8	MAHALLE-İ MESCİDİ TİMURLU HACI

9	MAHALLE-İ KİREMİTÇİ HALİL
10	MAHALLE-İ ALİ KUŞÇİ
11	MAHALLE-İ ALİ BEY KÜLAHDUZ
12	MAHALLE-İ MİHAL KOÇİ
13	MAHALLE-İ SAÇLU
14	MAHALLE-İ KÖHNE KADIN
15	MAHALLE-İ TAKYECİ BALİ
16	MAHALLE-İ SİTTİ HATUN
17	MAHALLE-İ YAHŞİ FAKİH DER CİVAR HALİL MAA MESCİD-İ MEHMED DER ENDERUNU KALA
18	MAHALLE-İ DOĞAN
19	MAHALLE-İ ZAVİYE-İ RÜSTEM ÇELEBİ DER NEZİD İMARETİ CEDİT
20	MAHALLE-İ MESCİD-İ VELİ ÇELEBİ
21	MAHALLE-İ KARA YAKUP
22	MAHALLE-İ KARA HACI NAMI DİĞER KAZGANCI
23	MAHALLE-İ HACI HALLAÇ
24	MAHALLE-İ MEDRESE-İ KADI
25	MAHALLE-İ MESCİD-İ VELED-İ TONUZLU
26	MAHALLE-İ HACI ALAEDDİN
27	MAHALLE-İ VELED-İ SABUNİ NAMI DİĞER EMİN ÇELEBİ
28	MAHALLE-İ GENDÜMGUB
29	MAHALLE-İ HACI İSLAM (VELED-İ İSLAM)
30	MAHALLE-İ NAİB ÇELEBİ
31	MAHALLE-İ ZAVİYE-İ KEMAL HALİFE
32	MAHALLE-İ MESCİD-İ EMİR HANCI
33	MAHALLE-İ VELED-İ ÇELEBİ
34	MAHALLE-İ KAPUCU KARA HAMZA BEY
35	MAHALLE-İ MESCİD-İ DUHTER İBRAHİM PAŞA

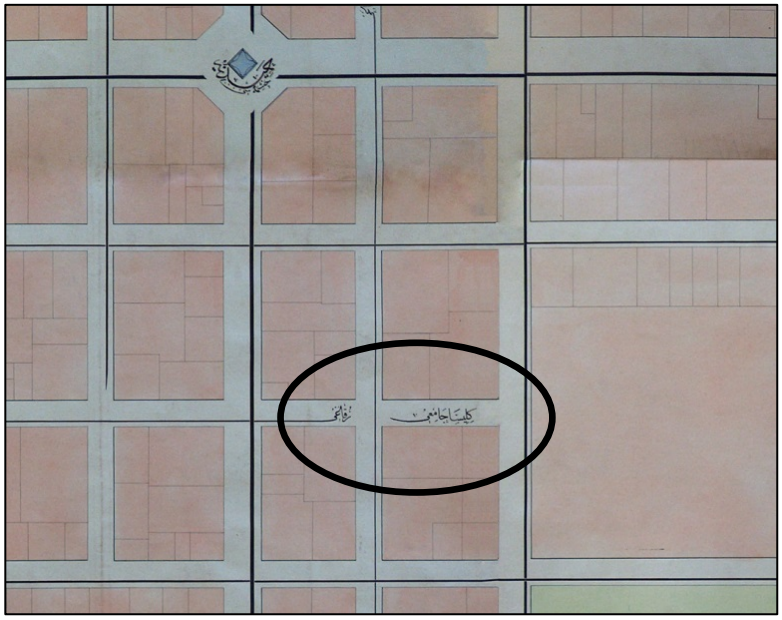

Şekil 4.2. Yer Tespiti Yapılabilen Edirne Mahalleleri

4.1.2. XIV. Yüzyılda Edirne Mahalleleri

İncelediğimiz kaynaklarda, XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde gerçekleşen fetih sonrasında, XV. yüzyıla kadar geçen yaklaşık 40 yıllık sürede, varlığını tespit edebildiğimiz 3 mahalle bulunmaktadır. Bunların yerleri ve kuruluş tarihlerine ilişkin bilgiler şöyledir;

1. Kilise Camii (جا مع كليسا**)**: **(Harita No: 38)** Kaleiçi'nde yer alan mahalle Fetih sırasında camiye dönüştürülen bir kilisenin etrafında şekillenmiştir. Söz konusu camii Fatih Sultan Mehmet tarafından yıktırılarak yerine iki paye üzerine altı kubbeli bir camii yaptırılmıştır. [26,27] Badi Efendi mahallenin ve camisinin Kaleiçi'nde, Kilise sokakta yer aldığını söylemektedir. [27] 1903 yangını sonrası yapılan Edirne haritasında Kilise Camii Sokak görülebilmektedir. (Şekil 4.2) Buna göre mahallenin merkezini tanımlayan Kilise Camii, günümüzde Dilaverbey Mahallesi sınırları içerisinde Kulüp Sokak ve Gazi Paşa Caddesinin kesişme noktasında olmalıdır.

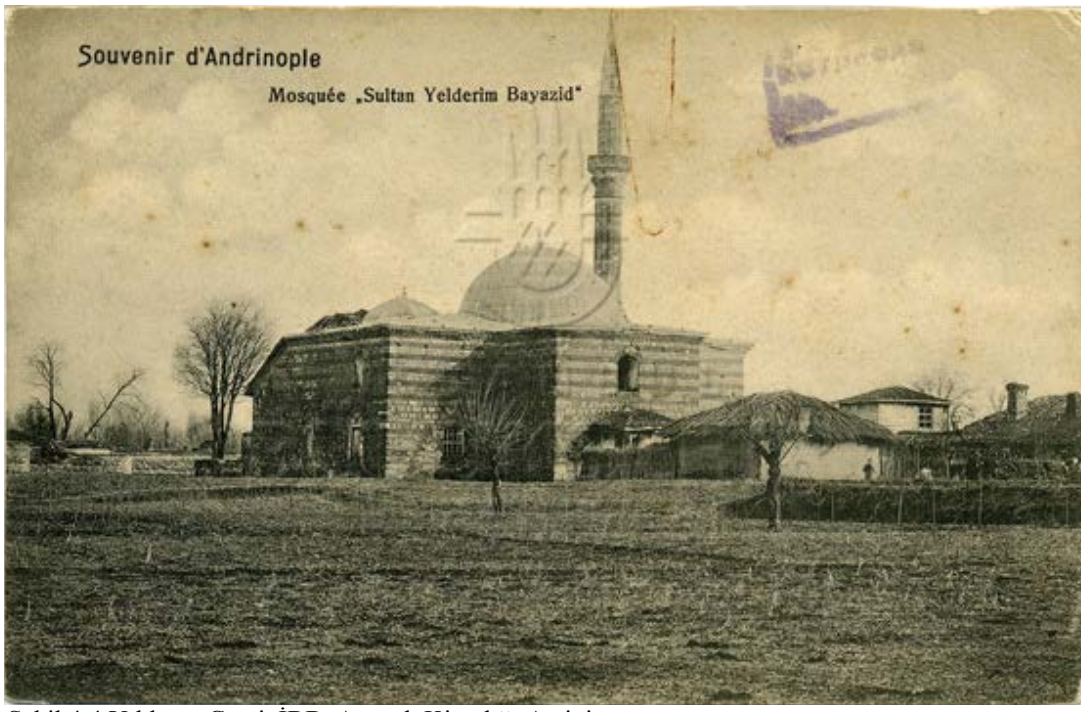
Şekil 4.3. Kilise Camii Sokak, Kaleiçi Haritası (1905)

2. Yahşi Fakih Hamamı (حمام يخشى فقيه): **(Harita No: 70)** Yahşi Fakih, Fetih sonrasında Edirne'nin imarında etkili olan isimlerden biridir. Orhan Gazi'nin imamlarından olan babası İlyas'ın anlatımlarına dayalı olarak ilk Osmanlı Tarihini

yazmıştır. [120] Fetih sonrasında Kaleiçi'nde bir mescit, hamam ve zaviye yaptırdığı bilinmektedir. [9] M.1530 tarihli kayıtta Edirne'de Yahşi Fakih adına iki mahalle olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi "Hamam-ı Yahşi Fakih" diğeri "Mahalle-i Yahşi Fakih der Civar Halil Paşa" olarak kaydedilmiştir. [11] Hıbri, Yahşi Fakih tarafından fetih sırasında yaptırılan bir hamamın, (Çökeciler Hamamı) Kaleiçi'nde olduğunu, Badi efendi ise bu hamamın Yahşi Fakih tarafından fetih sonrasında yaptırılan mescide bitişik olduğunu ve Balık Pazarı caddesinde Hristos mahallesinde yer aldığını bildirmektedir. [23,27] Bu ifadelerden Edirne'nin ilk mahallelerinden biri olduğunu anladığımız Yahşi Fakih mahallesinin, kurucunun adıyla anılan bir mescit ve hamamın etrafında Kaleiçi'nde şekillendiğini anlıyoruz.

Yahşi Fakih adıyla anılan ikinci mahallenin, M. 1530 tarihli tahrir kaydında, "*Halil Paşa civarında"* ifadesi yer almaktadır. [11] Gökbilgin ve Peremeci *"Halil Paşa Civarında"* ifadesinden yola çıkarak mahallenin, Halil Paşa Hanının civarında, kale dışında yer aldığını söylemektedir. [23,42] Günümüze ulaşamayan Halil Paşa Hanının arsasında, günümüzde Tümen Binası olarak kullanılan XIX. Yüzyıla ait Müşirlik binası yer almaktadır. Gökbilgin'in değerlendirmesi doğru olarak kabul edilirse, Kale dışında bulunduğu anlaşılan bu mahallenin, fetihten çok sonra Yahşi Fakih adına kurulduğu düşünülebilir. Zira henüz XIV. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde kale dışında bir mahalle oluşumu söz konusu değildir. Ancak M.1571 ve M. 1609 tarihli kayıtlarda mahallenin adı *"Mahalle-i Yahşi Fakih der Civar Halil maa Mescit Mehmet Çelebi der Enderun Kala"* olarak görülmektedir. [14,15] Bu kayıtlarda ilgili mahalle, Kaleiçi'nde olduğu anlaşılan Mehmet Çelebi Mescidi ile birlikte gösterilmiştir ki, Fetih sonrasında Edirne'de mahalleler kurduğunu bildiğimiz Yahşi Fakih'in bu ikinci mahallesinin de Kaleiçi'nde olduğunu destekler niteliktedir.

3. Yıldırım Han İmareti (عمارت بیلدرم خان): **(Harita No: 32)** Mahalleye adını veren yapı, Edirne'nin fethinden önce Tunca nehrinin batısında varlığı bilinen Aina adlı bir köy yerleşiminde yer alan bir Bizans yapısının temelleri üzerine kurulmuştur. [23,72] Mahallenin merkezini oluşturan Yıldırım İmareti, Edirne'nin Osmanlılar tarafından fethi sonrasında, Kale dışında inşa edilen ilk Osmanlı yapısıdır. M. 1399 yılında Yıldırım Bayezıd tarafından inşa edilmiştir. (Şekil 4.4)

Şekil 4.4 Yıldırım Cami, İBB, Atatürk Kitaplığı Arşivi

4.1.3. XV. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne Mahalleleri

1. Devlet Şah (دولتشاه): **(Harita No: 94)** Mahalleye adını veren mescit, Beylerbeyi Hamamının kuzeyinde, Tunca nehri sahiline yakın bir noktada bulunmaktaydı. [42, 31]. M. 1877-78 Rus harbi sırasında harap olan mescit ve mahallesi, Beyce Mahallesinin sınırları içerisine dâhil olduğunu Badi Efendiden öğrenmekteyiz. Ancak Badi Efendi Rum ve Ermenilerin yaşadığı Papazoğlu Mahallesinin eski adının Devlet şah olduğunu da kaydetmektedir. [3,27] Öyle anlaşılıyor ki, XIX. yüzyılın sonlarında Devlet Şah mahallesinin bir kısmı Beyce Mahallesine, bir kısmı da Papazoğlu Mahallesine dâhil olmuştur. Mahallenin kurucusu Devlet Şah Hatun, Çelebi Sultan Mehmet'in annesi ve Germiyanoğlu Yakup Bey'in kız kardeşidir. [121]

2. Eski Cami (جامع عتيق): **(Harita No: 20)** Edirne'nin kent merkezini tanımlayan M. 1414 tarihinde tamamlanan Eski Camii Külliyesinin etrafında şekillenen mahalledir. İnşasına Emir Süleyman tarafından M. 1402 tarihinde başlanan cami, sur dışında günümüze ulaşan en erken tarihli orijinal Osmanlı dönemi eseridir. [7] (Şekil 4.4.)

Şekil 4.5. Eski Cami ve Çevresi

3. Baba Timurtaş Bey (بابا تمر تا ش بك در قر ب جا مع جد يد): **(Harita No: 93)** M. 1530 kaydında *"Mahalle-i Baba Timurtaş Bey der Karib Cami-i Cedit"* olarak isimlendirilmiştir. [11] Bu ifadeden mahallenin Üç Şerefeli Camii yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. Rıfat Osman Bey, Mahallenin kurucusunun adını taşıyan Baba Timurtaş Mescidinin arsasının, Üç Şerefeli Camiinin doğusundaki bahçeye dâhil edildiği aktarmaktadır. [29,30]

M. 1854 tarihli haritada söz konusu tarife uygun bir noktada, Üç Şerefeli Camiinin kuzeydoğusunda bir mescit işaretlenmiştir. Günümüzde aynı isimle yaşayan mahallenin mescidine ait M. 1417 (H. 820) tarihli bir vakfiye bulunmaktadır. [43] Buna göre, mahallenin ve mescidin kuruluşu M. 1417 yılı ve öncesine tarihlendirilebilir.

4. Hacı Doğan (حا جى طغا ن): **(Harita No: 87)** M. 1609 tarihli tahrir kaydında "Mahalle-i Hacı Doğan der Enderunu Kal'a" olarak kaydedilmiştir. [15] Bu ifadeden anlaşıldığı üzere mahalle Kaleiçi'nde yer almaktaydı.

Kaleiçi'nde mahalleyle aynı ada sahip, M.1417 (H. 820) tarihli Hacı Doğan Mescidinin varlığı bilinmektedir. [31] Badi Efendi Hacı Doğan Mahallesinin adının,

Aya İstiradi olarak değiştirilmiş olduğunu ve Hacı Doğan Mescidinin, Aya İstiradi Kilisesi Sokağında olduğunu belirtmektedir. [3,27] M. 1905 tarihli Kaleiçi yangınından sonra yapılan Kaleiçi haritasında, Kalenin güneybatı köşesine yakın bir yerde Aya İstiradi Kilise Sokak görülebilmektedir. (Şekil 4.5) M. 1854 tarihli Osmont haritasında Aya İstiradi Kilisesi ve Hacı Doğan Mescidi aynı sokakta ve birbirine yakın bir noktada gösterilmiştir.

Şekil 4.6. Aya İstiradi Kilise Sokak, Kaleiçi Haritası (1905)

5. Fındık Fakih (فندق فقیه): **(Harita No: 50)** Hıbri, Koğacılar Camiinin Fındık Fakih Mahallesi Mescidi olarak yapıldığını ve sonraları tüccar Hacı Nasuh tarafından camiye dönüştürüldüğünü bildirmektedir. [23,24] M. 1854 tarihli haritada, günümüzde Talatpaşa Mahallesi sınırları içerisinde adı Koğacılar Camii olan sokakta, Fındık Fakih adıyla bir mescit gösterilmektedir.

Mahallenin ve mescidin banisi Fındık Fakih adlı kişi hakkında bilgi bulunmamakla beraber M.1418 (H.821) tarihli Hacı Doğan evlatlık vakfında *"Mahalle-i Fındık Fakih"* adı geçmektedir. [43] Buna göre mahallenin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

6. Hacı Sefer Şah (حاجی سفر شا ه در قرب عمارت جد ید): **(Harita No: 140)** M. 1530 tarihli tahrir kaydında *"Mahalle-i Sefer Şah der Karib İmareti Cedit"* olarak adı geçen mahallenin, II. Bayezıd Külliyesinin yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. [11] Abdurrahman Hıbri Efendi, aynı isimli mahallede yer alan Sefer Şah Camii'nin, II.

Bayezıd semti yakınlarında olduğunu ve vakfını kötüye kullanan mütevellisi nedeniyle, harap olduğunu bildirmektedir. [23,24] Bu Camii ve mahallenin kurucusu Sefer Şah, Yıldırım Bayezıd, Çelebi Sultan Mehmet ve II. Murad dönemlerinin tanınan âlimlerinden olup Edirne'nin ilk kurucularındandır. [43] Peremeci, M.1439 tarihinde ölen Sefer Şah'ın, Yıldırım ile Yeni İmaret arasında ki mescidinin dışında birde tekkesi olduğunu aktarmaktadır. [42]

7. Ahi Hasan (اخی حسن): **(Harita No: 52)** Mahalle, günümüzde Dilaverbey Mahallesi sınırları içerisinde, Edirne Kalesinin Güneybatı köşesinde yer alan Germe Kule ile Şeyh Şüca Mescidi arasında, Tunca nehrinin kıyısına yakın bir alanda olduğu anlaşılmaktadır. [31] Mahallenin aynı isimle anılan mescidine ait M.1420-21 (H. 823) tarihli bir vakfiye bulunmaktadır. [43] Buna göre, mescit etrafında şekillenen mahallenin bu tarihten önce kurulduğu anlaşılmaktadır. (Şekil 4.5)

Şekil 4.7. Ahi Hasan (Temelsiz) Camii, [31]

8. Mihal Bey İmareti (عمارت میحا ل بك): **(Harita No: 31)** Mahalle Gazi Mihal Köprüsünün batısında yer alan aynı isimli bir imaretin etrafında şekillenmiştir. Günümüze ulaşan Ters T tipi planlı yapının inşa tarihi M. 1422'dir. Menşei Roma dönemiyle ilişkilendirilen aynı isimli köprünün batı sahilinde olan yapı, Osmanlı öncesi askeri ve ticari aks üzerinde yer almaktadır. Mahallenin kurucusu Gazi Mihal Balkan fütuhatının önemli komutanlarından biridir. [120] Daha önce bu aks üzerinde, inşa edilen M. 1399 tarihli Yıldırım İmaretiyle birlikte kentin batı sınırını belirleyicisi olarak dikkat çekicidir. (Şekil 4.8)

9. Kürt Hoca (كورت خواجه): **(Harita No: 78)** Mahalleyle aynı ismi taşıyan bir mescidin varlığını Ahmet Badi Efendi'nin mescitler listesinden öğrenmekteyiz. Ahmet Badi Efendi, mescidin yerini tarif ederken Kürt Hoca Sokağında altı numarada olduğunu söylemektedir. Yine aynı sokakta yedi numarada Kürt Hoca Çeşmesinden söz eder. [27] Kürt Hoca Çeşmesi, günümüzde Talat Paşa Mahallesi sınırları içerisinde Havran Sokakta yer almaktadır. (Şekil 4.9) Mescidin banisine ilişkin Badi Efendi, Tatarhaniler mezarlığında medfun bulunan ve (H.827) 1423-24 tarihli mezar taşı olan Hafız Mehmet bin Mehmet Kürdi'nin ya da babası Mehmet Bin Abdürrahim bin İbrahim Eş Şehri bi Kürt Hoca'nın olabileceğini söylemektedir. [27]

Şekil 4.8. Gazi Mihal İmareti

Şekil 4.9. Kürt Hoca Çeşmesi

10. Şeyh Muslihiddin Debbağ Mescidi (مسجد شيخ مصلح‌الدين دباغ): **(Harita No: 108)** İncelediğimiz M. 1519 ve M.1530 tarihli kayıtlarında adına rastlamadığımız bu mahalle 1570 tarihli kayıtta Debbağ Hacı Halil mahallesiyle birlikte gösterilmiştir. [14] Olasılıkla erken tarihli kayıtlarda görülmeyişi Zeyni Tekkesi olarak inşa edilen yapının sonradan camiye dönüştürülmesiyle ilgili olmalıdır. [122] Mescidinin Şeyh Şüca Mahallesinde olduğunu şeklindeki kayda dayanarak, mahallenin, tahrir kaydında beraber gösterildiği Debbağ Hacı Halil Mahallesiyle, Şeyh Şüca Mahallesi yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. [27] Mahallenin kurucusu Debbağlar İmamı olarak bilinen Şeyh Muslihiddin'in, yaptırmış olduğu tekkenin mescidine ait hücresinde 30 sene boyunca yaşadığı ve imamlık yaptığı bilinmektedir. [120] Şeyh Muslihiddin'in M.

1443-44 (H.847) yılında vefat ettiği düşünülecek olursa mahallenin kuruluşunun XV. yüzyılın başlarında gerçekleştiği söylenebilir.

11. Bezirgân Bali Namı Diğer Hoca Bali (بازرکان بالی نام د یکر خواجه بالی): **(Harita No: 82)** M. 1570 Tarihli tahrir kaydına göre mahalle, Kaleiçi'nde yer almaktaydı. [14] Ancak, Ahmet Badi Efendi ve Rıfat Osman Bey, Hoca Bali Mahallesinin ve aynı isimle anılan mescidin Süleymaniye Küçük Pazarda, Hanımoğlu Sokakta olduğunu bildirmektedir. [27,29,30] Ancak bu mahalle, Kaleiçi'nde yer alıyorsa da, yer tespiti yapmak mümkün olamamaktadır. Öte yandan Badi Efendi ve Rıfat Osman Beyin Hoca Bali Mescidine ilişkin tarif ettikleri yer olan Hanımoğlu Sokak, Süleymaniye Küçük Pazarda varlığını sürdürmektedir. Ayrıca 1918 tarihli, haritada bu sokakta bir mescit yapısı, ismi verilmeksizin, işaretlenmiştir. [18] Aynı sokakta 1854 tarihli haritada Hoca Bali Mescidi işaretlenmiştir. Mahallenin ve mescidin banisinin II. Murad devri adamlarından olduğu düşünülmektedir. [43]

12. Gümlüoğlu Mescidi (حجرات کوملو اوغلی در قر ب بابا تمر تا ش در نزد ارپەجی خان) : **(Harita No:147)** M. 1530 kaydında Arpacı Hanı civarındaki Baba Timurtaş Mahallesi ile beraber olarak kaydedilen Oday-ı Mescidi Gümlüoğlu, 1570 yılında ayrı bir mahalle olarak gösterilmiştir. [11,14] Bu Kayıtta mahallenin adı *"Mahalle-i Hücerat Gümlüoğlu der Kurbu Baba Timurtaş Nezd-i Han Arpacı"* olarak geçmektedir. [14] Bu isimlendirmeden, mahallenin Arpa Kervan olarak bilinen yerde, günümüzde Babademirtaş Mahallesi sınırları içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Düzmece Mustafa olayında adına rastlanan, mahallenin kurucusu Gümlüoğlu, II. Murad devri devlet adamlarındandır. [123]

13. Balaban Ağa Mescidi (مسجد بلبان اغا): **(Harita No: 41)** M.1530 tahrir kaydında *"Mahalle-i Mescidi Balaban Ağa maa Oday-ı Balaban"* ve *"Mahalle-i Oday-ı Balaban Paşa der civar Alemdaran"* olarak iki mahallenin kaydı bulunmaktadır. [11] Balaban Ağa vakfından olan mescit ve odaların etrafında şekillenen iki mahalle olduğu anlaşılmaktadır. İlk mahallede mescit ve odaların beraber kullanıldığı ancak ikincisinde odaların müstakil bir mahalle olarak algılandığı görülmektedir. İkinci mahallenin adından anlaşıldığı üzere her iki mahalle, Alemdaran mahallesi yakınlarındadır. Rıfat Osman Bey Balaban Ağa Mahallesinin ve aynı isimle anılan mescidinin *"Eski köprübaşına (Ekmekçizade Ahmet Paşa Köprüsü) yakın büyük kabristanın köşesindeki çeşme karşısına isabet eden sokak içerisinde"* olduğunu bildirmektedir [31]. Anılan

bölgede bir süre öncesine kadar, Tatarhaniler Mezarlığının da bulunduğu alan içerisinde, bir duvar çeşmesi olarak yer alan ancak 2007 yılında Edirne Belediyesi tarafından yapılan kavşak düzenlemesiyle yol ortasında kalan Hacı Hüseyin Çeşmesi bulunmaktadır. [124] (Şekil 4.10-11) M. 1854 tarihli haritada Rıfat Osman Bey'in tarifine uygun olarak Balaban Paşa Camii işaretlenmiştir.

Sicill-i Osmani'de iki Balaban Ağa kaydına rastlanmaktadır. Bunlardan biri İstanbul'un fethi sırasında sekbanbaşı görevinde bulunmuştur. Diğeri ise II. Murad devri devlet adamlarından Tokat ve Menteşe Beylerbeyi görevlerinde bulunmuş ve M. 1446-47(H.850) tarihinde vefat etmiştir. [120] Badi Efendi Edirne'de Alemdar Mahallesi yakınlarında mahallesi bulunan Balaban Paşa'nın ikinci kişi olduğunu söylemekte ve Balaban Paşa Cami avlusunda metfun bulunduğunu bildirmektedir [3].

Şekil 4.10. Hacı Hüseyin Çeşmesi, (TYA)

Şekil 4.11. Hacı Hüseyin Çeşmesi

14. Kuru Çeşme (قورو چشمه): **(Harita No: 42)** Kaleiçi'nde yer alan mahallelerden biridir. İncelediğimiz dört tahrir kaydında da "Mahalle-i Kuru Çeşme" olarak adı geçen bu mahallenin mescidinin banisi, Çelebioğlu Hasan Paşadır [27]. Kaleiçi'nde yaptırmış olduğu Çelebioğlu mescidi, İhmal Paşa adıyla bilinmektedir. Mahalleye Kuru Çeşme adının verilmesi mescit yakınlarındaki suyu az olan bir çeşmeyle ilgilidir [31]. Mescidin inşa tarihi bilinmemekle beraber, Hasan Paşanın ölüm tarihinin M.1427 (H.830) olması nedeniyle yapının ve mahallenin kuruluşunun XV. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleştiği kabul edilebilir. [27] Rıfat Osman, M. 1903 yangını sırasında zarar gören bu mescit ve mahallenin, Metropolit Mahallesinin sınırları içerisinde olduğunu bildirmektedir [31]. Kaleiçi yangını sonrası yapılan Edirne Kaleiçi Yangın Mahallesi planında Metropolit Mahallesi yakınlarında İhmal Paşa Sokağı

olduğu görülmektedir. (Şekil 4.12) Ayrıca 1854 tarihli haritada bu sokak üzerinde Kuruçeşme Camii işaretlenmiştir.

15. Hasan Paşa (حسن پا شا): **(Harita No: 59)** Mahalle, Eski İstanbul Caddesi üzerinde günümüze ulaşamayan Hasan Paşa Mescidinin etrafında şekillenmiştir. Tahrir kayıtlarında "Mahalle-i Hasan Paşa" olarak karşımıza çıkan mahallenin kurucusunun, Kuruçeşme Mahallesinin kurucusuyla aynı kişi olma olasılığından Badi Efendi söz etmektedir. Rıfat Osman ve Osman Nuri Peremeci, Badi Efendinin ihtiyatla yaklaştığı bu konuda kesin bir dille Kuruçeşme ve Hasan Paşa mahallelerinin kurucularının aynı kişi olduğunu bildirmektedirler. [31,42] 1854 tarihli haritada Eski İstanbul Caddesi üzerinde Hasan Paşa Camii işaretlenmiştir. Günümüzde camiinin gösterildiği köşenin karşında sonradan açıldığı anlaşılan sokakta Hasan Paşa adı yaşamaktadır.

Şekil 4.12. İhmal Paşa Sokağı, Kaleiçi Haritası 1905

16. Sinan Bey İmareti (عمارت سنان بك بكلر بكى): **(Harita No: 25)** Mahalle günümüzde Babademirtaş Mahallesi sınırları içerisinde, Saraçhane semtinde yer almaktadır. Tahrir kayıtlarında kullanılan mahalle isminden de anlaşıldığı üzere Beylerbeyi Sinan Bey tarafından yaptırılan İmaret'in etrafında şekillenmiştir [10,11,14,15]. Sinan Bey'in vakfiyesi M.1429 (H.833) tarihlidir [43]. Buna göre mahalle bu tarihte ya da hemen öncesinde kurulmuş olmalıdır.

17-18-19. Mescidi Şah Melek (مسجد شاه ملك): **(Harita No: 29)**, **Medrese-i Şah Melek** (مدرسۀ شاه ملك): **(Harita No: 157)**, **Hüceret-ı Mescidi Şah Melek** (حجرات مسجد شاه ملك): **(Harita No: 57)**, Tahrir kayıtlarında Şah Melek adına kurulmuş üç mahalle görülmektedir. Kale dışında Gazi Mihal Köprüsünün başında yer alan ilk mahalle bir medrese etrafında şekillenmiştir. Şah Melek Paşa adına kayıtlı bir diğer mahalle M.1570 tarihli kayıtta *"Hüceratı Mescid-i Şah Melek"* olarak görülmektedir [14]. Adından anlaşıldığına göre mahalle Şah Melek Paşa'nın vakfına ait hücrelerin etrafında şekillenmiştir. Aynı isimle anılan ve arsasının günümüzde Çavuşbey Mahallesi sınırları içerisinde yer aldığı bilinen bir mescit bulunmaktaydı. Günümüze ulaşamayan yapı horozlu yokuşunda Emir Çavuş Mescidi yakınlarındaydı. [31] Üçüncü mahalle ise yine Gazi Mihal köprüsü yakınlarında günümüzde Mithat Paşa Mahallesi sınırları içerisinde yer alan tek kubbeli kare planlı bir mescidin etrafında şekillenmiştir. Mahallelerin kurucusu Şah Melek, Yıldırım Bayezıd, Çelebi Mehmet ve II. Murat döneminin önemli devlet adamlarından olup vezirlik ve Rumeli Beylerbeyi görevlerinde bulunmuştur [43]. (Şekil 4.13)

Şekil 4.13 Şah Melek Camii

20. Bezirci Hatun Mescidi (مسجد بزرجی حاتون): **(Harita No: 96)** Mahalle M. 1519 [10] ve M. 1530 [11] tarihli tahrir kayıtlarında Gazi Mihal İmareti ve Şah Melek Mescidi Mahalleleriyle birlikte gösterilmiştir. M. 1609 [15] tarihli kayıtta "*Mahalle-i Mescid-i Bezirci der Kurbu İmaret-i Gazi Mihal"* olarak yazılan mahallenin Gazi Mihal İmareti yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin kurucusu Bezirci Hatun, fetret devri vezirlerinden Şah Melek Paşa'nın eşidir. M.1468 (H.868) tarihli Şah Melek Paşa

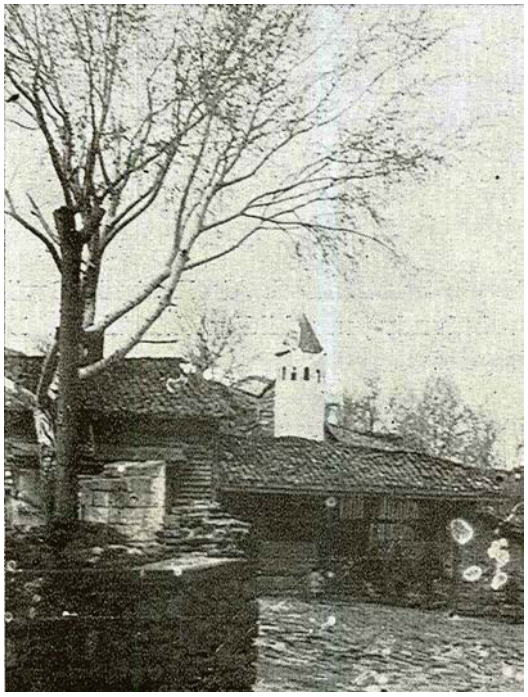
Zevcesi Bezirci Hatun Vakfından olan mescit günümüze gelememiştir. Mescidin ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. [125]. Mahallenin ve mescidin kuruluşunun, Bezirci Hatun'un eşi Şah Melek Paşa'nın fetret devri ve II. Murad devrinde yaşamış bir devlet adamı olduğu ve kendi adına inşa ettirdiği mescit ve medresenin M. 1429 tarihli olduğu düşünülünce XV. yüzyılın ilk yarısında olması akla yakındır.

21. Mevlana Veliyyüddin (مولانا ولی‌الدین): **(Harita No: 74)** Badi Efendi, mahalleye adını veren mescidin, Metropolit Mahallesinde Metropolit Kilisesi Caddesinde olduğu bildirmektedir [27]. M. 1903 yangını sonrası Kaleiçi'nin yeni planını gösteren haritada Metropolit Mahallesinde Veliyyüddin Camii Sokak bulunmaktadır. (Şekil 4.14) Buna göre Mevlana Veliyyüddin Mahallesi günümüzde Kaleiçi'nde Mithat Paşa Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Mescidin banisi II. Murad devrinde Kazaskerlik görevinde bulunan Veliyyüddin bin İlyas Hüseyin M. 1431-32 (H.835) yılında vefat etmiştir [120]. Buna göre mescidin inşası ve mahallenin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

Şekil 4.14. Veliyyüddin Camii Sokak, Kaleiçi Haritası, 1905

22. Baba (Yaya) Timurtaş (بابا تمر تا ش بك در قر ب خان): **(Harita No: 92)** M. 1530 tarihinde *"Mahalle-i Baba Timurtaş der Karib Han Maa Oday-ı Mescid Gümlüoğlu"* [11] olarak kaydedilen mahalle, M. 1570 yılı kaydında *"Mahalle-i Baba Timurtaş der Karib Han-ı Arpacı"* olarak geçmektedir. [14]. Bu ikinci kayıttan anlaşıldığı üzere mahalle Arpacı Hanı civarındadır. Günümüze ulaşamayan Arpacı Hanının, Babademirtaş Mahallesi sınırları içerisinde Karanfiloğlu Caddesi üzerinde olduğu bilinmektedir. Söz konusu yerde bugün Arpa kervan meydanı ismi yaşamaktadır. Ayrıca M. 1854 tarihli haritada Arpa Kervan meydanında aynı isimle bir cami gösterilmiştir. Günümüze ulaşamayan mescit XV. yy. ilk yarısında inşa edilmiştir.

Şekil 4.15. Yaya Timurtaş Mescidi [31]

Şekil 4.16. Arpa Kervan Meydanı

23. Umur Bey (امور بك): **(Harita No: 66)** Mahallenin kurucusu Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey'dir. [43] Rıfat Osman Bey, mahallenin *"Muradiye Küçükpazar semtinde Mevlevihane Semahanesinin üzerinde bulunduğu taşlık tepenin eteklerinde"* olduğunu bildirmektedir. [31] (Şekil 4.17) Badi Efendi, mescidin mihrap duvarına bitişik olan türbede metfun bulunan Tirit Baba adlı zat nedeniyle mahallenin mescidinin Tirit Baba adıyla anıldığını aktarmaktadır. [27] Günümüzde de Umurbey Mahallesi adı, daha geniş bir alan içinde olsa da yaşamaktadır. M. 1918 tarihli haritada,

günümüzde Tirit Çeşme Sokak üzerinde bir mescit yapısı, isim verilmeden gösterilmiştir.

Mahallenin ve mescidin banisi Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey, Çelebi Mehmet ve Sultan II. Murad döneminin ünlü emirlerinden olup Bursa'da da bir camii bulunmaktadır. [120,121] M.1460 (H.865) yılında ölen Umur Beyin Bursa'da ki camisinin giriş kapısının iki yanında yer alan taş vakfiyelerden, kapının solunda kalan kitabede, Edirne'deki mescidi ve bu mescide ait vakfından söz edilmektedir. [126]

Şekil 4.17 Umur Bey Mescidi [31]

24. Fazlullah Paşa (فضل ا لله پا شا): **(Harita No: 56)** Mahalle kent merkezine yakın bir noktada, Edirne Belediyesi Binasının kuzeyinde yer almaktaydı. Mahalleyle aynı adı taşıyan mescidin; Rıfat Osman Tosyavizade *"…belediye dairesinin kurulu bulunduğu Feyzullah Paşa-ı Atik mahallesinde…"* [31] Osman Nuri Peremeci, "*Belediye dairesinin arkasında…"* [42] şeklinde tarif etmektedir. Fazlullah Paşa Camii adı günümüzde Bababemirtaş Mahallesi sınırları içerisinde, Belediye binasının kuzeyinde, bir sokakta yaşamaktadır.

Mahallenin kurucusu, Gebze Kadısı iken II. Murad döneminde vezirlik makamına getirilen Fazlullah Paşadır. Fazlullah Paşa'nın, 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Edirne tarihinde önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir [69]. Banisi olduğu mescidin inşa tarihi bilinmemekle beraber M. 1430 (H.833) tarihli bir vakfiyede "Mahalle-i Mescit Fazlullah Paşa" ifadesi yer almaktadır [43]. Mescidin inşası ve mahallenin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

25. Hacegi Mahallesi (خواجه کی): **(Harita No: 81)** Bedesten tacirlerinden biri tarafından kurulan mahallenin belediye binasının Üç Şerefeli Cami tarafında Fazlullah Paşa mescidine yakın bir yerde olduğunu bilinmektedir [31]. Günümüzde Rıfat Osman'ın tarifine uygun olarak, Babademirtaş Mahallesi sınırları içerisinde Hocegi Sokak bulunmaktadır. Mahallenin, aynı isimle anılan mescidinin hangi tarihte inşa edildiği bilinmemektedir. Ancak Baba Timurtaş Mescidine ait (H.862) 1458 tarihli vakıf kaydında *"Mahalle-i Hocagi"* adı geçmektedir [43]. Buna göre mahallenin ve mescidinin kuruluşu XV. yüzyılın ilk yarısında olmalıdır. (Şekil 4.18)

Şekil 4.18 Hocagi Mescidi ve Fazlullah Paşa Camii, (1887-88 Jermakov)

26. Hacı İvaz (Rüstem Çelebi) (حاجی عواض نام د یکر رستم چلبی): **(Harita No.53)** Günümüzde Çavuşbey mahallesi sınırları içerisinde yer alan mahalle Horozlu Bayır caddesinde yer almaktaydı [27]. Mahalleye adını veren tek kubbeli cami, Badi efendinin

okuduğu kitabeye göre M. 1431 tarihli olup El Hac İbrahim ibn-i Halil ve El Hac İvaz bin Hüseyin tarafından yaptırılmıştır [27]. Buna karşın, Çelebi Mehmet ve II. Murat döneminin önemli devlet adamlarından biri olan Hacı İvaz Paşa'nın, M. 1428 tarihinde vefat etmiş olması, [120] konuyla ilgili bazı araştırmacıların Hacı İvaz Paşa'nın yapının banisi olarak kabul edilmesine ihtiyatla yaklaşmalarına neden olmuştur. [127] Hacı İvaz Paşa'nın, adıyla anılan mescidi ve mahallesinin yakınlarında sarayının olduğu, Saruca Paşa'nın oğlu Umur Bey'in vakfiyesinden anlaşılmaktadır. [16] Söz konusu kayıtta, Umur Beyin Ağaçpazarı ve Kaleiçi'nde vakfettiği dükkân ve odaların, Hacı İvaz Paşa Sarayının yakınlarında ve Edirne kalesinin sur duvarına bitişik olduğu bilgisi yer almaktadır. [43] Vezirlik makamına kadar yükselmiş Hacı İvaz Paşa'nın sarayının yakınlarında bir mescit ve mahalle kurmuş olması akla yakın gelmektedir. Öte yandan, Hacı İvaz mescidi ve mahallesinin banisi olmasa da, mahallenin, vakıf kaydında adı geçen Hacı İvaz Paşa Sarayına olan yakınlığı nedeniyle bu isimle anıldığı düşünülebilir.

Peremeci, harap durumdaki yapının yıktırılarak sanayi mektebinin avlusuna dâhil edildiğini bildirmektedir, [42] Buna göre mahalle, günümüzde Endüstri Meslek Lisesinin civarında horozlu bayır caddesi üzerinde yer almaktaydı.

27. Zincirlikuyu Mescidi (زنجیرلی قویو): **(Harita No:24)** Mahalle 1609 kaydında *"Mahalle-i Zincirlikuyu Mescit"* olarak kayıtlıdır. [15] Sivrihisari vakfına ait olduğu bilinen, [31] mahallenin mescidinin, Alaca Çeşme Sokakta olduğunu Badi Efendi bildirmektedir. [27] Günümüzde Rıfat Osman'ın tarifine de uyan bir noktada Alaca Çeşme Sokak yer almaktadır. M. 1918 tarihli haritada söz konusu yerde bir mescit işaretlenmiş olmasına karşın bu mescitten hiçbir iz kalmamıştır. M.1433 (H.836) tarihli bir vakıf kaydında Zincirlikuyu Mahallesi adı geçmektedir. Buna göre Zincirlikuyu Mahallesinin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır. [43]

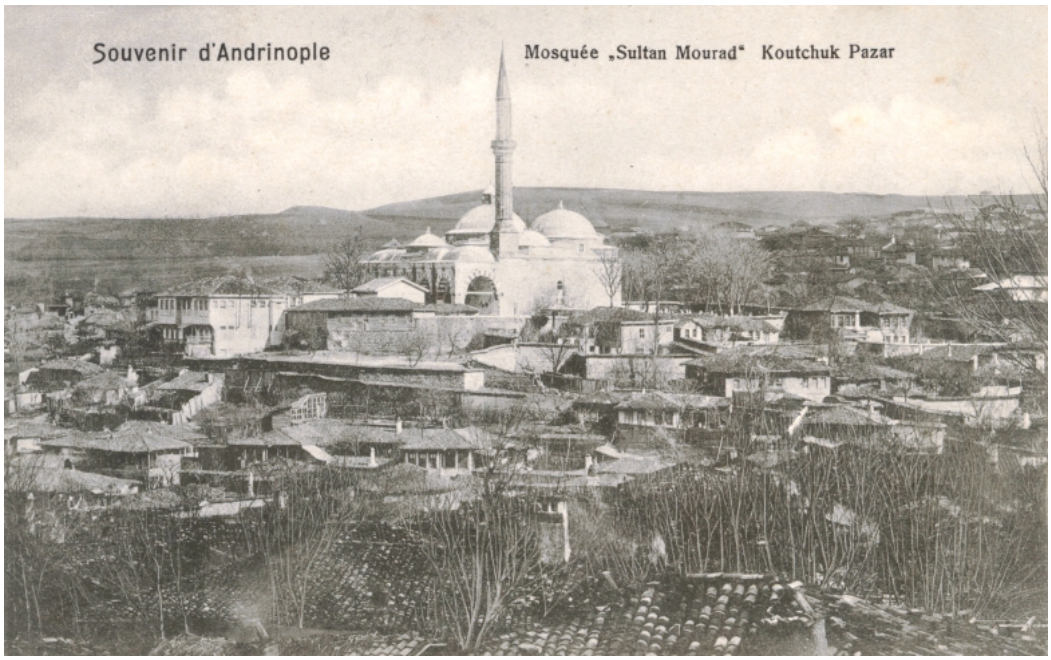
28. Mehmet Ağa (محمد اغا): **(Harita No: 44)** Mahallenin etrafında şekillendiği mescit, Mehmet Paşa İbn-i İmam Fakih tarafından M. 1433-34 (H.837) tarihinde yaptırılmıştır. [43] M. 1746 (H. 1159) tarihinde vakfın mütevellisi Mehmet Ağa tarafından onarılarak camiye dönüştürülmüştür. Günümüzde Sabuni Mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Mehmet Ağa adı, bu mahallede bir sokakta ve çeşmede yaşamaktadır. [124,128] M. 1854 tarihli haritada Mehmet Ağa Çeşmesinin yanında aynı isimli mescit gösterilmiştir.

29. Şeyh Şüca Zaviyesi (زاویۀ شیخ شجاع): **(Harita No: 30)** Mahallenin kurucusu Şeyh Şüca Halife (Şücaeddin Karamani) II. Murad devrinde yaşamış âlimlerdendir. [27] Adından da anlaşılacağı üzere, mahalle bir zaviye etrafında şekillenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından cami'ye dönüştürülen zaviyenin, minaresine ait kalıntılar günümüzde Dilaverbey Mahallesi sınırları içerisinde Tunca Nehrine yakın bir noktada yer almaktadır. [23,24]. (Şekil 4.19)

Şekil 4.19. Şeyh Şücaaddin Mescidi Minaresi

30. Zağanos Subaşı (زعنوس صو باشی): **(Harita No: 116)** Mahallenin kurucusu Edirne'de subaşılık görevi yaptığı bilinen ve ardından II. Murad ve Fatih Sultan Mehmet'in vezirliğini yapmış olan Zağonos Paşadır. [120] Mahalleyle aynı adı taşıyan mescidin jandarma binasının bitişiğinde olduğunu Rıfat Osman Bey bildirmektedir [29,30]. M. 1854 ve M. 1918 tarihli Edirne haritalarında Paşa Kapısının kuzeyinde jandarma Dairesinin bitişiğinde bir mescit yapısı gösterilmektedir. Bu yapı Zağanos Mescidi olmalıdır. Ayrıca M. 1876-77 tarihli fotoğrafta, kaynakların tarifine uygun olarak, Hükümet Sarayı ve Deveci Hanın kuzeyinde görülen minare bu yapıya ait olmalıdır.

Şekil 4.19. Muradiye İmareti (1886-87 Jermakov)

31. Muradiye İmareti (عمارت مراديه): **(Harita No: 4)** Kentin kuzeyinde, Sultan II. Murad tarafından kurulan imaretin etrafında şekillenen mahalledir. 1570 tarihli tahrir kaydında *"Mahalle-i İmaret-i Muradiye maa mescid Sufi İlyas"* olarak görülmektedir [14]. Kentin kuzeyinde hâkim bir tepe üzerinde yer alan yapı, aynı plan şemasına sahip Gazi Mihal Camii kent kurgusundaki yerine benzer bir şekilde kentin çeperinde yer almaktadır. (Şekil.4.20)

32-33-34. Şahabeddin Paşa (شهاب الد ين پا شا): **(Harita No: 1-34-62)** Mahallelerin kurucusu Enderun da yetişmiş olan Şahabeddin Paşa, Rumeli Beylerbeyi görevinden sonra M. 1443-44 ile 1453 yılları arasında vezirlik yapmıştır. [120] Tahrir kayıtlarında Edirne'de Şahabettin Paşa adına üç mahalle olduğu görülmektedir. Her üç mahallede de banisinin adıyla anılan mescitler bulunmaktadır. Bu mahallelerden ilki Selimiye Camii yakınlarında ve günümüzde Baba Demirtaş Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. (No:1) Kirazlı Camii olarak ta bilinen tek kubbeli kare planlı mescit günümüze ulaşmıştır. (Şekil 4.21) Bu mahallenin sınırları içerisinde Hacı Hasan Ağa mescidi de bulunmaktadır. [31]

Şekil 4.21 Şehabeddin Paşa Cami

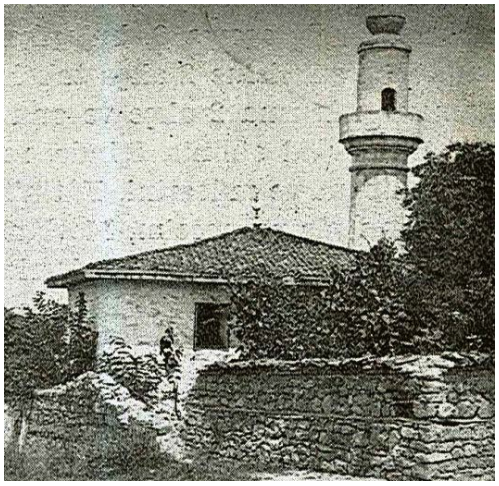
Şekil 4.22 Şehabettin Paşa Cami (Sarayiçi) [11]

İkinci mahalle ise (شهاب الد ين در قر ب چوقور بوستان) **(Harita No.34)** tahrir kayıtlarında *"Mahalle-i Şahabeddin der karib Çukur Bostan"* adıyla kaydedilmiştir. [10] Bu mahallenin mescidi "Kavaklı" adıyla da bilinmektedir. [29,30] Tunca Köprübaşından, Süleymaniye Küçük Pazara giden Alemdar Sokak üzerinde yer alan mescitten iz kalmamasına karşın, parseli tescillidir.

Şahabeddin Paşa'nın Edirne'de kurduğu üçüncü mahalle (شهاب الد ين پا شا در قرب سراى جد يد) **(Harita No:62)** tahrir kayıtlarında *"Mahalle-i Şahabeddin Paşa der Karib Saray-ı Cedit"* adıyla kaydedilmiştir [31]. (Şekil 4.22) Adından anlaşılacağı üzere Saray-ı Cedit yakınlarındaki mahallenin, mescidi ve hamamı, Rıfat Osman Bey tarafından yapılan Edirne Sarayının sulu boya resminde Bab-ı Hümayun'un önünde tek kubbeli ve kare planlı olarak gösterilmiştir. [32]. Ne var ki 1877-78 Osmanlı Rus savaşı sırasında yok olan yapının, savaş öncesinde çekilmiş bir fotoğrafta ahşap çatılı olduğu ve Bab-ı Hümayû'nun önünde yer aldığı görülmektedir. Ahmet Badi Efendi mescidin yerini tarif ederken Saraçhane Köprüsü caddesinde Hamam-ı Fil Mahallesinde olduğunu söylemektedir [27]. Buradan anlaşıldığı üzere XIX. yüzyılda mahalle "Hamam-ı Fil" adıyla da anılmaktadır. (Şekil 4.22)

35-36. Mezit Bey (مزيد بك): **(Harita No:143 -No: 7)** Tahrir kayıtlarında Mezit Bey'in adına iki mahalle bulunmaktadır. Bunlardan biri *"Mahalle-i Mezit Bey"* diğeri *"İmaret-i Mezit Bey Mahallesi"*dir. [11] Her iki mahallenin de banisi olan Mezit Bey Fetret devrinden sonra Mirahur, daha sonra Sancak Beyi olarak görev yapmıştır. II. Murad devri adamlarındandır. [120] İlk mahallenin, aynı adı taşıyan bir mescit etrafında kurulduğu anlaşılmaktadır. Badi efendi mescidin Hatice Hatun Sarayı sokağında olduğundan söz etmektedir. [27] M. 1854 tarihli haritada, Ayşe Hatun Sarayının arazisi olarak tanımlanan arsanın kuzeyinde, Mezit Bey Mescidi işaretlenmiştir. Ayrıca Eski bir fotoğrafta Ayşe Hatun Sarayının arazisi üzerine inşa edilen Harbiye Kışlasının kuzeyinde, yıkık minareli ve ahşap çatılı bir mescit görülmektedir. Söz konusu mescidin bulunduğu sokak günümüzde Mezit Bey Camii Sokak adını taşımaktadır. Mescit M. 1440 (H. 844) tarihinde inşa edilmiştir [27] (Şekil 4.23)

Diğer mahalle adından anlaşıldığı üzere bir imaret etrafında oluşmuştur. Bu imaret, M. 1442 (H.845) tarihlidir [27,125]. (Şekil 4.24)

Şekil 4.23 Mezit Bey mescidi [11]

Şekil 4.24 Mezit Bey İmareti

37. Hacı Alamüddin (حاجى علم الدين): **(Harita No: 48)** Mahalle Saraçlar Caddesi üzerinde, Ali Paşa Çarşının orta kapısı önünde yer alan ve aynı isimle anılan mescidin etrafında şekillenmiştir. Mahallenin ve mescidin banisi Hacı Alamüddin M.1459 (H.864) tarihinde vefat etmiştir. [27] Buna göre mahallenin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

38. Mevlana Fahreddin Acem (مولانا فحرالدین عجم): **(Harita No: 72)** Mahallenin kurucusu Molla Fahreddin-i Acemi (H. 834) M. 1430-31 yıllarında müftü olmuş, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmet devrinde 30 yıl kadar Şeyhülislamlık görevinde bulunmuştur. [120] Bu kişinin Topkapı Caddesi üzerinde bir mescit ve Üç Şerefeli Camii civarında medrese inşa ettirdiği bilinmektedir. Günümüzde Çavuş Bey Mahallesi sınırları içerisinde, Üç Şerefeli camii yakınlarında Molla Fahreddin adı, bir sokakta yaşamaktadır.

39. Hadım Timurtaş (خا دم تمر تا ش): **(Harita No: 91)** Badi Efendi, mahalleyle aynı adı taşıyan mescidin, Orta Sokakta olduğu kaydetmektedir. [27] Günümüzde Babademirtaş Mahallesi sınırları içerisinde Tahtalı hamam sokağını dik kesen ve Arpa Kervan meydanına doğru yönelen Orta Sokak bulunmaktadır. Mahalleye adını veren mescidin inşa tarihi bilinmemekle beraber M. 1450 (H.854) tarihli *"İncü Hatun Bin İlyas"* vakfına ait kayıtta mahallenin adı geçmektedir. [43] Buna göre mahalle ve mescit XV. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olmalıdır.

40. Veled-i Arab (ولد عرب): **(Harita No: 123)** Mahalle, Dar-ül Hadis civarında Tunca nehrine yakın bir yerdeydi. [29,30] Mahallenin ve mescidin banisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Rıfat Osman mescidin haziresinde, Hicri *"800'lü tarihlerine ait kitabeler içeren mezar taşları bulunmaktadır"* diyerek mescidin inşa tarihini XV. yüzyıla ait olabileceğini öne sürmektedir. [31]

41. Selçuk Hatun (سلچك حاتون): **(Harita No: 139)** Arpa Kervan meydanının kuzeybatısında, Sanayi Kışlası civarında olduğu bilinen mahalle, günümüzde Baba Demirtaş mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır. [31] Mahalleye adını veren mescidin banisi Selçuk Hatun, Sultan Çelebi Mehmet'in kızıdır. II. Murad'ın kayınpederi Candaroğlu İbrahim Bey ile evli olan Selçuk Hatun (H.15 Şevval 890) M. 25 Ekim 1485 tarihinde Bursa'da ölmüştür. [121]

42. Darüs Siyade (داراسعاده): **(Harita No:122)** Fazlullah Paşanın kurucusu olduğu ikinci mahalle Darüs Siyade mahallesidir [43]. Bu mahalle Ayşekadında Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayının doğusunda, Kirişhanede son bulan Uzunkaldırım caddesinin başında yer almaktaydı. Eski bir fotoğrafta aynı isimle anılan mescidin minaresi görülebilmektedir. (Şekil 4.25)

43. **Çavuş Bey** (چاوشبك): **(Harita No: 43)** Edirne'nin günümüz mahallelerinden biri olarak adı yaşamaya devam eden Çavuş Bey mahallesi, 1444 yılında, II. Murat devri devlet adamlarından olan Emir Çavuş tarafından yaptırılan bir mescidin etrafında şekillenmiştir [43]. 1570 tarihli tahrir kaydında *"Mahalle-i Çavuş der Karib Cami-i Cedid"* şeklinde adı geçen mahallenin Yeni Camii (Üç Şerefeli) yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır [14]. Ahmet Badi yapının horozlu caddesinde olduğunu bildirmektedir [27]. Osman Nuri Peremeci aynı caddenin adını vermenin dışında "sanatlar mektebine" yakın olduğundan söz etmektedir [42]. Bugün Üç Şerefeli Camiinin batısından başlayan ve kuzey-batı istikametinde tunca sahiline doğru devam eden horozlu bayırı adlı bir cadde bulunmakta olup, Peremecinin söz ettiği sanayi mektebi bu cadde üzerinde yer almaktadır.

Şekil 4.24. Darüs Siyade Mescidi, (TYA)

44. Arif Ağa (عارف اغا): **(Harita No:23)** Mahalle günümüzde Babademirtaş Mahallesi sınırları içerisinde, Salı Tekke Sokakta yer alan Arif Ağa Mescidi çevresinde şekillenmiştir. (Şekil 4.26) M.1445-46 (H.849) tarihli Yusuf (Cebeci) bin Abdullah Evlatlık Vakfında, Arif Ağa Mescidi Mahallesinin adı geçmektedir. [43] Buna göre mahallenin ve mescidin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

Şekil 4.26 Arif Ağa Camii

45. Arpacı Hamza (ارپەجی حمزە): **(Harita No.118)** Çavuşbey Mahallesi sınırları içerisinde horozlu bayır caddesinin Tunca sahiline yakın bölümünde, Yalnızgöz Köprüsü civarında, aynı adla anılan mescidin çevresindeydi. Kaynakların tarif ettiği bölgede, sadece minare kalıntısı günümüze ulaşmış olan ve 2003 tarihinde Sivrihisari (Zincirlikuyu) mescidi olarak tescil edilmiş bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. M. 1918 tarihli haritada bu yapı Arpacı Hamza Mescidi olarak gösterilmiştir. Rıfat Osman Bey'in Rehnümasında Arpacı Hamza Mahallesi sınırları içerisinde gösterdiği Surp Garabet Ermeni Kilisesi de bu haritada mescidin yakınlarında teşhis edilebilmektedir. [29,30]. Öyle anlaşılıyor ki yine yakınlarda olduğu bilinen Sivrihisari (Zincirlikuyu) Mescidi ile Arpacı Hamza Mescidi karıştırılarak Arpacı Hamza Mescidine ait minare kalıntısı Sivrihisari (Zincirlikuyu) Mescidi olarak tescil edilmiştir.

Rıfat Osman, Arpacı Hamza mescidinin haziresinde gördüğü mezar taşlarına dayanarak, mescidin XV. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini öne sürmüştür. [31]

Horozlu Caddesi üzerinde lokalize edilen ve XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde inşa edildiği bilinen Çavuşbey ve Hacı İvaz mescitlerinin varlıkları bu fikri destekler niteliktedir. Zira bu üç mescit, Üç şerefeli camii ile Tunca sahili arasındaki akslardan biri olan Horozlu bayırı üzerinde yer almaktadır.

46. Firuz Ağa (فیروز اغا): **(Harita No: 45)** Mahallenin kurucusu II. Murad devri saray ağalarındandır ve 1446 tarihinde vefat etmiştir. [43] M. 1570 tarihli tahrir kaydında *"Mahalle-i Firuz Ağa der Kale-i Edirne"* olarak karşımıza çıkan mahallenin, Kaleiçi'nde olduğu anlaşılmaktadır. [14] Günümüzde Kaleiçi'nde mahalleyle aynı adı taşıyan mescidinin adı yaşamaktadır. M. 1447-48 (H. 852) tarihli Firuz Ağa Mescidi Vakfı bulunmaktadır. [43] Buna göre mahallenin kuruluşu ve mescidin inşası bu tarihten önce olmalıdır.

47. Yeni Cami-i (Üç Şerefeli) (جا مع جد ید نام د یکر التونجی): **(Harita No: 21)** Mahalle II. Murad tarafından 1437-1447 tarihleri arasında yaptırılan Üç Şerefeli Camii'nin etrafında şekillenen mahalledir. (Şekil 1.24.) Tahrir defterlerinde Cami-i Cedid adının yanı sıra bu mahalle Altuni Mahallesi olarak ta karşımıza çıkmaktadır [10,11]. Üç Şerefeli camiinin doğusunda, Çamaşırcılar Sokakta olduğu bilinen, bu isimle anılan bir mescit bulunmaktaydı. XIX. yüzyıl müellifleri bu mescidin adıyla bilinen mahalleyi, Cami-i Cedid Mahallesinden ayrı olarak göstermektedirler. [26, 27]

48. Beyce (بکجه): **(Harita No:130)** Beylerbeyi Mahallesi yakınlarında olduğu bilinen Beyce Mahallesi, 1877 Rus istilasından sonra hanelerinin çoğunun yıkılması sonucu Sıkça Murat Mahallesine dâhil edilmiştir. [27] Rıfat Osman Efendi, Devlet Şah mescidini tarif ederken *"…Beylerbeyi Hamamı ile Beyce Mescidi arasındaki sokak…"* ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca M.1448-49 (H.852) tarihli vakfiyede Beyce Mescidi Mahallesi'nin Beylerbeyi Hamamı yakınlarında olduğundan söz edilmektedir. [43] Buna göre günümüzde Çavuşbey Mahallesi sınırlarında kalmaktadır.

49. Hamid Bey (حمید بك): **(Harita No:131)** M.1448 - H.852 tarihli Sitti Hatun Binti Abdullah vakfında geçen bir kayda göre mahalle, Eski Camii yakınında Muytablar başın da yer almaktadır. [43] Mahalleyle aynı adı taşıyan ahşap çatılı, minaresiz mescit Muytablar başın da günümüze ulaşamayan Araplar Hanı'nın bitişiğinde yer almaktaydı. [31]

50. Çokalca (چوقالجی): **(Harita No:5)** Mahalle aynı adı taşıyan Çokalca mescidinin etrafında şekillenmiştir. (Şekil 4.27) Mahallenin ve mescidin banisi

Karayazıcı El-Hac Ahmet Efendi'dir. [27] Günümüzde Nişancıpaşa Mahallesi sınırları içerisinde Çokalca Camii Sokakta minare kaidesine ait kalıntılar yer almaktadır. İnşa tarihi bilinmemekle beraber M.1454-55 (H. 859) tarihli İbrahim Paşa Evkafında geçen *"Çokalca mescidi mukabelesinde bir pare yer"* ifadesinden bu tarihte mescit ve mahallenin varlığı anlaşılmaktadır. [43]

Şekil 4.27 Çokalca Mescidi Kalıntıları (Edirne Müzesi Arşivi)

51. Kurtçu-Korucu Doğan (قورتجی طغا ن): **(Harita No:22)** Mahallenin banisi II. Murad ve Fatih dönemlerinde Sekbanbaşı görevinde bulunmuş ve Fatih dönemi başlarında azledilmiş olan Doğan Bey adında biridir. [120] M. 1519 tarihli Tahrir kaydında Kurtçu Doğan, [10] M. 1570 tarihli kayıtta Korucu Doğan [14] olarak karşılaştığımız mahallenin, banisinin lakabı Sicil-i Osmani de "Kazancı" olarak kaydedilmiştir. [120] Mahallenin merkezini oluşturan tek kubbeli kare planlı mescidi günümüzde Bababemirtaş Mahallesi sınırları içerisinde, Karanfiloğlu Caddesinde yer almaktadır. (Şekil 4.28)

Şekil 4.28 Kurtçu Doğan Camii

52. Hacı Sefa (حاجی صفا): **(Harita No: 85)** Günümüzde Sabuni Mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Rıfat Osman Bey, mahalleyle aynı adı taşıyan mescidin Rüstem Paşa Hanı'nın güneyindeki Tahmis sokağın sonunda olduğunu bildirmektedir. [31] Mescidin inşa tarihi bilinmemekle beraber Hacı Safa'nın oğlu Hacı Mehmet'in M. 1465 (H. 869) tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır [43].

Buna göre mahallenin ve mescidin kurucusu Hacı Safa'nın XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olduğu kabul edilebilir.

53. Debbağ Hacı Halil (حاجی حلیل دباغ): **(Harita No: 125)** Günümüzde Mithat Paşa mahallesi sınırları içerisinde yer alan mahalle, Keçeciler kapısında Kale dışında yer almaktadır. Mahalleyle aynı isimli mescit 1918 tarihli harita gösterilmektedir. Mahallenin ve mescidin kuruluşuna ilişkin kesin bir kayıt bulunmamasına karşın, M.1471 (H.875) tarihli bir vakıf kaydında, Sarraf Hacı Karaca adlı bir kişinin Hacı Halil mahallesinde debbağ dükkânı ve odalarını mescide vakfettiği görülmektedir. [43]

54. Tarakçı (طرقجی) **: (Harita No:132)** Tarakçılar Mahallesi, Selimiye Camii batısında Kıyık Caddesinin başında, yediyol ağzında yer almaktaydı. Badi Efendi bu bölgede bulunan ve izi kalmamış mahalleler arasında Tarakçılar Mahallesini de saymaktadır [27]. 1918 tarihli haritada Badi efendi'nin tarifine uygun bir noktada, isimsiz olarak bir mescit yapısı, Havlucular Hanı bitişiğinde gösterilmiştir. Aynı isimle bilinen mahallenin mescidinin banisi Tarakçı Abdullah Efendi'dir. [31]

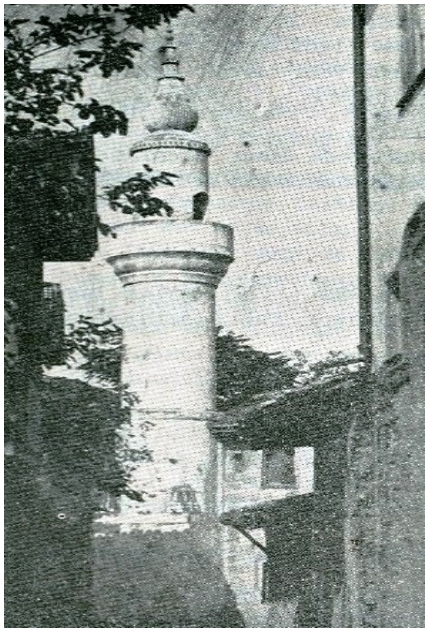
Mescidin inşa tarihi bilinmemekle beraber M.1454-55 (H.859) tarihli İbrahim Paşa Evkafında *"...Tarakçı mescidi kurbunda bir kasap dükkânı..."* ifadesi geçmektedir. [43]. Buna göre mescidin ve mahallenin kuruluşunun bu tarihten önce olduğu kabul edilebilir.

55. Rakkas Ali Bey (رقاص علی بك): **(Harita No: 64)** Ayşekadın semtinde olduğu bilinen mahallenin aynı isimle anılan mescidinin Altunizade Sokakta olduğunu ve Rakkas Ali Bey tarafından yaptırıldığını Ahmet Badi bildirmektedir. [3] XVIII. yüzyılın ortalarına ait Edirne Şeriyye Sicil defterinde yer alan, depremden zarar gören Rakkas Ali Bey mahallesinde ki mescidin onarımına ilişkin keşif kaydında, yapının banisinin Sultan II. Murad olduğu anlaşılmaktadır. [19]

Günümüzde Talat Paşa Mahallesi sınırları içerisinde Eski İstanbul Caddesine yakın bir noktada Altunizade Sokak bulunmaktadır.

4.1.4. XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Mahalleleri

1. Gülbahar Hatun (گلبهار حاتون): **(Harita No: 95)** Gülbahar hatun mahallesi Günümüzde Umurbey mahallesi sınırları içerisindedir. 2006 yılı içerisinde Vakıflar Genel Müdürlüğünün restorasyon çalışmaları kapsamında, Edirne Müzesi denetiminde yapılan bir kazı çalışmasında İlk Telgrafhane Sokakta bir mescit yapısının temelleri ortaya çıkarılmış ve Gülbahar Hatun Mescidine ait olduğu öne sürülmüştür. 1918 tarihli haritada Gülbahar Hatun Mescidi, Harbiye Kışlasının kuzeyinde yer alan sokakta, günümüzde Gülbahar bahçe Sokak ve Harbiye Mektep Sokağın arasında gösterilmiştir. Haritada, Gülbahar Hatun olarak gösterilen mescidin yaklaşık 200 metre kuzeyinde bulunan ve kazısı yapılan mescidin, Daye Hatun Mescidine yakınlığı nedeniyle Ferruh Ağa Mescidi olduğu düşünülebilir. Zira Ferruh Ağa mescidinin Daye hatun Mahallesinde Eski Telgrafhane Sokakta olduğu bilinmektedir.[3] Badi efendi mescidin banisinin Yavuz Sultan Selim'in validesi Gülbahar Hatun olduğunu ve M.1451-52 (H.855) yılında inşa edildiğini yazmaktadır [3]. Ancak Gökbilgin haklı olarak bunun mümkün olamayacağını işaret etmiştir [43]. Zira II. Bayazıd'ın eşinin bu tarihte bir mescit inşa ettirmesi mümkün görünmemektedir. [119] Badi efendinin verdiği tarih doğru olarak kabul edilirse, sözü edilen Gülbahar Hatun'un Fatih Sultan Mehmet'in eşi olması muhtemeldir. [121] (Şekil 4.29)

Şekil 4.29 Gülbahar Hatun Cami Minaresi [30]

2. Hazinedarbaşı Sinan Bey (حزيندار باشى سنا ن بك): **(Harita No: 36)** Mahallenin kurucusu Sinan Bey, Arpa Katibi olarak görev yapmış, ardından Fatih devrinde Hazinedar Başı görevine getirilmiştir. [43] Mahallesi, Selimiye Camii yakınlarında Çöplüce Hendek denen dere yakınındaki yokuş üzerinde yer almaktaydı. Mahallenin mescidinin, tescil kaydı bulunan arsası, günümüzde Meydan Mahallesi sınırları içerisinde, Hacı Sofu Bayırı Sokak üzerinde bulunmaktadır. (Şekil 4.30) Hazinedar Sinan Bey mescidine, haziresinde medfun bulunan, Gazi Mihal Camii hatibi Hacı Sufi Efendiye atfen Hacı Sufi Mescidi de denilmekteydi. [31] Nitekim M. 1918 tarihli haritada, söz konusu mescit Hacı Sufi Mescidi olarak gösterilmiştir. Bu mahalle sınırları içerisinde olduğu bilinen Ağa Mescidi de, söz konusu haritada isimsiz olarak gösterilmiştir. [43]

3. Çakır Ağa (چاقراغا): **(Harita No: 26)** Tahrir kayıtlarında "Mahalle-i Çakır Ağa" olarak adı geçen mahallenin mescidi, [14,42,31] Fatih Sultan Mehmet devri devlet adamlarından olan Sekbanbaşı Çakır Ağa [120] tarafından 1453 yılında yaptırılmıştır [31]. (Şekil 1.29.) Adını mescidin banisinden alan mahalle, kent merkezinden kuzeye doğru giden hükümet caddesinin sonunda, Saraçhane köprüsünün başında yer almaktadır.

Şekil 4.30 Hazinedar Sinan Bey Cami Arsası

4. Emir Şah (ايمير شاه): **(Harita No: 166)** II. Murad devri adamlarından olan Mihal Koçi'nin oğlu Emir Şah Çelebi, mahallenin kurucusudur. Mihal Koçi'nin ikinci oğlu Mehmet Çelebi adına da Edirne'de bir mahalle olduğu bilinmektedir. Her ikisinin yaptırmış oldukları mescit için vakıfları bulunmakta olup, Mehmet Çelebinin Vakfının tarihi M.1453 (H.857)'dür. [43] M.1568-69 (H.976) tarihli bir vakıf kaydında Emir Şah mescidinin vakıf tarihi bulunmasa da Edirne Yeni Sarayı'nın yakınlarında Tunca Nehri kenarında mukataa arazinin bulunduğu anlaşılmaktadır ki Rıfat Osman Bey Emir Şah Mescidinin bu bölgede bulunduğunu bildirmektedir. [29,30] Halen, Yeni İmaret Mahallesinde, II. Bayezıd caddesi üzerinde haziresine ait mezar taşlarının bir kısmı korunabilmiş olan mescidin arsası boştur. (Şekil 4.31)

Şekil 4.31 Emir Şah Mescidinin ve Haziresinin Günümüzdeki Hali

5. Hoca Ömer Siyah (خواجه عمر سياه): **(Harita No.69)** Kaleiçi'nde yer alan mahallelerden biridir. Ahmet Badi Efendi mahalleye adını veren mescidin yıkılmış olduğunu ve Kafeskapı yakınlarında olduğunu bildirmektedir. [3] Rıfat Osman mescidin arsasını tarif ederken 1903 yangınından bahisle "*yanmamış bir kısım haneler ile sınırlı meydanın köşesindeki mektep sokakta*" olduğu söylemektedir. [31] Aynı adla anılan

mahallede yer alan mescidin (H. 858 Rebiyülevvel) Mart 1454 yılına ait vakıf kaydı bulunmaktadır. [43]

6. Hacı Halil Attar (حاجی حلیل عطار): **(Harita No: 124)** Edirne Kalesinin Germe Kapı olarak bilinen Güneybatı kulesinden Dar-ül Hadis Camiine kadar uzanan mahallenin aynı adla anılan mescidi, M.1455-56 (H.860) yılında inşa edilmiştir. (Şekil 4.32) Mahallenin kurucusu Attar esnafından Hacı Halil bin Abdullah Halil'dir. [3] Günümüzde mahalle Dilaverbey Mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır.

Şekil 4.32 Attar Hacı Halil Mescidi [31]

7. Zevce-i Firuz Ağa (زوجۂ فیروز اغا): **(Harita No:120)** Mahallenin kurucusu Nigâr Hatun, Kale içinde bir mescidi ve mahallesi olduğu bilinen Firuz Ağa'nın eşidir. [1] Mahalleyle aynı isimle anılan mescidinin kitabesi Rıfat Osman Bey tarafından yayınlanmıştır. Kitabeye göre M.1456 (H.861) tarihli olan mescit, M.1878 (H.1295) tarihinde ki Rus işgali sırasında harap olmuştur. [31] Rıfat Osman Bey bu işgal sonrasında günümüze ulaşmış olan Süleyman Paşa Camiinin bu mahallenin sınırları içerisinde kaldığını bildirmektedir. [29,30] M. 1854 tarihli haritada Süleyman Paşa camii yakınlarında söz konusu mescit işaretlenmiştir. Daha sonra bu mescidin arazisi üzerine M. 1911 (H. 1328) tarihinde bir ticaret yapısı inşa edilmiştir.

8. Sevindik Fakih (سوندك فقيه): **(Harita No: 14)** Mahallenin kurucusu Sevindik Fakih'in kimliği tartışmalı olup hakkında kesin bilgilere ulaşılamamıştır. [43] M. 1571 ve M. 1609 kayıtlarında, bu mahallenin adı *"Mahalle-i Mescidi Sevindik Fakih"* olarak kaydedilmiştir. [14,15] Aynı isimle anılan bir mescit kaydına rastlanmamakla beraber Badi Efendi, Selçuk Hatun Mescidinin bu mahallede olduğunu yazmaktadır. [3] (Şekil 4.33-34) Buna göre günümüzde bu mahalle, Saruca Paşa Mahallesi sınırları içerisinde, Kadirhane caddesi üzerinde yer almaktadır.

Şekil 4.33 Selçuk Hatun Cami [30]

Şekil 4.34 Selçuk Hatun Cami (2010)

9. Maruf Hoca (معرف خواجه): **(Harita No:79)** Yıldırımda Kum mahalle yakınlarında olduğu bilinen mahallenin kurucusu Maruf Hoca namıyla tanınan Kadı Ahmet Efendidir. [43] Mahallenin aynı adlı mescidi günümüze ulaşamamıştır. Erkan-ı Harbiye Umumiye' sinde basılan bir haritada Maruf Hoca Mahallesi (53) numarada işaretlenmiştir. (EK D) Mahallenin ve mescidinin kuruluş tarihi bilinmemekle beraber M.1455-56 (H.860) tarihli bir vakıf kaydında Maruf Hoca Mahallesinin adı geçmektedir. [43]

10. Gazi Hoca (Ramazan Hoca) (غازى خواجه نام د يكر رمضان خواجه): **(No:28)** Badi efendi mahallenin aynı adla bilinen mescidinin Tütünsüz Baba Tekke sokakta yer aldığını bildirmektedir. Badi efendinin söz ettiği mescit, günümüzde Çavuşbey

Mahallesi sınırları içerisinde Tütünsüz Baba Sokak üzerinde yer alan tek kubbeli kare planlı Gazi Hoca olarak bilinen mescittir. [1] (Şekil 4.35-36) Bu mahallenin sınırları içerisinde II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'ın camisi de bulunmakta idi. [15] Mahallenin kuruluşu hakkında kesin bir tarih tespit edilememektedir. M. 1519 tahrir kaydında [21] adına rastladığımız mahallenin adı, M.1455 (H.859) tarihli İbrahim Paşa evkafında *"Gazi Hoca Mahallesinde bir ev"* şeklinde geçmektedir. Buna göre mahallenin bu tarihte varlığı kesindir. [5]

Şekil 4.35 Gazi Hoca Cami [31]

Şekil 4.36 Gazi Hoca Cami (2011)

11. Mahmud Ağa Mescidi (مسجد محمود اغا): **(Harita No:75)** Kurucusu Mahmut Ağanın şahsiyeti hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır.[4] Badi efendi mahallenin kurucusunun II. Bayezid devrinde vefat eden Gazi Mahmud Ağa olması ihtimalini ileri sürmektedir. [3, 120] Badi efendinin yayınladığı kitabesine göre mahallenin aynı isimle anılan mescidi M.1458-59 (H.863) tarihlidir. [3] (Şekil 4.37) Günümüzde Saruca Paşa Mahallesi sınırları içerisinde Mahmut Ağa Camii Sokak bulunmaktadır. Bu mahallenin sınırları içerisinde Hoca Hayreddin Mescidi[5] de bulunmaktadır. [3]

[4] Oral Onur, Ahmet Badi tarafından yayınlanmış olan Mahmut Ağa Mescidi kitabesini, Saruca Paşa Mescidine ait olarak göstererek, kitabede adı geçen Mirialem Mahmut Ağa'nın lakabının Saruca Paşa olduğu söylemektedir. (Bkz. Onur, "Edirne Türk Tarih Vesikalarından Kitabeler" s. 126) [44]

[5] Fatih Sultan Mehmet'in hocası olarak bilinen Hoca Hayreddin, M. 1478-79 (H.883) tarihinde vefat etmiştir. (Bkz. Sicili Osmani, c. II, s. 660) [120] Yaptırmış olduğu mescit günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 4.37 Mahmut Ağa Mescidi (Edirne Müzesi Arşivi)

12. Saruca Paşa (صاروجا پا شا): **(Harita No:15)** Selimiye Camii'nin Güney-Doğusunda, Taşlık civarında yer alan mahalle aynı isimle bugünde yaşamaktadır. Mahallenin ve aynı isimle anılan mescidin banisi Saruca Paşa, II. Murad devrinde beylerbeyi ve ardından vezirlik görevlerinde bulunmuştur. [120] Karaman Seferi sırasında getirildiği Edirne Muhafızlığı döneminde M.1435 (H.835) yılında mescidi inşa ettirdiği [3] düşünülmektedir.[6] (Şekil 4.38-39)

Şekil 4.38 Saruca Paşa Cami [125]

Şekil 4.39 Saruca Paşa Cami (2008)

[6] Sedat Bayrakal Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler adlı çalışmasında Oral Onur'a atfen, Saruca Paşa Mescidine ait Edirne Türk-İslam Eserleri müzesinde bulunan bir kitabeyi yayınlamıştır. Bu kitabeye göre M.1458-59 (H.863) yılında inşa edilen yapının banisi Mirialem Gazi Mahmut Ağa'dır. (Bkz. Bayrakal, s.s.44-45) Bu bilgiye dayanarak Saruca Paşa Mescidinin 1458 tarihli olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Oysa Badi Efendi, Ekrem Hakkı Ayverdi ve Tayyip Gökbilgin tarafından da yayınlanan söz konusu kitabe, Saruca Paşa Mescidine değil, çok yakınlarında yer alan ancak günümüze ulaşamayan Mirialem Mahmut Ağa mescidine aittir. (Bkz. Badi , Gökbilgin; EPL, s. ve Ayverdi, c. 3, s.215)

13. Zevce-i Saruca Paşa (زوجۀ صاروجا پا شا): **(No: 58)** Zenni Saruca Paşa Mahallesinin Kirişhanede olduğu bilinmektedir. [119] Aynı isimle anılan mescidin Kirişhanede Damat Çeşmesi Sokağındaki çeşmenin karşısında olduğunu Rıfat Osman bildirmektedir. [31] Gökbilgin, günümüzde Talatpaşa Mahallesi sınırları içerisinde yer alan mahallenin kurucusu olan Saruca Paşa'nın eşinin, Edirne'de bir mescidi daha olan Mürsel kızı Selçuk Hatun olabileceğinden söz etmektedir. [43] Saruca Paşa, Fatih döneminde vezirlik yapmış olan bir devlet adamıdır. Günümüze ulaşan tek kubbeli 1435 tarihli bir mescidi bulunmaktadır.

14. Karabulud (قره بولود): **(Harita No: 127)** Mahallenin kurucusu Karabulud İbrahim Ağa II. Murad ve Fatih devri devlet adamlarındandır. [43] Badi efendi mahallenin aynı isimle anılan mescidinin, Karabulud Camii Sokağında olduğunu yazmaktadır. [3] Günümüzde Meydan Mahallesi sınırları içerisinde Kıyık caddesine bağlanan bir sokakta "Karabulud Camii" adı yaşamaktadır. Mescidin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber II. Bayezıd devrinde vakfiyesinin yeniden düzenlendiğine ilişkin bir kayda rastlanmaktadır. [43] Buna göre mescidin inşası ve mahallenin kuruluşu Fatih devrinde gerçekleştiği kabul edilebilir.

15. Veled-i Kâhtalu (ولد كهتالو): **(Harita No:135)** Bu mahallenin yerine ilişkin olarak Tayyip Gökbilgin M. 1609 tahrir kaydına dayanarak Yıldırım semtinde olma ihtimalinden söz eder. [43] Ancak söz konusu kayıtta mahallenin adı *"Mahalle-i Veled-i Kahyalu der Enderunu Kale"* olarak görülmektedir. [15] Bu kayıttan anlaşıldığına göre mahalle Kaleiçi'nde yer almaktaydı. Öte yandan Kahtalu Mahallesinin ve aynı isimle anılan mescidin Kaleiçi'nde Manyas Kapı civarında olduğunu ve XIX. yüzyılda Aya İstradi mahallesi sınırları içerisinde bulunduğunu Badi Efendi yazmaktadır. [3] Mahallenin kuruluş tarihi bilinmemekle, beraber mahallenin adının geçtiği, M. 1461-62 (H. 866) tarihli bir evlatlık vakfına dayanarak mahallenin kuruluşunun bu tarihten önce olduğu söylenebilir. [43]

16. İbrahim Paşa (ابراهيم پا شا): **(Harita No: 40)**, **17. Zenn-i İbrahim Mescidi** (مسجد زن ابراهيم پا شا): **(Harita No: 61)** : Fatih Sultan Mehmet dönemi vezirlerinden olan İbrahim Paşanın kurucusu olduğu mahalle, günümüzde Nişancı Paşa mahallesi sınırları içerisindedir. [120] İbrahim Paşanın yaptırmış olduğu bir hamamında yer aldığı mahalleyle, aynı adı taşıyan ve günümüze ulaşamayan M. 1462 (H. 867) tarihli camisi, Çokalca Camii sokakta yer almaktaydı. [3] M. 1571 ve M. 1609 tarihli kayıtlarda

mahallenin adı *"Mahalle-i Camii İbrahim Paşa maa Mescit Zenn-i İbrahim Paşa"* olarak görülmektedir. [14,15] (Şekil 4.40) Bu kayıtlarda İbrahim Paşa'nın mahallesi, eşi Hundi Hatun adına inşa edilen mescidin etrafında şekillenen mahalleyle beraber gösterilmiştir. Günümüze ulaşamayan mescit Zincirlikuyu Sokakta, Atlar Çeşmesi yakınındaydı [3]. İbrahim Paşanın eşi Hundi Hatun'un M. 1494 (H. 889) tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır. [43]

Şekil 4.40. Zenn-i İbrahim Paşa Mescidi [31]

Şekil 4.41 İsmail Ağa Cami

18. İsmail Bey Mescidi (مسجد اسمعيل بك): **(Harita No: 27)** Mahalle günümüzde Babademirtaş mahallesi sınırları içerisinde, İsmail Ağa Sokakta yer alan İsmail Bey Cami'nin çevresinde şekillenmiştir. (Şekil 4.41) Bani ve kuruluşu hakkında kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte, M. 1463 (H.867) tarihli bir Mehmet bin Bali Paşa el Hayyam vakfında İsmail Bey Mescid ve Medresesi Mahallesi ifadesi geçmektedir. [43].Buna göre mahalle ve mescidinin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

19. Tahtakale (تحت القلعه): **(Harita No: 39)** Fatma Hatun isminde biri tarafından M. 1467 (H.872) de inşa ettirilen bir mescit etrafında şekillenen mahalledir [43]. Badi Efendi mescidin Fatma Sultan Camii sokağında olduğunu bildirmektedir. [3] Günümüzde Talatpaşa Mahallesinde Tahtakale Hamamının güneyinde Fatma Sultan adı bir sokakta yaşamaktadır.

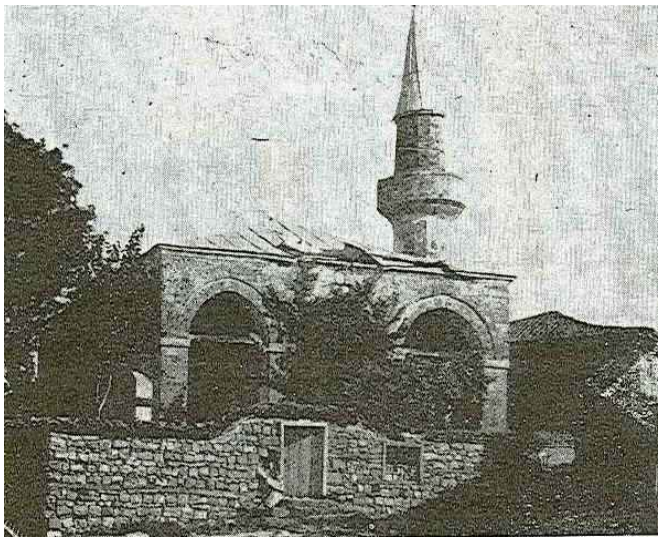
20. Ayşe Hatun (Kapucu Sinan) (عايشه حاتون نام د يكر قپوجو سنان): **(Harita No:13)** Mahalle Eski İstanbul Yolu üzerinde, kentin doğusunda yer almaktadır. Mahallenin etrafında teşekkül ettiği mescit, kitabesine göre Çelebi Mehmet'in kızı Ayşe Hatun tarafından M. 1469 yılında inşa edilmiştir. [3] Mahallenin kurucusu Çelebi Sultan Mehmet'in kızı Ayşe Hatun'un adı, günümüzde mescidinin bulunduğu semtte yaşamaktadır.

21. Kilari Yakup Mescidi (مسجد کیلاری یعقوب): **(Harita No: 105)** Adına ilk olarak M. 1571 [14] tarihli kayıtta rastladığımız mahalle M. 1609 [15] kaydında "*Mahalle-i Tarakçı maa Mescit Yakup Kilari"* olarak gösterilmiştir. Mahallenin etrafında oluştuğu aynı isimli mescit, Yediyol ağzında Saruca Paşa Caddesinde yer almaktaydı. [3] M. 1918 haritasında da görülen cadde günümüzde de aynı adı taşımaktadır. M.1914 (H.1332) yılında yıkılmış olan mescidin etrafında şekillenen mahallenin kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. [29,30] Ancak M. 1471 (H.875) tarihli Şah Nuvaz Binti Abdullah evlatlık vakfında Kilercibaşı Yakup Ağa'nın adı geçmektedir. [43] Buna göre mahallenin kurucusunun XV. yüzyılda yaşamış bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

22. Mahmut Paşa Camii (جا مع محمود پا شا در قر ب مدرسهٔ علی بك): **(Harita No: 17)** Mahallenin kurucusu, Fatih dönemi vezirlerinden Mahmut Paşadır. Günümüzde Taşlık Camii olarak bilinen yapının etrafında şekillenmiştir. Medrese-i Ali Bey Mahallesi yakınlarında yer almaktadır. Kurucusu XV. yüzyılda yaşamış olmasına karşın bu mahalle adıyla ilk olarak M. 1571 tarihli tahrir defterinde karşılaşıyoruz. [14] Daha önceki kayıtlarda bu mahallenin adına rastlamayışımız, Mimar Sinan tarafından camiye dönüştürülmeden önce burada bulunan ve 1473 yılında Mahmut Paşa'nın yaptırmış olduğu zaviyenin başka bir mahalle sınırları içerisinde yer alması ile açıklanabilir. [3]

23. Timur Boğa (تموربوغا): **(Harita No: 47)** Mahalle, Edirne Kalesinin Kuzeybatısında yer alan Kafeskapı'nın dışında Yelliburgaz semtinde yer alır. [3] Mahallenin etrafında oluştuğu, aynı isimle anılan bir mescid yada zaviyenin olmayışı tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak mahallenin kurulduğu yere bakıldığında etrafında şekillenen tüm mahallelerin XV. yüzyıla tarihlendirildiği görülmektedir. M. 1519 tarihli tahrir defterinde mahallenin adının bulunması bu düşünceyi destekler niteliktedir. [10] Bu mahallede bulunan Hoca İlyas Mescidi'nin varlığından Badi efendi söz etmektedir. Hoca İlyas Mescidinin inşa tarihini Badi Efendi M.1574 (H.982) olarak vermiştir. [3] Ne var ki M.1892-93 (H.1310) yılına ait Edirne Salnamesinde Hoca İlyas Mescidi'nin M.1474 (H.882) tarihli olduğu kaydedilmiştir. [34] Kanaatimizce, M. 1519 tarihinden önce kurulduğu kesin olan mahallenin mescidi olarak Hoca İlyas Mescidi kabul edilirse, M. 1474 tarihi doğru olarak kabul edilebilir. Hoca İlyas Mescidi, Osmont planda 103 numara ile Edirne Kalesinin kuzeybatısında gösterilmiştir.

24. Daye Hatun (دايه حاتون): **(Harita No: 46)** Rıfat Osman Bey Mahallenin merkezini oluşturan mescidin yerini *"...Muradiye Küçük Pazardan Saray içine doğru dik inen yolun şoseyle birleştiği yer..."* olarak tarif etmektedir. [31] Söz konusu yer günümüzde Umurbey Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Taya Hatun adı üç ayrı sokakta yaşamaya devam etmektedir. Saray Yolu Sokak ile İlk Telgrafhane Sokağın kesişme noktasında yer alan boş bir parsel üzerinde almaşık örgüye sahip olduğu anlaşılan Daye Hatun Mescidine ait kalıntılar bulunmaktadır. Söz konusu yerde önceleri Sabıka Türk Yusuf adlı bir kişi tarafından bir mescit yaptırılmış zaman içerisinde yok olan mescidin kalıntıları üzerine Daye Hatun Mescidini inşa etmiştir. [43] (Şekil 4.42) 1918 tarihli Edirne haritasında da işaretlenmiş olan mescidin ve mahallenin kurucusu, Fatih Sultan Mehmet'in süt annesidir. M. 1569 (H.976) tarihli tahrir kaydında, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'da da bir mescidi bulunan Daye Hatuna, M.1454 (H.858) tarihinde temlik ettiği Malkara'da ki Harala Köyünü, M. 1485-86 (H.890) yılında İstanbul, Edirne ve Harala'da ki mescitlerine vakfettiği anlaşılmaktadır. [43] Buna göre diğerleriyle beraber Edirne'de ki mescidin inşası M. 1485-86 (H. 890) yılından önce olmalıdır.

Şekil 4.42 Daye Hatun Mescidi [30]

25. Kapucu (Karacabey) (قپوجو نام د يكر قرمجه بك): **(Harita No:110)** Mahallenin kurucusunun Fatih veya II. Bayezıd devri kapıcılarından biri olduğu tahmin edilmektedir. [43] Badi Efendi, mahallenin ve mescidinin Kanlı Pınar Sokağında

olduğunu bildirmektedir.[7] Kaynaklardan bu mahallenin, Sitti Şah Sultan Camii yakınlarında olduğunu öğrenmekteyiz [31]. Nitekim 1918 tarihli haritada Kanlı Pınar Semtinin Sitti Şah Sultan Camiinin kuzey tarafında olduğu görülmektedir. Ne zaman yıkıldığı bilinmeyen mescit yapısı ve mahalle çok büyük olasılıkla Talat Paşa Caddesinin üzerinde yer almaktaydı. Mahallenin ve mescidinin kuruluş tarihine ilişkin kesin bir kayda sahip değiliz. Ancak Sitti Şah Sultan Camii'nden söz eden eski kaynakların, yapının Karacabey mahallesinde bulunduğunu bildirmeleri, Sitti Şah Sultan Camiinin inşasından (M.1482) önce bu mahallenin teşekkül etmiş olacağını akla getirmektedir. [3, 31]

26. Kasımpaşa Camii (جا مع قاسم پا شا): **(Harita No:8)**, **27. Kasımpaşa Hamamı** (محلهٔ حمام قاسم پا شا): **(Harita No:151)** Kentin Güney-Doğu'sunda Kirişhane semtinde, Tunca Nehri kenarındadır. Mahallenin kurucusu II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet döneminin vezirlerinden olan ve evliya olarak anılan Kasım Paşa'dır. [31,29,30] Mahallenin camii M.1479 (H.883) tarihlidir. [129] (Şekil 4.43) Kasım Paşa'nın Edirne'de bulunan ikinci mahallesi yine kendisinin inşa ettirmiş olduğu bir hamamın etrafında şekillenmiştir. Tahrir kayıtlarında *"Mahalle-i Hamam-ı Kasım Paşa"* [11] olarak karşımıza çıkan mahallenin merkezini oluşturan Kasımpaşa Hamamı, İstanbul Yolu semtinde, Kanatlı Köprü yakınlarında Kasımpaşa Hamam sokakta yer almaktaydı. [3] Günümüzde Talat Paşa Mahallesi sınırları içerisinde Kanatlı köprüye yakın bir noktada Kasım Paşa Sokak adı yaşamaktadır.

28. Deftin Ağa (دفتين اغا): **(Harita No:76)** Rıfat Osman Bey, mahallenin Deftin Ağa vakfından olan mescidinin, belediye hastanesi giriş kapısının karşısında sokak içinde olduğunu bildirmektedir [29.30]. 1918 tarihli haritada belediye hastanesinin batısında, günümüzde de aynı ada sahip olan, Deftin Ağa Sokak görülmektedir. Buna göre mahalle, günümüzde Bababademirtaş mahallesi sınırları içerisinde yer almaktaydı. Mahallenin kurucusu Deftin Ağanın M. 1478 (H.883) tarihli Sinan Bey (Deftin Ağa) bin Abdullah mescidi isimli bir vakfı bulunmaktadır [43]. Bu vakıf kaydında Sinan bin Abdullah (Deftin Ağa) Edirne de yaptırmış olduğu mescidine oda ve dükkânlar

[7]Kanlı Pınar, 1918 tarihli haritada Sitti Şah Sultan Camiinin kuzeyinde gösterilmiştir. Oysa günümüzde Kanlı Pınar adı Eski İstanbul Caddesine bağlanan bir sokakta yaşamaktadır ve bu sokağın adının 1918'de Kayyum Pınar olduğu görülebilmektedir. Bkz. Hrt. 1918

vakfetmiştir. Yine M. 1464-65 (H.869) tarihli İbrahim Paşa vakfiyesinde *"evkafı cami-i merhum İbrahim paşa bir mucib vakfiye ile Deftin Ağa kervansarayı kurbunda bir dolap yeri ''* ifadesi yer almaktadır [43]. Bu ifadede adı geçen Deftin Ağa Kervansarayı, Deftin ağa mahallesinin çok yakınında yer aldığı bilinen Katüb-ü Cevv (Arpa Kervan) kervansarayı olabileceğini düşündürmektedir. Bu iki kervansarayın aynı yapı olduğu kabul edilirse Katib-ü Cevv mahallesinin kurucusu Arpa kâtibi Sinan Bey ile Deftin Ağa Mahallesinin kurucusu Sinan bin Abdullah'ın aynı kişi olduğu söylenebilir.

Şekil 4.43 Kasım Paşa Cami

29. Berkuk Ağa (برقوق اغا): **(Harita No:77)** Mahallenin kurucusu Berkuk Ağa'nın Fatih Devrinde yaşadığı bilinmektedir. [5] Rıfat Osman mahallenin mescidinin Mihrabı önündeki hazirede M.1517'de (H.923) vefat eden Darulhadis müderrisi Emir Hüseyin Çelebi ile M. 1475 (H.880) tarihinde vefat eden Abdullah el-İskender adlı zatın metfun bulunduğunu bildirmektedir. [31]. Rıfat Osman Bey'in sözünü ettiği mezar taşlarından Abdullah el-İskender'e ait olanı, günümüzde Barutluk Mahallesi sınırları içerisinde "Berkuka Sokak" ta yer almaktadır. (Şekil 4.44)

Şekil 4.44 Abdullah el-İskender (Berkuk Ağa) Mezarı

30. Alemdaran (علمداران): **(Harita No: 54)** İstanbul'da da Baba Hasan mescidi adında bir mescidi ve mahallesi bulunan Alemdar Hasan Baba, Fatih Sultan Mehmet'in alemdarıdır. [130,125] Rıfat Osman Efendi Alemdaran mahallesinde yer alan Alemdar mescidinin, eski köprübaşının civarında olduğunu bildirmektedir. [29,30] Günümüzde Talatpaşa Mahallesi sınırları içerisinde, Ekmekçizade Ahmet Paşa Köprüsüne yakın bir noktada Alemdar Sokak adı yaşamaktadır.

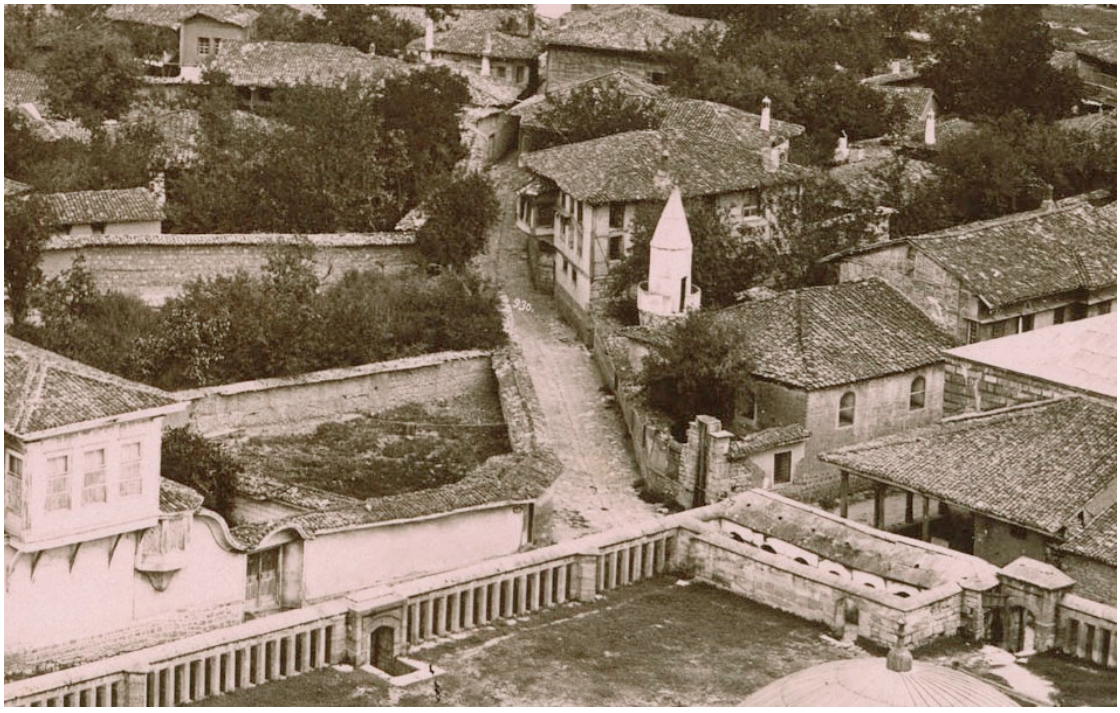
31. Sabunhane (Sabunciyan) (صابون خانه نام د یکر صابونجیان): **(Harita No:111)** Mahallenin kurucusu Sabuncu Hacı Ali Efendidir. [3] Mahallenin aynı isimle anılan mescidi Veli Dede Dergâhının yakınlarında yer almaktaydı, [31] Günümüzde Veli Dede Dergâhının kalıntılarının Kuzeydoğusunda Sabuni Cami Sokak adı yaşamaktadır. Mahallenin kuruluş tarihine ait kesin bir bilgi bulunmamakla beraber M. 1609 kaydında Sabuni Mahallesi sınırlarında Pirinçci Zaviyesi görünmektedir. [15] Bu zaviyenin banisi Sinan Ağa'nın Fatih Sultan Mehmet'in Pirinççibaşısı olduğu ve M.1504-05 H(910) tarihinde vefat ettiği bilinmektedir. [130] Buna göre mahallenin Fatih devrinde varlığından söz edebiliriz.

32. Kebe Yayıcı (کبه یایجی): **(Harita No. 106)** Ahmet Badi mahallenin aynı adla anılan mescidin, Kebe Yayıcı Mahallesinde Kadirhane caddesinde olduğunu bildirmektedir. [3] Kadirhane caddesi, günümüzde Saruca Paşa mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Badi efendi, mescidin arsasına Kadriye mektebi inşa

edildiğini kaydetmektedir. [3] (H.888) M. 1483 tarihli bir mukataa kaydında mahallenin adı geçmektedir. [43] Buna göre mahallenin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

33. Katib-ü Cevv (كاتب جو): **(Harita No: 117)** Sanayi kışlası civarında arpa kervan meydanına yakın bir noktada olan mahallenin kurucusu Arpa Katibi Sinan Bey'dir. [29,30] Gökbilgin, Hazinedar Sinan Bey'in defterdar olmadan önce arpa katibi olarak görev yapması nedeniyle, bu iki mahallenin kurucusunun aynı kişi olabileceğini söylemektedir. [43] Bu olasılığın yanında, Deftin Ağa Mahallesinin kurucusuyla da aynı kişi olma olasılığından söz edilebilir.[8] Mahalleyle aynı adı taşıyan mescidinin yanı sıra birde kervansarayı olduğu M.1483-84 (H.888) tarihli Katib-ü Cevv Kervansarayı mukataasından anlaşılmaktadır. [43]

34. Hadım Balaban (خا دم بلبان): **(Harita No:33)** Selimiye Camii'nin Kuzeydoğu tarafında Hatice Sultan Sarayının köşesinde yer aldığı bilinen, aynı isimle anılan, mescidin etrafında oluşmuştur. [3] (Şekil 4.45) Günümüzde Umurbey Mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Mahallenin kurucusu Hadım Balaban'ın II. Murad devri devlet adamlarından olduğu düşünülmektedir. [43]

Şekil 4.45 Hadım Balaban Mescidi (Jermakov) [46]

[8]Bkz. Deftin Ağa Mahallesi.

35. Yeni İmaret (عمارت جد يد): **(Harita No:145)** Mahalle Tunca'nın batısında Sultan II. Bayezıd tarafından 1484-88 yılları arasında inşa ettirilen II. Bayezıd Külliyesinin etrafında şekillenmiştir. Bugün de bölge adını bu külliyeden almaktadır.

36. Hacı Kılavuz (حاجى قولاغوز): **(Harita No:129)** Mahalle, M. 1530 tahriri kaydında *"Mahalle-i Kılavuz der Karib İmaret-i Cedid" olarak* kaydedilmiştir. [11] Bu kayıttan da anlaşıldığı üzere II. Bayezıd Külliyesinin yakınlarında yer almaktaydı. Mahallenin "Parmaklı" adıyla bilinen bir mescidi olduğunu Badi Efendiden öğrenmekteyiz. [3] Mahallenin ve mescidin hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, M. 1530 tahrir kaydında bu mahallenin Sultan II. Bayezıd tarafından verilen hükümle avarız vergisinden muaf tutulduğu anlaşılmaktadır. [11] Buna göre mahallenin ve mescidin kuruluşu II. Bayezıd devri ya da öncesine ait olmalıdır. Günümüzde Yeni İmaret mahallesinde II. Bayezıd Külliyesinin kuzey tarafında Parmaklı Mescit adı bir sokakta yaşamaktadır.

37. Bülbül Hatun (بلبل حاتون): **(Harita No:97)** Mahallenin aynı adı taşıyan mescidinin Yıldırım'da Tarla Sokakta olduğunu Badi efendi bildirmektedir. [3] Yıldırım camiinin yaklaşık 500 metre batısında bugün Tarla Sokak adı yaşamaktadır. Mahallenin ve mescidin hangi tarihte inşa edildiği bilinmemektedir. Buna karşın Bülbül Hatun Mahallesi sakinlerinden Atika Mehmed isimli şahsın M.1486 (H.891) tarihli evlatlık vakfında mahallenin adı geçmektedir. [43] Buna göre mahallenin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

38. Mirahur Ayas Bey (ميراخور اياس بك): **(Harita No:65)** Rıfat Osman Bey bu mahallenin kurucusu Mirahur Ayas Bey'in M.1607-08 (H.1016) yılında vefat ettiğini bildirmektedir. [43] Mirahur Ayas Bey Mahallesinin M. 1519 tarihli tahrir kaydında yer alması, sözü edilen kişinin daha erken tarihlerde yaşamış olmasını gerektirir. [10] Gökbilgin bu yanlışlığa işaret ederek Ayas beyin en geç II. Beyazıd devrinde mirahur olduğunu ve belki M. 1514-15 (H.920) de Çaldıran savaşında şehit olan ümeradan Ayas beyin olabileceğini öne sürmektedir. [43] Mirahur Ayas Bey Mahallesinin aynı adı taşıyan mescidi Muradiye Mahallesi yakınlarında Berkuk Ağa Mescidi sokakta yer almaktaydı. [29,30] Günümüzde Muradiye Camii yakınlarında, Menzilahır mahallesi sınırları içerisinde Berkuka Sokak ve Berkuka Çıkmaz Sokak bulunmaktadır.

39. Hadım Firuz (خا دم فیروز): **(Harita No: 90)** Mahallenin kurucusu Hadım Firuz II. Bayezıd dönemi devlet adamlarındandır. M. 1512 yılında vefat eden Firuz Ağa, kapı ağalığı görevinde bulunmuştur. [4] Mahallenin aynı isimle anılan mescidinin, II. Bayezıd Külliyesinde son bulan caddenin başında Oruç Bakkal sokağında olduğu bilinmektedir. [3, 31] Günümüzde Yeni İmaret Mahallesi sınırları içerisinde Oruç Bakkal Sokak adı yaşamaktadır.

40. Noktacızade (Beylerbeyi) (نقطه‌جی زاده در قر ب حمام میریمیران): **(Harita No:144), 41. Noktacızade (Kıyık)** (نقطه‌جی زاده): **(Harita No:70)** Edirne tahrir kayıtlarında bu isimle anılan iki mahalle bulunmaktadır [10,11,14,15]. Kayıtlarda bu mahallelerden birisi sadece *"Mahalle-i Noktacızade"* diğeri ise *"Mahalle-i Noktacızade der Kurbi Hamamı Mirimiran"* olarak geçmektedir. Buna göre ikinci mahallenin Beylerbeyi hamamı yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca M. 1918 tarihli haritada Noktacı İbrahim Efendi Camiinin Beylerbeyi Hamamı'nın yakınlarında işaretlenmiş olması da bunu desteklemektedir. Diğer mahallenin ise Kıyıkta olduğunu Rıfat Osman Bey bildirmektedir. [29,30] Günümüzde Kıyık semtinde bu isimle bir cadde bulunmaktadır. Ne var ki, bu ismin yaşadığı caddenin çok uzun olması mahallenin ve mescidin lokasyonunu zorlaştırmaktadır. 93 harbi sırasında yıkıldığı bilinen mescidin muhtemel yeri, M. 1918 tarihli haritada, Kıyıkta bulunan Sveti Yorgi Kilisesinin doğusunda görülen ve günümüzde adı Kuru Ağaç Sokak olan, Noktacı Sokağı olmalıdır. Ayrıca yerini tespit edebildiğimiz ve Noktacı Mahallesi için önerdiğimiz alana yakın, Ağa Hamamı caddesi ve bu cadde üzerinde yer aldığını bildiğimiz Hoca İshak (Sahur) Mescidinin, Kıyık'ta Noktacızade Mahallesinde olduğuna ilişkin kayıt, bu görüşü desteklemektedir. [3]

42. Süleyman Paşa Cami (جا مع سلیمان پا شا): **(Harita No:12)** Mahalle, M. 1530 tarihli tahrir kaydında Süleymaniye Camii yakınlarında yer alan Süleyman Odaları [11] olarak tanımlanmış ancak M. 1571 tarihli kayıtta Süleyman Paşa Camii Mahallesi olarak anılmıştır. [14] Kentin güney doğusunda Tunca Sahiline yakın bir noktada yer alan mahallenin kurucusu Süleyman Paşa, Sultan II. Bayezıd'ın vezirlerindendir. [23] Mahallenin etrafında şekillendiği Süleyman Paşa Camii M. 1493 yılından önce inşa edilmiştir. [130] (Şekil 4.45)

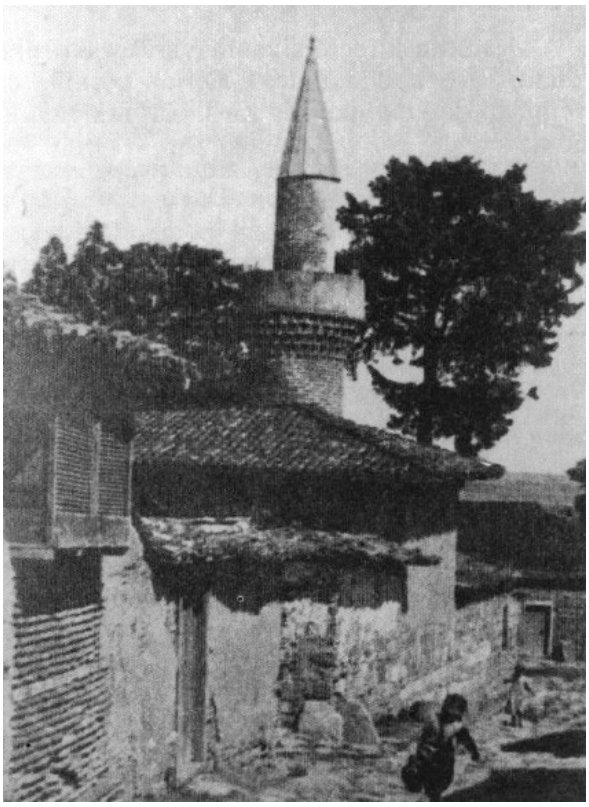
43. Hoca Siyah (Mescid Siyah) (خواجه سیاه نام د یکر مسجد سیاه): **(Harita No: 83)** Kaleiçi'nde bulunan Hoca Siyah Mahallesinin kurucusunun Fatih Sultan Mehmet Döneminde 8 yıl fetva makamında bulunan Molla Arap namıyla bilinen Mevlana Alaaddin Ali Arabî olduğu düşünülmektedir. [3,4] Badi Efendi, M. 1496 (H. 901) tarihinde vefat ettiği bilinen bu kişinin aynı isimle anılan mescidinin Kaleiçi'nde Aya Nikola Kilise Sokakta olduğunu bildirmektedir. [3] M. 1903 (H. 1321) yılındaki yangın sonrasında yapılan Edirne Kaleiçi Planında Aya Nikola Kilisesi sokak görülmektedir. Buna göre mescit, günümüzde Mithatpaşa mahallesinde "Çıkmaz Toprak Sokak'ta" yer almaktaydı. Osmont planda Aya Nikola Kilisesi yakınlarında ''Direkli Cami ''adıyla bir yapı görülmektedir. Kanaatimizce direkli adı, Hoca Siyah Mescidine verilen bir başka isim olmalıdır.

Şekil 4.45 Süleyman Paşa Cami

44. Ali Bey Medresesi (مدرسهٔ علی بك): **(Harita No: 16)** Mahallenin kurucusu Ali Bey, Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamı Mahmut Paşa'nın oğludur. [43] Mahalle, Ali Bey'in Edirne'de yaptırmış olduğu M. 1485 (H.890) tarihli bir vakfiyesi bulunan Taşlık Medresesi veya Ali Bey Medresesi olarak bilinen medresenin etrafında şekillenmiştir. [43] (Şekil 4.46) Ali Bey Medresesi Mahallesinin mescidinin İbrahim bin Mustafa tarafından M. 1498 (H.904) tarihinde inşa edildiğini ve Ali Bey Camii Sokakta yer aldığını Badi Efendi bildirmektedir. [3] Rıfat Osman Bey, İbrahim Bey Mescidinin

bulunduğu mahalledeki Ali Bey Medresesine atfen halk arasında bu mescide yanlış olarak Ali Bey Mescidi adı verildiğinden söz etmektedir. [31] Günümüzde Medrese Ali Bey Mahallesi ve Ali Bey Camii Sokak adı yaşamaktadır. Bu sokakta mahallenin mescidi olan İbrahim Bey Mescidinin minare kalıntısı bulunmaktadır. Edirne Müzesi denetiminde Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2006 yılında söz konusu yapıda bir araştırma kazısı gerçekleştirilmiştir.

Şekil 4.46 Medrese Ali Bey (İbrahim Ağa) Mescidi [31]

45. Bezirgân Turgut Mescidi (مسجد بازركان طورغوت): **(Harita No: 99)** Bu mahalle günümüzde Sabuni mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır. [9] Defterdar Mustafa Paşa Camii yakınlarında olduğu bilinmektedir. [31] Eski İstanbul Caddesinden Talat Paşa Asfaltına doğru çıkan, oldukça sert eğimli, Doğan Raşit sokak ve Tunahan Şeker sokağın bulunduğu alan günümüzde de bu isim ile bir resmiyet taşımamasına karşın, halk arasında bu adla anılmaktadır.

46. Köse Balaban (كوسه بلبان): **(Harita No:98)** M. 1530 [11] tarihli tahrir kaydında *"Mahalle-i Köse Balaban"* olarak karşımıza çıkan mahalle M. 1571 [14] ve M. 1609 [15] tarihli tahrir kayıtlarında *"Köse Balabancı ve Mahalle-i Köse Balaban*

[9] Mahallenin yeri konusunda geniş bilgi için Bkz. Ali Hoca Mescidi Mahallesi

Mescidi" adlarıyla kayıtlıdır. Günümüzde Medrese Ali Bey mahallesinin sınırları içerisinde kalmıştır. Şifa hamamı yakınlarında olduğu bilinen mahallenin sınırları içerisinde, günümüze ulaşabilen, Defterdar Mustafa Paşa Camii (M.1569) yer almaktadır. Kuzeybatı-Güneydoğu istikametinde bir eğime sahip olan Hastane Yokuşu Sokak ve Kadirhane Sokağın kesişme noktasında, günümüzde varlığını sürdüren, Köse Balaban Çeşmesi yer almaktadır. Rıfat Osman Beyin yayınladığı bir fotoğrafta Köse Balaban çeşmesi ve mescidi görülebilmektedir. [31] (Şekil 4.47) Mescidin inşa tarihi bilinmemektedir. Çeşme üzerinde yer alan kitabenin son satırı ebced hesabına göre M. 1544 (H.951) tarihini vermektedir. [3] Ancak mahallenin adının M. 1530 tahrir kaydında bulunması mescidin inşa tarihinin daha erken olduğunu düşündürmektedir.

Şekil 4.47 Köse Balaban Mescidi [31]

47. Mümin Hoca (مؤمن خواجه): **(Harita No: 80)** Yıldırım Camiinin Kuzeybatısında yer alan mahallenin aynı adla bilinen mescidi, Tahtalı Camii olarak ta anılır. [3] M. 1911 (H.1329) tarihli Erkan-ı Harbiye Umumiyesinde basılan bir haritada Mümin Hoca mahallesi (52) numarada işaretlenmiştir. Bugün de söz konusu yerde, Yıldırım mahallesi sınırları içerisinde, Tahtalı Camii Sokak adı yaşamaktadır.

48. Kasap Aziz (قصاب عزيز): **(Harita No. 51)** M. 1530 tarihli tahrir kaydında bu mahalle *"Mahalle-i Kasap Aziz maa oda-i Şirin Hatun ve Hasan Paşa"* ve *"Ahmet Fakih"* olarak geçmektedir. [11] Ahmet Badi'nin mescit listesinde adı geçen Kasap Aziz mescidinin, [3] Eski İstanbul Caddesi üzerinde olduğunu ve M. 1917 yılında

yıkılarak arsasının yanan öğretmen okulunun bahçesine dâhil edildiğini Rıfat Osman kaydetmektedir. [29,30]

49. Hacı Osman (Kunduk Osman) (حاجی عثمان نام د یکر قوندوق عثمان): **(Harita No:101)** Kunduk Osman Mescidinin Kirişhanede, Karaağaç Çeşme Caddesinde bulunduğunu Badi Efendi bildirmektedir. [3] Ayrıca Peremeci, Ayşe Kadın semtinde bulunan Hacı Mercimek mahallesinin, eski Kazaz Salih, Kunduk Osman ve Mercimek mahallelerinin birleşmesinden oluştuğunu yazmaktadır. [42] Karaağaç Çeşme adı günümüzde Kirişhanede, Kazaz Salih mahallesinin yakınlarında bulunmaktadır. Buna göre mahalle günümüzde Talat Paşa Mahallesinin sınırları içerisinde kalmaktadır. Mahallenin kuruluşu ve mescidin inşa tarihine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır.

50. Üsküfçü Hızır (اسکوفجی حضر) : **(Harita No:104)** Mahalle Kıyık Caddesi üzerinde Tophane Yokuşunun başında yer almaktaydı. [31] Mahallenin kurucusunun kimliği hakkında bilgi sahibi değiliz ancak üsküf esnafından bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin ve aynı isimle anılan mescidinin kuruluş tarihi bilinmemekle beraber M. 1519 tarihli tahrir kaydında adına rastlanmaktadır. [10] Buna göre mahallenin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

51. Ali Hoca Mescidi (Papazoğlu) (مسجد علی خواجه پاپاس اوغلی): **Harita (No: 107)** Rıfat Osman Bey, Edirne Rehnüması adlı eserinde Papazoğlu Mahallesinin, Saraçhanede, Tunca Sahilinde yer aldığını ve mahallenin eski adının Devlet Şah olduğunu söylemektedir. [29,30] Sözü edilen bölgede Papazoğlu mahallesinin kurucusu Ali Hoca'nın, tahrir kayıtlarında da görülen, vakıf odaları bulunmaktadır. [15] Bu bölgede M. 1918 tarihli haritada Papazoğlu Ali Efendi Sokağı görülebilmektedir. Ancak M. 1571[14] ve M. 1609[15] tarihli tahrir kayıtlarında Turgut Bezirgan Mahallesi ile beraber gösterilen Ali Hoca Mescidi mahallesi, Eski İstanbul Caddesi ile Tekke Bayırı Sokağın kesişme noktasında yer alan Papazoğlu Mescidinin etrafında şekillenmiştir. Papazoğlu adı ile anılan mescit, günümüze ulaşamasa da Papazoğlu adı, aynı mahallede bir çeşmede yaşamaktadır. [124] Banisi Ali Hoca bin Abdullah'ın kimliği hakkında kesin bilgilere ulaşamamakla beraber, Rıfkı Melul Meriç, kendisi ve oğulları İbrahim Çelebi ve İshak Çelebinin mezar taşlarının M. 1945 yılında mevcut olduğunu ve Papazoğlu Ali Hoca'nın, M. 1499 (H.905) yılında vefat ettiğini bildirmektedir. [122] Buna göre mahallenin kuruluşu bu tarihten önce olmalıdır.

52. Sarraf Hacı Ahmet (صراف حاجی احمد): **(Harita No: 148)** M. 1530 tarihli kayıtta *"Mescit Duhter İbrahim Paşa"* ile beraber gösterilmiştir. [14] Mahallenin kurucusu olarak görünen Hacı Sarraf'ın kimliği hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Hacı Sarraf adı, bugünde Tunca nehrinin batısında yer alan üç mahalleden birinde *"Yıldırım Hacı Sarraf"* olarak yaşamakta olmasına karşın Badi Efendi Sarraf Mescidini Süleymaniye Küçük Pazar semtinde Hasan Sezai Dergâhının önünde olduğunu bildirmektedir.[10]

53. Hızır Ağa (حضر اغا): **(Harita No: 18)** Mahalle günümüzde Meydan Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Selimiye Camiinin güneyinde Kıyık Caddesi üzerinde yer alan aynı isimle anılan mescidin etrafında şekillenmiştir. (Şekil 4.48) Mahallenin kuruluşu ve mescidin inşa tarihi hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. Fatih dönemi vakfiyeleri içerisinde mescidine ait vakıf kaydı bulunan "*Hızır Ağa bin Hüseyin"* isimli bir kişinin mahallenin banisi olduğu anlaşılmaktadır. [43] Sedat Bayrakal mescidin inşa tarihi konusunda, M.1571 tarihli ve 1070 nolu evkaf defterindeki kayda dayanarak XVI. yüzyılın ortalarını önermektedir. [129] Ne var ki söz konusu kaydın daha önceki evkaf defterlerinden (defteri atik) aktarılması, yapının XVI. yüzyılın ortalarına tarihlendirmek için yeterli dayanağı oluşturmamaktadır. Rıfkı Melul Meriç ise, referans göstermeksizin, mescidin inşa tarihi olarak M. 1428-29 (H.832) tarihini vermektedir. [122] Kanaatimizce, Hızır Ağa Mescidi Vakfı'nın Fatih Sultan Mehmet dönemine ait vakıflar arasında yer alması ve M.1519 (H.924) tarihli 77 numaralı Tapu Tahrir defterinde mahallenin adının bulunması, mahallenin mescidinin XV. Yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiğini göstermektedir. [10]

54. Hacı İslam (حاجی اسلام): **(Harita No: 35)** Tahrir kayıtlarında Mahalle-i Hacı İslam olarak kayıtlı iki mahalle bulunmaktadır. Bunlardan ilki aynı zamanda Veled-i İslam olarak ta bilinmektedir. [14] İkinci mahalle ise M. 1571 kaydında "*Mahalle-i*

[10] Rıfat Osman Bey, Yıldırım ile Yeni İmaret arasında Zincirlikuyu Caddesinde olduğunu söylediği ve aynı adla anılan Hacı Sarraf mahallesinin mescidinin, Yıldırım Bayezıd, Çelebi Mehmet ve II.Murad devri alimlerinden M.1439 (H.843) da vefat eden Mevlanâ Safer Şah Hazretleri eserlerinden olduğunu ve bilinmeyen bir tarihte yıkıldığını söylemektedir. (Bkz. Tosyavizade, 111) Oysa Badi Efendiden aynen aktardığı bu bilgiler Hacı Sarraf mahallesi ve mescidiyle ilgili olmayıp Safer Şah mahallesi ve Mescidine aittir. (Bkz. Badi) Rıfat Osman Bey'in Hacı Sarraf mescidinin banisi olarak gösterdiği Safer Şah'ın adına bir mescitten Hıbri Efendi söz etmektedir. Hıbri Efendiye göre daha 17. Yüzyılın ilk yarısında vakfını kötüye kullanan mütevelliler nedeniyle harap olmuş olan Safer Şah Mescidi Yeni İmaret yakınlarındaydı. (Bkz. Hıbri, s.31) Olasılıkla bu karışıklığın nedeni, 17. yüzyılda yok olan ve Badi Efendi tarafından Hacı Sarraf mahallesinde olduğu söylenen Safer Şah Mescidi ile Hacı Sarraf mescidinin birbirine yakın iki noktada yer almasıydı.

Hacı İslam der Kurbu İbrahim Paşa" olarak görülmektedir. [14] Bu ifadeden mahallenin İbrahim Paşa'nın mahallesine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Hacı İslam Mescidi olarak bilinen ve halk arasında Soğuk Çeşme Mescidi adıyla bir yapı bulunmaktadır. Söz konusu mescidin sözü edilen mahallelerden hangisine ait olduğu kesin değildir. Medrese Ali Bey Mahallesi sınırları içerisinde Güzelcebaba Caddesinde Hacı İslam Sokağında bulunan mescit kalıntısının, Veled-i İslam adıyla anıldığından Rıfat Osman söz etmektedir. [29,30] Ancak söz konusu mescit kalıntısı, tahrir kaydında sözü edilen İbrahim Paşa Mahallesine de yakın bir noktada yer almaktadır. Günümüzde mescidin arsası boş olarak durmaktadır.

Şekil 4.48 Hızır Ağa Cami

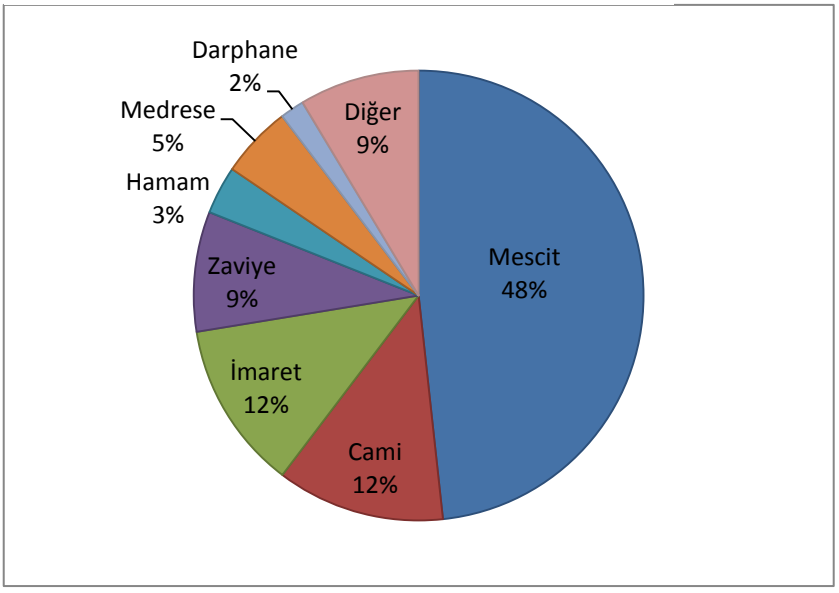
55. Kıncı Firuz (قینجی فیروز) : **(Harita No:112)** Badi efendi, bu mahallede yer alan ve son cemaat duvarında ki büyük "vav" harfi nedeniyle Vavlı Camii olarak bilinen bir mescitten söz etmektedir. [3] Günümüzde Sabuni Mahallesi sınırları içerisinde, Rüstem Paşa Hanı'nın doğusunda Vavlı Camii Sokak ve Kıncı Firuz adı iki sokakta yaşamaktadır. Söz konusu mescit M. 1918 tarihli Edirne Haritasında gösterilmiştir. Ahmet Badi Efendi yapının banisi olarak Kazasker Davut Ağa'yı göstermektedir. Ne var ki Kazasker Davut Ağa ismine Osmanlı Sicil kayıtlarında rastlanmamıştır. [3]

4.1.5. Edirne Mahallelerine İlişkin İstatistiki Bilgiler

Bu bölümde, Tahrir defterlerinden oluşturduğumuz mahalle listelerinde yer tespitlerini yapabildiğimiz 135 mahalleye ilişkin, kent kurgusunun değerlendirilmesinde kullanılabilecek bazı bilgileri sayısal olarak ortaya koymaya çalışacağız.

Yapılan tespitlere göre Edirne mahalleleri, mescid, cami, imaret, zaviye ve medrese gibi sosyal yapıların etrafında kurulmuşlardır. İstisnasız bütün mahallelerle aynı adı taşıyan bir sosyal yapının varlığının yanı sıra mahalle isimlerinin çoğunun başında "mescid, cami, imaret ve zaviye isimleri görülmektedir. Adında bir sosyal yapı bulunan mahalle sayısı 53'tür. Bunların 28'inde mescit, 7'sinde cami, 7'sinde imaret, 5'inde zaviye, 2'sinde hamam, 3'ünde medrese ve 1'inde darphane bulunmaktadır. (Bkz. Mahalle Listesi) Şahıs ismi ile anılan mahalle sayısı ise 112'dir. Az sayıda mahallenin de isimlerini bulunduğu yerin özelliklerinden veya mahalledeki işletmeden aldığı görülmektedir. (Tablo 4)

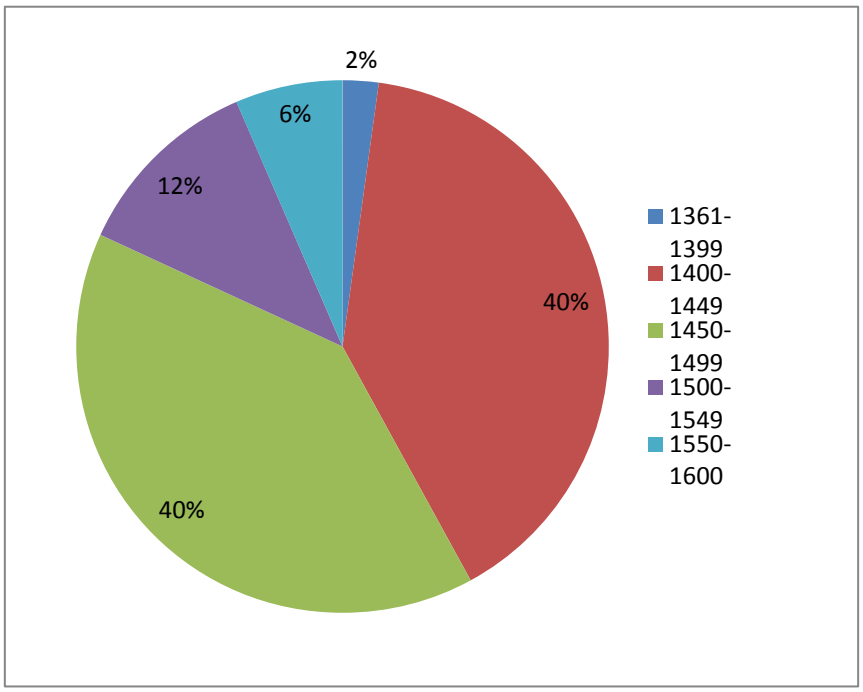
Tablo 4.3. Mahalle İsimlerinde Yer Alan Yapıların Oranları

Buna göre, fetihten sonraki yaklaşık 40 yıllık süre içerisinde oluşturulmuş mahalle sayısı sadece 3'tür. Bunlardan ikisi, Kaleiçi'nde, üçüncüsü ise Doğu Roma dönemi boyunca kale dışında varlığı bilinen tek yerleşim olan Aina'dadır. 55 mahallenin kurulduğu XV. yüzyılın ilk yarısında, 48 mahallenin kurulduğu II. Murat dönemi Edirne'de ki imar faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem olarak dikkat

çekmektedir. XV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen 55 mahalle göstermektedir ki, İstanbul'un fethinden sonra da, Edirne'de imar faaliyetleri hızla devam etmiştir. XVI. yüzyıla tarihlendirilen mahalle sayısı ise 25'tir. Yer tespitini ve tarihlendirme yapamadığımız 35 mahallenin, 30'u M.1530 tarihli kayıtta yer almaktadır. Sadece üç tanesi ilk defa M 1571 tarihli, iki tanesi ise M 1609 tarihli kayıtta karşımıza çıkmaktadır. Buna göre söz konusu 5 mahalle, XVI. yüzyıla tarihlendirilen 25 mahalleye eklenebilir. Ne var ki diğer 25 mahalle için, M. 1530 tarihinden önce kurulmuş olmaları dışında, kesin bir kanaat oluşturmak mümkün olamamaktadır. (Tablo 4.4)

Tablo 4.4. Edirne Mahallelerinin Yüzyıllara Göre Dağılımı

Tespiti yapılan mahallelerinin, günümüz mahallelere göre dağılımı değerlendirildiğinde, Edirne'nin güneyinde, Tunca sahili ile Eski İstanbul caddesi arasında yer alan Talat Paşa mahallesi 17 mahalleyle, Bababemirtaş 16 ve Çavuşbey Mahallesi 12 mahalleyle sınırları içerisinde en fazla sayıda mahalle barındıran yerleşimler olarak dikkat çekmektedir. Bunların dışında kent merkezini tanımlayan Bedesten ve Eski camiinin de içinde bulunduğu Sabuni Mahallesi, 12 mahalleyle yoğunluğu fazla olan bir diğer bölgedir. (Tablo 4.5) Tüm bu bölgelerin kentin

merkezinde yer alan ticaret bölgesine bir uçtan temas etmesi dikkat çekicidir. Öte yandan yoğunluğu az olan diğer günümüz mahalleleri ise, daha çok kentin çeperlerinde yer almaktadır.

4.2. Kent Dokusunun Belirleyicisi Olarak Ticaret Yapıları

Tarih boyunca yaşamış olan bütün uygarlıklar için, bir yerleşimin kent olarak tanımlanmasında en önemli etmenlerden biri, ticari faaliyetlerin varlığıdır. Osmanlı devleti için de bir yerleşime kent denilebilmesinin ölçütü mal ve hizmet üretilmesi ve bunların pazarlanmasıdır. [132]

Çarşı kelimesi, Farsça "dört yön" anlamındaki "Çar'su"dan gelmektedir. Ergin, Çar'su teriminin, dikdörtgen biçimi ve genellikle dört yöndeki kapıları nedeniyle bedestenler için kullanıldığını ve yaygınlaştığını ileri sürmektedir. [133] İnalcık ise çarşıyı merkezinde bedesten olan ve etrafında çeşitli esnaf gruplarına ait dükkânların, imalathanelerin, han, hamam, imaret ve caminin olduğu bir alan olarak tarif etmektedir. [134]

Pek çok Osmanlı kentinde çarşının fiziki varlığı, kelime anlamına uyan bir şekilde, kentin ana yollarının kesişme noktasında veya yakınında oluşmuştur. Türk kentleri için karakteristik olan yolların çarşıya doğru yönelmesi, kent planının merkez tanımında ticaret yapılarının önemini ortaya koymaktadır. Çarşı, Osmanlı dönemi ekonomik hayatının fiziki olarak merkezini oluşturmanın yanı sıra Osmanlı toplumunun sosyokültürel yapısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Öyle ki çoğu zaman farklı etnik kökene ve dinlere mensup insanların ayrı mahallelerde yaşadığı Osmanlı kentlerinde, çarşı merkezi kentte yaşayan herkesin kullandığı heterojen bir yapıya sahiptir. [55] Cerasi, çarşı ve pazar kelimelerinin tüm Anadolu ve Balkan halklarının dillerinde ki anlamının *"kamusal, herkese açık olma"* ile eşanlamlı olduğu vurgusunu yaparak, Osmanlı kentinde çarşının kamusal karakterinin altını çizmiştir. [117]

Osmanlı kentinin biçimlenişinde Türk-İslam kültürünün en etkili unsur olduğu genel bir kabuldür. [2] Bu etkin kültür halkası içerinde, İslam kültürünün mahremiyet tanımı Osmanlı kentlerinde, ticaret ve konut alanlarının kesin ayrımını doğurmuştur. Osmanlı kentinde merkez tanımının belirleyicisi çarşının, kent planındaki yeri çoğu zaman kaleye ve kale kapılarına yakın bir alanda olmaktadır. Bu durum güvenlik gerekçeleriyle açıklanabilir. Bunun yanı sıra kale kapılarının kentin merkezi ve çeperi

arasındaki yolların üzerinde olma halinin de çarşının lokasyonunda etkili olabileceği düşünülebilir. Ticaretle ulaşım olanakları arasındaki ilişkinin sonucu olarak bölgesel ticaret yolları da çarşının kent içi konumunda etkilidir. [135] Çoğu zaman çarşının sosyal açıdan önemli yapıların, söz gelimi kentin Ulu Cami'sinin etrafında konumlandığı genel bir kabul olarak ifade edilmektedir. Bu iki unsurun özellikle Türk-İslam kültür çevresindeki kentlerde kent planının merkezini oluşturdukları bilinmektedir. Ancak burada öncelikli olan Cami'nin konumundan çok, seçilen alanın ticaretin koşullarına uygunluğudur.

Edirne'de Osmanlı dönemi boyunca inşa edilmiş ticaret yapılarına ait listelerin oluşturulmasında M. 1530 tarihli 370 numaralı tahrir defteri, Edirne Şeriyye Sicilleri, Edirne Salnameleri ve Edirne kentine ilişkin eserleri bulunan Abdurrahman Hıbri, Ahmet Badi ve Muhammed Selami'nin vermiş olduğu yapı listeleri kullanılmıştır. Tahrir kaydında 16, Şeriyye sicilleri ve vakıf kayıtlarında 12, Hıbri'de 23,Badi'de 34, Salnamelerde ise 20 tane ticaret yapısına ait isimle karşılaşılmıştır. Ticaret yapılarının isim listelerinde aynı yapının farklı isimlerle iki kez gösterildiğine rastlamaktayız.

Sözgelimi Badi Efendi Alamüddin hanını anlattıktan sonra bir ikinci han olarak Postane hanı adını vermektedir. Oysa Badi efendinin söz konusu hanlara ilişkin açıklamalarından bu iki yapının aynı yapı olduğu anlaşılmaktadır. [3] Bunun yanı sıra özellikle hanların kullanımları boyunca değişkenlik gösteren işlevleri nedeniyle isimlerinin de değiştiği gözlenmektedir. Örneğin kaynaklarda, Alamüddin Hanının beş farklı isimle anıldığı görülmektedir.

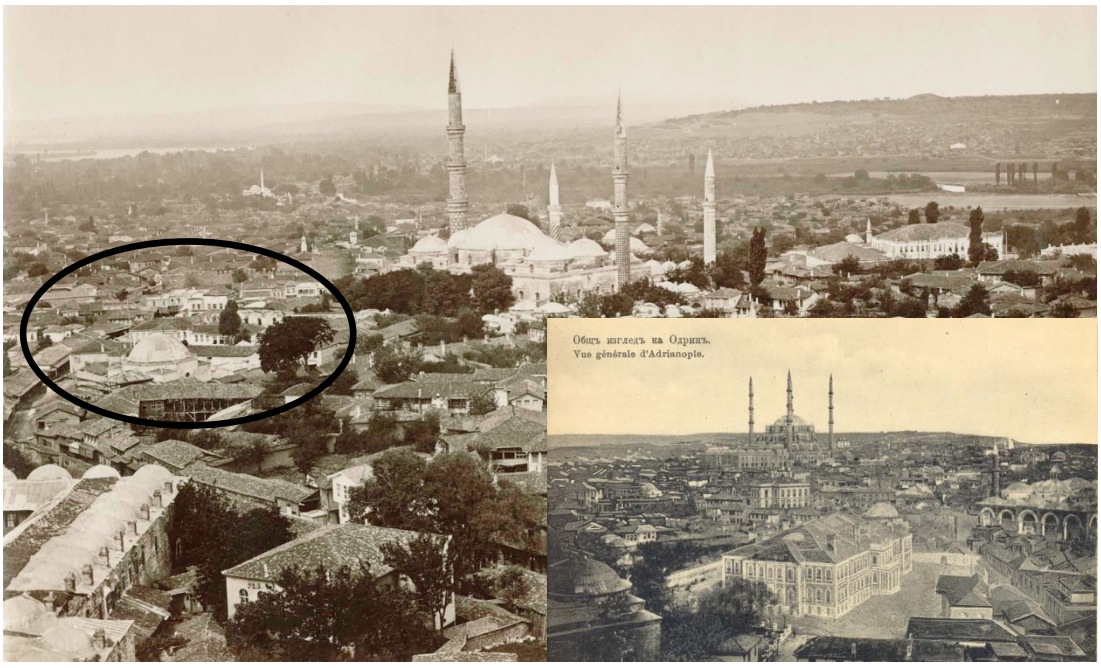
Bu listeler üzerinde yapılan çalışmada Edirne'de 2'si arasta, 2'si bedesten, 2'si kervansaray ve 37'si han olmak üzere farklı isimlerde toplam 43 ticaret yapısı tespit edilmiştir. Bu yapılardan sadece sekiz tanesi günümüze ulaşabilmiştir. Kaynaklardaki bilgiler kullanılarak yok olan 35 yapının 27 tanesinin yer tespitleri yapılarak kent haritası üzerinde gösterilmiştir.[11] Bu yapılar;

1.Halil Paşa Hanı (Harita No: 200) : Edirne'de (H. 883) M. 1478-79 yıllarından sonra görülen mukataa kayıtlarından biri Halil Paşa Hanına aittir. [43] Badi

[11]Yer tespiti yapılamayan dokuz yapının beş tanesinin (Yağmacılar Hanı, Esterha Hanı, Mismariye Hanı, Nefis Han ve Nasuh Bey Hanı) adına sadece tahrir kaydında rastlanması ve yukarıda da değindiğimiz gibi yapı isimlerinin sıkça değişmiş olması düşünülünce bu 5 yapının farklı isimlerle listeye girmiş olma olasılığından söz edilebilir. Bu durumda tespit edilen yapıların sayısı otuz sekiz ile kırk üç arasında değişebileceği kabul edilmelidir.

Efendi Halil Paşa Hanı'nın mücellitler çarşısı önünde, Eski Cami caddesinde olduğunu ve yerine, günümüzde Tümen Binası olarak kullanılan Daire-i Askeriye binasının inşa edildiğini kaydetmektedir. [3] (Şekil 4. 49) Yapının banisi olan Halil Paşa, II. Murat'ın Vezir-i Azam'ı İbrahim Paşa'nın büyük oğludur. M. 1426 tarihinde kazasker olduğu bilinen Halil Paşa M. 1428-29 (H.832) tarihinde babasının vefatı sonrasında Vezir-i Azamlığa yükselmiştir. [136] Fatih Sultan Mehmet'in Halil Paşa'yı bir tehdit olarak görmesi nedeniyle İstanbul Fethinin hemen arkasından idam edilmiştir. [136]

Halil Paşa İznik, Bursa ve Edirne'de çeşitli vakıf eserleri inşa ettirmiştir. [136] Edirne'de, sonradan İstanbul Küçük Ayasofya vakfına dâhil edilen hanı, büyük olasılıkla II. Murat döneminde, yaklaşık 22 yıl süren vezir-i azamlığı süresi içerisinde yaptırmış olmalıдır. M. 1753 (H.1165) tarihinde yaşanan deprem sonrası büyük ölçüde hasar gören ve yerine ahşap bir han inşa edilen Halil Paşa Hanı'nın üst örtüsünün kurşun kaplı, kâgir bir bina olduğu bilinmektedir. [3]

Şekil 4. 49 Halil Paşa Hanı Kalıntıları (Jermakov 1877-78)

Şekil 4. 49 Halil Paşa Hanının arsasına inşa edilen Daire-i Askeriye Binası, (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı)

2.İki Kapılı Han (Mustafa Paşa Hanı), 3. (Harita No: 201) – Hayrettinzade Hanı (Harita No: 271):

M. 1571 tarihli 1070 nolu Tapu Tahrir defterinde, defteri atikten aktarılan M.1442 tarihli Tanrıvermiş bin Abdullah Vakfına ilişkin yeni bir kayıtta, İki Kapılı

Mustafa Paşa Hanının bulunduğu arsa üzerinde öncesinde Tanrıvermiş bin Abdullah'a ait evlerin ve dükkânların olduğu, yangın nedeniyle yıkıldığı ve yerine Hayrettinzade tarafından kervansaray yaptırıldığı aktarılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in Hocası olan Hayrettin'in oğlunun yaptırmış olduğu bu kervansaray yine bir yangın sonrasında harap olup, arsası uzun süre boş kaldıktan sonra Mustafa Paşa tarafından kiralanarak üzerine han inşa edildiği anlaşılmaktadır. [43]

Eski Cami'nin batısında Bedesten ve Rüstem Paşa Hanı'nın arasında yer alan hanın bulunduğu yer, günümüzde Edirne Belediyesi tarafından park haline getirilmiştir. (Şekil 4.50) Badi efendi günümüze ulaşamayan İki Kapılı Hanın, Bedestene bakan kuzey cephesinde yer alan giriş kapısının üzerinde bulunan kitabeye göre, M. 1524-25 (H.931) tarihinde Vezir-i Azam Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı bilgisini aktarmaktadır. [3] Yapının banisi Mustafa Paşa Yavuz Sultan Selim döneminde ikinci vezir ardından M. 1522 tarihinde Mısır Valisi ve M. 1523 yılında yeniden ikinci vezir olarak görev yapmıştır. Mustafa Paşa M.1529 (H.935) yılında vefat ettikten sonra Gebze'de inşa ettirdiği külliyesi içerisinde yer alan türbesine defnedilmiştir. [120]

Eski bir fotoğraftan anlaşıldığına göre iki katlı avlulu tipte inşa edilen kargir yapı Edirne'deki Rüstem Paşa Hanı'ndan sonra en büyük ikinci handır. [23]

Şekil 4. 51 Bedesten, İki Kapılı Han ve Rüstem Paşa Hanı (İ.B.B Atatürk Kitaplığı)

3.Piri Paşa Hanı (Harita No: 202) : Adına M. 1530 tarihli tahrir kaydında rastladığımız hanın inşa tarihi ve yeri hakkında kesin bilgilere sahip değiliz. [15] Yapının banisinin yapıya adını veren Piri Paşa olduğu kabul edilebilir. Ne var ki Osmanlı sicil kayıtlarında M. 1530 tarihi öncesinde varlığı bilinen iki piri paşa bulunmaktadır. Bunlardan ilki, M. 1517 yılında Adana Valiliği yapmış diğeri ise II. Bayazıt devrinin ilk yıllarında Baş defterdar ve Yavuz Sultan Selim döneminde sadrazam olarak karşımıza çıkmaktadır. [120] Sadrazamlık yapan Piri Paşa'nın İstanbul, Silivri, Hayrabolu ve daha pek çok yerde vakıf eserleri inşa ettirdiği bilinmektedir. Edirne'de adıyla anılan hanı, bu eserlerine vakıf olarak yaptırdığı düşünülebilir. Piri Paşa'nın vakıf kaydında Edirne'de diğer pek çok han yapısının bulunduğu ticaret merkezinin yakınlarında, Tahtakale Caddesinde yer alan Hoca Bayazıd Mahallesinde vakıf eserleri yaptırmış olması bu fikri destekler niteliktedir. [43]

4.Katır Hanı : (Harita No: 203) Katır Hanın yerini, Hıbri Efendi *"Lari Camii yakınlarında olan Kürkçüler (Kiracı) hanının bitişiğinde"* şeklinde tarif etmektedir. [23] Günümüze ulaşamayan bu iki ticaret yapısından, Kürkçüler (Kiracı) hanının yıkıldıktan sonra yerine Osmanlı Bankası inşa edildiği bilinmektedir. [3] Buna göre Katır Hanı Çilingirler Caddesi üzerinde yer almaktaydı.

M. 1574 (H.982) tarihli, Edirne Kadısına yazılan bir hükme dayanarak yapının banisinin müteferrikadan Ferruh Ağa olduğu ve camisine vakıf olarak inşa ettirdiği söylenmektedir. [137] Gerçekten de Edirne'de Semiz Ali Paşa'nın kethüdası olarak bilinen Ferruh Ağa isminde bir zat tarafından inşa ettirilmiş bir mescit olduğu bilinmektedir. [3] Ferruh Ağa mescidinin inşa tarihi kesin olarak bilinmese de yapıyı yıkılmadan önce tetkik etme fırsatı bulan Rıfat Osman Mimar Sinan'ın ustaları tarafından yapılmış olma olasılığından söz eder. Buna göre mescidin ve bu mescide vakıf olarak yapılan katır hanın XVI. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş olması olasıdır. Ferruh Ağa'nın İstanbul'da yaptırmış olduğu Balat Camii M. 1562 (H.970) tarihli olması da bu görüşü destekler niteliktedir. [130] Ne var ki M.1530 (H.937) tarihli 370 nolu Muhasebe-i Vilayet-i Rum İli Defterinde listelenen Edirne Hanları arasında Katır Hanı yer almaktadır. [11] Buna göre Katır Han'ın M.1530 tarihinden önce inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ferruh Ağa'nın 1561-1565 tarihleri arasında sadrazamlık yapan Semiz Ali Paşanın kethüdası olduğu düşünülünce yapının banisi olma olasılığı, aradaki zaman dilimi nedeniyle, yok denecek kadar azalmaktadır. Hanın banisinin kim olduğu

konusu açık olmamasına karşın, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın hanı, El Hac Yusuf bin Veli adlı bir kişiden satın aldığı M.1678 (H.1089) tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır.

5. Kiracı Hanı (Harita No: 222): Banisi ve inşa tarihi bilinmeyen, kürkçüler han adıyla da bilinen yapının arsası üzerine Osmanlı Bankası'nın inşa edildiğini Badi Efendi bildirmektedir. [3] M. 1918 tarihli Edirne Haritasında Osmanlı Bankası çilingirler caddesi üzerinde işaretlenmiştir.

6. Mezit Bey Hanı (Basmacılar) (Harita No: 204): Hanın banisi II. Murat devrinin devlet adamlarından Mezit Bey'dir. Edirne'de adına iki mahallesinin olduğu bilinen Mezit Bey M. 1442 (H.845) tarihinde vefat etmiştir. [3] Adına kurulmuş olan iki mahallenin merkezinde yer alan Mescidi M. 1440 ve İmaretinin 'de 1442 yıllarında inşa edildiği düşünülünce, hanının da bu yıllarda inşa edildiği kabul edilebilir. Basmacılar Hanı olarak ta bilinen yapı Hacı Alamüddin hanının bitişiğinde olduğunu Hıbri efendi kaydetmektedir [23]. XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde hanın oldukça temiz ve bakımlı bir otel olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır. [26] Badi Efendi otel olarak kullanılan bu hanın M. 1878 H. (1294) yılından sonra Rumeli Oteli olarak anıldığından söz etmektedir. [3]

7.Hacı Alamüddin Hanı (Harita No: Tarakçılar) (205): Mahalleler bahsinde mescidi ve etrafında şekillenen mahallesini anlattığımız Hacı Alamüddin adına birde han bulunmaktadır. XV. yüzyılın ilk yarısında, Ali Paşa Çarşısının Orta Kapısının önünde, mescidine ve medresesine vakıf olarak inşa ettirilmiştir. [3] XVIII. yüzyılın başlarına kadar bu isimle anılan han, M.1865 (H.1282) tarihine kadar Tarakçılar esnafının kullanması nedeniyle Tarakçılar hanı olarak anılmıştır. Bu tarihten sonra telgrafhane olarak kullanılan yapı, Telgrafhane Hanı adını almıştır. Son olarak ta M. 1882 (H. 1300) tarihinde telgrafhanenin hükümet konağına alınmasından sonra Yıldız Han adıyla anılmıştır. [3][12]. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ise bu hanın adı Amerikan Han olarak karşımıza çıkmaktadır. [31]

8.Koyun Musa Hanı (Görmemiş Hanı-Kara Penayut) (Harita No: 206) Hanın banisi olan Koyun Musa'nın adı, Tacü't Tevarih'te Emir Süleyman'ın kaçırılışı

[12] Badi Efendi sözkonusu hanın kullanımı boyunca aldığı farklı isimleri aktarırken "Yıldız" kelimesi yerine "Yaldız" kelimesi kullanmıştır. Bkz. Ahmet Badi Efendi (Kaltakkıranzade) "Riyaz-ı Belde-i Edirne" Beyazıt Devlet Kütüphanesi, No. 10391-10393, c.1, s.115. Badi efendinin " Yaldız" kelimesini tercih etmiş olması, Sultan II. Abdülhamit'in bazı kelimelerin kullanılmasına ilişkin getirdiği yasaklar nedeniyle olmalıdır. Bkz. Cevdet Kudret; "Abdülhamit Döneminde Sansür" İstanbul, 2000, s.64 [138]

ve öldürülüşünün anlatıldığı bölümde geçmektedir. [123] Buradan hareketle Koyun Musa'nın Fetret devri komutanlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca M. 1892-93 (H.1309) tarihli Edirne Salnamesinde Koyun Musa'nın Yıldırım Bayazıd devri devlet adamlarından olduğu aktarılmaktadır. [34]

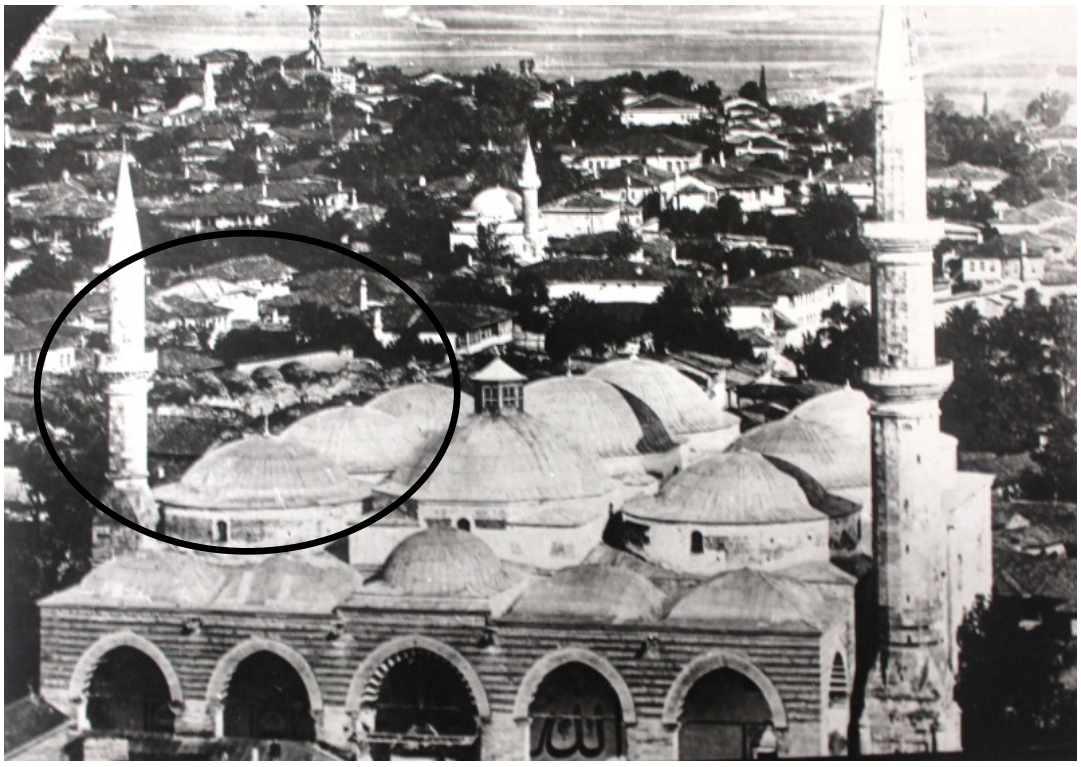
M. 1411-12 (H.814) yıllarında Yıldırımın oğullarından Musa Çelebi'ye vezirlik yapmış olan Koyun Musa M. 1414 (H. 816) tarihinde azledilmiş ve sonrasında Bursa'da vefat etmiştir. [120] Buna göre Edirne'deki hanı bu tarihten önce inşa edilmiş olmalıdır. Edirne'deki erken tarihli ticaret yapılarından biri olan Koyun Musa hanı, İstanbul Kapısı da denen iğneciler kapısının karşısında bulunan Bit Pazarı denen bölgede yer almaktaydı. [23] M.1752 (H.1165) tarihinde yaşanan depremde yıkılan hanın kalıntıları zaman içerisinde "Görmemiş" adıyla anılan bir zaptiye çavuşunun mülkiyetine geçmiş ve Görmemiş Han adıyla anılmıştır. Ardından XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Kara Penayut adlı biri tarafından ahşap olarak yeniden inşa edilmiş ve banisinin adıyla anılmıştır. [3]

9.Arpa Yazıcı Hanı (Harita No:208): Hanın varlığı M. 1530 (H. 937) tarihli tahrir kaydından anlaşılmaktadır. Ancak yapıyla ilgili Edirne Müelliflerinde hiçbir bilgi bulunmadığı gibi arkeolojik bir kalıntıda günümüze ulaşabilmiş değildir. Hanın inşa tarihi, banisi ve yeri konusunda kesin bilgilere sahip olamamakla birlikte, 1530 tarihli tahrir kaydında Katüb-ü Cevv (Arpa Yazıcı) mahallesinin varlığı dikkat çekicidir. Ayrıca mahalleyle aynı adı taşıyan, M.1483-84 (H.888) tarihli Katüb-ü Cevv Kervansarayı mukaatası söz konusu hanın Katüb-ü Cevv Mahallesinde olabileceğini düşündürmektedir. [43] Buna göre söz konusu yapının banisinin, Katüb-ü Cevv mahallesinin kurucusu Arpa Kâtibi Sinan Bey olabilir. (Bkz. Katüb-ü Cevv Mahallesi)

10.Meyva Kapanı (Kapan-ı Atik) (Harita No: 214) Edirne'de meyva kapanı olarak bilinen ilk yapı Kaleiçi'nde Kilise camii civarındaydı. [3,120] Bu han, III. Murad döneminde II. Selim evkafı için inşa edilen Meyva Kapanı tamamlandıktan sonra Kapan-ı Atik ve Yahudi Hanı isimleriyle anılmıştır. [3] XIX. Yüzyılın sonlarında Kapan-ı Atik'in Bal Kapanı olarak isimlendirildiği görülmektedir. [34] Yapının inşa tarihi konusunda kesin bilgiler bulunmamaktadır. Buna karşın Meyva Kapanına ait M. 1486 (H.891) tarihli bir mukataa kaydı bulunmaktadır. Kayıtta Edirne II. Bayazıd Külliyesi'nin devam eden inşaatında çalışan yaya-başıların ve yeniçerilerin ulufeleri

için her ay 25.000 akçeye mahsuben mukataaya verildiği anlaşılmaktadır. [43] Buradan hareketle hanın Sultan II. Bayazıd evkafından olduğu söylenebilir.

11.Kurşunlu Hanı (Araplar) (Harita No: 215) : Kurşunlu Hanı Sultan II. Murad Han tarafından Uzunköprü'deki Camiine vakıf olarak yapılmıştır. [23] Hana bu ismin verilmesinin nedeni üst örtüsünün kurşun kaplı olmasıdır. Bir dönem esir ve halayıkların bu handa ikamet etmesi nedeniyle Araplar Hanı olarak ta adlandırılmıştır. [3] M. 1752 depreminde harap olan hanın kalıntıları XIX. yüzyılın son çeyreğinde kaldırılarak yerine Askeri Rüştiye yapılmıştır. [34] Ardından Kurtuluş İlkokulu olarak hizmet veren bina yıktırılarak arsasına günümüzde kullanılan Ordu Evi yapılmıştır. Eski Camiinin eski bir fotoğrafında söz konusu yerde metruk bir han kalıntısı görülebilmektedir. (Şekil 4.51)

Şekil 4.52 Kurşunlu Han Kalıntıları (TYA)

12.Yemiş Kapanı (Meyva Kapanı) (Harita No: 217) : Yapı II. Selim'in evkafı için oğlu Sultan III. Murat tarafından yaptırılmıştır. Selimiye Camii ile Eski Camii arasında Havlucular Hanının batısında yer almaktaydı. (Şekil 4.52) M. 1854 ve M. 1918 tarihli Edirne haritalarında işaretlenmiş olan han XIX. yüzyılın sonlarında harap

haldeydi. [3] Günümüzde, Havlucular Hanı girişinin karşısında duvar kalıntıları mevcuttur.

Şekil 4.53 Yemiş Kapanı (Jermakov 1876-77)

13.Çöplüce Hanı (Gümrük) (Harita No: 218) : Adını ilk olarak XVII. yüzyılın ilk yarısında Hıbri efendinin öğrendiğimiz Çöplüce Han, Halil Paşa Hanına bitişik olarak inşa edilmiştir. [23] XIX. yüzyılın ikinci yarısında gümrük idaresi tarafından kullanıldığı için Gümrük Han adıyla da anılmıştır. [3] Yapının tamirine ilişkin XVIII. yüzyılın başına ait şeriyye sicil kaydında Çadırcılar Çarşısında ki Çöplüce Hanın, İsa beyin Bursa'daki cami ve imaretine ait M.1436 (H. 839) tarihli vakfından olduğu anlaşılmaktadır. [20,125] Yapının banisi olan İsa bey, Çelebi Mehmet'in veziri olan Bayazıd Paşa'nın oğludur. [120] XIX. yüzyılın ikinci yarısında, bitişiğindeki Halil Paşa Hanıyla beraber yıktırılarak arsası üzerine Daire-i Askeriye (Günümüzde Tümen Binası) inşa edilmiştir. [3]

14. Ekmekçizade Ahmet Paşa Hanı (Harita No: 220) : Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından M. 1601-02 (H.1010) tarihinde yaptırılmıştır. Yediyol ağzında Yemiş Kapanının doğusunda bulunmaktadır. (Şekil 4.53) Günümüzde özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş olan han, kullanımı boyunca Solaklar Hanı, Düğme Hanı, Astarcılar Hanı ve Havlucular Hanı gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. [3]

15.Kürkçüler Han (Harita No: 272): Badi efendi yok olan hanlar listesinde sözünü ettiği hanın bitpazarı sebilinin önünde yer aldığını bildirmektedir. [3] M. 1747 (H. 1160) tarihli bir şeriyye sicili kaydında, Badi efendinin Kürkçüler Hanı için yaptığı tarife uyan bir yerde Cingane adıyla ünlenmiş bir hanın varlığı anlaşılmaktadır. [19]

Hanların kullanımı boyunca işlev değişikliklerine bağlı olarak isim değişikliklerine uğramaları sık rastlanan bir durumdur. Buna göre Çingane Han ile Kürkçüler Hanının aynı yapı olma olasılığından söz edilebilir. M. 1745 yılındaki büyük yangında hasar gören Çingane hanının tamirine ilişkin keşif belgesinden anlaşıldığına göre han Şah Sultan vakfındandır. [43]

16. Esir Hanı (Harita No: 224) :Hıbri efendi ve Ahmet Badi yapının Kaleiçi'nde Halebi Camiine bitişik olarak yapıldığını aktarmaktadırlar. [3,23] M. 1918 tarihli Edirne Haritasında Halebî Camiinin arsası gösterilmiştir. Buna göre günümüzde Halebi Medrese Sokak ve Topkapı Caddesini kesiştiği ada üzerinde yer almaktaydı.

17.Kızılbaş Hasan Ağa Hanı (Harita No: 226): Hanın banisi Ahmet Paşanın kethüdası Kızılbaş Hasan Ağa, M. 1612-13 yıllarında Edirne Valiliği görevinde bulunmuştur. [29] Yapı M. 1601 (H. 1010) tarihinde inşa edilmiştir. [3] M. 1708 Badi Efendi hanın harap olduğunu ve arsasının zindan altındaki ahırlara dâhil edildiğini bildirmektedir. [3] XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait 138 numaralı Edirne Şeriyye sicilinde, zindan yakınlarında Uzun Hristo adıyla anılan bir hanın varlığı anlaşılmaktadır. [20] Kızılbaş Hasan Ağa hanının bulunduğu bölgede tarif edilen hanın, adına başka kaynaklarda rastlayamamaktayız. Buradan hareketle bu iki hanın aynı yapı olma olasılığından söz edilebilir.

18. Nahil Han (Harita No: 227) : Nahil Han III. Murat tarafından Selimiye Camiine vakıf olarak yaptırılmıştır. Badi efendi M. 1753 (H.1165) tarihli depremde yıkılan hanın yeri konusunda, arasta yakınlarında Yahni Pazarı sokağında olduğunu bildirmektedir. [3] Günümüzde bu isimle anılan bir sokak bulunmamasına karşın, III. Murat'ın Selimiye külliyesine dâhil ettiği ve günümüzde dernek binası olarak kullanılan sübyan mektebinin Yahni Pazarı Sokağında olduğu bilinmektedir. Buna göre Nahil Hanın arsasının Yemiş Kapanı ve Ekmekçizade Ahmet Paşa Hanı ile arastanın güney girişi arasında olduğu söylenebilir.

19. Lüleciler Hanı (Harita No: 228) : Badi Efendi hanın, iki kapılı han caddesi üzerinde Muytaplar başında olduğunu yazmaktadır. [3] Badi efendinin kaydına göre yapı günümüzde Rüstem Paşa Hanı ile Ordu evi arasında ki alanda yer almaktaydı. Diğer Osmanlı kaynaklarında adına rastlayamadığımız iki katlı han M. 1752 (H.1165) tarihinde yaşanan depremde yıkılmıştır. Edirne'de aynı isimle anılan Lari Camii

yakınlarında bir başka handan Badi Efendi söz etmektedir. Bu hanın kesin olarak yeri tespit edilememiştir. [3]

20.Yeni Rüstem Paşa Hanı (Paşanın Hanı) (Harita No: 229) : Badi Efendi, hanın Hacı Alamüddün Mahallesinde, saraçlar caddesinde olduğunu aktarmaktadır. Paşanın Hanı adı ile bilinen yapının, söz konusu mahallede var olan harap olmuş bazı hanların, aslına uygun olarak onarılması ve ilavelerle yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının banisi Edirne Valilerinden Ebu Bekir Rüstem Paşa'dır. [3] Rüstem Paşa'nın ikinci valiliği döneminde M. 1854-5 H. (1271) tarihinde yaptırdığı handa, M. 1891-92 (H. 1309) yılında Duyun-i Umumiye idaresi yer almaktaydı. [34]

21. Sarraf Hanı (Harita No: 230) : Badi Efendi, Sarraf Hanın Üç Şerefeli Camii ile Abacılar başı arasında olduğunu, Osman Nuri Peremeci ise M.1746' da yanan, M.1752 depreminde hasar gören ve sonradan kaldırılan, Unkapanı adıyla anlattığı yapının, şimdiki Atatürk heykelinin ve kısmen Dar-ül Eytam Çarşısının bulunduğu yerde olduğunu aktarmaktadır. [3,42]. Her iki yazarın farklı isimlerle verdiği ticaret yapılarının yerlerinin çok yakın, hatta kısmen çakışması nedeniyle aynı yapı olabileceği akla gelmektedir. Öte yandan M. 1748 (H.1161) tarihli bir şeriyye sicil kaydında rastladığımız, Valide Sultan Vakfına ait Sarraf Hanın M.1745 (H.1158) tarihli büyük yangında tamamen yandığı ve yeniden inşa edildiği bilgisi, Sarraf Hanla Unkapanı'nın aynı yapı olduğunu desteklemektedir. [20] Aynı belgede yer alan, Sarraf Hanın bağlı olduğu vakfın İstanbul Bahçekapı yakınlarında olduğu bilgisinden hareketle, söz konusu Valide Sultan'ın IV. Mehmet'in annesi ve İstanbul'da Bahçekapı yakınlarında ki Yeni Caminin (M.1663) banisi olan Turhan Hatice Valide Sultan olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Sarraf Han M.1663 tarihli İstanbul Yeni Camiine vakıf olarak inşa edilmiştir.

22. Kazgan Han (Harita No: 274) : Adına sadece M. 1746-47 (H. 1159) tarihli Edirne şeriyye sicilinde rastladığımız hanın, Üç Şerefeli camii yakınlarında ve Sarraf Han civarında olduğu bilinmektedir. [20] Ne var ki Üç şerefeli Camii ve Sarraf Hanın civarında olduğunu bildiğimiz iki han yapısı bulunmaktadır. Bunlar Halil Paşa Hanı ve Taşhan olarak bilinen yapılardır. Kazgan Han, bu iki yapının dışında bir üçüncü yapı olarak kabul edilebileceği gibi, varlıkları bilinen bu iki yapıdan birinin XVIII. yüzyılın ortalarında Kazgan olarak anılmış olabileceği akla gelmektedir. Her iki durumu da destekleyecek başka bilgilere ulaşılamamıştır.

23. Karslı Ahmet Bey Hanı: (Harita No: 231) : Adına sadece Badi Efendide rastladığımız hanın paşa kapısı yakınlarında olduğunu Badi efendi bildirmektedir. [3] Günümüzde paşa kapısı yakınlarında yer alan ve Deveci Han olarak bilinen bir han yapısı bulunmaktadır. (Şekil 4.54) İlginç olan Deveci Han adına Edirne ile ilgili hiçbir Osmanlı kaynağında rastlanmamasıdır. Bu durumdan hareketle Karslı Ahmet Bey olarak anılan yapı ile M. 1846 yılında hapishaneye dönüştürülen Deveci Han'ın aynı yapı olma olasılığından söz edilebilir.

Şekil 4. 54 Deveci Han

24. Çubukçular Hanı (Harita No: 232) : M.1900-01 (H.1318) yılında yıkılarak arsası Edirne Belediye bahçesine dâhil edilmiştir. [3] Hanın banisi ve inşa tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

25. Eski Bedesten (Harita No: 233) : Edirne'de bulunan iki bedesten biri olan Eski Bedesten Sultan II. Murat tarafından Dar-ül Hadis Camiine vakıf olarak

yaptırılmıştır. [43] Hıbri Efendi, yapıya "eski" denmesinin nedeni olarak, kullanılmış giysilerin ve araç-gereçlerin satılmasını göstermektedir. [23] Yapı M. 1753 (H.1167) tarihli depremde zarar görmüş ve arsası satılmıştır. [42] Badi Efendi, M. 1865-66 (H.1282) yılında yapının bulunduğu sokağa "Eski Bedesten" adının verildiğini bildirmektedir. Bu isim günümüze ulaşamamış olsa da Peremeci Eski Bedestenin İstanbul Yolu ağzında ve Tüfenkçiler Çarşısında olduğunu aktarmaktadır. [42] Buna göre olasılıkla Eski Bedesten arsasına inşa edilen dükkânlarla oluşan çarşıya zaman içerisinde Tüfenkçiler Çarşısı adı verildiği söylenebilir.

26. Manyas Hanı (Harita No: 271) : Hanın yeri, inşa tarihi ve banisi hakkında kesin hükümlere ulaşılamamıştır. Ancak M. 1571(H. 976) tarihli Tapu Tahrir defterinde Daye Hatun Mescidi Vakfına ilişkin kayıtta, Daye Hatunun Edirne Kalesinin Manyas Kapısının dışında, mescidine vakıf olarak bir kervansaray inşa ettirdiği görülmektedir. [43] Söz konusu hanın bulunduğu yer göz önüne alındığında, M.1530 (H. 937) tarihli tahrir kaydında hanlar listesinde yer alan Manyas Hanın, bu han olma olasılığından söz edilebilir. Buna göre, yapının Daye Hatunun vakfiyesini oluşturduğu M. 1485 (H. 890) tarihi ile 1530 arasında inşa edildiği kabul edilebilir.

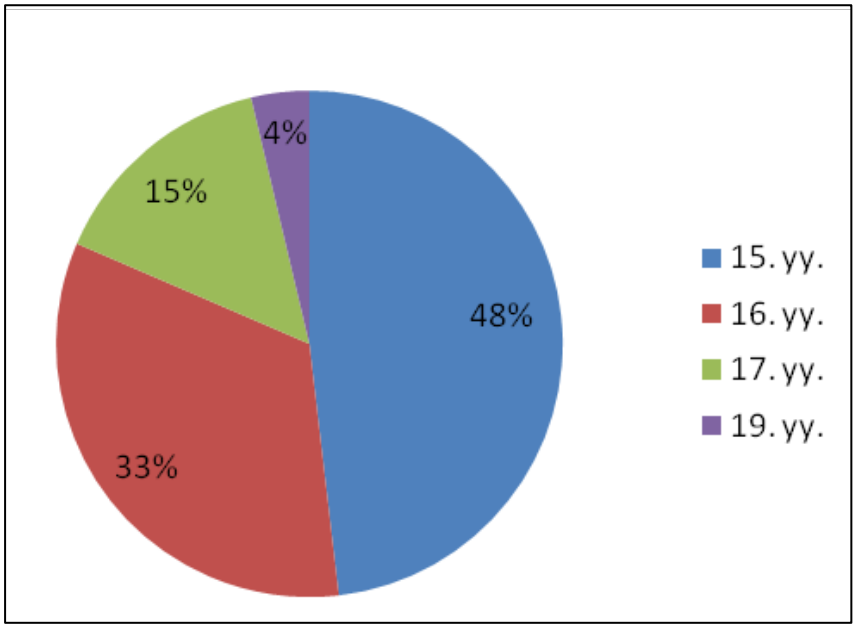
27. Hacı Doğan Kervansarayı (Harita No: 223) : M. 1418 tarihli Hacı Doğan Evlatlık Vakfı'nda Edirne Kalesinin İstanbul kapısı dışında iki kapılı bir kervansarayın varlığından söz edilmektedir. [43] XVII. yüzyılın ilk yarısında Edirne Kalesinin dışında yer alan bitpazarında iki kapılı adıyla kayıtlara geçen bir han bulunmaktadır. [20] Badi Efendi söz konusu hanın iki kapısından birinin günümüzde Eski İstanbul Caddesinin Saraçlar Caddesiyle kesişme noktasında yer alan Sebilin yakınlarında, diğer kapısının ise günümüzde de varlığını sürdüren Selamsız Sokağın önünde olduğunu ve yapıdan hiçbir iz kalmadığını aktarmaktadır. Vakıf kaydında adı geçen iki kapılı Hacı Doğan Kervansarayı ile Hıbri ve Badi'nin iki kapılı adını verdikleri hanların aynı binalar oldukları kabul edilebilir. [3, 20]

Bu yapıların en erken tarihli olanı M.1418 tarihli Koyun Musa Hanı ve Çelebi Sultan Mehmet'in Eski Cami'ye vakıf olarak inşa ettirdiği Bedestendir. Yer tespiti yapılabilen ticaret yapılarının dokuz tanesi XV. Yüzyılın ilk yarısına,[13] dört tanesi XV.

[13] XV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen yapılar şunlardır; Halil Paşa Hanı, Hacı Mezit Hanı (Basmacılar), Hacı Alamüddin (Tarakçılar), Koyun Musa Hanı (Kara Penayut), Kurşunlu Han (Araplar), Çöplüce Hanı (Gümrük), Hacı Doğan Kervansarayı (İki Kapılı), Eski Bedesten, Bedesten

yüzyılın ikinci yarısına,[14] üç tanesi XVI. yüzyılın ilk yarısına,[15] altı tanesi XVI. yüzyılın ikinci yarısına, [16] dört tanesi XVII. yüzyıl [17] ve bir tanesi XIX. yüzyıla tarihlendirilmiştir.[18]

Tablo 4.5 Ticaret Yapılarının Yüzyıllara Göre Dağılımı

4.3. Kent Dokusunun Belirleyicisi Olarak Hamamlar

Hamamlar, Türk-İslam kültür çevresi içerisinde Cami'nin taşıdığı toplumsal ve kültürel öneme koşut bir niteliğe sahiptirler. Osmanlı dünyasında hamam, antikiteden farklı olarak insanların sadece hoşça vakit geçirecekleri bir yer olmaktan çok, toplum sağlığını ilgilendiren, dinsel bir gerekliliğin yerine getirildiği mekânlardır. Bu fonksiyonun gereği olarak hamamlar, Cami ve ticaret yapılarıyla beraber, Türk-İslam kentlerinin belirleyicileri arasında yer almaktadır.

[14] XV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen yapılar şunlardır; Arpa Yarıcısı Hanı, Manyas Han (Daye Hatun), Meyva Kapanı (Kaleiçi), Hayrettin Zade Hanı
[15] XVI. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen yapılar şunlardır; Mustafa Paşa (İki Kapılı Han), Piri Paşa Hanı, Katırcı Han
[16] XVI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen yapılar şunlardır; Rüstem Paşa Hanı, Meyva Kapan (Yemiş), Taşhan (Sokollu), Nahil Han, Selimiye Arastası, Ali Paşa Çarşısı
[17] XVII. yüzyıla tarihlendirilen yapılar şunlardır; Havlucular Hanı, Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı, Kızılbaş Hasan Ağa Hanı (Uzun Hristo ?), Sarraf Hanı (Unkapanı)
[18] XIX. yüzyıla tarihlendirilen yapı Cedid-i Rüstem Paşa Hanıdır. (Paşanın hanı)

Edirne'de Osmanlı dönemi boyunca inşa edilmiş hamamlara ait listeler, tahrir defterleri, Salnameler ve Edirne kentine ilişkin kaynak eserlerden oluşturulmuştur. Buna göre;

1.Çökeciler Hamamı (No: 238) :M.1530 (H.937) tarihli tahrir kaydında adına rastladığımız Çökeciler Hamamının fetih sırasında Yahşi Fakih tarafından inşa ettirildiğini Hıbri efendi aktarmaktadır.[11,23] Olasılıkla aynı belgede mahalle listelerinde yer alan Yahşi Fakih Hamamı Mahallesi Çökeciler Hamamı etrafında şekillenmiştir.

2.Ahi Çelebi Hamamı (Oğlanlı) (Harita No:237) Yapının banisi Ahi Çelebi namı ile anılan Mevlana Mehmet Bin Kemaleddin'dir.[3] XV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde İstanbul Darüşşifa Reisi olarak görev yapan Ahi Çelebi, II. Bayazıt ve Yavuz Sultan Selim devirlerinde Saray Hekimliği görevi yapmıştır. [120,23]. Edirne'de inşa ettirdiği hamamı yine Edirne'de inşa ettirdiği mektep ve medresesine vakfetmiştir. [23] M. 1918 tarihli haritada ve eski Edirne fotoğraflarında görülebilen hamamın arsasında günümüzde Tunca Cafe yer almaktadır. (Şekil 4. 55) Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Saruca Paşa İmareti Vakfına ait M. 1480-81 (H.885) tarihli vakıf kaydında Ahi Çelebi Hamamı'nın adı geçmektedir. [43] Buna göre yapının bu tarihten önce inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 4. 55 Oğlanlı Hamamı (Jermakov, 1876-77))

3. Kasım Paşa Hamamı (No: 239)[19]

4.Küçük Hamam (Mustafa Paşa) (No: 240) : Adına M.1530 (H. 937) tarihli tahrir kaydında rastladığımız hamamın, salhane semtinde olduğunu Hıbri Efendi bildirmektedir. [11,23]. Bulunduğu semt nedeniyle Salhane adıyla anıldığını Badi efendiden öğrendiğimiz hamam, Mezit Bey İmaretine yakınlığından dolayı "Yeşilce" adıyla da anılmıştır. (Şekil 4.56) Badi Efendi yapının banisinin Gazi Mustafa Paşa olduğunu bildirmektedir. [3] Ancak Gazi Mustafa Paşanın kimliği hakkında kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Günümüzde Mezit Bey İmaretinin kuzeyinde yer alan hamamın arsası boş olarak durmaktadır. Yapının kesin inşa tarihi bilinmemekle beraber bulunduğu mahallenin kuruluşunun M.1442 olması, hamamın bu tarihten sonra inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Şekil 4.56 Salhane (Yeşilce) Hamamı [42]

5. Kazasker Hamamı (Harita No: 241): Hamamın adına ilk olarak M.1530 (H.937) tarihli tahrir kaydında rastlıyoruz. [11] Hıbri Efendi yapıya adını veren Kazaskerin kim olduğunun bilinmediğinden bahsetmektedir. [23] Aynı bilgiyi tekrarlayan Badi Efendi, hamamın yerinin bilinmediğini söyledikten sonra bir rivayete

[19] Kasım Paşa Hamamı için Bkz. Kasımpaşa Hamamı Mahallesi.

dayanarak, Vavlı Camiinin karşısında ki çeşmenin arsasında olduğunu aktarmaktadır. [3] Kıncı Firuz Mahallesinde Vavlı mescit olarak bilinen yapı M. 1918 tarihli haritada teşhis edilebilmektedir. Bu haritada işaretli olan Vavlı camiinin karşısında günümüzde Vavlı Camii Sokakta, Kazasker Davut Ağa adıyla bilinen bir de çeşme bulunmaktadır. [122] Buna göre hamamın bir ihtimal burada olduğu söylenebilir.

6. Sultan II. Bayazıd Hamamı (Harita No:242) : Sultan II. Bayazıd tarafından 1484-88 yılları arasında inşa ettirilen II. Bayazıd Külliyesi içerisinde yer alan yapı 1893-94 (H. 1311) yılında yıktırılmıştır. [3] (Şekil 4.57) Yapının bulunduğu sokak olarak Badi Efendinin verdiği Nazar Baba adı günümüzde de yaşamaktadır. Buna göre yapı II. Bayazıt Külliyesinin batısında yer almaktaydı.

Şekil 4. 57 II. Beyazıt Hamamı, (TYA)

7. İshak Paşa Hamamı (Harita No:243) İshak Paşa tarafından, Edirne'de ki sarayının yakınlarında inşa edilmiştir. [23] II. Murad dönemi vezirlerinden olan İshak Paşa, Fatih Sultan Mehmet döneminde Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş M. 1470-71 (H.875) tarihinde sadrazam olmuş ve M. 1472-73 (H.877) tarihinde görevinden alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in vefatından sonra tekrar sadrazam olan İshak Paşa, M. 1485 (H.890) yılında Selanik Valisi görevindeyken vefat etmiştir. [120] İshak Paşa'nın Edirne'deki hamamını, II. Murat'ın veziri olarak görev

yaptığı ve Edirne'deki ikameti sırasında yaptırmış olması olasıdır. Badi Efendi, Kuşçu Doğan Mahallesinde Karanfiloğlu caddesinde olduğunu bildirdiği hamamın, kurnaları arasındaki kerevetler nedeniyle Tahtalı Hamam olarak ta anıldığını kaydetmektedir. [3] Günümüzde tarif edilen bölgede Tahtalı Hamam Sokak adı yaşamaktadır.

8. Mahmut Paşa Hamamı (Harita No: 244) : Yapının banisi Mahmut Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamlarındandır. [120,23] Badi Efendi, M. 1460-61 (H. 865) tarihinde inşa edilen hamamın, Debbah Hacı Halil Mahallesinde, Debbah Hacı Halil Mescidinin giriş cephesi yönünde olduğunu bildirmektedir. [3] M. 1473 (H.878) tarihli Mahmut paşa Vakfiyesinde bu hamamın İstanbul'daki camii için vakfedildiği anlaşılmaktadır. [43]

9. Saraçhane Hamamı (Şahabettin Paşa – Fil) (No:245) :[20]

10. Ağaç Pazarı Hamamı (İsmihan Sultan) (Harita No: 246) : Banisi İsmihan Sultan'ın adıyla da anılan hamam Gazi Hoca Mahallesinde Ağaç Pazarı Caddesinde olduğu bilinen İsmihan Sultan Mescidinin bitişiğinde yer almaktaydı. [43] Sultan II. Selim'in büyük kızı olan İsmihan Sultan, M. 1545 yılında dünyaya gelmiş ve M.1585 (H.993) tarihinde vefat etmiştir. [121] Buna göre yapının XVI. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği kabul edilebilir.

11. Saruca Paşa Hamamı (Harita No: 247) : M. 1530 (H.937) tarihli tahrir kaydında adına rastladığımız yapının banisi Saruca Paşa'dır. [3,15] Badi Efendi hamamın, Saruca Paşa medresesine bitişik olan çeşmeden Selimiye Külliyesine yöneldikten sonraki ilk arsada olduğunu bildirmektedir. Badi Efendinin tarifinde adı geçen Saruca Paşa Medresesi (Eminiyye Medresesi), M. 1542-43 (H. 949) yılında vefat eden Edirne Şehremini Cafer Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir ve adını bulunduğu mahalleden almaktadır. [43] Aynı mahallede medresenin banisine ait birde çeşme olduğu bilinmektedir. [43] Edirne'de günümüze ulaşan çeşmeler içerisinde Saruca Paşa mahallesinde, Saruca Paşa Mescidinin yakınlarında yer alan bir çeşme bulunmaktadır. Bu çeşme, Edirne çeşmelerine ilişkin yapılmış yayınlarda Necibe Hatun Çeşmesi olarak isimlendirilmiştir. [124,128] Oysa Necibe Hatun Çeşmesinin, Yediyol ağzında Yakup Kilari Mahallesinde olduğu Badi Efendi tarafından aktarılmaktadır. [3] Buna göre günümüze ulaşan çeşme Necibe Hatun Çeşmesi değildir. Badi Efendi'nin Saruca Paşa Mahallesinde olduğunu bildirdiği dört çeşme bulunmaktadır. Bunlardan ilki Şerif Bey

[20] Saraçhane-Şahabeddin Paşa Hamamı için Bkz. Bölüm …. ID 62

Sokağında, ikincisi Çukur Çeşme Sokağında, üçüncüsü Soğuk Çeşme Caddesinde ve dördüncüsü Saruca Paşa Camii sokağında yer almaktadır. [3] Çeşmelerin bulunduğu sokak adları günümüzde yaşamaktadır. Buna göre Saruca Paşa Camii sokakta yer alan çeşme Necibe Hatun Çeşmesi değil, Cafer Çelebi çeşmesidir ki, bu kişi Badi Efendinin Saruca Paşa Hamamını tarif ederken kullandığı Saruca Paşa Medresesi'nin banisidir. (Eminiyye Medresesi) Buradan hareketle hamamın, günümüzde yanlış olarak Necibe Hatun Çeşmesi olarak bilinen çeşmenin batısında olduğu öngörülebilir.

12. Şifa Hamam (Harita No:248) : Günümüzde Medrese Ali Bey Mahallesi sınırları içerisinde 436 ada 15 parselde kalıntılarına rastladığımız hamamın arsası tescillidir. Yekta Hamamı olarak ta bilinen hamam hastalar için ayrılmış bir halveti olduğu için Şifa Hamamı olarak ünlenmiştir. Yapının banisi Üç Şerefeli Camii yakınlarında adına çarşı da kurulmuş olan Nişancı Karanfiloğlu Ali Efendi'dir. [3] Badi Efendi Raşid Tarihine atıfta bulunarak Şifa Hamamının M.1694 (H.1106) yılında Edirne'de inşa edilmiş en geç tarihli hamam olduğunu aktarmaktadır. [3]

13. Taşlık Hamamı : (Harita No:249) : Enis-ül Müsamirin'de yok olan hamamlar listesinde yer almaktadır. [23] Badi Efendi yok olmuş olan hamamın arsasının Taşlık Camii arsasına dâhil edildiğini yazmaktadır. [3] Yapının banisi ve inşa tarihi kesin olarak bilinmese de Mahmut Paşa tarafından M.1473 yılında zaviye olarak inşa edilen ve sonradan camiye dönüştürülen Taşlık Camiine olan yakınlığına ve M. 1530 tarihli tahrir kaydında adının yer almasına dayanarak XV. Yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olduğu kabul edilebilir.

14. Kilimli Hamam (Harita No: 250) : Hıbri Efendi, adına ilk olarak M.1530 (H.937) yılında rastladığımız hamamın banisinin İbrahim Paşa olduğunu ve Alaca Hamam yakınlarında olduğunu bildirmektedir [23, 11]. Rıfkı Melul Meriç, yapının banisi olarak Çandarlı İbrahim Paşayı göstermektedir. [122] Ayverdi, İbrahim Paşa'nın kendi adıyla anılan hamamının Kaleiçi'nde olduğunu söyleyerek Çandarlı İbrahim Paşa'ya ait olamayacağını ve Kilimli Hamamının Kıyık'ta olduğundan bahseder. [125] Oysa Hıbri Efendi Kilimli hamamının, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Edirne Sur duvarına bitişik olarak inşa edilen Alaca Hamamın yakınlarında olduğunu aktarmaktadır. Öte yandan Çandarlı İbrahim Paşa'nın medresesine ait M. 1458 (H.862) tarihli vakıf kaydında *"hisar içinde Kuru Çeşme Mahallesinde bir hamam"* ifadesi yer

almaktadır. [43] Kuru çeşme mahallesi Hıbri efendinin tarifine uygun olarak Alaca Hamam yakınındadır.

1571 tarihli 1070 nolu evkaf defterinden aktarılan yapının yerine ilişkin bilgi, defteri atikten alınmıştır. [16] Buna göre vakfiye tarihi olan M.1458 (H.862) tarihinde hamamın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Edirne dışında İstanbul, Kastamonu ve İznik'te vakıf eserleri inşa ettirmiş olan Çandarlı İbrahim Paşanın, Edirne'deki hamamının Edirne kadısı olarak göreve başladığı M.1451(H.855)ile vakfiye tarihi olan M.1458 (H.862) yılları arasında inşa ettirmiş olmalıdır. [136]

15. Yıldırım Büyük Hamam (Harita No:251) : Hıbri Efendi hamamın Yıldırım'da mezarlık yakınında olduğunu ve yapıya ait hiçbir kalıntının kalmadığını kaydetmektedir. [23] Badi Efendi ise, daha XVII. yüzyılda yok olduğu anlaşılan yapının, Yıldırım'da Çukur Bakkal Sokakta olduğunu bildirmektedir. [3] Günümüzde Yıldırım Mahallesinde Çukur Bakkal adı bir sokakta yaşadığı gibi, XIX. yüzyıla ait bir haritada söz konusu sokağın hemen yanında, Hıbri'nin hamama ilişkin tarifini destekleyen bir mezarlık olduğu görülmektedir. [3] (EK D)

16. Yıldırım Han Hamamı (Harita No:252) : Adına M.1530 (H.937) tarihli tahrir kaydında rastladığımız Yıldırım Han Hamamı, Mustafa Paşa caddesi üzerinde Yıldırım İmareti'ne yakın bir noktada yer almaktaydı. [23] M. 1877-78 (H.1293) yılında yaşanan Osmanlı-Rus savaşı sırasında yıkılmıştır. [3] Mustafa Paşa Caddesi Badi efendinin tarifine göre Gazi Mihal köprüsünden başlayarak Kum Mahallede yani Yıldırım Bayazıd İmaretinin bulunduğu bölgede sonlanmaktadır. [3] Buna göre hamamın imarete yakın bir noktada olduğu söylenebilir. Yapının adından hareketle Yıldırım Bayazıd Han tarafından inşa ettirildiği düşünülebilirse de Yıldırım Bayazıd İmareti vakfiyesinde görülen iki hamamdan biri Daye Hatun Mahallesinde Delikli Kaya Hamamı, diğeri ise Kaleiçi'ndeki Çukur Hamam'dır. [43] Buna göre yapının bu ismi almış olması, Yıldırım Bayazıd İmaretine yakınlığı ile açıklanabilir.

17. Hızır Ağa Hamamı (Harita No:253) : Enis-ül Müsamirin'de Hıbri efendi, Hızır Ağa Hamamının yedi yol ağzı yukarısında olduğunu ve banisinin Maktul İbrahim Paşa olduğunu aktarmaktadır. Hıbri efendi hamamın bu isimle anılmasının Hızır Ağa Mahallesinde olmasıyla ilişkilendirmiştir. [23] Nitekim Badi Efendi de Hızır Ağa Mahallesinde su terazisinin önünde aynı isimle anılan bir hamam olduğunu bildirmektedir. [3] M. 1571 tarihli ve 1070 nolu evkaf defterinde Hızır Ağa

mahallesinin etrafında şekillendiği mescide ilişkin vakıf kaydında, defteri atikten aktarılan bir bilgiye göre, Hızır Ağa bin Hüseyin'in, kendi adıyla anılan mescidine vakıf olarak Hızır Ağa mahallesinde bir hamam yaptırdığı anlaşılmaktadır. [15] Buna göre yapının banisi Maktul İbrahim Paşa değil Hızır Ağa olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Hıbri Efendi ve Badi Efendinin tarifini doğrular nitelikte yedi yol ağzının kuzeyinde, Hızır Ağa Mescidinin yakınında Su Terazisi Sokak adı yaşamaktadır. Hamamın inşa tarihi için mescidin ve etrafında şekillenen mahallenin kuruluş tarihi olan XV. yüzyılın ikinci yarısı olduğu düşünülebilir.

18. Ağa Hamamı (Harita No:254) : Ağa Hamamının banisi M. 1536 (H.942) tarihinde ölen, Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Maktul İbrahim Paşa'dır. Hamama bu ismin verilmesinin nedeni olarak Badi Efendi, yakınlarında bulunan Yeniçeri Ağalarına ait Servi Sarayı denen konakta ikamet eden ağaların bu hamamı kullanmasını göstermektedir. [43] Badi Efendi M. 1877-78 (H.1293) tarihli Osmanlı-Rus savaşı sonrasında yıkılan hamamın Çokalca Mahallesinde olduğunu aktarmaktadır. Buna karşın, günümüzde Barutluk Mahallesinin sınırları içerisinde kalan Berkuk Ağa Mescidinin bulunduğu yere yakın bir noktada Ağa Hamam adının bir sokakta yaşamasına dayanarak, hamamın geçmişte Berkuk Ağa Mahallesi sınırları içerisinde bulunduğu söylenebilir. Öte yandan Rıfat Osman Berkuk Ağa Mescidini tarif ederken, yıkıldıktan sonra Ağa Hamamın arsası üzerine yapılan Fransız Hastanesine olan yakınlığından söz etmektedir. [31]

19. Çengelli Hamamı (Şeceriye Hamamı) (Harita No:255) : Badi Efendinin tarifine göre Molla Fahrettin Mahallesinde ve Molla Fahrettin Mescidinin bitişiğinde yer almaktaydı. Molla Fahrettin'in Edirne'de kurduğu mahallesinde mescidinin yanı sıra birde medresesi olduğu bilinmektedir. Badi efendinin aktardığı bilgilerden, Şeceriye adıyla bilinen, günümüzde Horozlu Bayırında bulunan Endüstri Meslek Lisesinin bahçesine dâhil olan medrese ile Çengelli Hamamı aynı sokakta yer almaktadır. [3] Tüm bu bilgilerden hareketle, adına sadece Badi Efendide rastladığımız Çengelli Hamamının, M. 1530 (H.937) tarihli tahrir defterinde karşımıza çıkan Şeceriye Hamamı ile aynı yapı olduğu anlaşılmaktadır. [11] Çengelli Hamamının Molla Fahrettin'in mescit ve medresesi için vakıf olarak yapıldığı söylenebilir. Bu kabulden hareketle hamamın XV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmek mümkündür.

20. Yerekan Hamamı (Harita No:256): Hıbri efendiden M. 1636 tarihinde yıkıldığını öğrendiğimiz hamam Kaleiçi'nde yer almaktaydı. [23] Bu hamamın, varlığını sadece M. 1530 tarihli (H.937) tahrir kaydında verilen hamam listesinde tespit edebildiğimiz Firuz Ağa hamamı olma olasılığından söz edilebilir. [11] Çünkü Yerekan adıyla anılması sarılık hastalığına iyi gelen bir taştan yapılmış kurnadan dolayıdır. [3] Oysa yapı adlarının genel olarak banisinden ya da bulunduğu mahalleden aldığı bilinmektedir. Yerekan Hamamının bulunduğu kesin olan Kaleiçi'nde, Firuz Ağa Hamamı ile isim ilişkisi kurulabilecek Firuz Ağa Mahallesi ve mescidinin varlığı bilinmektedir. Ayrıca sözü edilen tahrir kaydında listelenen 27 hamamın, 26 tanesinin lokasyonu yapılabilmiş olmasına karşın sadece Firuz Ağa Hamamının yerine ilişkin bir kayda rastlanılmaması, hamamın adının Yerekan olarak ünlenmesiyle açıklanabilir. İlk bakışta Firuz Ağa Hamamının banisinin Kaleiçi'nde, Firuz Ağa Mescidinin banisiyle aynı kişi olabileceği akla gelse de, Firuz Ağa Mescidine vakfedilen eserler arasında bir hamam görülmemektedir. [43] Bu durumda Yerekan Hamamının Kaleiçi'nde Firuz Ağa Mahallesinde olduğu kabulünden hareketle, hamamın isminin bulunduğu mahalle nedeniyle Firuz Ağa olduğu söylenebilir.

21. Deliklikaya Hamamı (Harita No: 257) : Hamam eski adı Deliklikaya olduğu bilinen Daye Hatun Mahallesinde yer almaktaydı. [3] Günümüzde Daye Hatun mescidinin kalıntılarının bulunduğu Saray Yolu Sokak ile Tekke Kapı Caddesinin kesişme noktası, Edirne sarayının kurulduğu M.1450'li yıllardan önce Deliklikaya olarak adlandırılmaktaydı. Bölgenin adı sarayın kurulmasından sonra Tekke Kapı olarak değiştirilmiştir. [31] Günümüze kalıntıları dahi ulaşamayan hamamın, Deliklikaya adıyla M. 1530 tarihli tahrir kaydında yer alması, bölgenin isim değişikliğinden önce inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. [11]

22. Yeni Hamam (Harita No: 258): Badi Efendi, M. 1877-78 (H.1293) Osmanlı-Rus savaşı sonrasında yıkıldığını kaydettiği hamamın, Emir Şah Mahallesinde Yeni Hamam Sokakta olduğunu aktarmaktadır. [3] Günümüzde Yeni İmaret Mahallesi sınırları içerisinde Emir Şah Mescidinin arsasının yakınlarında Yeni Hamam Sokak adı yaşamaktadır. Adına sadece Badi Efendide rastladığımız hamamın banisi ve inşa tarihi hakkında başka bir kayda rastlanamamıştır.

BÖLÜM 5

DEĞERLENDİRME

Edirne coğrafi olarak bulunduğu konum nedeniyle bölge tarihi için fevkalade önemli bir rol oynamıştır. Traklar'dan Roma'ya Doğu Roma'dan Osmanlı'ya kadar yönetimsel ve idari açıdan görevler üstlenmiştir. Bu durum neredeyse tüm tarihi boyunca defalarca istilaya uğramasına ve fiziki olarak çöküşüne neden olmuştur. Edirne'nin ihtişamlı mimari örnekleriyle mamur hale getirilmiş, bir kültür kentine dönüşmesi Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir.

II. yüzyılda bir Roma Castrumuna dönüşmeden önce Edirne'nin yakın çevresinde elde edilen arkeolojik veriler, Edirne'nin yerleşim tarihini M.Ö. 4500 lere değin indirmektedir. Oldukça eski bir yerleşim geleneği olmasına karşın kentin, XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Osmanlı egemenliğine girdiği zaman yaklaşık 360 bin metrekarelik bir sur içi alandan oluştuğu anlaşılmaktadır. Üstelik bu dönem öncesine ilişkin, kalenin mimari niteliklerinin açık bir şekilde ortaya konulmasına yetmeyecek, belli belirsiz sur kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Son zamanlarda parsel sınırlaması içerisinde yapılan arkeolojik çalışmalar ile az da olsa kaleye ilişkin bilgilerimizin arttığından söz edebilsek bile, kent planı ve mimari anıtları konusunda, Hadrianopolis darplı sikkelerde yer alan mimari betimlemeler dışında elimizde neredeyse hiç arkeolojik veri bulunmamaktadır. Bu durum yaklaşık 1000 yıl süren Doğu Roma hâkimiyeti boyunca da değişmemiştir. Zira bu dönemde İstanbul'un savunma hattı görevi Edirne'nin kentsel gelişimine olanak vermemiştir. Bu durum Osmanlı öncesi kente ilişkin karanlık bir alan yaratmaktadır.

XIV. yüzyılda Doğu Roma'nın taht mücadelelerinde aldıkları stratejik posizyon yoluyla Balkanlara geçen ve bu coğrafyada kalıcı olma fırsatı yakalayan Osmanlının

Dimetoka'yı, Edirne'yi ve en genel şekliyle Trakya'yı fethi, sonuçları itibarıyla bölgenin toplumsal, siyasal, ekonomik yapısında büyük değişikliklere neden olmuştur.

Edirne'nin kale dışı yerleşimleri Osmanlının Balkan fütuhatının ilerlediği, bölgenin güvenliğinin arttığı ve kenti çeviren surların savunma değerinin kalmadığı bir aşamada oluşmaya başlamıştır. Bu süreç en genel şekliyle, fetihten yaklaşık 40 yıl sonra, Yıldırım Bayazıd devrinin sonrası olarak tarif edilmektedir.

Çalışmanın temel hedef olarak tanımladığı Osmanlı kentine dönüşümün somutlanması, temel belirleyiciler olarak kabul edilen, dini ve sosyal yapılar etrafında şekillenen mahalleler, Osmanlı kentinin niteliği itibarıyla kent merkezini tanımlayan ticari yapılar ve fonksiyonu itibarıyla kentin yeni iskân sahalarını tanımlama özelliğine sahip hamamların kent haritalarına kronolojik olarak yerleştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

5.1.Mahallelerin Kent Kurgusuna Etkisi

Edirne'de varlığı arşiv belgeleri ve kaynaklarla tespit edilen toplam 170 mahalle, tespit edilmiştir. Bu mahallelerin kent haritasındaki yerlerinin tespitinde temel olarak kullanılan unsur, mahallenin etrafında şekillendiği dini ya da sosyal yapı olmuştur. Mahallenin fiziksel olarak tanımlanmasını kolaylaştıran bu yapılar aynı zamanda inşa tarihleri ya da banilerinin kimlikleri aracılığıyla, fiziksel dönüşümün zaman boyutunun tespit edilmesine de olanak vermişlerdir.

Elde edilen sonuçlar fiziksel gelişmede temel kırılmalara neden olabilecek siyasi ve toplumsal değişimlerle ilişkilendirilerek, Edirne'nin Osmanlı dönemi kentsel dönüşümünü somutlayan haritalara yansıtılmıştır.

5.1.1. XIV. Yüzyıl mahallelerinin Kent Kurgusuna Etkisi

Bu süreçte kurulan üç mahalleden ikisinin, tüm ortaçağ boyunca Roma ve Doğu Roma kentinin sınırlarını belirleyen Kaleiçi bölgesinde ve diğerinin Doğu Roma yapısının temelleri üzerine yapıldığı bilinen Yıldırım İmaretinin etrafında şekillenmesi göstermektedir ki, Osmanlıların Edirne'deki ilk iskân çabaları, var olan yerleşimlerin canlandırılmasıyla gerçekleşmiştir. Fetih sonrasındaki yerleşimin bu niteliği, Balkanlardaki Osmanlı fütuhatının henüz tamamlanmamış olması ve buna bağlı olarak

Edirne'de, fetih sonrasında güvenliğin henüz tesis edilememiş olması gösterilebilir. Mahalle isimlerine de yansımasından da anlaşılacağı üzere, Edirne'nin bir Osmanlı kentine dönüşmesinin ilk aşaması olarak görülebilecek bu dönemde, var olan kiliselerin cami haline getirildiğini görüyoruz. Bunlardan ilki Halebi Camii adını alan Ayasofya Kilisesidir. [71] Diğeri ise adı bilinmeyen eski bir kiliseden camiye dönüştürülmüş olan Kilise Camiidir. [23,71] I. Murad'ın emriyle camiye dönüştürülen bu iki kiliseden ilki dört kemer üzerine yapılmış bir kubbe ve ahşap minareden oluşmaktadır. [71] Edirne'de ilk Cuma namazı bu camide kılınmıştır. [27] Diğeri ise Fatih Sultan Mehmet tarafından yıktırılmış ve yerine iki payenin taşıdığı 6 kubbeli bir cami yapılmıştır. [23]

Şekil 5.1 Hıdırlık Tepe, Hızır Baba Tekkesinin Olası Yeri.

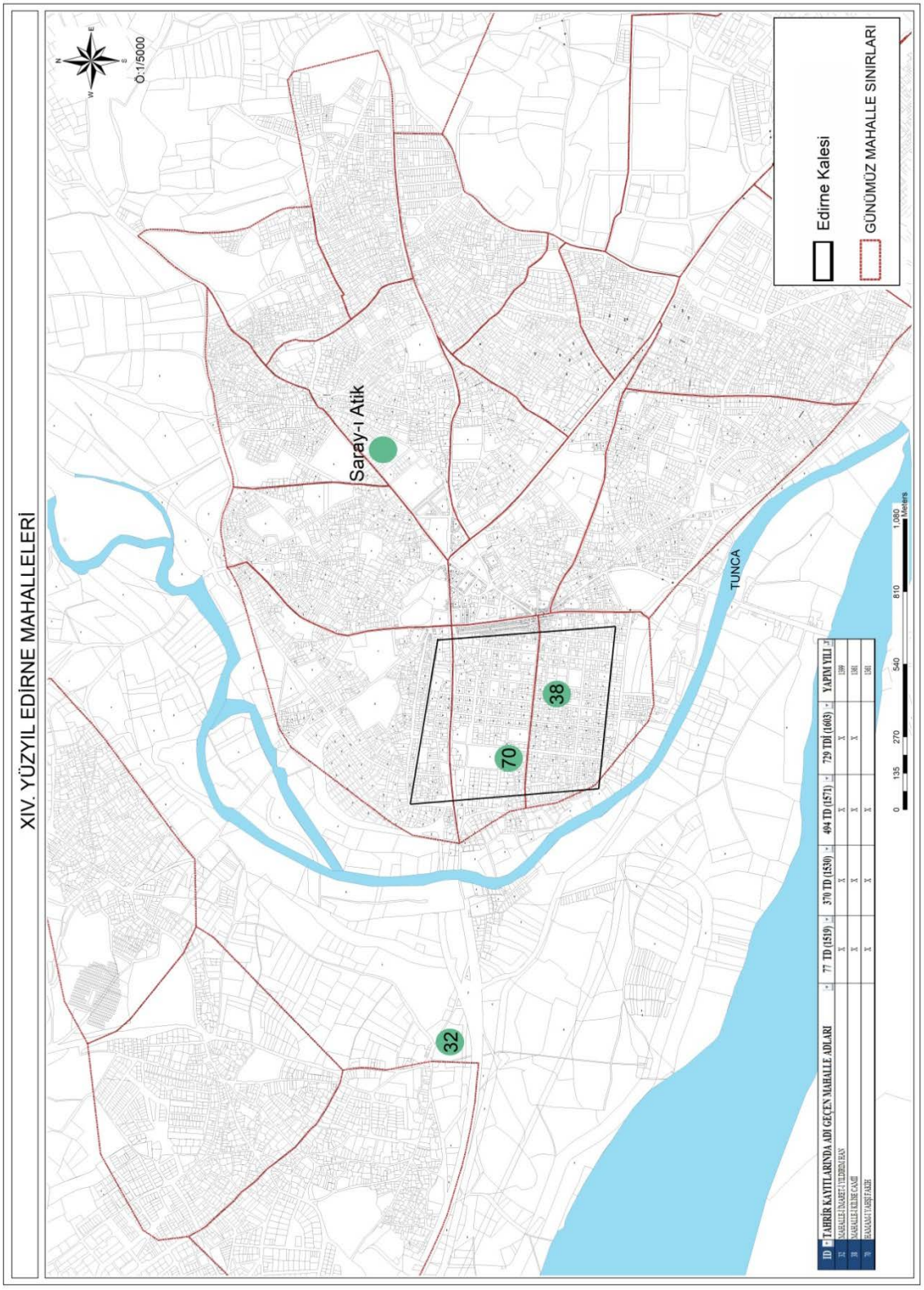
Kale dışında mevcut yerleşimlerin canlandırılmasına ilişkin iki örnekten söz edilebilir. Bunlardan ilki kentin batısında yaklaşık 120 metre yüksekliğe sahip, hâkim bir tepe üzerindeki Hıdırlık'tır. Söz konusu yerde Hızır Baba adına, fetih öncesinde kurulmuş bir tekke olduğu bilinmektedir. XV. Yüzyılın ilk yarısında Şah Melek Paşa, ardından Sadrazam İbrahim Paşa tarafından burada zaviye yaptırılmıştır. [9] (Şekil 5.1)

Kale dışındaki mevcut yerlerin canlandırılmasındaki ikinci örnek, antik dönemden beri var olan askeri ve ticari eksenin üzerinde yer alan Yıldırım İmareti Mahallesi'dir. Bu mahalle sonradan aynı eksen üzerine inşa edilecek olan Gazi Mihal imareti sonrasında "Eski İmaret" adını alacaktır. Yıldırım İmareti daha önce belirttiğimiz gibi, Aina adlı bir köy yerleşiminde kurulmuştur. Var olan bu yerleşimin XIV. yüzyılın sonlarında, fütuhatın devam ettiği bir dönemde, Roma'dan bu yana kullanılan ve İstanbul'u Orta Avrupa'ya bağlayan ordu yolu (Via Militaris) üzerinde

olması dönemin siyasi ve askeri koşullarının fiziki alana yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Her ne kadar Osmanlıların kale dışındaki iskân sahaları genişletmesi XV. yüzyıl ile hızlanacaksa da, bu dönemde mevcut Doğu Roma yerleşimlerinin kullanılmasının yanı sıra Osmanlıların Kale dışındaki ilk iskân hareketi gerçekleşmiştir. İlk yerleşim, alanı ise Saray-ı Atik'tir. Saray-ı Atik, kent alanının ortasında 75 metre yüksekliğe sahip ve üzerinde XVI. Yüzyılda Selimiye Külliyesinin inşa edildiği tepeden kuzeye, 50, 55 metre yüksekliğindeki Küçük Pazar semtine doğru devam eden eğimli arazi üzerinde (Cullu Bayırı) kurulmuştur. Evliya Çelebinin tanımlamasıyla kale gibi burçlara sahip ve çevresi surla çevrili saray, Musa Çelebi tarafından genişletilmiştir. [74] I. Murad tarafından yaptırılan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Macar seferi sırasında yenilenen saray, Tunca kıyısında Saray-ı Cedid-i Amire'nin (Yeni Saray) yapımından sonra Eski saray adını almıştır Yeni Saray kuruluncaya kadar, Eski Saray kentin hem idari hem de askeri merkezi durumundadır. Avrupalı elçiler burada karşılanmakta, devlet merkezi burada yer almaktadır. (Çizim 5.2)

Sonuç olarak XIV. yüzyıl Edirne'sinde yeni yerleşimlerden çok Doğu Roma'dan devralınan yerleşimlerin kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı fütuhatının genel karakteri içerisinde ele geçirilen kalelerin tahrip edildiği bilinmektedir. Trakya'da gerçekleştirilen fetihlerde Çorlu, Lüleburgaz ve hatta savaşsız alınan Babaeski kalelerinin yıktırıldığı bilinmektedir. [84] Öte yandan adını verdiğimiz tüm bu kaleli kentlerin fethi sonrası, Osmanlı iskân politikasının bir sonucu olarak Kaleiçi'nde kentin eski sahipleri ikamet ederken, yeni sahipleri surların dışına yerleşmektedirler. Oysa Edirne'de bu yerleşim modelinin dışında bir uygulamayla Gayrimüslim ve Müslümanların fetih sonrasında Kaleiçi'nde birlikte ikamet ettikleri görülmektedir.

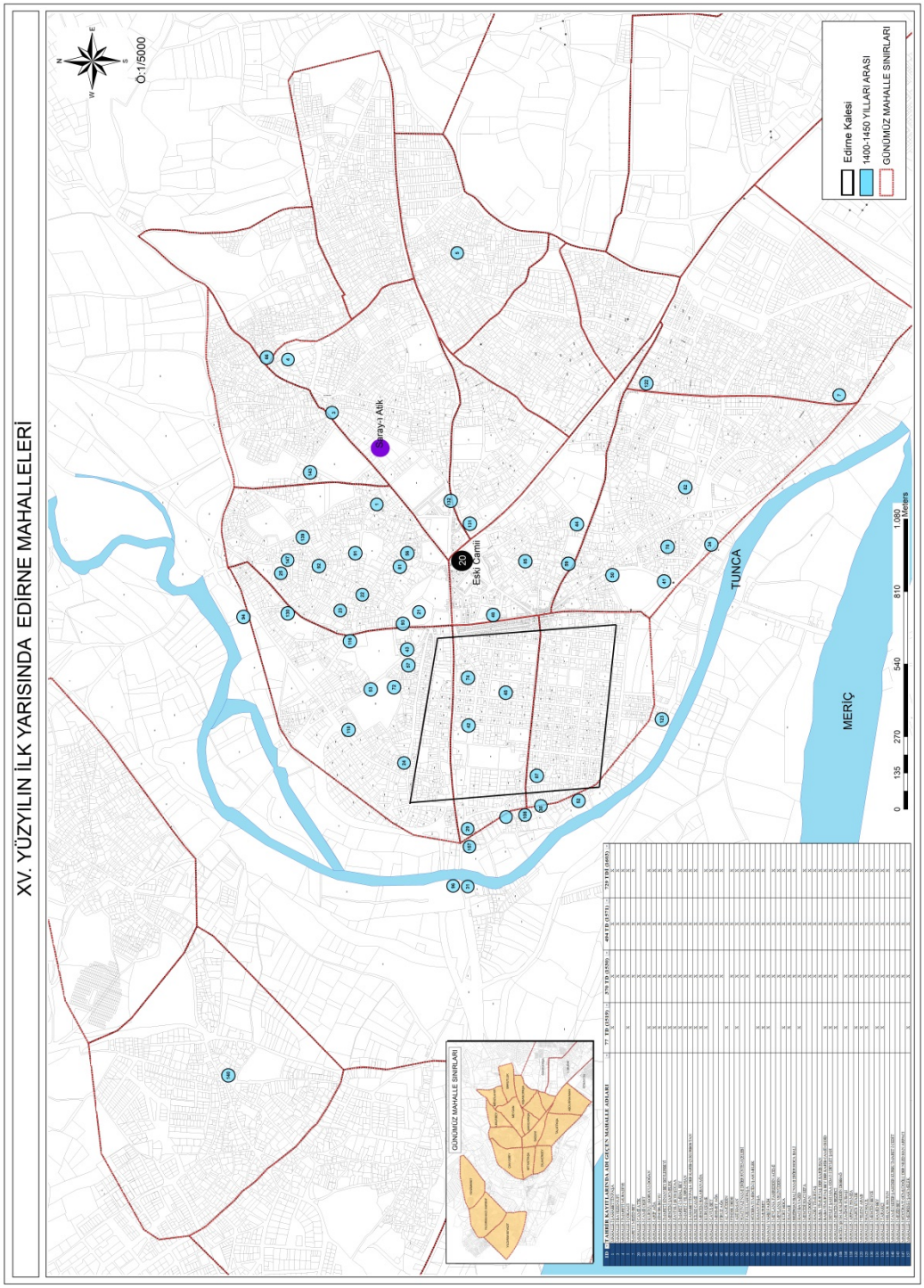

Şekil.5.2 XIV. Yüzyıl Edirne Mahalleleri

5.1.2. XV. Yüzyılın İlk Yarısında Mahallelerin Kent Kurgusuna Etkisi

55 mahallenin kurulduğu XV. yüzyılın ilk yarısı, Edirne'de imar faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem olarak dikkat çekmektedir. (Şekil 5.) Bu durum yüzyılın henüz başında yaşanan fetret devrinin, M.1414 yılında sona ermesinin ardından sağlanan barış ortamı ile açıklanabilir. Edirne'de fetret devri boyunca inşası devam eden ve fetret devrinin sona ermesiyle tamamlanan Eski Camii Külliyesi ve etrafında şekillenen mahallenin dışında, varlığı bilinen sadece iki mahalle bulunmaktadır. Bunlardan biri, Tunca Nehri kıyısında Devlet Şah Mahallesi ve diğeri Saray-ı Atik yakınlarında Sofu Bayezıd Mahallesidir.

Bu iki mahallenin dışında Üç Şerefeli Camii'nin batısında, tahrir kayıtlarında mahalle olarak adına rastlayamadığımız, M.1412 tarihli Gazi İbrahim Bey Mescidi yer almaktadır. Gazi İbrahim Bey Mescidi, Yıldırım İmaretinden sonra kale dışında varlığı bilinen en erken tarihli Osmanlı yapısı olmasıyla önemlidir. Gazi İbrahim Bey Mescidinin etrafında aynı isimle anılan bir mahallenin varlığından söz edemiyoruz. En azından incelediğimiz tahrir kayıtlarında böyle bir mahalleye rastlamadık. Yapının merkezini oluşturduğu, bir mahalle varsa da, hemen yanı başında M. 1447 tarihli Cami-i Cedit'in (Üç Şerefeli Camii) merkezi olduğu mahallenin sınırlarına dâhil edildiği düşünülebilir. Gazi İbrahim Beyin etrafında bir mahallenin varlığından daha önemli olan, olası iskânın niteliğidir. Zira Osmanlı'nın kale dışı yerleşimi için bu noktayı seçmesinin bir anlamı olmalıdır. Tunca'nın oluşturduğu kavis içerisinde yer alan kalenin batı ve güney yönde fiziki gelişime kapalı, dar bir alana sahip olması, kalenin özellikle İstanbul yoluna cephe veren doğu duvarını öne çıkartmıştır. Gazi İbrahim Bey mescidi, batı duvarının kuzey ucunda yer alan, Büyük Kule olarak bilinen köşe burcunun önünde yer almaktadır. (Şekil 5.3) Söz konusu bölgenin Osmanlı öncesine ilişkin fonksiyonu hakkında kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte, kale dışı merkezi olarak son derece uygun bir alan olduğu açıktır. Kanaatimizce Gazi İbrahim Bey mescidinin bu noktaya yapılmış olması, geriye dönük bir okumayla, Doğu Roma için sahip olunan pazar yeri fonksiyonunun devamlılığı olarak açıklanabilir. Bu arada söz konusu alana çok yakın bir noktada yapımı devam eden, kentin ilk Ulu Camii (Eski Camii) ve Bedesten inşaatı, Osmanlının kale dışı merkezi olarak bu alanı tanımladığını kesin olarak göstermektedir.

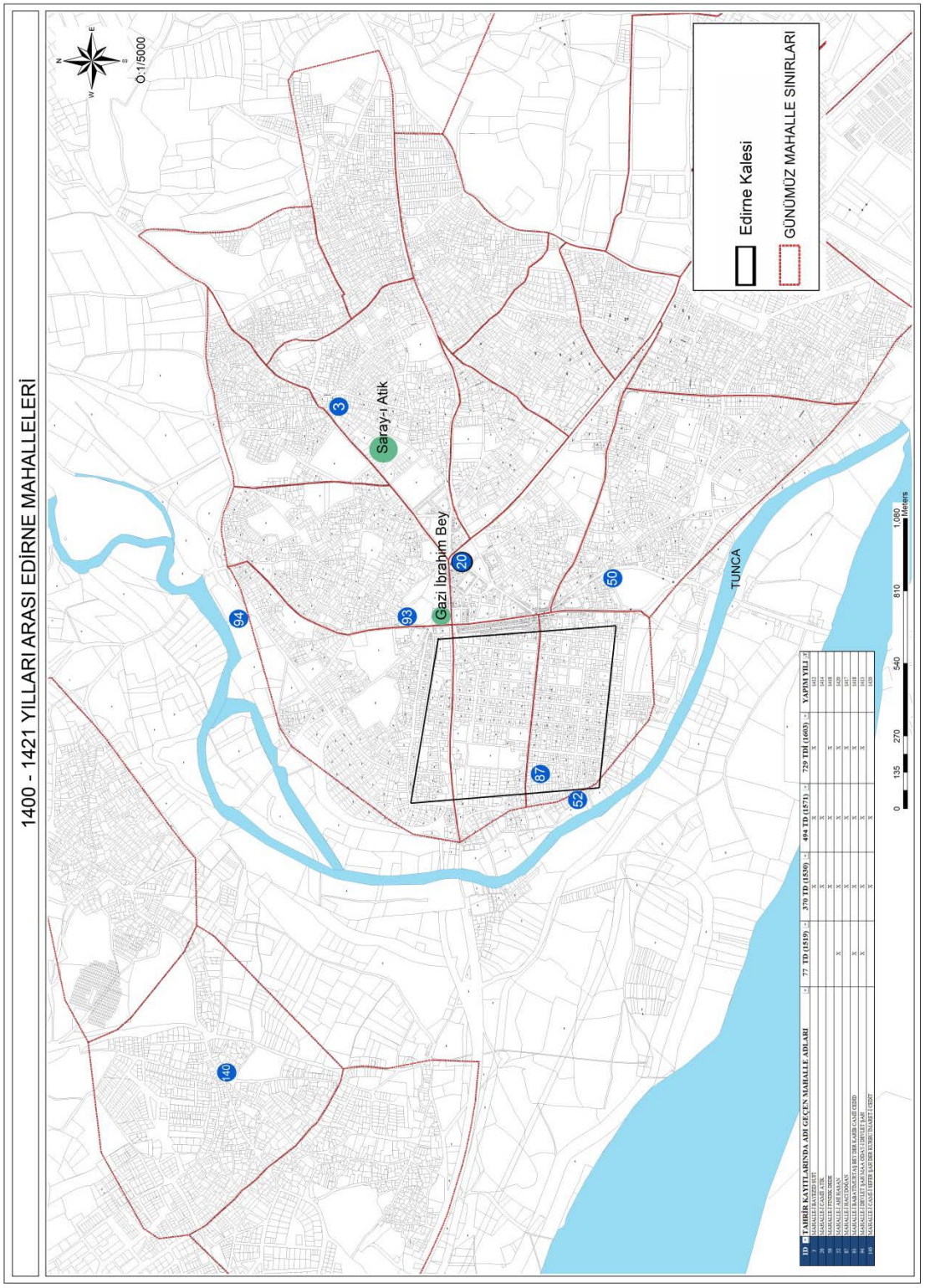
Şekil 5.4 XV. yüzyılın İlk Yarısında Edirne Mahalleleri

Osmanlı toplum yapısı içerisinde cami ve ticaret fonksiyonu arasındaki ilişki düşünülünce, Eski Camii ve Bedestenle güçlenen ticari merkezinin ilk belirleyicisinin Gazi İbrahim Bey mescidi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eski Camiinin tamamlanmasından sonra güçlenen ticaret odağı kent merkezi tanımı yapılmasına da fırsat vermiştir. Sadece 25 yıl sonra Gazi İbrahim Bey Mescidinin yanı başına inşa edilen Cami-i Cedit (Üç Şerefeli Camii) alanın bu niteliğini kuvvetle arttırmıştır ve etkili bir özne olarak dokuya katılmıştır.

Bu süreçte varlığı bilinen diğer iki mahalleden biri olan M. 1413 tarihli Devlet Şah Mahallesi; Gazi İbrahim Bey mescidinin bulunduğu yaklaşık 50 metre yüksekliğe sahip tepenin kuzeyinde, 35 metre yüksekliğindeki Tunca sahilinde yer almaktadır. İlk bakışta kent kurgusunun dışında bir mahalle oluşumunun açıklanması kolay olmasa da, XV. yüzyılın ilk çeyreğinde tanımlanan kent merkeziyle Devlet Şah Mahallesi, eğime oturan bir yol ile birbirine bağlanmış ve XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde yol üzerine yapılan başka dini ve sosyal yapılarla iskân sahası geliştirilmiştir.

Diğer mahalle merkezinde M. 1412 tarihli mescidiyle Sufi Beyazıt'ta, Eski camii ile benzer bir yol aksı ile bağlıdır. Sufi Bayezid mescidi, Kaleden uzak bir noktada, kentin ortasındaki 75 metre yüksekliğindeki tepenin kuzey yamacına yerleştirilmiştir. Bu yerin seçiminde Saray-ı Atik'in etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sufi Beyazıt Mahallesinin merkezini oluşturan aynı isimli mescit, Saray-ı Atik'in olası çevre duvarı boyunca uzanan bir yolla Eski caminin bulunduğu merkeze bağlanmaktadır. Eski Camiinin doğu cephesinin kuzey ucunda bu yöne açılan bir kapısı da bulunmaktadır.

Fetret devrinin tamamlanmasıyla beraber Eski Camii, Gazi İbrahim Bey Mescidi ve tarihi ticaret güzergâhını karşılayan Balık Pazarı kapısının köşelerini oluşturduğu üçgen alan, Edirne'nin merkezi olarak tanımlanmıştır. Ardından 1421 yılında II. Murat'ın tahta geçmesine kadar olan sürede, tanımlanan alanın güneyinde Fındık Fakih Mahallesi ile bir aks oluşmuştur. Kalenin doğu duvarına paralel olarak gelişen bu aks kent merkezine bağlanmaktadır.

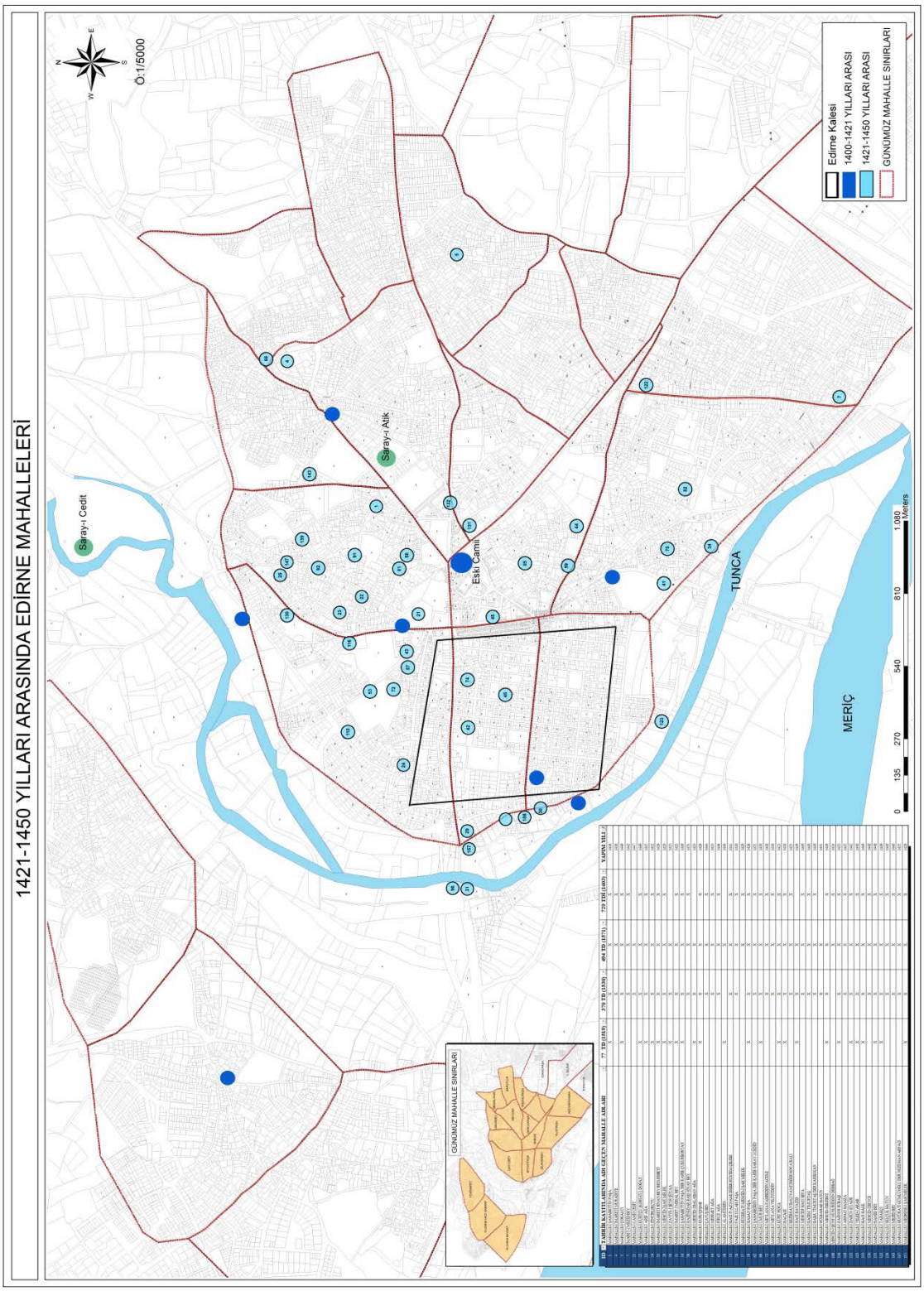

Şekil 5. 3. Fetret Devri ve Çelebi Mehmet Dönemi Edirne Mahalleleri

Yukarıda tanımlanmaya çalışılan kent kurgusundan bağımsız, kendi içinde kapalı bir mekân tanımı yapan, kale ile Tunca nehri arasında sahile kurulan mahalleler dikkati çeker. Öne çıkan nitelikleri itibariyle günlük toplumsal işleyişten soyutlanmış bir yaşam pratiği olan dervişlerin zaviyelerinin etrafında oluşan bu mahallelerin özellikle XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde sayılarının arttığını görüyoruz. Edirne Kalesinin güneybatı köşesinde yer alan Germe Kule yakınlarında Tunca nehrinin kıyısına yakın bir alanda yer alan Ahi Hasan Mahallesi, XV. yüzyılın ilk çeyreğinde sözü edilen mahallelerden biridir. XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Tunca sahilinin batısında ki tek mahalle ise Sefer Şah mahallesidir.

1421 yılında II. Murat'ın tahta geçmesiyle Edirne'nin kale dışı iskân hareketi büyük bir hız kazanır. 1451 yılına kadar Edirne'de 48 mahalle kurulduğunu görüyoruz. Osmanlı akıncı beyleri, hanedana mensup kişiler, yönetici sınıf üyeleri ve tarikat mensupları tarafından banilikleri yapılan bu mahalleler, kentin fizikî dokusunun oluşmasına veya değişmesine sebep olur. (Şekil 5. 5) Yeni kurulan ya da Türk-İslam kentine dönüştürülen Osmanlı kentleri için karakteristik olan bu seferberlik, vakıf sistemiyle de desteklenerek kısa zamanda mamur bir kent oluşmasına hizmet etmiştir.

Osmanlı iskân politikasının bir sonucu olarak bölgede yerleşimi teşvik etmek amacıyla inşa edilen yapıların, ağırlıklı olarak kare ya da kareye yakın planlarıyla mescitler olduğunu görüyoruz. Mahalle mescitlerinin dışında tekke ve zaviyeler etrafında gelişen mahallelerin varlıkları da söz konusudur. Bu iki farklı yapı etrafında oluşan mahallelerin toplumsal ve ekonomik niteliklerinin de farklılığından söz edilebilir. Bu dönem haritası incelendiğinde, çoğu zaman ters T plana sahip zaviyelerin etrafında şekillenen mahallelerin yeri oldukça dikkat çekicidir. Her biri Eski cami ve bedestenle tanımlanan, Üç Şerefeli Camii ile güçlendirilen kent kurgusunun dışında yer almaktadır. Hatta kuruldukları tarih itibariyle merkezle aralarında kalan geniş alanların dahi henüz iskân edilmedikleri görülebilir. Kuşkusuz tekke ve zaviyelerin ağırlıklı kullanıcıları günlük toplumsal ve ekonomik yaşamla yoğun ilişkileri olan gruplar değildir. Bu durum kent kurgusunun dışında kapalı bir yerleşim anlayışını akla getirse de, kanaatimizce Balkan fütuhatına büyük katkısı olan bu derviş gruplarının askeri nitelikleri bu yerleşimlerde etkili olmuştur.

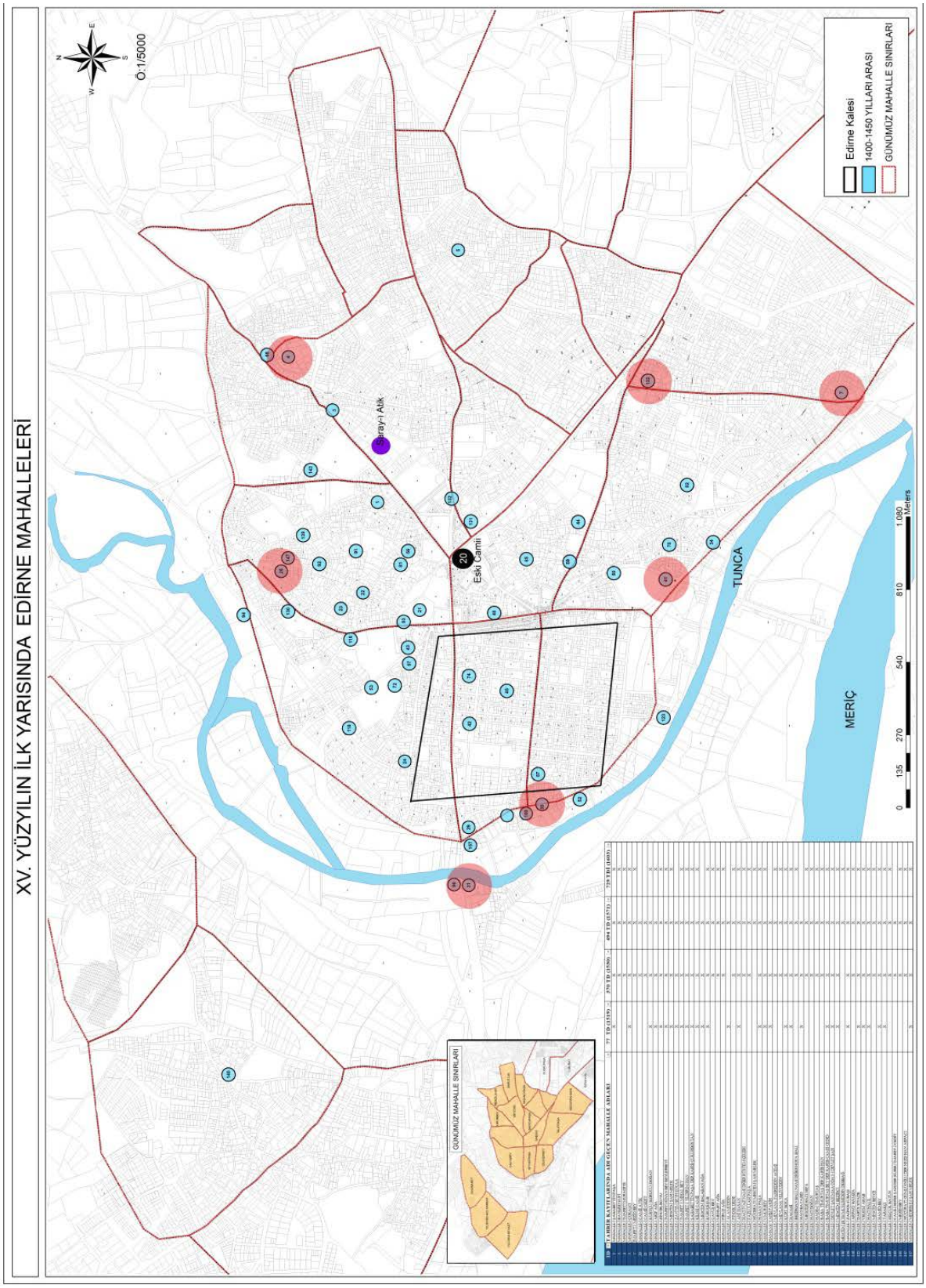

Şekil 5.5 II. Murat Devri Edirne Mahalleleri, 1421-1451

M. 1422 tarihli Gazi Mihal İmareti Tunca sahilinin batısında aynı isimle anılan ve menşei Roma'ya dayanan köprünün başında yer alır. Yapı, askeri ve ticari yol güzergâhı üzerinde yer almaktadır. M. 1429 tarihli Beylerbeyi İmareti, kent merkezinin kuzeyinde, daha önce Devlet Şah mahallesiyle tanımlanmış, kent merkezini kuzeydeki köylere bağlayan yolun üzerinde yer almaktadır. M. 1435 tarihli Muradiye İmareti, Eski Camii- Sufi Bayazıd mahallesi aksının devamı niteliğinde yine kentin kuzeyinde hâkim bir tepe üzerine yerleştirilmiştir. Günümüze ulaşamayan, kentin güneyinde Tunca nehri üzerindeki köprübaşında yer alan Balaban Paşa Zaviyesi yine XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde kent merkezine güneyden, kalenin doğu duvarı boyunca uzayan yolla bağlanır. Tunca sahilindeki bir diğer imaret, Balaban Ağa Zaviyesinin güneydoğusunda yer alan M. 1442 tarihli Mezit Bey İmaretidir. Tunca nehrinin kıyısına çok yakın olan bu imaretin varlığı nehir üzerindeki ticaretin güvenliği ile açıklanabilir. Son olarak Mezit Bey İmaretinin kuzeyinde, Eski İstanbul Caddesi caddesi üzerinde, yer alan Dar-üs Siyade İmareti yer almaktadır. Mezit Bey ve Darüs Siyade İmareti arasındaki bağlantı günümüzde Uzun kaldırım adı verilen caddeyle sağlanmaktadır.

Tüm bu yapılar ve etraflarında gelişen mahallelerin, Edirne'nin giriş aksları üzerine yerleştirildiği ve adeta bir sınır karakolu gibi, yol güvenliği için kavşak noktalarının tutulduğunu görüyoruz. Bu yapılar ve etraflarındaki mahalleler XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar kent kurgusunun dışında kalmışlardır. XV. yüzyılın ilk yarısında sözü edilen bu zaviye merkezli mahalleler ile bu mahallelerin geometrik merkezinde yer alan Eski Cami ve Gazi İbrahim Bey Mescidi ile tanımlanan kent merkezi arasında, yine bu dönemde inşa edilen mahalle mescitleri ve etraflarında gelişen mahallelerle kent dokusu tamamlanmaya başlamıştır. Dönem haritası incelendiğinde, XV. yüzyılın ilk çeyreğinde merkezden kuzeye ve güneye doğru belirlenen aksların çeşitlendirildiği ve yeni mahallelerin bu yollar üzerinde kurulduğu gözlenmektedir. (Şekil 5.6)

Yol ile mahalle merkezini tanımlayan mescit, zaviye ya da başka bir sosyal yapı arasında, bölge ölçeğinde karşımıza çıkan ticaret yolu-kent ilişkisine benzer bir bağın varlığı izlenebiliyor. Öyle ki Gazi İbrahim – Devlet Şah Mahallesi arasında yol üzerinde Zağanos Subaşı Mahallesi, Beyce Hatun Mahallesi, İmaret-i Beylerbeyi Mahalleri kurulmuştur. Bu noktadan kalenin kuzey duvarını takip eden ağaç pazarı caddesi

Şekil 5.6 XV. Yüzyılın İlk Yarısında Zaviye Merkezli Mahallelerin Lokasyonu

boyunca, batıya doğru, Çavuş Bey, Molla Fahrettin Acemi, Zincirlikuyu Mahalleleri kurulmuştur. Kuzey ve batı yönde gelişen akslara ilaveten aynı merkezden yine eğime oturan bir yol, Hacı İvaz (Rüztem Çelebi) ve Arpacı Hamza Mahallesiyle tanımlanmıştır. Bu üç yol Tunca sahilinde 35 metre eğim çizgisinde oluşturulan yolla birbirine bağlanmıştır.

Bu dönem gelişen bölgelerin başında, Gazi İbrahim Bey –Beylerbeyi aksının doğusunda, Eski Camii- Sufi Bayazıd aksıyla, sınırlandırılan bölge gelmektedir. Bu bölge tespit edilebilen 11 mahalleyle en yoğun yerleşimin olduğu yer olarak dikkat çekmektedir. Önemli gelişme sahalarından biri de Tunca nehri ile Kale arasında kalan alanda gözlenmiştir. Yukarıda söz edilen zaviye yerleşmelerinin dışında özellikle kalenin batı ve güney duvarı boyunca sıralanan çok sayıda mahalleyle nehir kıyısı XV. yüzyılın ilk yarısının önemli iskân alanlarından biri olmuştur. Bu bölgede kurulan mahalle isimlerine baktığımızda zaviyelerin yanı sıra sağlık ve temizlik açılarından sakıncalı olabilecek meslek gruplarının yerleştiği bölgeler olduğu anlaşılıyor.

Bu dönem haritasında Güney-Kuzey yönünde, köprübaşındaki Balaban Ağa Mescidi, Eski Camii ve Muradiye İmareti'nin oluşturduğu aksın doğusunda Darüs-siyade ve Mezit Bey İmaretlerinin belirlediği sınıra kadar hiçbir yerleşimin olmadığı görülmektedir. Buna göre XV. yüzyılın ilk yarısında zaviyeler aracılığıyla, kentin gelişimine ilişkin bir planlama yapılmış ve sınırlar belirlenmiştir. Öte yandan bu sınırlandırılmış alanın süreç içerisinde iskân politikalarının ön gördüğü şekilde mahalle oluşumlarıyla doldurulmasına başlanmıştır.

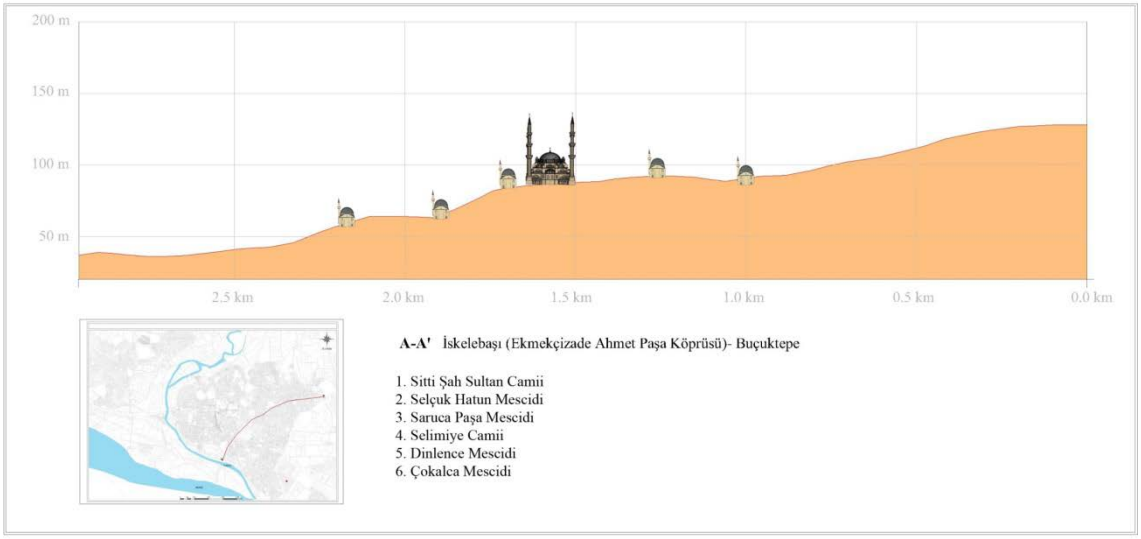
5.1.3 XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Mahallelerin Kent Kurgusuna Etkisi

XV. yüzyılın ikinci yarısının hemen başında M. 1453 yılında İstanbul'un fethi sonrasında II. Mehmet'in talimatıyla vezirler, paşalar, hanedan mensupları büyük bir çabayla İstanbul'un imarı için uğraşmışlardır. Buna rağmen Edirne'nin imarında bir yavaşlama söz konusu değildir. Kuruluşunu XV. yüzyılın ikinci yarısına tarihlediğimiz toplam 55 mahalle bu dönemde kent kurgusunun içine dâhil olmuştur.

Edirne'nin kentsel gelişiminin bu döneminde mahalle oluşumunun ağırlıklı olarak üç bölgede yoğunlaştığını görüyoruz. Bunlardan ilki kent merkeziyle, XV. yüzyılın ilk yarısında Mezit Bey ve Dar-üs Siyade zaviyeleriyle tanımlanan Edirne'nin

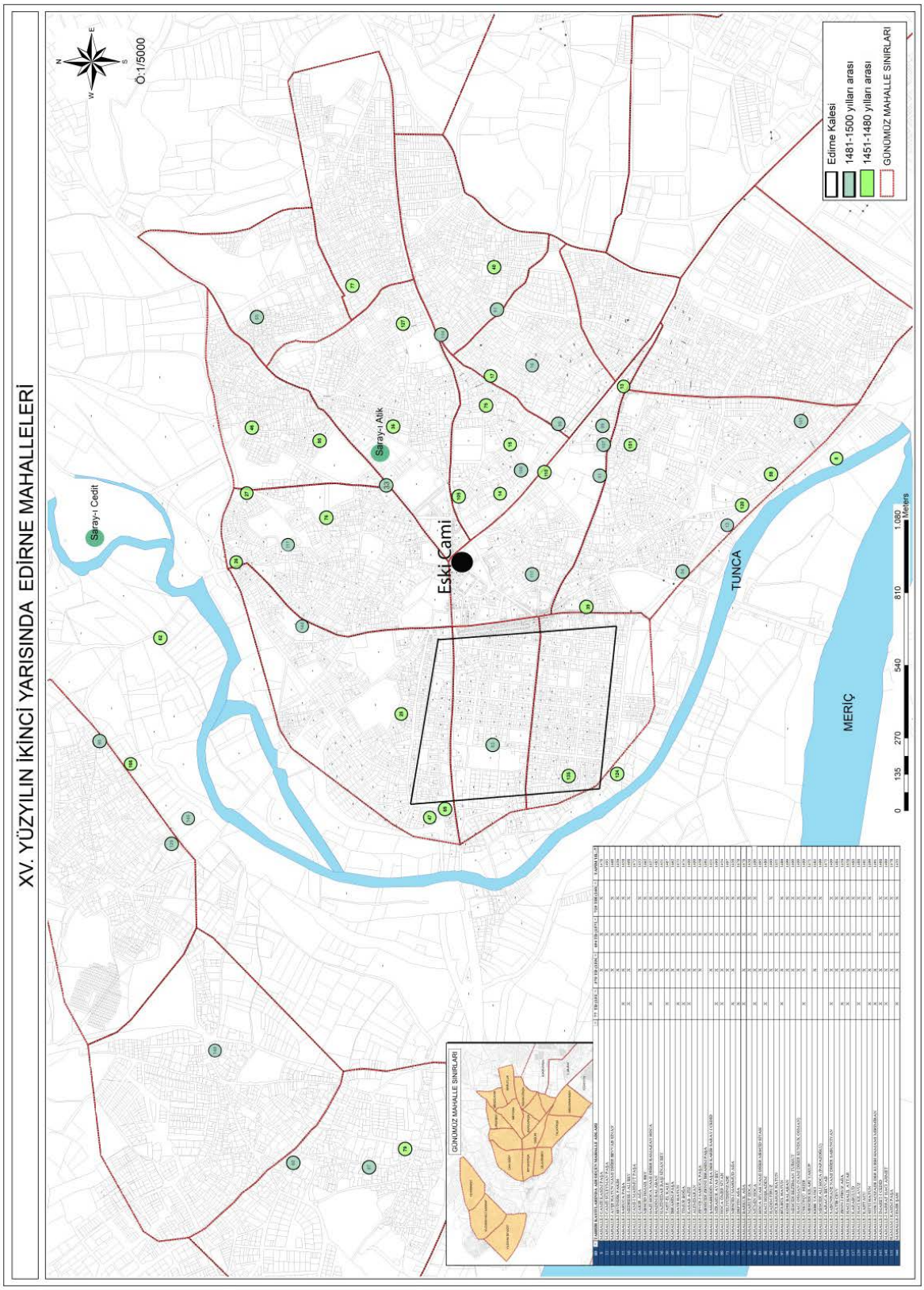
batı sınırı arasındaki alan. İkincisi, XV yüzyılın ilk yarısında sadece bir mahallenin tespit edilebildiği Tunca nehrinin batı sahili ve son olarak ta ilk yarıda da mahalle oluşumuyla dikkat çeken Tunca'nın doğu sahili ve kalenin batı ve güney duvarı ile Tunca arasında kalan bölgedir.

Eski caminin kuzeydoğu ve doğusunda; kuzeyde kıyık caddesi, güneyde Eski İstanbul caddesiyle sınırlandırılmış alan, en genel şekliyle kuzeybatı –güneydoğu yönünde yer yer sert bir eğime sahiptir. Saruca Paşa mescidinin bulunduğu noktada 80 metre olan yüksekliğin Ayşe kadın camiinde 40 metreye kadar düştüğü görülmektedir. İşte bu eğimli alan üzerinde doğu-batı yönünde oluşturulan teraslar üzerinde kurulan mahalleler yer almaktadır. (Şekil 5.7)

Şekil 5.7 İskelebaşı-Buçuktepe Arası Arazi Profili

Dönem haritası incelendiğinde bölgedeki mahallelerin merkezini oluşturan mescitlerin, XV. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olanların Kent merkezine daha yakın olduğu görülmektedir. Bu durum XV. yüzyılın ilk yarısında iskan sahasının zaviyeler aracılığıyla sınırlarının tanımlandığı şeklindeki savımızı destekler niteliktedir. (Şekil 5.8.) Tunca nehrinin batısında XV. yüzyılın ikinci yarısında imar faaliyetlerinin artması, M. 1451 yılında yapımına II. Murat tarafından başlanan Saray-ı Cedit'le açıklanabilir. Tunca'nın batısında Yeni Saray'ın inşa edilmesine paralel olarak bölgenin artan yoğunluğu, kent kurgusunun dışı olarak tarif edilecek bu alanda imar hareketinin artmasıyla sonuçlanmıştır. Bölgedeki artan nüfusun sosyal olarak desteklenmesi için M. 1484-88 tarihleri arasında II. Bayezıd tarafından inşa ettirilen İmaret-i Cedit

Şekil 5. 8 XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Mahalleleri

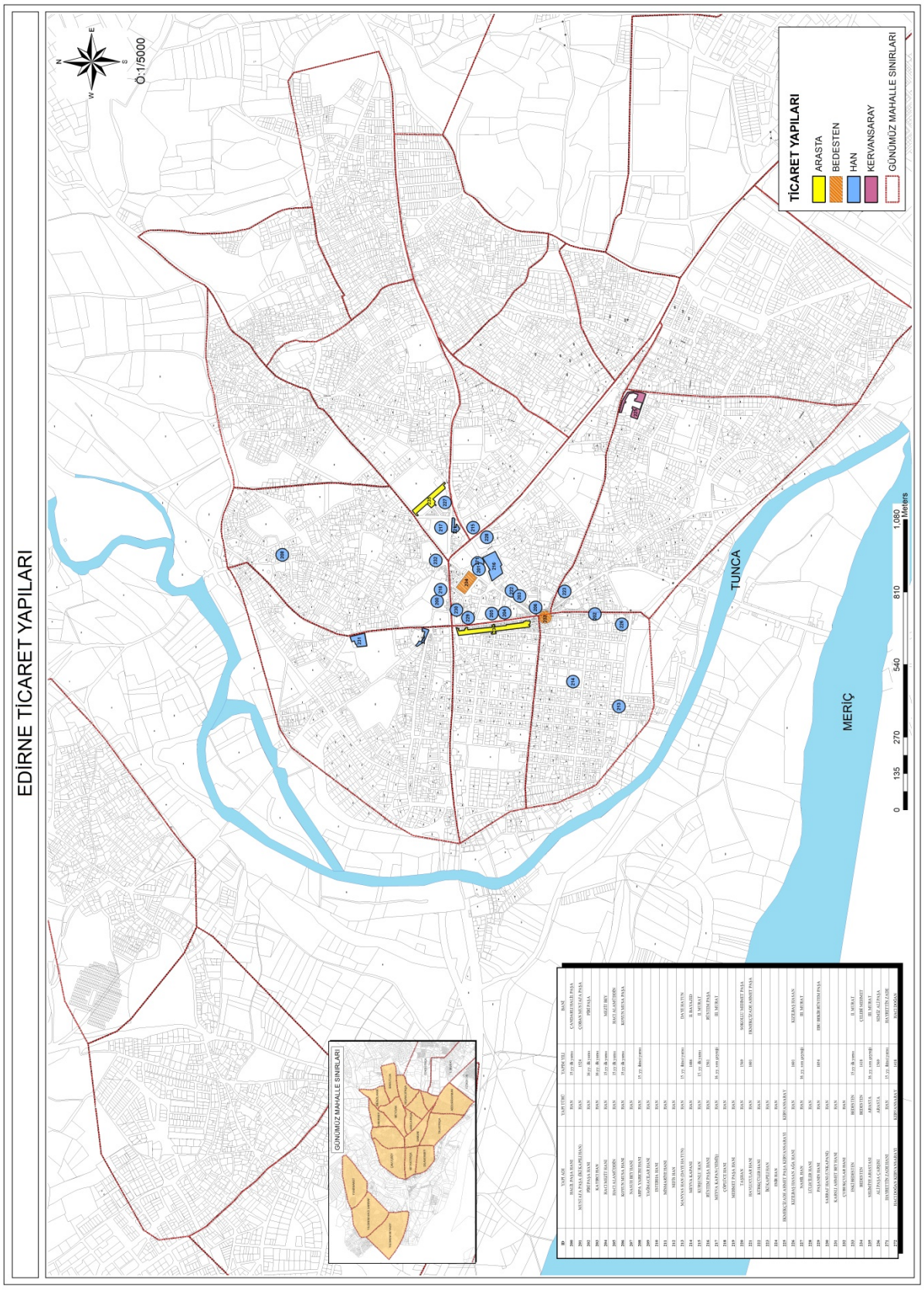
kentin bu noktasında ikinci bir merkez tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni Saray'la Külliye arasında oluşan aks üzerinde çeşitli dini ve sosyal yapılar etrafında mahalle oluşumu gözlenmektedir. XV. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu merkezle, kentin ticari merkezi arasında fiziki bağ, inşa edilen köprülerle kurulmuştur. Bu köprülerde kuruldukları noktalarda kentin mahalle oluşumunda etkili olmuştur. Örneğin Edirne Yeni Sarayını kente bağlayan Kanuni köprüsünün doğu sahilinde Beylerbeyi, Muradiye ve Saray-ı Atik'in oluşturduğu üçgen alan içerisinde XV. yüzyılın ikinci yarısı mahallelerinin sayısının arttığı gözlenmiştir.

XV. yüzyılın ilk yarısında tercih edilen iskân sahalarından olan, kent merkezinin güneyi, Tunca nehrinin kenarı XV. yüzyılın ikinci yarısında da yoğun yapılaşmaya sahne olmuştur. Özellikle nehir ticaretinin etkisiyle İskelebaşı olarak bilinen Tunca Köprüsünün kuzey sahilinin yoğunlaştığı görülmektedir. Nehir ticareti ile İstanbul'dan gelen ticaret yolu, Kalenin doğu duvarına paralel bir yolla daha XV. yüzyılın ilk çeyreğinde bağlanmış idi. Bu yol kuzeye doğru devam ederek kalenin kuzeydoğu köşesinde önce, kent merkeziyle sonrasında Beylerbeyi İmaretinin önünde Saraçhane semtinde tekrar nehirle birleşmektedir.

5.2. Ticaret Yapılarının ve Hamamların Kent Kurgusuna Etkisi

İncelediğimiz dönem içerisinde inşa edilen ticaret yapılarının lokalize edildiği kent haritası incelendiğinde, Ticaret yapılarının yoğunlaştığı bir bölge olduğu ve söz konusu bölgenin Edirne'nin Osmanlı dönemi yerleşim sahasının geometrik merkezi olduğu gözlenmektedir. (Şekil 5. 9)

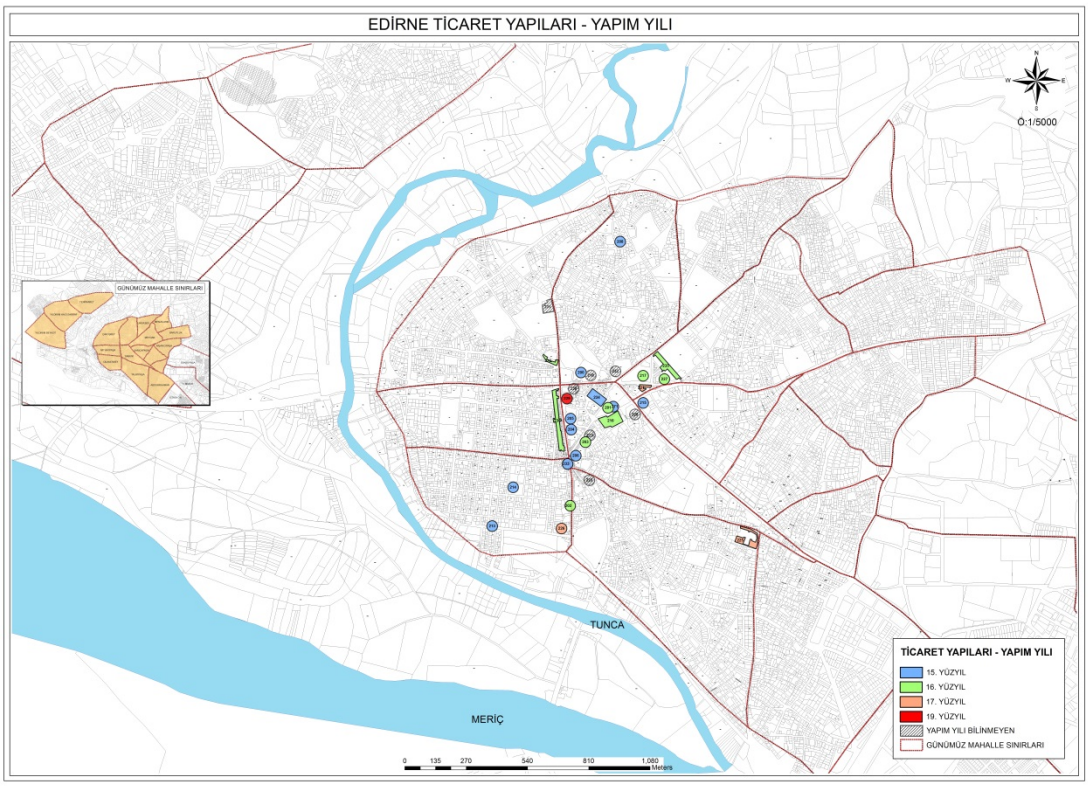
XV. yüzyılın hemen başında diğer yapı gruplarıyla beraber eş zamanlı olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Kale dışı yerleşimde tanımlanan ticaret bölgesi XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Edirne Kalesinin doğu suruna paralel olarak gelişen Gazi İbrahim Bey Mescidi, Fındık Fakih Mescidi ve Eski Camii'nin köşelerini oluşturduğu üçgen alanın içerisinde tanımlanmıştır. Bu alan güneyde nehir kenarında yer alan İskele başıyla da bağlantılıdır. Özellikle XV. yüzyılın ikinci yarısında Balaban Paşa Zaviyesi'nin inşasıyla nehir ticaretiyle kent merkezi arasında kurulan ilişki güçlendirilmiştir.

Şekil 5.9 Ticaret Yapıları

Edirne'de yer tespiti yapmayı başarabildiğimiz ticari yapıların 2'si arasta, 2'si Bedesten, 1'i Kervasaray ve diğer tüm örnekler han'dır. İnşa tarihlerine göre üretilen harita incelendiğinde XV. yüzyılın İlk 15 yılı içerisinde, Fetret devri devam ederken, Gazi İbrahim Bey mescidi ve Fındık Fakih arasında, İstanbul kapısı yakınlarında Koyun Musa Hanının inşa edildiği görülmektedir. Ardından bu aks üzerinde kalenin Orta kapısı'nın karşısında Hacı Alamüddin Hanı ve Mezit Bey Hanı ile bölgenin ticari karakteri güçlenmiştir. Gazi İbrahim Bey ve Eski Camii arasında da XV. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş iki han bulunmaktadır. Günümüzde tümen binası olarak kullanılan yapının bulunduğu alanda yan yana oldukları anlaşılan bu hanlardan ilki Çöplüce han, diğeri Halil Paşa Hanıdır. XV. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ve lokasyonu yapılabilmiş son yapı ise Eski Camiinin kuzeydoğusunda günümüzde askerlik şubesinin bulunduğu parsel üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Edirne'nin Çelebi Mehmet'le başlayan ticaret yapılarının inşası tüm XVI. yüzyıl boyunca da sözü edilen üçgen içerisinde geliştiği görülüyor. Bu durumun XV. yüzyıl için istisnaları Baba Demirtaş mahallesinde Arpa Yazıcı (Katib-i Cevv) Hanı ve Kaleiçi'nde biri Kilise Camii yakınında Meyva Kapanı, diğeri Halebi Camiinin yakınında Esir Hanı'dır. Bu ticari çekirdek, XVII. yüzyıla tarihlenen Yemiş kapanı ve

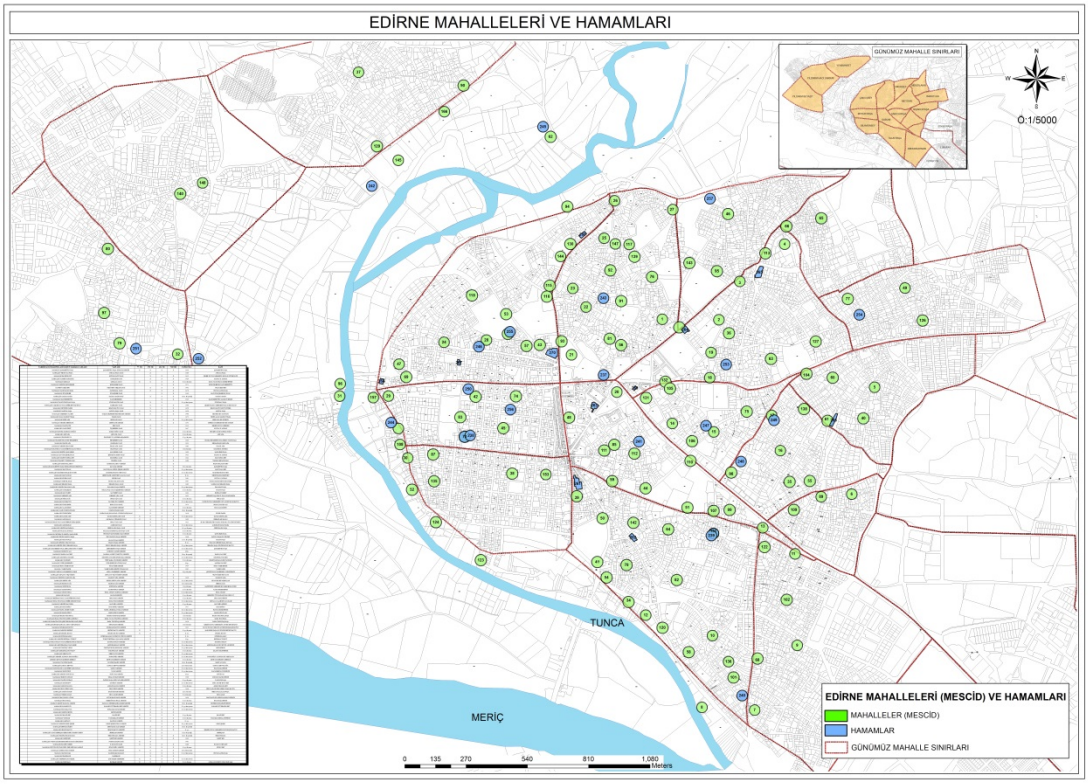

Şekil 5.10 İnşa Tarihlerine Göre Ticaret Yapıları

Havlucular Hanı gibi yapılarla Selimiye Külliyesine doğru genişleme göstermektedir. Selimiye Külliyesinin inşası sonrasında görülen bu genişlemeye rağmen Edirne için kent merkezi bugünde geçerli olduğu gibi, her zaman Eski Camii ve ona vakıf olarak inşa edilen Bedesten olmuştur.

Kentin çeperlerine doğru uzayan yollar mutlak suretle geometrik merkez olarak tarif ettiğimiz ticari alana bir köşeden temas etmektedir.

Edirne'de inşa edilen hamamların kent haritası üzerindeki dağılımı incelendiğinde, hamamların yer seçimindeki temel saikin kolay ulaşılabilir olma niteliğini önceledeği görülmektedir. Öyle ki tespiti yapılabilen bütün hamamlar kent alanına dengeli bir mesafede yerleştirilmiştir. Yaklaşık olarak dört ila beş mahalle için bir hamam tanımlandığı anlaşılmaktadır. (Şekil 5.11)

Şekil 5.11 Edirne Mahalleleri ve Hamamları

BÖLÜM 6

SONUÇ

XV. yüzyıl, Osmanlı uygarlığı için pek çok açıdan doruk noktasının yaşanacağı XVI. yüzyılın hazırlayıcısı olarak görülebilir. Kuşkusuz tarihsel olarak böylesi bir değerlendirme yerinde olacaktır. Ancak XV. yüzyıl Osmanlı dünyasına ilişkin sahip olduğumuz bilgilerin azlığı düşünülünce böylesi bir kabulü bilimsel olarak desteklemenin zorluğu görülecektir. "XV. Yüzyılda Edirne'nin Kentsel Dönüşümü" başlıklı bu çalışmanın ulaşmaya çalıştığı en doğal sonuç kuşkusuz, Edirne'nin tanımlanan dönemde tüm bileşenleriyle bir Osmanlı kentine dönüştüğünü ortaya koymak olacaktır. Çalışmanın buraya kadar anlatılanlar çerçevesinde, ağırlıklı olarak XVI. yüzyıl verilerini kullanarak, geriye dönük bir okumayla XV. yüzyıl Edirne'sinin fiziksel koşullarına ilişkin ulaştığı sonuçlar kısaca şu şekildedir:

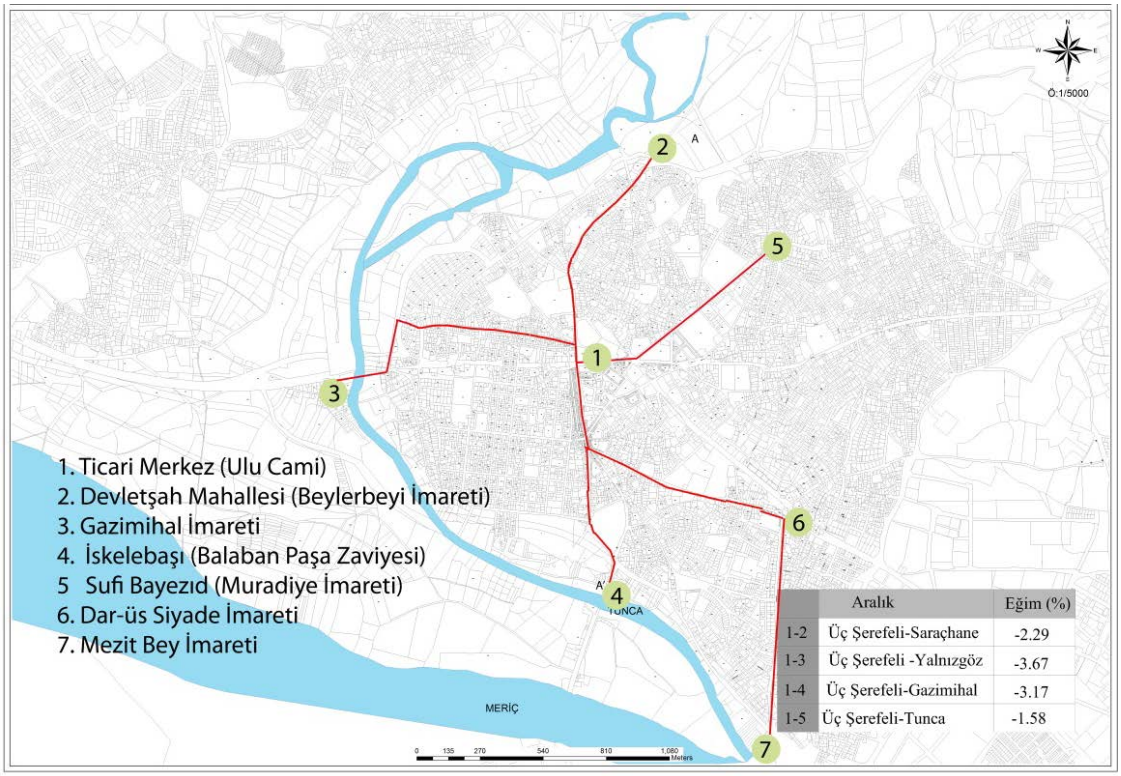
- Edirne bir Roma kenti olarak kurulduğu II. Yüzyıldan sonra yaklaşık 1000 yılı aşkın bir süre, sahip olduğu stratejik önem nedeniyle ilk kuruluş nüvesi olan kalenin dışına çıkamamıştır. Bu durumda Edirne'nin Balkanlar yol sistemi içerisindeki yeri nedeniyle, İstanbul'un savunma hattının önemli bir merkezi olması etkilidir. Osmanlı fethi sonrasında ise özellikle XV. yüzyılın ilk çeyreği sonrasında Balkan fütuhatının ilerlemesi ve bölge güvenliğinin sağlanması ile aynı stratejik nedenlerle Edirne'nin gelişimi hız kazanmıştır. Buna göre Osmanlı öncesi Edirne'nin askeri ve ticari bir durak noktası olarak önemi varken Osmanlı sonrası bu niteliklerine yönetimsel ve kültürel bir karakter kazandırdığı görülmektedir.
- M. 1402 yılında Ankara Savaşı sonrası yaşanan çalkantılı dönemin ardından Osmanlı'nın yeni yönetim merkezi olan Edirne, bu siyasi gelişmenin sonuçları itibarıyla kentsel bir büyümeye sahne olmuştur. M. 1453 yılında İstanbul'un

fethedilmesi ve ardından devletin merkezi haline getirilmiş olmasına karşın Edirne'nin fiziksel gelişiminde bir duraklama yaşanmamıştır. Bunun nedeni Osmanlı'nın Fatih devri ve sonrasında tüm klasik devir boyunca batıya yaptığı seferlerinin devamı ve bu askeri harekatların merkezi olarak Edirne'nin kullanılmasıdır.

- Edirne'de Osmanlı fethi sonrasındaki ilk yerleşimler mevcut dokunun devamı niteliğindedir. Kale içinde camiye dönüştürülen eski kiliselerin etrafında kurulan mahalleler, askeri ve ticari yolun üzerinde yine Doğu Roma'dan kalma bir yapının temelleri üzerinde yükselen Yıldırım İmareti, ilk iskan sahaları olarak karşımıza çıkıyor. Fetihten önce Hıdırlıkta yer alan zaviye ve tekke merkezli yerleşim dışında Kale dışı ilk yeni yerleşim sahası, Eski Saraydır.
- Fiziksel alanı tanımlayan egemen öğeler, Osmanlı Sultanları, hanedan mensupları, paşalar, beyler, ulema sınıfı temsilcileri gibi çeşitli sosyal sınıfların oluşturduğu vakıflara dayalı dinsel ve sosyal yapılar ile yerleşik ticaret etkinlikleriyle kentsel karakteri güçlendiren ticaret kesimi yapılarıdır.
- Ulu Camii ve Bedestenle belirlenen kent merkezinin sınırları henüz XV. yüzyılın ilk çeyreğinde, bedestene göre konumlanmış hanlar ve ticaret akslarıyla belirlenmiştir. XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyılın başlarına kadar Edirne'de ticaret bölgesinin gelişimi devam etmiştir. Sözü edilen gelişme ticaret bölgesinin fiziki sınırlarındaki bir genişlemeden çok XV. yüzyılda tanımlanmış ticaret bölgesinin yoğunluğunun artması şeklindedir. Ticaret bölgesi bağlamında fiziki bir büyümeden sadece Eski Camii ile Selimiye Külliyesi arasındaki alanda söz edilebilir.
- XV. yüzyılda varlığı tespit edilebilen 110 mahallenin neredeyse tamamı bir dini ve sosyal yapıya karşılık gelmektedir.
- Sözü edilen yapıların çok önemli bir kısmının mescit, az sayıda zaviye, iki tane medrese ve bir tane darphane olduğu gözlenmiştir. Bu yapı tipleri içerisinde zaviyelerin kent haritasındaki konumlanışlarının diğerlerinden farklı niteliklere sahip olduğu gözlenmiştir. Buna göre;
    - Zaviye merkezli mahallelerin tamamı kent planına eş merkezli bir düzenlemeyle yerleştirilmiştir.

- Zaviyeli yapıların hepsi kuruldukları tarihlerde merkezden çepere doğru gelişen kent kurgusunun dışındadır.
- Hepsi kent girişlerinde yer almaktadır.
- Zaviyeli yapıların tamamı merkeze bir noktadan temas eden ana yollar ile bağlıdır. Bu yollar XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Çelebi Mehmet döneminde söz konusu zaviyeli yapıların inşasından önce tamamlanmıştır. Muradiye'ye bağlanan yol M. 1412 yılında Sufi Bayazıd mescidi ile, Beylerbeyi İmaretine ulaşan yol M. 1413 yılında Devlet Şah Mescidi ile, Köprübaşındaki Balaban Paşa Zaviyesine ulaşan yol ise 1418 tarihli Fındık Fakih Mescidi ile belirlenmiştir. Zaviye kuruluşlarında diğer ikisi ise Osmanlı öncesi yol ağı üzerinde konumlanmıştır. Dar-ül Siyade Eski İstanbul Caddesi (Via Militaris) üzerinde, Gazi Mihal ise kentin batısında Roma menşeili Gazi Mihal köprüsünün başında yer almaktadır.

- Edirne'nin XV. yüzyıl boyunca Osmanlı Kentine dönüşümü, 3 aşamada tanımlanabilir.
  - XV. yüzyılın ilk çeyreğinde, Kale dışı ticaret merkezi oluşumu, Merkez-Devlet Şah Mahallesi (Saraçhane), Merkez-Gazi Mihal Mahallesi, Merkez Balaban Paşa Zaviyesi Mahallesi (İskelebaşı) ve Merkez- Sufi Bayazıd Mahallesi (Eski Saray) aksının oluşumu tamamlanmıştır. (Şekil6.1)
  - XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde, kent planında merkeze bağlı olarak tanımlanmış aksların sonuna inşa edilen zaviyeli yapılar aracılığıyla kentin gelişim noktalarının belirlenmesi. Eş merkezli olarak tanımlanmış bu yapıların kale dışı ticari merkeze ve birbirlerine yollarla bağlanması.
  - XV. yüzyılın ikinci yarısında merkezle zaviyeli yapılar arasında çoğu zaman mescit merkezli mahallelerin kurulmasıyla kent kurgusu tamamlanmıştır. Bu dönemde ayrıca Yeni Saray'ın yapımı sonrası Tunca nehrinin doğusunda iskan sahalarının yeni mahalleler aracılığıyla oluşmasından söz edilebilir.

Şekil 6.1 XV. yüzyılın İlk Çeyreğinde Merkez-Çeper Arasında Oluşan Akslar

- XV. yüzyılın ilk yarısında varlığı tespit edilen 55 mahallenin 7'si çelebi Mehmet döneminde kurulurken 48 mahallenin II. Murat döneminde kurulduğu görülmektedir. İki dönemin haritaları çakıştırıldığında,
    - Çelebi Mehmet döneminde oluşturulan aksların II. Murat döneminde belirginleştirildiği ve yoğunluğun arttığı izlenmektedir.
    - İlk gelişim sahasının önce Gazi İbrahim bey mescidi ardından Eski Cami ve bedestenle tanımlanan merkezle, konsantrik bir ilişki içerisinde olan ve kenti kuzey, batı ve güney istikametinde çeviren Tunca nehrinin doğu sahili boyunca olduğu gözlenmiştir. Nehre paralel olarak yaklaşık 35 metre eğrisi üzerine yapılmış, kavisli bir yolla birbirine bağlanan bu alan kuzey güney aksı boyunca günümüzde hükümet caddesi ve devamında saraçlar caddesiyle birbirine bağlıdır. Plan düzleminde Gazi İbrahim Bey Mescidi ve Camii Cedit (Üç Şerefeli) merkezli bir yarım daire formu veren bu gelişim sahasının güneybatısında Edirne kalesi yer almaktadır. Kuzey batısı ise adeta kalenin kapladığı alanın simetrisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki alan için ortalama eğimler yaklaşık olarak aynı

olmasına karşın Osmanlı dönemi gelişen ve günümüzde Çavuş Bey mahallesi olarak anılan alanda kısa mesafelerde daha sert eğimin olduğu gözlenmektedir.

- Tunca nehri kenarındaki yerleşim Balaban Paşanın doğusunda XV. yüzyılın ikinci yarısında dokuya katılan Süleyman Paşa Camii'ne kadar devam etmektedir.
- En yoğun yerleşim günümüzde Baba Demirtaş Mahallesi sınırları içerisinde tanımlanan alandır. Üç Şerefeli Camiinin doğusunda gelişen bu alanın güney-kuzey istikametinde uzanan Eski Cami-Muradiye aksı sınırlandırmaktadır. Söz konusu alan Tunca kıyısında Beylerbeyi ve Muradiye'nin bulunduğu tepenin eteklerinde yer alan Umur Bey Mahallesi arasındaki yolla kuzeyden sınırlandırılmıştır.
- Bu dönem haritasında Muradiye-Eski Camii ve Balaban Paşa Zaviyesinin oluşturduğu hattın doğusunun Dar-üs Siyade ve Mezit Bey İmaretinin bulunduğu alana kadar hiçbir yerleşimin olmadığı görülmektedir. Bu durumun tek istisnası Eski İstanbul Caddesi üzerindeki iki mahalledir.

- XV. yüzyılın ikinci yarısında imar faaliyetlerinin aynı hızda devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde 55 mahalle kuruluşuyla Edirne'nin Osmanlı kentine dönüşümü tamamlanmıştır.
- Bu dönem haritası ve XV. yüzyılın ilk yarısına ait haritalar çakıştırıldığında, iskan yoğunluğunun, daha önce sözü edilen Muradiye-Eski Camii ve Balaban Paşa Zaviyesi aksının doğusunda gerçekleştiği görülmektedir. Hatta XV. yüzyılın ikinci yarısı ilk çeyrek ve ikinci çeyrek olarak ayrımlandığında bu dönem imar faaliyetlerinin merkezden doğuya doğru bir hareket içerisinde olduğu tespit edilebilmektedir.
- XV. yüzyılın ikinci yarısına ilişkin lokalizasyonlar göstermektedir ki, bu dönem içerisinde ilk yarıda tanımlanmış olan kentsel dokusunun sıklaştırılması şeklinde tanımlanabilecek bir imar faaliyeti söz konusudur. Özellikle bu çabanın kentin güney bölümünde Tunca sahilinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Bu Eski İstanbul Caddesi üzerinden kente ulaşan ticari yol ile nehir ticaretinin canlılığını

koruduğu İskelebaşı'nın XV. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana olan fiziki bağının güçlenmesi olarak değerlendirilmelidir.

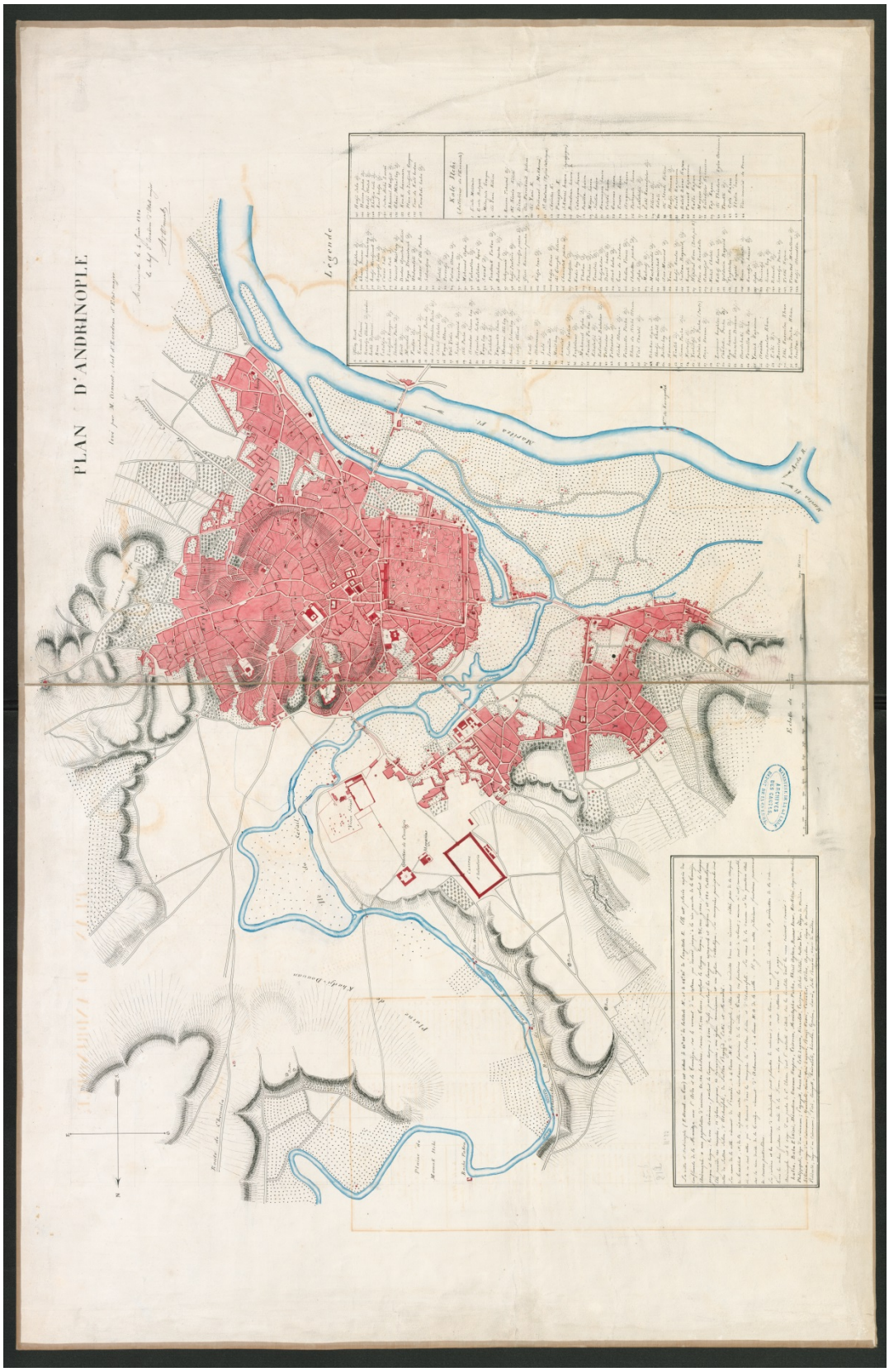
- Edirne Mahalleleri birbirlerinden sınırları kesin olarak belli duvarlarla ayrılmamıştır. Mahallelerin fiziki olarak birbirlerinden ayrılabilmeleri yollarla mümkün olabilmektir. Bu da bütünüyle bir mahallenin sınırlarının okunabilmesi anlamına gelmemektedir. Mahalleler fiziki ayrımlanması ancak mahallenin sakinlerinin tasavvurunda şekillenen aidiyet duygusuyla açıklanabilir. Zira bu soyut kavrayışı önemli hale getiren, mahalleli arasındaki ilişkiyi ister istemez bu düzeyde bir dayanışmaya yönelten hukuki düzenlemeler söz konusudur. Kısacası Mahalleler özgün yönetimsel yapıları ve yasalarla desteklenmiş kollektif yapıları sayesinde net bir biçimsel tarifleri yapılamasa da toplumsal, sosyolojik ve fiziki bir kentsel öğedir. Bu yanlarıyla kentsel biçimlenmede son derece etkili olmuştur.
- Hamamlar özellikle İslam kültür çevresinin bir yansıması olarak Osmanlı kent yaşamında önemli bir fonksiyonel yapı olarak karşımıza çıkıyor. Hamamlar Kent sağlığı açısından taşıdıkları önem nedeniyle pek çok Osmanlı Kentinde olduğu gibi Edirne'de de kent planının ayrılmaz bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Hamamların kent planındaki dağılımı incelendiğinde kabaca 4 ila 5 mahallenin ortak olarak kullanabileceği bir hamamın yer aldığı görülebilir. Başka bir deyişle birkaç mahalleden oluşan her semt için bir hamam yapılmıştır. Bu anlamda hamamlar Osmanlı kenti için "semt" tanımı yapan sosyal yapılar olarak tanımlanabilir.
- Kanaatimizce Edirne örneği üzerinden kentin belirleyicisi olan bu yapıların kronolojik olarak kent haritalarındaki lokasyonunun kente ilişkin geliştirilebilecek kentsel ölçekte yada tek yapı ölçeğinde koruma faaliyetlerinde alınacak kararlar için temel bir altlık oluşturacaktır.

- Osmanlı kenti XV. yüzyılın toplumsal ve yönetimsel yapısı içerisinde zaviyeler, mescitler, hamamlar ve ticaret yapıları aracılığıyla fiziksel bir niteliğe bürünmektedir. Tüm bu yapıların kronolojik olarak yerleştirildiği haritalarda görülmektedir ki, parsel düzeyinde toplumsal yapının niteliklerine bağlı olarak plansız, spontane bir karar süreci olsa da kentsel ölçekte Edirne'nin XV. yüzyıl

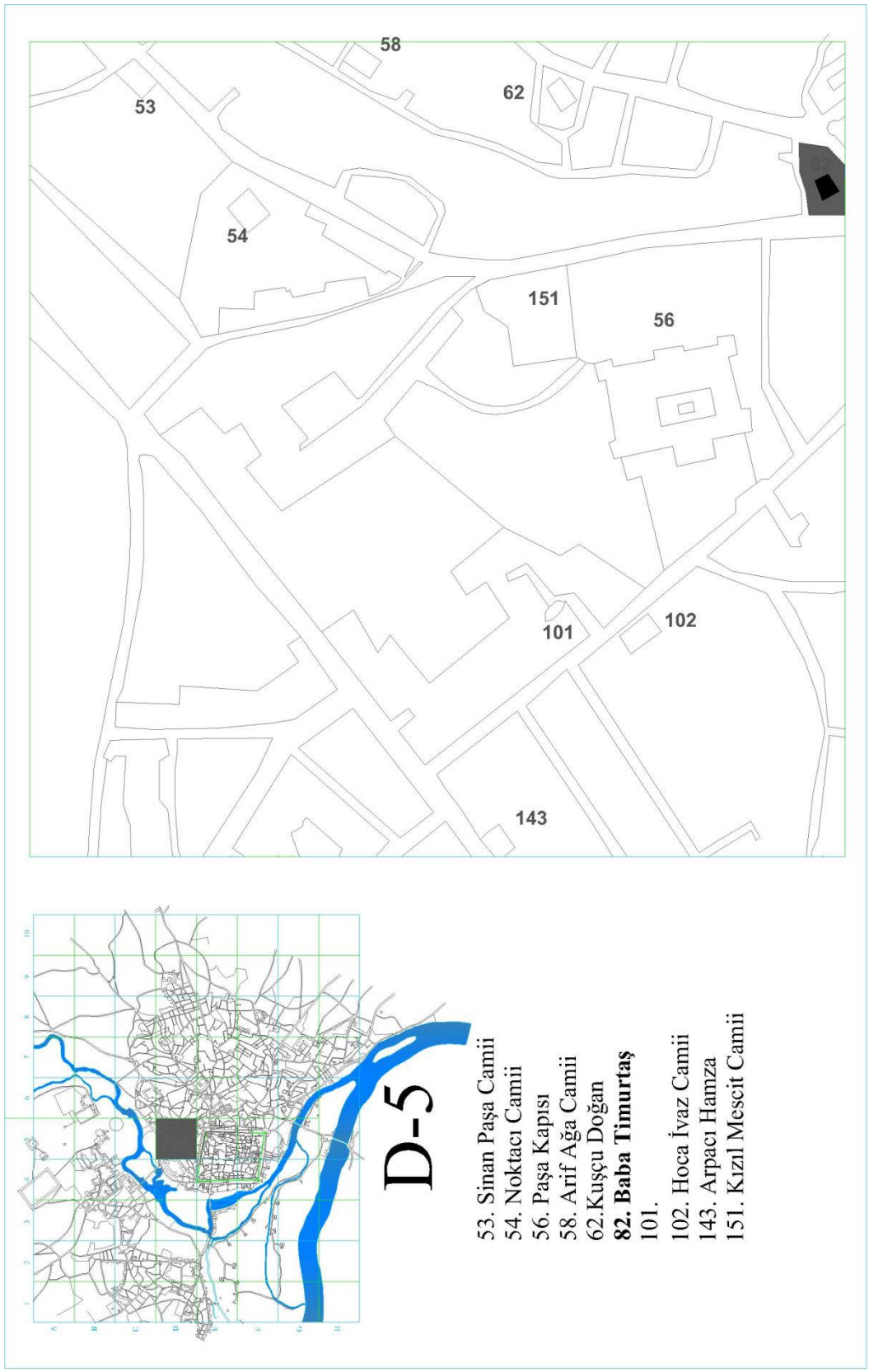
kentsel dönüşümünde bu yapılar bir planlama öğesi olarak kullanılmıştır. Farklı tipolojilerde ki yapıların kent planında kendi içinde ilişkisel bir düzende yerleştirilmeleri, Erken Dönemde Edirne'nin Osmanlı kentine dönüşümünün bir master plan çerçevesinde gerçekleştirildiğini göstermektedir.

EKLER

EK-A Osmont Plan, M. 1854

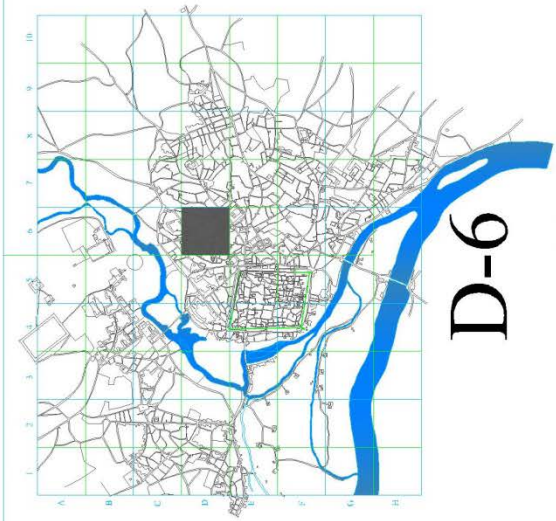

EK-A 1

58
62
53
54
151
56
101
102
143
D-5
53. Sinan Paşa Camii
54. Noktacı Camii
56. Paşa Kapısı
58. Arif Ağa Camii
62.Kuşçu Doğan
82. Baba Timurtaş
101.
102. Hoca İvaz Camii
143. Arpacı Hamza
151. Kızıl Mescit Camii

EK-A 2

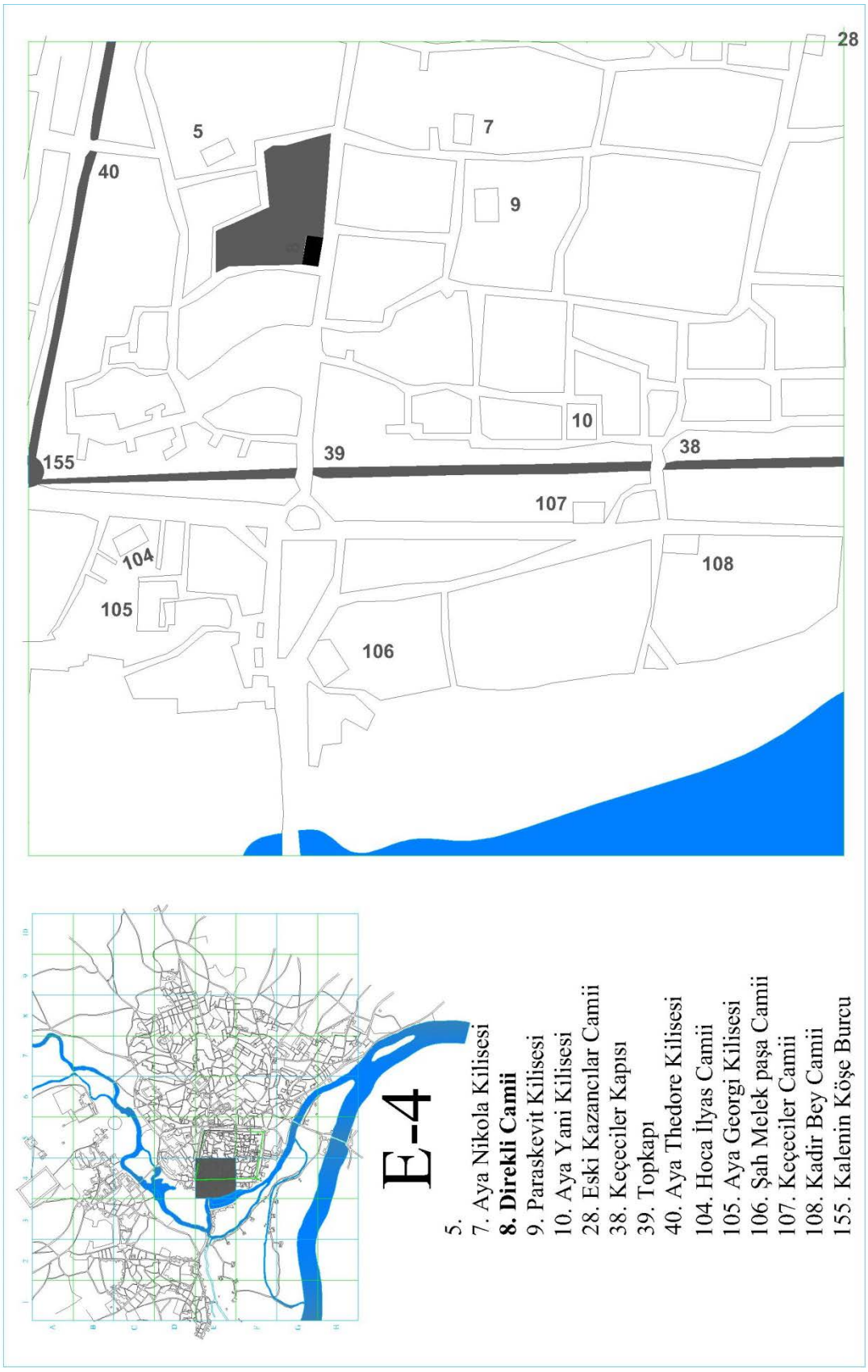

D-6

49. Hacı Halil Camii
57. Arpa Kervan Camii
58.
59. Hadım Timurtaş
61. Hacı Hasan Camii
150. Ayşe Sultan Sarayı

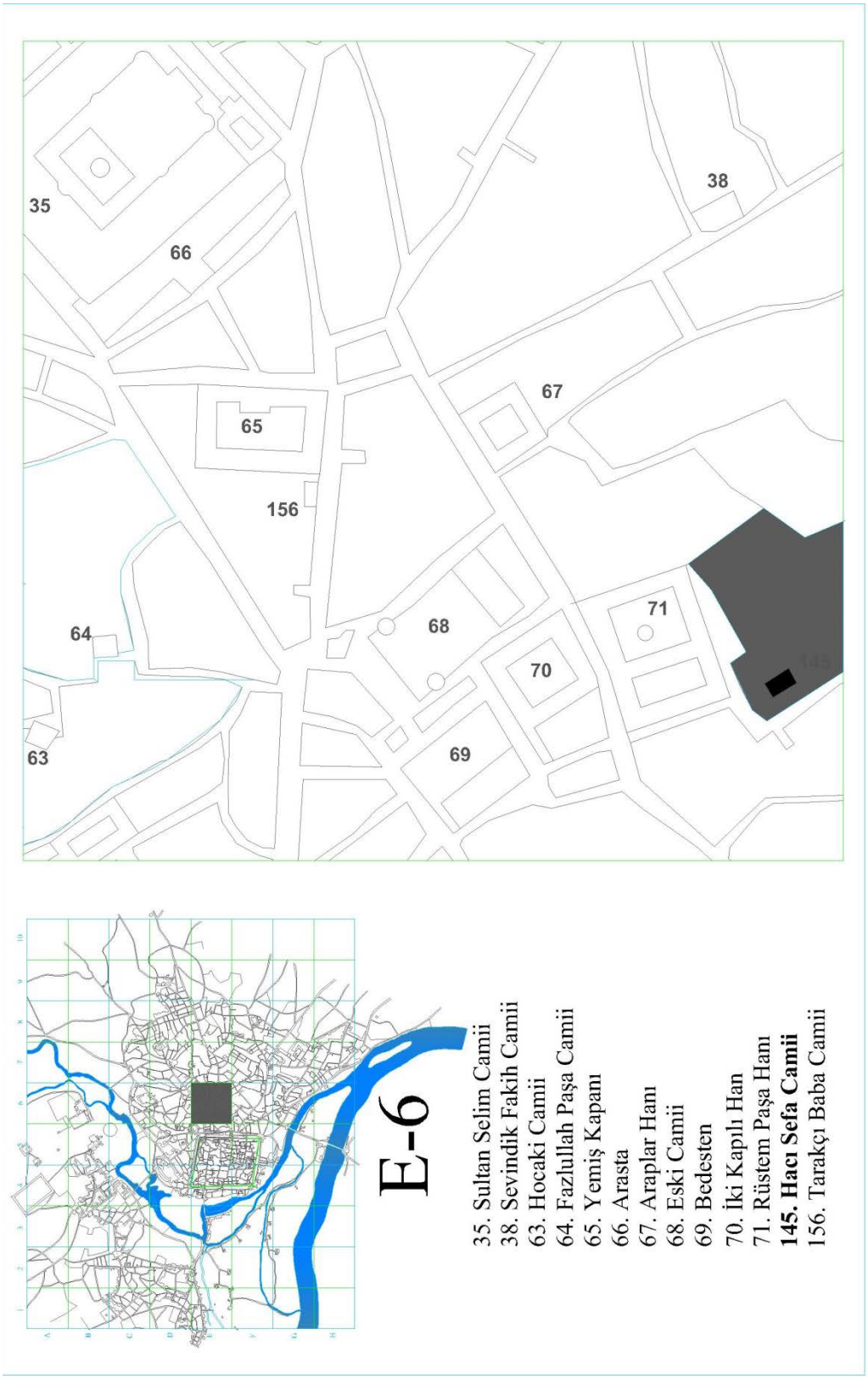
EK-A3

28
5
7
40
9
10
155
39
38
107
104
108
105
106
E-4
5.
7. Aya Nikola Kilisesi
8. Direkli Camii
9. Paraskevit Kilisesi
10. Aya Yani Kilisesi
28. Eski Kazancılar Camii
38. Keçeciler Kapısı
39. Topkapı
40. Aya Thedore Kilisesi
104. Hoca İlyas Camii
105. Aya Georgi Kilisesi
106. Şah Melek paşa Camii
107. Keçeciler Camii
108. Kadir Bey Camii
155. Kalenin Köşe Burcu

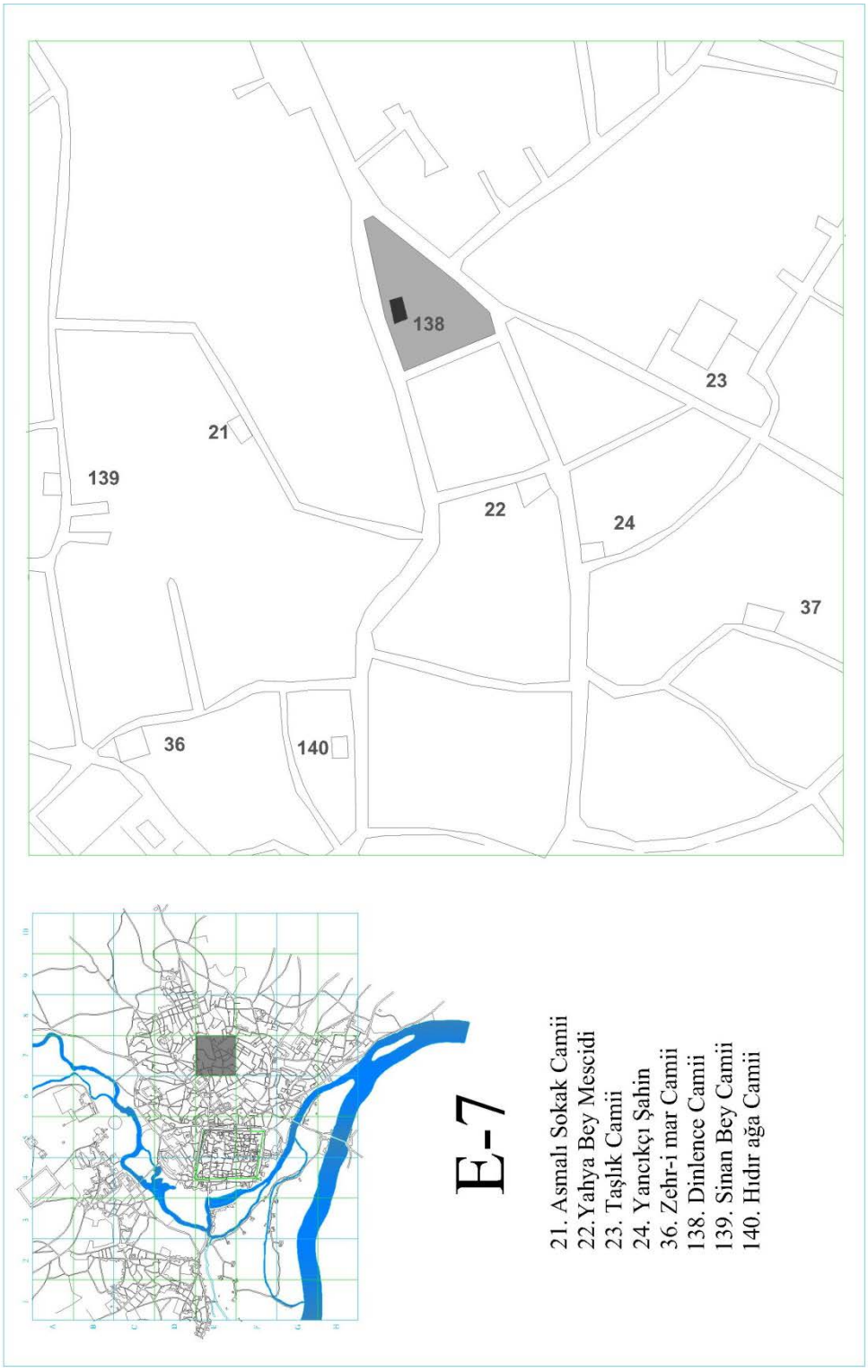
EK-A4

63
144
84
33
43
1
44
2
3
13
11
12
4
27
E-5
1. Askeri Okul
2.Bulgar Mektebi
3. Metropolit
4. Aya Yani Kilisesi
6. Kuru Çeşme Camii
11. Mahkeme
12. St. Antoine
13. Hristos Kilisesi
27. Leblebici Camii
33. Kulekapı
43. İtalyan Havrası
44. Fransız Konsolosluğu
63. Üç Şerefeli Camii
84. Ali Paşa Arasta
144. Hacı Alamüddin Camii

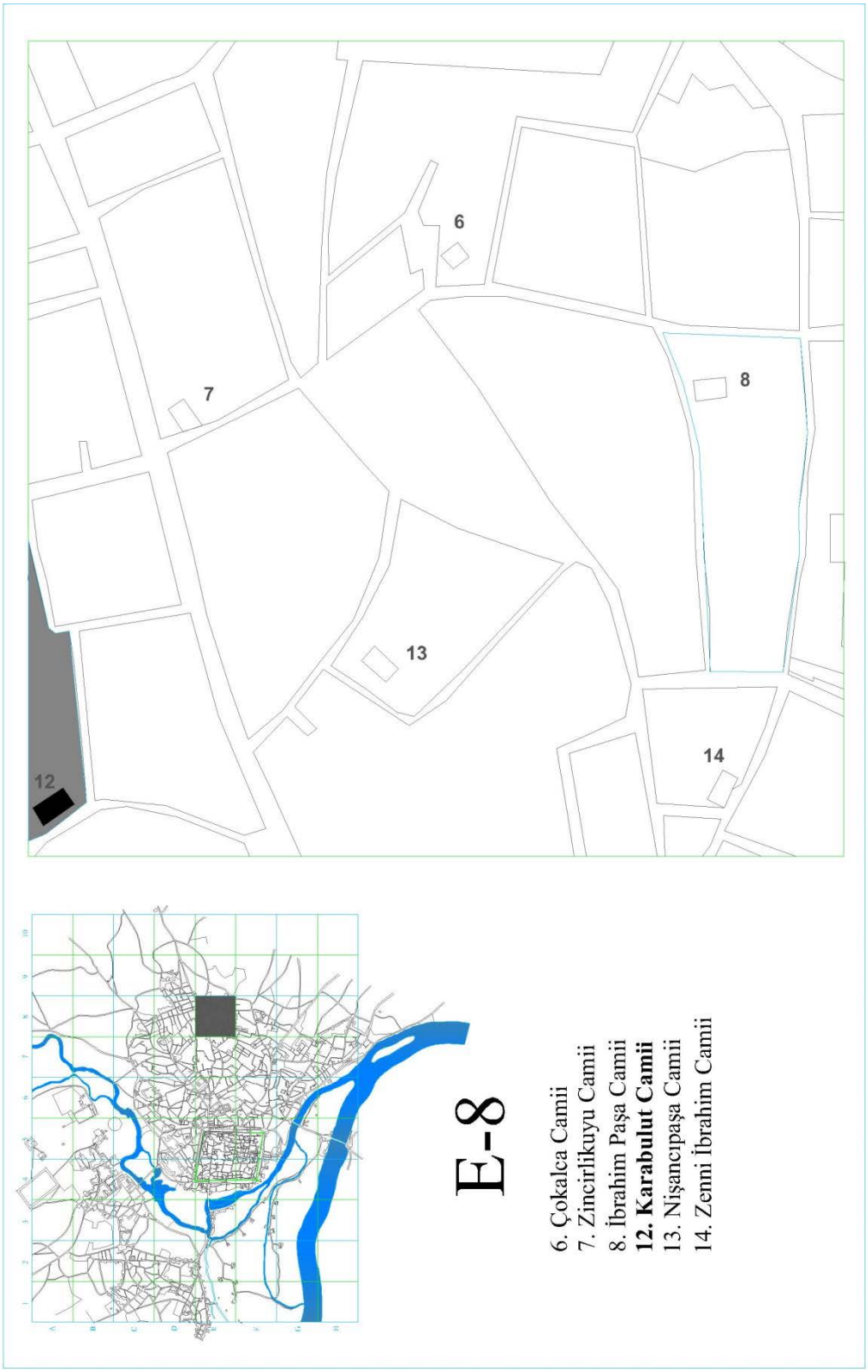
EK-A5

35
66
38
67
65
156
64
68
71
70
63
69
E-6
35. Sultan Selim Camii
38. Sevindik Fakih Camii
63. Hocaki Camii
64. Fazlullah Paşa Camii
65. Yemiş Kapanı
66. Arasta
67. Araplar Hanı
68. Eski Camii
69. Bedesten
70. İki Kapılı Han
71. Rüstem Paşa Hanı
145. Hacı Sefa Camii
156. Tarakçı Baba Camii

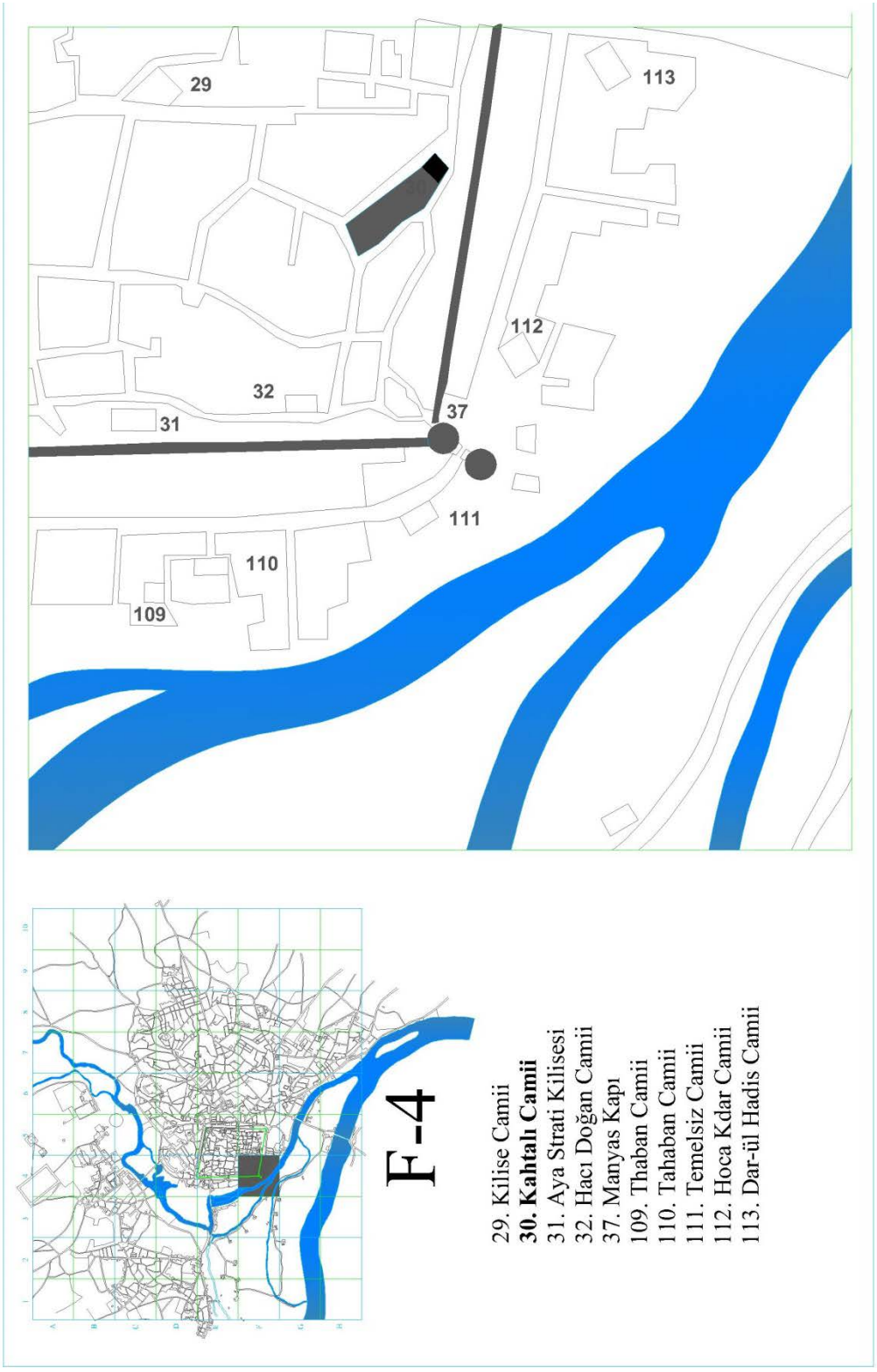
EK-A6

138
23
21
139
22
24
37
36
140
E-7
21. Asmalı Sokak Camii
22. Yahya Bey Mescidi
23. Taşlık Camii
24. Yancıkçı Şahin
36. Zehr-i mar Camii
138. Dinlence Camii
139. Sinan Bey Camii
140. Hıdır ağa Camii

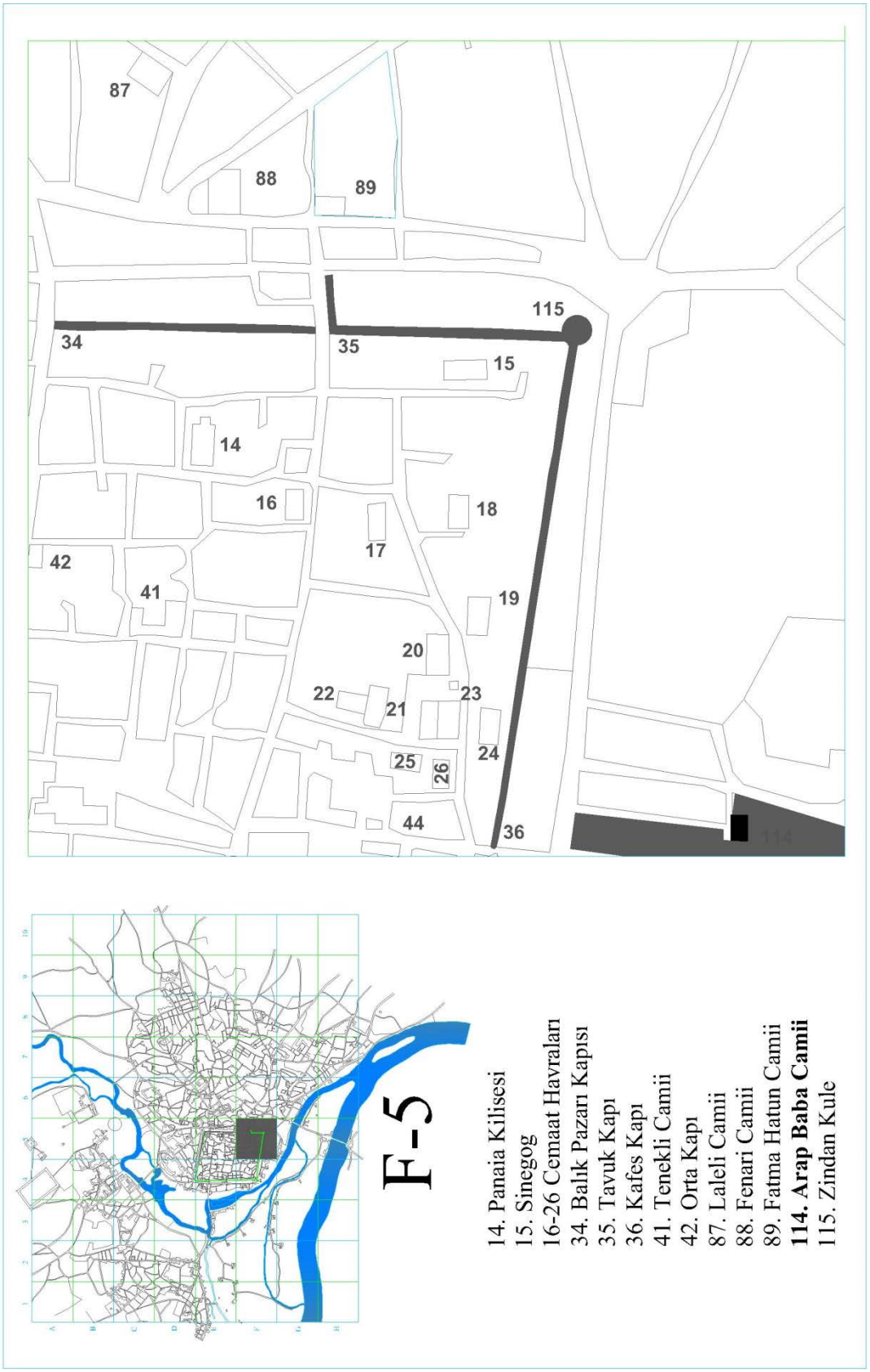
EK-A7

6
7
8
13
14
12
E-8
6. Çokalca Camii
7. Zincirlikuyu Camii
8. İbrahim Paşa Camii
12. Karabulut Camii
13. Nişancıpaşa Camii
14. Zenni İbrahim Camii

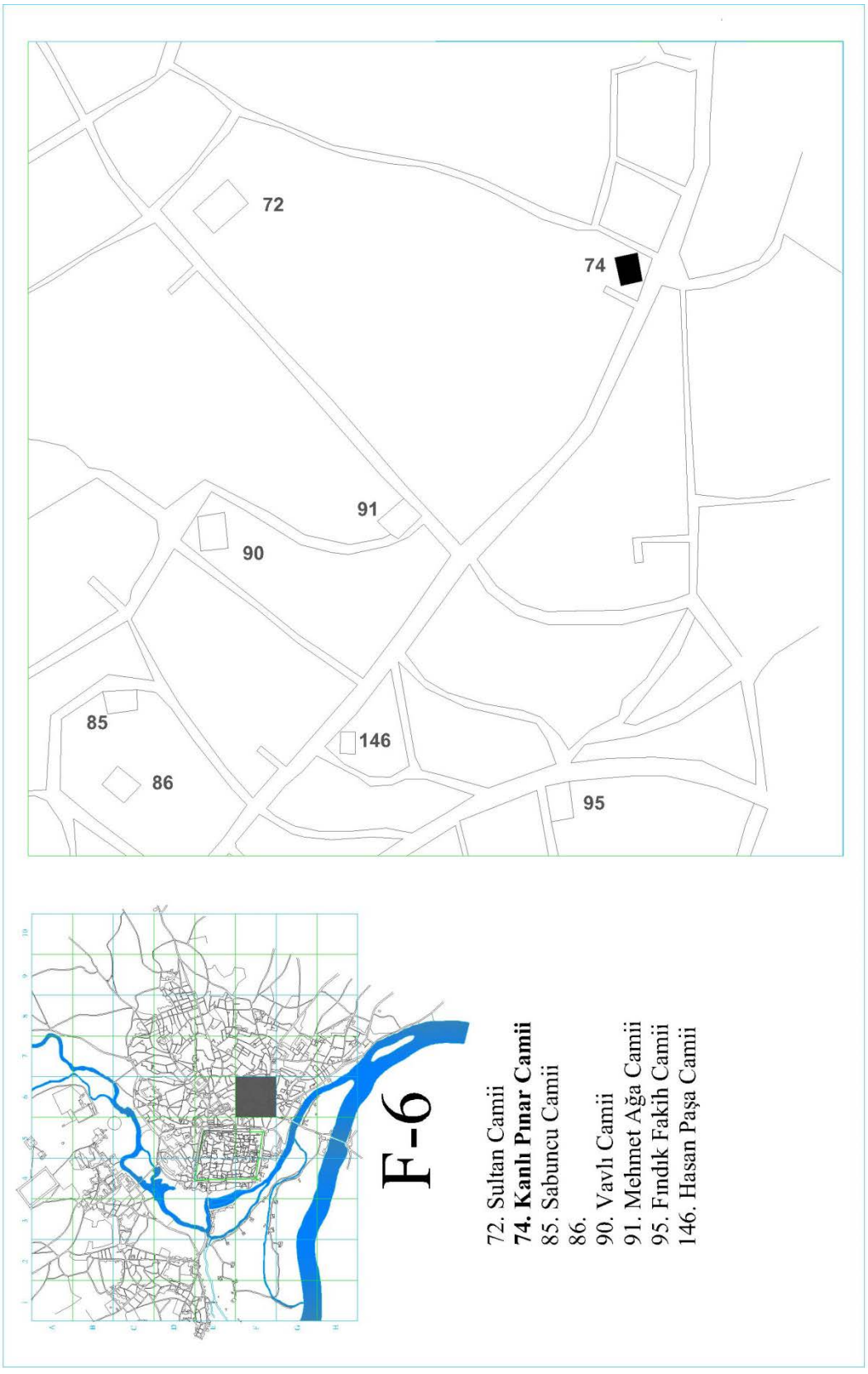
EK-A8

29
113
112
32
31
37
111
110
109
F-4
29. Kilise Camii
30. Kahtalı Camii
31. Aya Strati Kilisesi
32. Hacı Doğan Camii
37. Manyas Kapı
109. Thaban Camii
110. Tahaban Camii
111. Temelsiz Camii
112. Hoca Kdar Camii
113. Dar-ül Hadis Camii

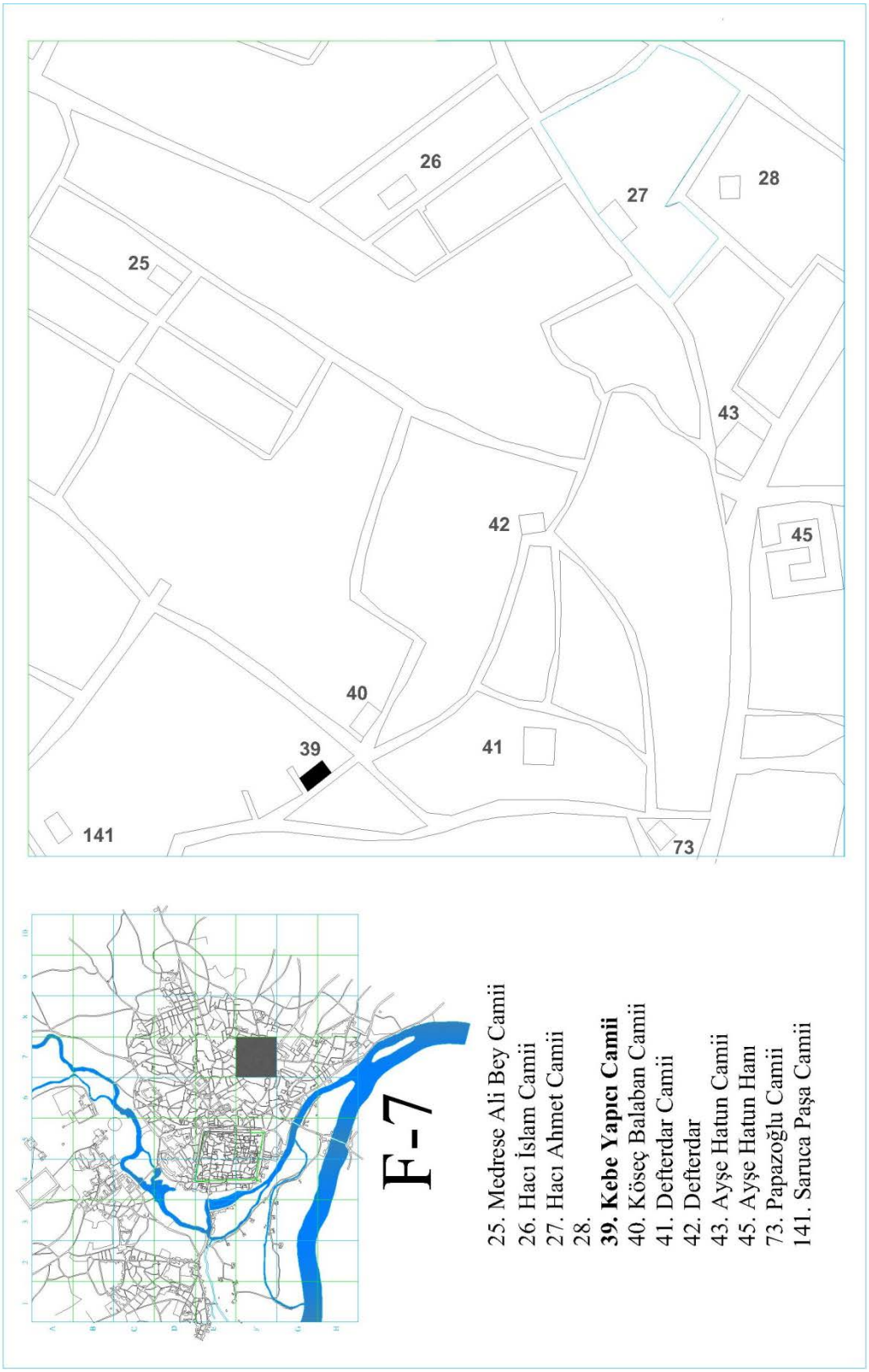
EK-A9

87
88
89
115
34
35
15
14
16
18
17
42
41
19
20
22
23
21
24
25
26
44
36
114
F-5
14. Panaia Kilisesi
15. Sinegog
16-26 Cemaat Havraları
34. Balık Pazarı Kapısı
35. Tavuk Kapı
36. Kafes Kapı
41. Tenekli Camii
42. Orta Kapı
87. Laleli Camii
88. Fenari Camii
89. Fatma Hatun Camii
114. Arap Baba Camii
115. Zindan Kule

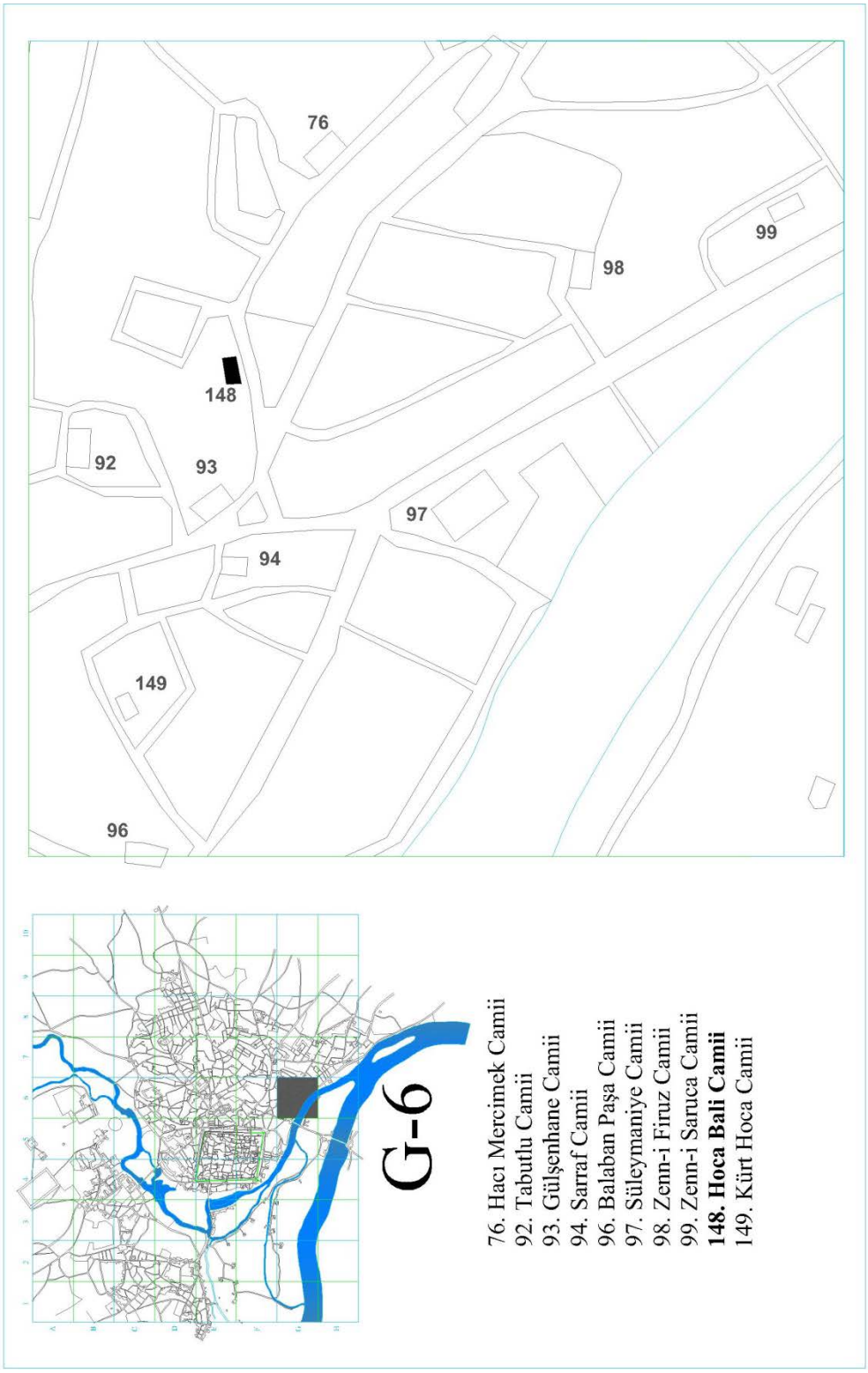
EK-A10

72
74
91
90
85
146
86
95
F-6
72. Sultan Camii
74. Kanlı Pınar Camii
85. Sabuncu Camii
86.
90. Vavlı Camii
91. Mehmet Ağa Camii
95. Fındık Fakih Camii
146. Hasan Paşa Camii

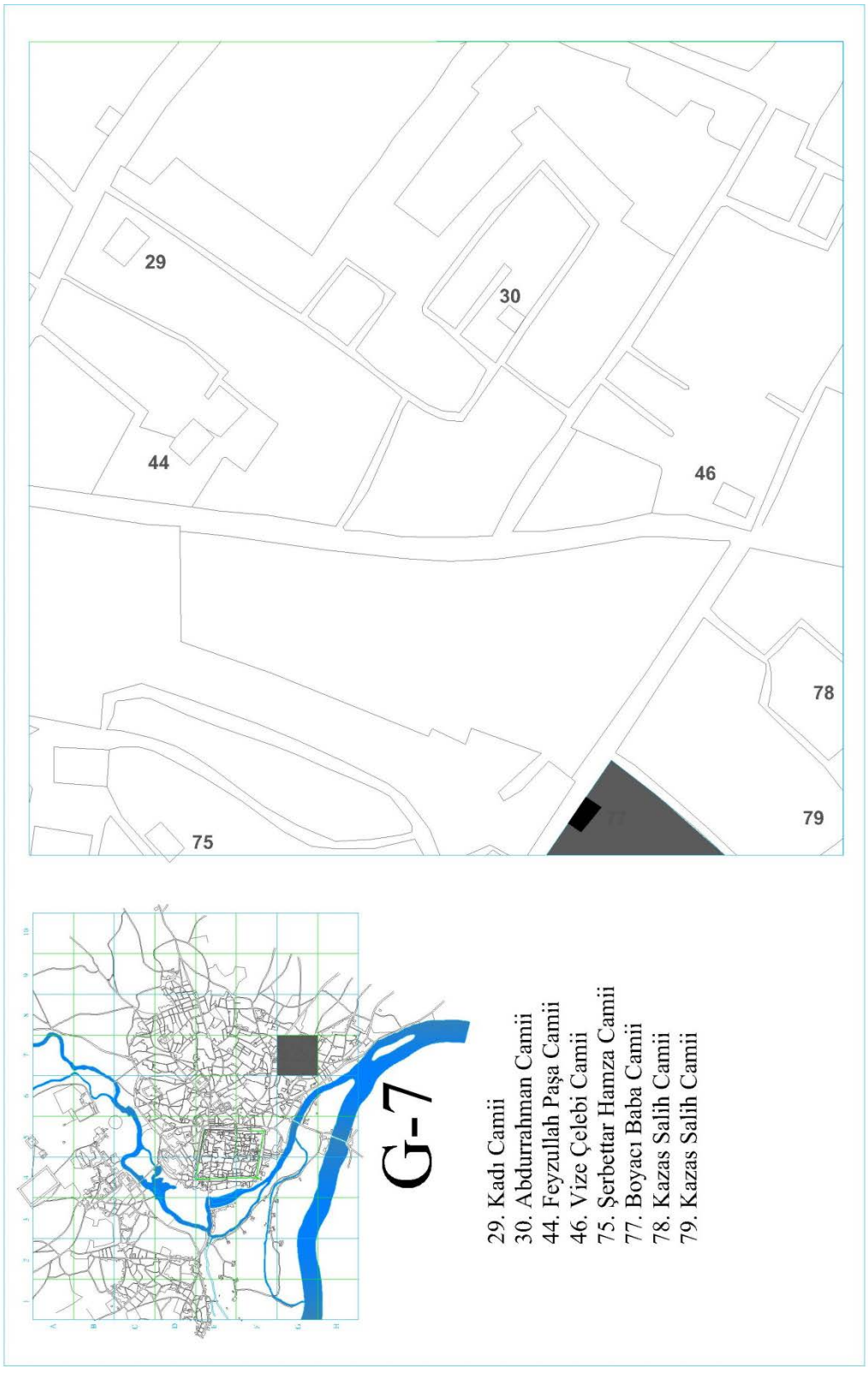
EK-A11

26
27
28
25
43
42
45
40
39
41
141
73
F-7
25. Medrese Ali Bey Camii
26. Hacı İslam Camii
27. Hacı Ahmet Camii
28.
39. Kebe Yapıcı Camii
40. Köseç Balaban Camii
41. Defterdar Camii
42. Defterdar
43. Ayşe Hatun Camii
45. Ayşe Hatun Hanı
73. Papazoğlu Camii
141. Saruca Paşa Camii

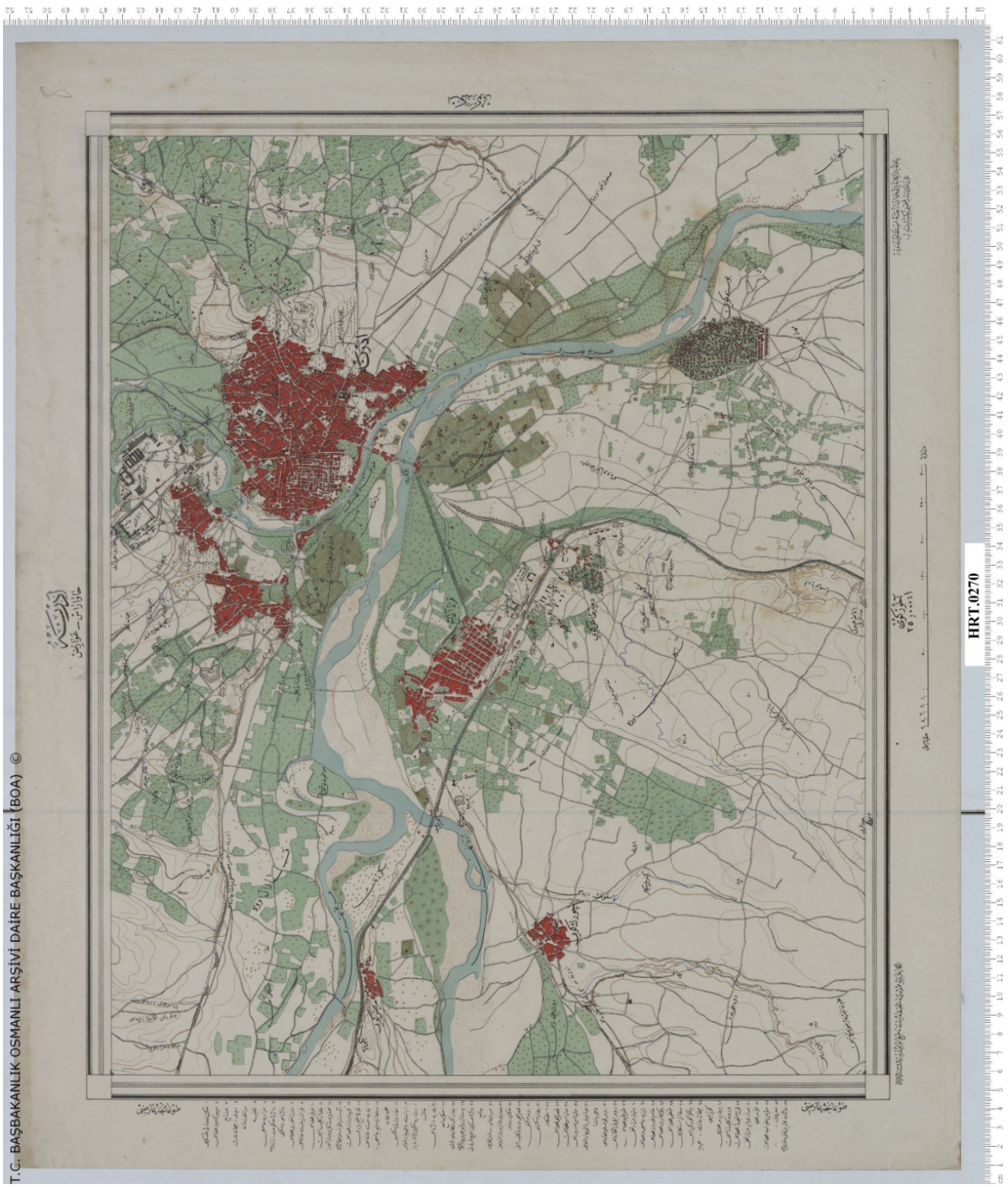
EK-A12

76
99
98
148
92
93
97
94
149
96
G-6
76. Hacı Mercimek Camii
92. Tabutlu Camii
93. Gülşenhane Camii
94. Sarraf Camii
96. Balaban Paşa Camii
97. Süleymaniye Camii
98. Zenn-i Firuz Camii
99. Zenn-i Saruca Camii
148. Hoca Bali Camii
149. Kürt Hoca Camii

EK-A13

29
30
44
46
78
79
75
G-7
29. Kadı Camii
30. Abdurrahman Camii
44. Feyzullah Paşa Camii
46. Vize Çelebi Camii
75. Şerbettar Hamza Camii
77. Boyacı Baba Camii
78. Kazas Salih Camii
79. Kazas Salih Camii

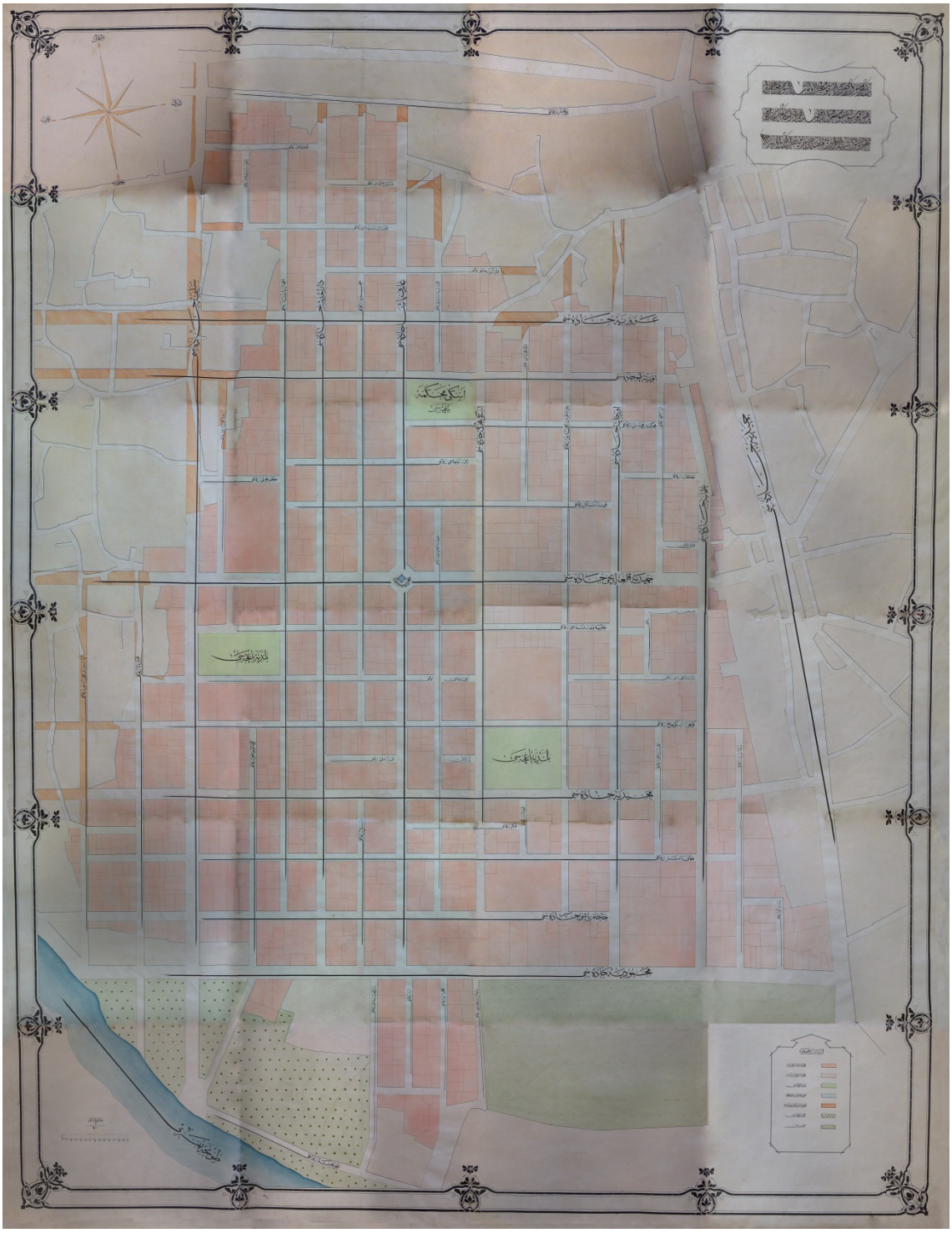
EK-B Edirne ve Çevresi 1911, (Erkan-ı Harbiye Umumiye) BOA HRT.0270

EK-C Edirne’nin Türk ve azınlık nüfus ve yerleşim yerlerini gösteren harita, 1918

EK-D Dilaver bey tarafından yaptırılan 1903 yangını sonrası Kaleiçi haritası, 1905

EK-E Mahalle Listesi

ID	**Tahrir Kayıtlarında Adı Geçen Mahalle A**dları	77 TD (1519)	370 TD (1530)	494 TD (1571)	729 TDİ (1603)
1	MAHALLE-İ ŞAHABETTİN PAŞA	X	X	X	X
2	MAHALLE-İ TEKYE-İ ALİ PAŞA		X		
3	MAHALLE-İ BAYEZID SUFİ		X	X	X
4	MAHALLE-İ İMARETİ MURADİYE		X	X	X
5	MAHALLE-İ ÇOKALCI	X	X	X	X
6	MAHALLE-İ MESCİD-İ ŞEYH ÇELEBİ			X	X
7	İMARET-İ MEZİD BEY		X	X	X
8	MAHALLE-İ CAMİİ KASIM PAŞA		X	X	X
9	MAHALLE-İ SÜLE ÇELEBİ			X	X
10	MAHALLE-İ KAZZAS SALİH		X	X	X
11	MAHALLE-İ KADI BEDRETTİN			X	X
12	MAHALLE-İ CAMİİ SÜLEYMAN PAŞA		X	X	
13	MAHALLE-İ AYŞE HATUN NAMI DİĞER BEVVAB SİNAN		X	X	X
14	MAHALLE-İ SEVİNDİK FAKİH		X	X	X
15	MAHALLE-İ SARUCA PAŞA	X	X	X	X
16	MAHALLE-İ MEDRESE-İ ALİ BEY	X	X	X	X
17	MAHALLE-İ CAMİ-İ MAHMUT PAŞA			X	
18	MAHALLE-İ HIZIR AĞA	X	X	X	X
19	MAHALLE-İ MESCİDİ ZEHRİMAR			X	X
20	MAHALLE-İ CAMİİ ATİK		X	X	
21	MAHALLE-İ CAMİİ CEDİT		X	X	
22	MAHALLE-İ KURTÇU (KORUCU) DOĞAN	X	X	X	X
23	MAHALLE-İ ARİF AĞA	X	X	X	X
24	MAHALLE-İ ZİNCİRLİKUYU	X	X	X	X
25	MAHALLE-İ İMARETİ SİNAN BEY BEYLERBEYİ	X	X	X	X
26	MAHALLE-İ ÇAKIR AĞA		X	X	X
27	MAHALLE-İ MESCİD İSMAİL BEY		X	X	X
28	MAHALLE-İ GAZİ HOCA NAMI DİĞER RAMAZAN HOCA	X	X	X	X
29	MAHALLE-İ MESCİD-İ ŞAH MELEK	X	X	X	X
30	MAHALLE-İ ZAVİYE-İ ŞEYH ŞÜCAA	X	X	X	
31	MAHALLE-İ İMARET-İ MİHAL BEY	X	X	X	X
32	MAHALLE-İ İMARET-İ YILDIRIM HAN	X	X	X	X
33	MAHALLE-İ HADIM BALABAN		X	X	X
34	MAHALLE-İ ŞAHABETTİN PAŞA DER KARİB ÇUKURBOSTAN	X	X	X	X
35	MAHALLE-İ HACI İSLAM	X	X	X	X
36	MAHALLE-İ HAZİNEDAR BAŞI SİNAN BEY		X	X	X
37	MAHALLE-İ HACI MURAD	X	X	X	X

38	MAHALLE-İ KİLİSE CAMİİ	X	X	X	X
39	MAHALLE-İ TAHT-EL KALE	X	X	X	X
40	MAHALLE-İ İBRAHİM PAŞA		X	X	X
41	MAHALLE-İ MESCİD-İ BALABAN AĞA	X	X	X	
42	MAHALLE-İ KURUÇEŞME	X	X	X	X
43	MAHALLE-İ ÇAVUŞ BEY		X	X	X
44	MAHALLE-İ MEHMET AĞA		X	X	X
45	MAHALLE-İ FİRUZ AĞA		X	X	X
46	MAHALLE-İ DAYE HATUN	X	X	X	X
47	MAHALLE-İ TİMUR BOĞA	X	X	X	X
48	MAHALLE-İ ALAMÜDDİN	X		X	
49	MAHALLE-İ CAMİİ-İ NOKTACIZADE		X	X	X
50	MAHALLE-İ FINDIK DEDE		X	X	X
51	MAHALLE-İ KASAB AZİZ	X	X	X	X
52	MAHALLE-İ AHİ HASAN	X	X	X	X
53	MAHALLE-İ HACI İVAZ NAMI DİĞER RÜSTEM ÇELEBİ		X	X	X
54	MAHALLE-İ ALEMDARAN		X	X	X
55	MAHALLE-İ MESCİD KASIMPAŞA			X	
56	MAHALLE-İ FAZLULLAH PAŞA		X	X	X
57	MAHALLE-İ HÜCERATI MESCİD-İ ŞAH MELEK			X	X
58	MAHALLE-İ ZEVCE-İ SARUCA PAŞA		X	X	X
59	MAHALLE-İ HASAN PAŞA	X	X	X	X
60	MAHALLE-İ MESCİD-İ NİŞANCI PAŞA			X	X
61	MAHALLE-İ MESİCİDİ ZENNİ İBRAHİM PAŞA			X	X
62	MAHALLE-İ ŞAHABEDDİN PAŞA DER KARİB SARAY-I CEDİD		X	X	X
63	MAHALLE-İ KUBUZCU ALİ				X
64	MAHALLE-İ RAKKAS ALİ BEY		X	X	X
65	MAHALLE-İ MİRAHUR AYAS BEY	X	X	X	X
66	MAHALLE-İ UMUR BEY	X	X	X	X
67	MAHALLE-İ MESCİD-İ HOCA SİNAN BEY	X	X	X	X
68	MAHALLE-İ VİZELİ ÇELEBİOĞLU				X
69	MAHALLE-İ HOCA ÖMER SİYAH	X	X	X	X
70	HAMAM-I YAHŞİ FAKİH	X	X	X	
71	MAHALLE-İ VELİYÜDDİNZADE		X	X	X
72	MAHALLE-İ MEVLANA FAHREDDİN ACEMİ		X	X	X
73	MAHALLE-İ HACI BEDREDDİN	X	X	X	X
74	MAHALLE-İ MEVLANA VELİYÜDDİN		X	X	X
75	MAHALLE-İ MESCİD-İ MAHMUD AĞA	X	X	X	X
76	MAHALLE-İ DEFTİN AĞA	X		X	X
77	MAHALLE-İ BARKUK AĞA	X	X	X	X
78	MAHALLE-İ KÜRT HOCA	X	X	X	X
79	MAHALLE-İ MARUF HOCA		X	X	X

80	MAHALLE-İ MÜMİN HOCA	X	X	X	X
81	MAHALLE-İ HACAGİ	X	X	X	X
82	MAHALLE-İ BEZİRGAN BALİ NAMI DİĞER HOCA BALİ		X	X	X
83	MAHALLE-İ HOCA SİYAH NAMI DİĞER MESCİD SİYAH		X		
84	MAHALLE-İ HACI BAYAZID	X	X	X	
85	MAHALLE-İ MESCİDİ HACI SEFA		X	X	X
86	MAHALLE-İ MESCİDİ HACI MERCİMEK		X	X	X
87	MAHALLE-İ HACI DOĞAN		X	X	X
88	MAHALLE-İ HACI HOŞKADEM	X	X	X	
89	MAHALLE-İ HAFIZ AHMET FAKİH			X	X
90	MAHALLE-İ HADIM FİRUZ		X	X	X
91	MAHALLE-İ HADIM TİMURTAŞ		X	X	X
92	MAHALLE-İ BABA TİMURTAŞ DER KARİB HAN		X	X	X
93	MAHALLE-İ BABATİMURTAŞ BEY DER KARİB CAMİİ CEDİD	X	X	X	X
94	MAHALLE-İ DEVLET ŞAH MAA ODAY-I DEVLET ŞAH	X	X	X	X
95	MAHALLE-İ GÜLBAHAR HATUN		X	X	
96	MAHALLE-İ MESCİD-İ BEZİRCİ	X	X	X	X
97	MAHALLE-İ BÜLBÜL HATUN	X	X	X	X
98	MAHALLE-İ KÖSE BALABAN		X	X	X
99	MAHALLE-İ MESCİDİ BEZİRGAN TURGUT		X	X	X
100	MAHALLE-İ NİŞ DOĞAN		X		X
101	MAHALLE-İ HACI OSMAN (NAMI DİĞER KUNDUK OSMAN)		X	X	X
102	MAHALLE-İ ABDURRAHMAN KAZASKER				X
103	MAHALLE-İ MESCİDİ TİMURLU HACI			X	
104	MAHALLE-İ ÜSKÜFÇÜ HIZIR	X	X	X	X
105	MAHALLE-İ MESCİDİ KİLARİ YAKUP			X	X
106	MAHALLE-İ KEBE YAYICI		X	X	X
107	MAHALLE-İ MESCİDİ ALİ HOCA (PAPAZOĞLU)			X	X
108	MESCİD-İ ŞEYH MUSLİHİDDİN DEBBAĞ			X	X
109	MAHALLE-İ YANCIKÇI ŞAHİN		X	X	X
110	MAHALLE-İ KARACA BEVVAB		X	X	
111	MAHALLE-İ SABUNHANE NAMI DİĞER SABUNCİYAN	X	X	X	X
112	MAHALLE-İ KINCI FİRUZ	X	X	X	X
113	MAHALLE-İ MESCİD-İ SUFİ İLYAS			X	X
114	MAHALLE-İ KİREMİTÇİ HALİL	X	X	X	X
115	MAHALLE-İ SIPKINCI MURAD	X	X	X	X
116	MAHALLE-İ ZAĞNOS SUBAŞI	X	X	X	X
117	MAHALLE-İ KATİB CEVV		X	X	X
118	MAHALLE-İ ARPACI HAMZA		X	X	X
119	MAHALLE-İ ALİ KUŞÇİ				X
120	MAHALLE-İ ZENN-İ FİRUZ AĞA	X	X	X	X

121	MAHALLE-İ ALİ BEY KÜLAHDUZ	X	X	X	X
122	MAHALLE-İ DARÜS SİYADE	X	X	X	X
123	MAHALLE-İ VELED-İ ARAB	X	X	X	X
124	MAHALLE-İ HACI HALİL ATTAR	X	X	X	X
125	MAHALLE-İ HACI HALİL	X	X	X	X
126	ARABACI AHMET (KARACA AHMET)		X	X	X
127	MAHALLE-İ KARABULUD		X	X	X
128	MAHALLE-İ MİHAL KOÇİ		X	X	X
129	MAHALLE-İ HACI KILAVUZ	X	X	X	X
130	MAHALLE-İ MESCİD-İ BEYCE		X	X	X
131	MAHALLE-İ HAMİD BEY	X	X	X	X
132	MAHALLE-İ TARAKÇI	X	X	X	X
133	MAHALLE-İ SAÇLU	X	X	X	X
134	MAHALLE-İ KÖHNE KADIN		X	X	X
135	MAHALLE-İ KAHTACU		X	X	X
136	MAHALLE-İ MESCİDİ MEMİ ÇELEBİ			X	X
137	MAHALLE-İ TAKYECİ BALİ		X	X	X
138	MAHALLE-İ DERVİŞ AĞABEY		X	X	X
139	MAHALLE-İ SELÇUK HATUN		X	X	X
140	MAHALLE-İ CAMİ-İ SEFER ŞAH DER KURBU İMARET-İ CEDİT		X	X	
141	MAHALLE-İ SİTTİ HATUN	X	X	X	X
142	MAHALLE-İ ÜSKÜFÇÜ HACI HAMZA		X	X	X
143	MAHALLE-İ MEZİD BEY		X	X	X
144	MAHALLE-İ NOKTACIZADE DER KURBİ HAMAMI MİRİMİRAN	X	X		
145	MAHALLE-İ İMARET-İ CEDİD	X	X	X	X
146	MAHALLE-İ YAHŞİ FAKİH DER CİVAR HALİL MAA MESCİD-İ MEHMED DER ENDERUNU KALA		X	X	X
147	MAHALLE-İ HÜCÜRATI GÜMLÜOĞLU DER NEZD HAN ARPACI		X	X	X
148	MAHALLE-İ SARRAF HACI AHMET	X	X	X	X
149	MAHALLE-İ DOĞAN		X	X	
150	MAHALLE-İ ZAVİYE-İ RÜSTEM ÇELEBİ DER NEZİD İMARETİ CEDİT		X	X	
151	HAMAM-I KASIM PAŞA		X	X	X
152	MAHALLE-İ MESCİD-İ VELİ ÇELEBİ		X		
153	MAHALLE-İ DARPHANE		X	X	X
154	MAHALLE-İ KARA YAKUP	X	X	X	
155	MAHALLE-İ KARA HACI NAMI DİĞER KAZGANCI		X	X	X
156	MAHALLE-İ HACI HALLAÇ	X	X	X	X
157	MAHALLE-İ MEDRESE-İ ŞAH MELEK	X	X	X	X
158	MAHALLE-İ MEDRESE-İ KADI	X	X	X	X
159	MAHALLE-İ MESCİD-İ VELED-İ TONUZLU	X	X	X	
160	MAHALLE-İ HACI ALAEDDİN		X	X	X
161	MAHALLE-İ VELED-İ SABUNİ NAMI DİĞER EMİN ÇELEBİ	X	X	X	

162	MAHALLE-İ GENDÜMGUB	X	X	X	X
163	MAHALLE-İ HACI İSLAM (VELED-İ İSLAM)		X	X	X
164	MAHALLE-İ NAİB ÇELEBİ	X	X		X
165	MAHALLE-İ ZAVİYE-İ KEMAL HALİFE		X		
166	MAHALLE-İ EMİR ŞAH	X	X	X	X
167	MAHALLE-İ MESCİD-İ EMİR HANCI			X	
168	MAHALLE-İ VELED-İ ÇELEBİ			X	
169	MAHALLE-İ KAPUCU KARA HAMZA BEY				X
170	MAHALLE-İ MESCİD-İ DUHTER İBRAHİM PAŞA	X	X	X	X

KAYNAKLAR

[1] A.Raymond, Grandes, ***Willes d'Arabes a l'epoque Ottomane***, Paris, 1985

[2] Yılmaz Can, ***İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı,*** TDV Yayınları, Ankara, 1995

[3] Ahmed Badi Efendi (Kaltakkıranzade), ***Riyaz-ı Belde-i Edirne,*** 3 c. (598, 600, 278 s.) Rik'a, 31 str. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 10391-3

[4] İ.H. Uzunçarşılı, ***Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı***, TTK, Ankara, 1988

[5] S.Faroqhi, ***Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir ?,*** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001

[6] Zeki Pakalın, ***Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Tahrir Maddesi***, MEB, İstanbul, 1983 c.III, s.376

[7] Oktay Aslanapa, ***Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri,*** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1949

[8] Sevgi Aktüre, ***19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi***, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978

[9] M. Tayyip Gökbilgin, ***XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar-Mülkler- Mukataalar,*** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul:, 1952.

[10] BOA, ***TD 77,*** 1519

[11] BOA, ***TD 370***, 1530

[12] DAGM, ***370 Numaralı Mûhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri*** (937/1530), I, Ankara 2001

[13] DAGM, ***370 Numaralı Mûhasebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530),*** II, Ankara 2002

[14] BOA, ***TD 494***, 1570

[15] BOA, ***TD 729***, 1609

[16] BOA, ***TD 1070***, 1569

[17] Müçteba İlgürel, ***"Şer'iyye Sicilleri Toplu Kataloğuna Doğru",*** Tarih Dergisi, S. 28-29, s.123-125, İstanbul, 1975.

[18] Levent Kuru, ***29 Numaralı Edirne Şer'iye Sicili***, Trakya Üniversitesi, SBE, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006

[19] Sabiha Şengür, ***''153 numaralı Edirne Şer'iyye Sicili H. 1164 – 1170 / M. 1750 – 1756''***, Fırat Üniversitesi, SBE, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007

[20] Oğuzhan Samıkıran, ***"138 numaralı Edirne Şer'iyye Sicili (H.1216-1217/M.1801-1803)''***, Fırat Üniversitesi, SBE, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2006

[21] Sadık Emre Karakuş, ***"270 numaralı Edirne Şer'iyye Sicili H. 1119-1161/M.1707-1748''***, Fırat Üniversitesi, SBE, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011

[22] Beşir Çelebi, ***Hikaye-i Hekim Beşir Çelebi, Edirne'de olan Eski Cami tevarihi ve Yeni Saray ve Hisar,*** Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Tasnifi

[23] Abdurrahman Hibri***, Enîsü'l-Müsamirin***, 93,63 vr., Talik, 25, 19 str. Millet Kütüphanesi, H. 1046

[24] Abdurrahman Hibrî, ***Enîsü'l-Müsamirin,*** (çev. Ratip Kazancıgil), Edirne, 1996

[25] Örfi Mahmud, ***Beray-ı Şehr-i Edirne,*** 51b-83a vr., Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi TY. 2195/3

[26] Muhammed Salim, ***Rehber-i Seyyahin be Canib-i Edirne***, 24 vr. Rika, 19 str. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, No: BEL-Yz-0.000046

[27] Ahmed Badi Efendi, ***Riyaz-ı Belde-i Edirne***, 3 c. (562, 600, 708 s.) Rik'a, 31 str. Müsvedde Nüsha, Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi, 2315/1.2.3

[28] Cevdet Çulpan, ***Tosyavizade Dr. Rıfat Osman 1874-1933 Hayatı ve Eserleri,*** İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi EnstitüsüNeşriyatı, İstanbul, 1959

[29] Rıfat Osman Tosyavizade, ***''Edirne Rehnüması''***, İ. B. B Atatürk Kitaplığı, İsmail Habib Sevük Koleksiyonu, No: İHS_0577 / 02

[30] Rıfat Osman Tosyavizade, ***Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu),*** Haz. Ratıp Kazancıgil, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne, 1994

[31] Tosyavizade Dr. Rıfat Osman***, Edirne Evkaf-ı İslamiyye Tarihi: Camiler ve Mescidler,*** Sdl. Ülkü Ayan Özsoy, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1999.

[32] Tosyavizade Dr. Rıfat Osman***, Edirne Sarayı,*** Haz. Ahmet Süheyl Ünver, Türk Tarih Kurumu Yayınları (2. Baskı), Ankara, 1989.

[33] Bilgin Aydın, ***Salname,*** TDV İslam Ansiklopedisi, C.36, s.51-54, İstanbul, 2009.

[34] Haluk Kayıcı, ***Salnamelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı,*** Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul, 2013

[35] Stefanos Yerasimos, ***Les Voyageurs Dans L'empire Ottaman (XIV,-XVI, Siecles)***, Ankara, 1991

[36] Semavi Eyice, ***Bertrandon de la Broquiere ve Seyahatnamesi (1432-1433),*** İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.VI, S.1-2, s.85-126, İstanbul, 1975

[37] Bertrandon de la Broquiere, ***Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati***, Ed. CH. Schefer, Çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.

[38] Hans Johannes Schiltberger, ***Türkler ve Tatarlar Arasında : 1394-1427***, Çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997

[39] H. Von Moltke, ***Türkiye Mektupları***, Yay. Haz. Hayrullah Örs, İstanbul, 1969.

[40] Hans Dernschwam, ***İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü***, Yay. Haz. Y. Önen, Mersin, 1992.

[41] Busbecq, ***Türk Mektupları***, Yay. Haz. H.C. Yalçın, İstanbul,

[42] Osman Nuri Peremeci, ***Edirne Tarihi***, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu, İstanbul, 1939.

[43] M. Tayyip Gökbilgin, ***XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa livası: Vakıflar-Mülkler- Mukataalar,*** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1952.

[44] Oral Onur, ***Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler***, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1972.

[45] F. Th. Dijkema, ***The Ottoman Historical Monumental Inscritions in Edirne***, E.J.Brill, Leiden, 1977.

[46] www.photomuseum.org.ge

[47] Alexandra Yerolimpos, ***A Contribution to the Topographt of 19th Century Adrianopel,*** In Environmental Design: Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre, 1-2, P. 130-137, Rome, 1993

[48] Plan d' Andrinople 1854 par Osmont, Armee Française d' Orient. Ministere de la Defense – Service Historigue de l'armee de Terre carte 4.10.B.225

[49] Oral Onur, ***Edirne Kent Planının Geçirdiği Evrelere Kısa Bir Bakış***, Mimarlık Dergisi, S.2, s, 64-67, 1990]

[50] Özer Ergenç, ***Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler,*** XVIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1976

[51] Tuncer Baykara, Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet Midir? , Osmanlı, C. V, s. 528-535, Ankara, 1999.

[52] Suraiya Faroqi, , ***Osmanlı'da Kentler ve Kentliler***, Çev. N. Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

[53] H. Burcu Özgüven, ***Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler***, Ege Yayınları, İstanbul, 2001.

[54] İlhan Tekeli, ***Türkiye'de Kentleşme Yazıları***, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.

[55] Mustafa Cezar, ***Typical Commercial Buildings of The Ottoman Classical Period And The Ottoman Construction System,*** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983.

[56] Şerafettin Turan, ***Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe,*** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

[57] Mustafa Cezar, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988.

[58] Ayla Ödekan, ***Türkiye Tarihi I. Osmanlı Öncesinde Türkler- Yerleşmeler***, Cem Yayınevi, s, 373-375, İstanbul, 1988.

[59] Uğur Tanyeli, ***Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci***, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1987

[60] Doğan Kuban, ***Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziksel Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler,*** Vakıflar Dergisi, C.VII, 1968.

[61] Metin Tuncel, ***Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin TarihçesineToplu Bir Bakış,*** İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, S. 23, İstanbul, 1980.

[62] Mehmet İnbaşı, ***Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti***, Türkler**,** IX, Ankara, 2002.

[63] Ömer Lütfü Barkan, ***Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler,1. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri***, Vakıflar Dergisi, 1942.

[64] Cengiz Orhonlu, ***Bir İskân Metodu Olarak Derbentlerin Kullanılması***, Osmanlı İmparatorluğu Darbent Teşkilatı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1967.

[65] Taner Timur, ***Kuruluş ve Yükseliş Dönemi Osmanlı Toplumsal Düzeni***, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979

[66] Afife Erzen, ***İlkçağ Tarihinde Trakya - Başlangıcından Roma Çağına Kadar***, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994.

[67] Mustafa Hamdi Sayar, ***Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1995,*** XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I.Cilt, s.107-110. Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1996.

[68] Mustafa Hamdi Sayar, ***Trakya Kavşaktaki Durak***, Arkeoatlas, Sayı: 5, s.162-167, İstanbul 2006.

[69] Besim Darkot, ***Edirne, Coğrafi Giriş***, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK yayınları, s.1-12, Ankara, 1993

[70] Arif Müfid Mansel, ***Trakyanın Kültür ve Tarihi,*** Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1938.

[71] Aşkıdil Akarca, ***Şehir ve Savunması***, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

[72] Semavi Eyice, ***Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler***, Edirne, Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, s. 36-76, Ankara, 1993.

[73] Gündüz Özdeş, Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1951.

[74] Arif Müfid Mansel, ***İlkçağda Edirne,*** Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, s 21-37, Ankara, 1993.

[75] Evliya Çelebi, ***Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi: Konya–Kayseri–Antakya–Şam–Urfa–Maraş–Sivas–Gazz –Sofya–Edirne-*** 3. c. 1. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul, Yapı Kredi yayınları, 2006.

[76] Melek Delilbaşı, ***Osmanlı-Bizans İlişkileri***, Türkler**,** IX, s. 125, Ankara 2002.

[77] Oruç Bey, ***Oruç Bey Tarihi,*** Nşr.. Necdet Öztürk, İstanbul, 2007.

[78] İbrahim Sezgin, ***XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gelibolu Şehri***, Çanakkale Tarihi, C. II, s. 666, İstanbul 2008.

[79] Nicole Jorga, ***Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1300–1451,*** Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2005.

[80] M. C. Şehabeddin Tekindağ, ***Süleyman Paşa***, İslam Ansiklopedisi**,** XI, s. 190-194, İstanbul 1979.

[81] İbrahim Sezgin, ***Osmanlıların Rumeli'ye Geçişi ve İlk Fetihler***, **Osmanlı, c.**I, s. 214, Ankara 1999.

[82] Muzaffer Tufan, ***Tarih Açısından Edirne'nin Yeri***, I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Ekim 2003.

[83] Aşıkpaşazade, ***Aşıkpaşaoğlu Tarihi***, Nşr. Nihal Atsız, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970

[84] Aleksandır Burmov, ***Türkler Edirne'yi Ne Vakit Aldılar,*** Çev. Hasan Eren, Belleten XIII/49, s. 96–106, Ankara 1949.

[85] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi I***, Ankara 1998.

[86] Halil İnalcık, ***Edirne'nin Fethi,*** Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK**,** Ankara, 1993

[87] Ş. A. Kansu, ***Edirne'nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar,*** Edirne'nin 600. Fethi yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara, 1993.

[88] M. Özdoğan, ***Trakya ve Doğu Marmara Bölgesi Araştırmaları, 1981 Yılı Çalışmaları***, Kazı Sonuçları Toplantısı IV: s. 137-140, Ankara, 1982.

[89] M. Özdoğan, ***Doğu Marmara ve Trakya Bölgesi Araştırmaları,*** Türk Arkeoloji Dergisi XXVI: 37-49, 1982

[90] Burçin Erdoğu, ***Edirne ili 1995 yılı Yüzey Araştırması***, XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, s. 273-291. Ankara, 1997.

[91] Ş. A. Kansu, ***Edirne'nin Lalapaşa-Büyünlü Dolmenleri Hakkında İlk Not,*** Belleten XXVII, s.491-492, Ankara, 1963.

[92] Şahin Yıldırım, ***Doğu Trakya'da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi,*** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (e-Kitap) Ankara, 2011.

[93] Heredotos, ***Heredot Tarihi,*** Çev.,Müntekim Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

[94] Strabon, ***Geography***, Kitap 7, Bölüm 47, Penguin Classics Translation, London, 1986.

[95] Şahin Yıldırım, Günay Karakaş, ***Edirne müzeleri ve ören yerleri, Museums and sites*** fot. Şahin Yıldırım, Yavuz Güner, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

[96] Şahin Yıldırım, ***Hadrianopolis: Trakya'da Bir Kalekent,*** TÜBA-AR, S.18, V.18, İstanbul,2015

[97] Martin Thorpe, ***Roma Mimarlığı***, Çev. Rıfat Akbulut, Homer Kitapevi, İstanbul, 2002

[98] Şahin Yıldırım, ***Makedonya kulesi Kurtarma Kazısı 2003***, 14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, s.243-250, Nevşehir, 2004.

[99] Hasan Karakaya, ***Edirne (Hadrianopolis) Kalesi 2008 Yılı Kurtarma Kazıları,*** 18. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, s.105-134, Sivas, 2009.

[100] Yılmaz Büktel, ***Edirne Kalesi Surlarının Yerlerinin Belirlenmesine Dair Notlar,*** Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan, Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Hacettepe Üniversitesi Yay. s. 91-103, Ankara, 2006

[101] H. Burcu Özgüven, ***Edirne Kalesi Jeoradar Ölçümü Kapsamında Kent Tarihine Yönelik Bir Değerlendirme,*** Change and Transformation In Edirne Kaleiçi, s. 17-23, Edirne, 2013

[102] Sevgi Aktüre, ***Some Observations on the Use of "Gridrion" Plan in Anatolian Cities***, Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu s. 31–47 1996.

[103] BMC Thrace, No 41

[104] Nikola Moushmov, ***Ancient Coins of the Balkan Peninsula***, 1912

[105] C. Sayger, A. Desarnod, ***Album d'un voyage en Turquie***, éditeur Engelman, Paris, 1830

[106] SNG, No.590

[107] SNG, No. 561

[108] E.J. Owens, ***Yunan ve Roma Dünyasında Kent***, Çev. Cana Bilsel, Homer Yayınları, İstanbul, 2000

[109] Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret Işıltan, TTK yayınları, Ankara, 2011**

[110] Semavi Eyice, ***Edirne Saat Kulesi ve Üzerindeki Bizans Kitabesi***, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 8-9, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1980

[111] Fatih Müderrisoğlu, ***16.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyeleri,*** Hacettepe Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2 Cilt, 1993

[112] Ali Murat Yel-Mustafa Sabri Küçükaşçı, ***Mahalle***, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 27, s. 323, Ankara 2003.

[113] İlber Ortaylı, ***Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği***. Hil Yayınları, Ankara, 1985

[114] Mehmet Bayartan, ***XIX. Yüzyılda Kütahya'nın Tarihi Coğrafyası,*** İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003

[115] Özer Ergenç, ***Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine***, Osmanlı Araştırmaları IV, s. 65-76, İstanbul, 1984

[116] Doğan Kuban, ***Mahalleler: Osmanlı Dönemi***, Kültür Bakanlığ ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi C. 5, s. 242-247, İstanbul, 1994

[117] Maurice Cerasi, ***Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi,*** Çev. Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

[118] Özer Ergenç, ***XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler,*** 9. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.3, Ankara, 21-25 Eylül 1981.

[119] ***Tarik ve Ebniye Nizamnamesi***, Düstur 3. Cildin zeyli (Eki), Mahmutbey Matbaası, Dersaadet, 1300.

[120] Mehmet Süreyya, ***Sicill-i Osmani***, Sad. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

[121] M. Çağatay Uluçay, ***''Padişahların Kadınları ve Kızları''***, Ötüken Neşriyat, 2011

[122] Rıfkı Melül Meriç, ***Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında,*** Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, İstanbul, 1963.

[123] Hoca Saadettin Efendi, ***Taci't Tevarih***, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, C. 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

[124] Neriman Köylüoğlu, ***Edirne'de Osmanlıdan Günümüze Su Yapıları,*** Edirne, 2001.

[125] Ekrem Hakkı Ayverdi, ***Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murat Devri II***, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

[126] Halim Baki Kunter; ***Kitabelerimiz*** , Vakıflar Dergisi, S. 2, s. 431-456, Ankara, 1942.

[127] Mustafa Beyazıt, ***Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri Ve Mimari Faaliyetleri,*** Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

[128] Murat Karademir,***''Edirne Çeşmeleri''***, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007

[129] Sedat Bayrakal ***Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler,*** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

[130] Ayvansarayi Hüseyin Efendi, vd., ***Hadikatü'l Cevami***, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001.

[131] Abdülkadir Şener, ***Edirne'de Süleyman Paşa Vakfiyesine Ait İki Berat***, Vakıflar Dergisi, S. 12, Ankara, 1978.

[132] Özer Ergenç, ***Osmanlı Şehrinde Esnaf örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri,*** Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi/Social and Economic History of Turkey (1071-1920); Ankara, 1980.

[133] Osman Ergin, ***Çarşı***, İslam Ansiklopedisi, C.3, M.E.B. Yayınları, Eskişehir, 1997.

[134] Halil İnalcık. ***İstanbul'un İncisi: Bedesten***, Yayına Hazırlayan Mustafa Özel, İktisat ve Din, s. ll9-136., İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

[135] Mehmet Sait ŞAHİNALP, Veysi GÜNAL, ***Osmanlı şehircilik kültüründe çarşı sisteminin lokasyon ve çarşı içi kademelenme yönünden mekânsal analizi,*** Millî Folklor, Yıl 24, Sayı 93, 2012.

[136] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Çandarlı Vezir Ailesi,*** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1974.

[137] Ahmet Yiğit, ***XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası,*** İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla, 1998

[138] Cevdet Kudret; ***Abdülhamit Döneminde Sansür***, İstanbul, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Lisans eğitimini Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde, Yüksek Lisans eğitimini Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatları Ana Bilim Dalında, Prof. Dr. Gönül Cantay danışmanlığında tamamladı.

2002-2004 yıllarında Edirne Valiliği Çevre Koruma Vakfı Rölöve Restorasyon Bürosunda sözleşmeli personel olarak çalışmıştır. 2004-2007 yılları arasında kuruluşunda görev aldığı, Vali Fahri Yücel Edirne Kent Tarihi Müzesinde, 2007-2011 yıllarında Edirne İl Özel İdaresinde Arkeolog olarak görev yapmıştır. 2011'den itibaren ise T.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Halen katılmakta olduğu Edirne Yeni Saray Kazısı (2000-2016) dışında, Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı (2002-2003) Hıdırlık Tabyası Kurtarma Kazısı (2003, 2004) Çömlekakpınar İkiztepe B Tümülüsü (2004) ve Askertepe Tümülüsü (2007) kazılarında görev almıştır. Çalışma konuları arasında, Osmanlı Mimarisi, Erken Dönem Osmanlı Kenti gibi ana başlıklar sayılabilir.